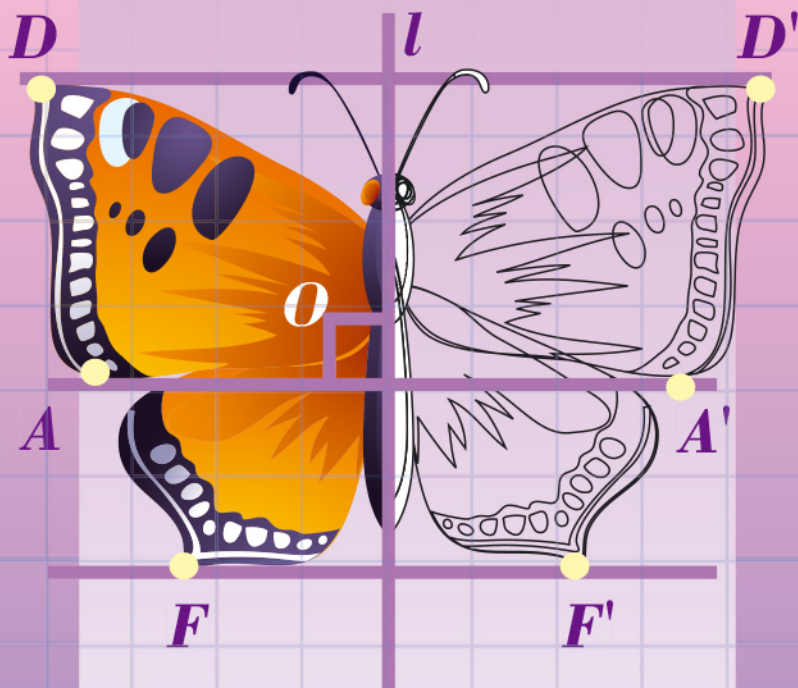

ГЕОМЕТРІЯ

9

ОЛЕКСАНДР ІСТЕР

ГЕОМЕТРІЯ

Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти

2-ге видання, перероблене

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

Київ
«Генеза»
2022

Шановні дев'ятикласники та дев'ятикласниці!

У цьому навчальному році ви продовжите вивчати геометрію, а підручник, який ви тримаєте в руках, допоможе вам у цьому.

Під час вивчення теоретичного матеріалу зверніть увагу на текст, надрукований **жирним шрифтом**. Його потрібно запам'ятати.

Зверніть увагу й на умовні позначення:

- – означення, важливі геометричні твердження (аксіоми, теореми, властивості, наслідки з теорем);
- – «ключова» задача, висновки якої використовуються під час розв'язування інших задач;
- – кінець доведення теореми або твердження задачі;
- – запитання і завдання до вивченого матеріалу;
- 1** – завдання для роботи в класі;
- 2** – завдання для роботи вдома;
- – вправи для повторення;
- – вправи для підготовки до вивчення нової теми;
- – рубрика «Життєва математика»;
- – рубрика «Цікаві задачі – поміркуй одначе»;
- – рубрика «Головне в розділі»;
- 1** – вправи початкового рівня;
- 2** – вправи середнього рівня;
- 3** – вправи достатнього рівня;
- 4** – вправи високого рівня.

Перевірити свої знання та підготуватися до тематичного оцінювання можна, виконуючи завдання «*Домашньої самостійної роботи*», які подано в тестовій формі, та «*Завдання*

для перевірки знань». Після кожного розділу наведено вправи для його повторення, а в кінці підручника – «Завдання для перевірки знань за курс геометрії 9 класу» та «Задачі підвищеної складності».

Заняття геометрією будуть ще цікавішими, якщо ви розв'язуватимете вправи рубрики «Цікаві задачі – поміркуй одначе».

Автор намагався подати теоретичний матеріал підручника простою, доступною мовою, проілюструвати його значною кількістю прикладів. Після вивчення теоретичного матеріалу у школі його обов'язково потрібно опрацювати вдома.

Підручник містить велику кількість вправ. Більшість із них ви розглянете на уроках і під час домашньої роботи, інші вправи рекомендується розв'язати самостійно.

Цікаві факти з історії розвитку геометрії як науки ви знайдете в рубриці «А ще раніше...».

Бажаю успіхів в опануванні курсу!

Шановні вчительки та вчителі!

Пропонований підручник містить велику кількість вправ; вправи більшості параграфів подано «із запасом». Тож обирайте їх для використання на уроках та як домашні завдання залежно від поставленої мети, рівня підготовленості учнів, ступеня індивідуалізації навчання тощо. Вправи, що не розглядалися на уроці, можна використати на додаткових, факультативних та індивідуальних заняттях.

Додаткові вправи у «Завданнях для перевірки знань» призначено для учнів/учениць, які впоралися з основними завданнями раніше за інших. Правильне їх розв'язання ви може оцінити окремо.

Вправи для повторення розділів можна запропонувати, наприклад, під час узагальнюючих уроків з теми або повторення і систематизації навчального матеріалу в кінці навчального року.

Шановні батьки!

Якщо ваша дитина пропустить один чи кілька уроків у школі, потрібно запропонувати їй самостійно опрацювати цей матеріал за підручником удома. Спочатку бажано, щоб

вона прочитала теоретичний матеріал, який викладено простою, доступною мовою та проілюстровано значною кількістю прикладів. Після цього – розв’язати задачі і вправи, що їй під силу, з розглянутого параграфа.

Упродовж опрацювання дитиною курсу геометрії 9 класу ви можете пропонувати їй додатково розв’язувати вдома вправи, що не розглядалися під час уроку. Це сприятиме якнайкращому засвоєнню навчального матеріалу.

Кожна тема закінчується тематичним оцінюванням. Перед його проведенням запропонуйте дитині розв’язати завдання *«Домашньої самостійної роботи»*, які подано в тестовій формі, та *«Завдання для перевірки знань»*. Це допоможе пригадати основні типи вправ та якісно підготуватися до тематичного оцінювання.

У кінці підручника *«Задачі підвищеної складності»* допоможуть вашій дитині поглибити знання з геометрії та підготуватися до математичних змагань.

Автор

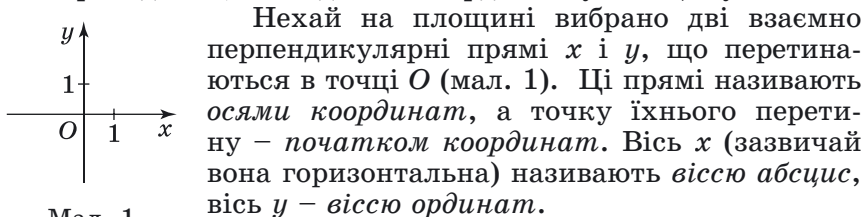
У цьому розділі ви:

- **пригадаєте** все, що вивчали раніше про координатну площину;
- **дізнаєтеся**, як знаходити синус, косинус і тангенс кутів від 0° до 180° , координати середини відрізка та відстань між двома точками координатної площини, рівняння кола і прямої;
- **навчитеся** розв'язувати геометричні задачі на площині за допомогою методу координат.

§ 1. КООРДИНАТНА ПЛОЩИНА

З поняттям *координатної площини* ми ознайомилися в курсі математики 6-го класу, а в курсі алгебри використовували його для побудови графіків функцій.

Пригадаємо, як задають координатну площину.

Мал. 1

Нехай на площині вибрано дві взаємно перпендикулярні прямі x і y , що перетинаються в точці O (мал. 1). Ці прямі називають *осями координат*, а точку їхнього перетину – *початком координат*. Вісь x (зазвичай вона горизонтальна) називають *віссю абсцис*, вісь y – *віссю ординат*.

Початок координат розбиває кожну з осей на дві півосі. Одну з них прийнято називати додатною та зображати зі стрілочкою, а другу – від'ємною. На кожній з осей координат вибирають одиничний відрізок. Початок відліку кожної з осей – число 0 – збігається з точкою O . У такому випадку кажуть, що на площині задано *прямокутну систему координат*.

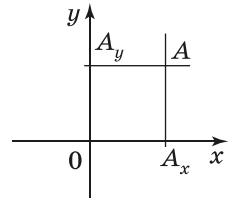

Площину, на якій задано прямокутну систему координат, називають *координатною площиною*.

Кожній точці A координатної площини можна поставити у відповідність пару чисел – *координати точки*.

Для цього через точку A потрібно провести пряму, паралельну осі y , і пряму, паралельну осі x , які перетнуть осі x і y в деяких точках A_x і A_y відповідно (мал. 2). Абсцисою точки A називають число x , модуль якого дорівнює відстані від точки O до точки A_x . Причому, якщо A_x належить додатній півосі, то $x > 0$, а якщо A_x належить від'ємній півосі, то $x < 0$. Якщо точка A лежить на осі y , то її абсциса дорівнює нулю. *Ординатою* точки A називають число y , модуль якого дорівнює відстані від точки O до точки A_y . Причому, якщо A_y належить додатній півосі, то $y > 0$, а якщо A_y належить від'ємній півосі, то $y < 0$. Якщо точка A лежить на осі x , то її ордината дорівнює нулю.

Координати точки записують у дужках поряд з назвою точки: $A(x; y)$. На першому місці завжди пишуть абсцису, на другому – ординату. Абсцису точки A можна позначати x_A , а ординату – y_A . Ці позначення зручно використовувати під час розв'язування задач, де кожену координату знаходять окремо. Якщо, наприклад, $A(-2; 3)$, то $x_A = -2$, $y_A = 3$.

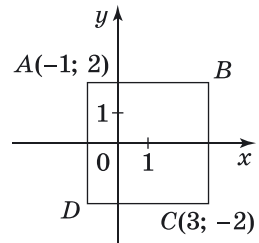

Мал. 2

Введені на площині координати x і y називають *декартовими* на честь французького математика Рене Декарта (1596–1650), якому належить ідея введення і застосування координат у математиці.

Задача 1. Сторони прямокутника $ABCD$ паралельні осям координат. Знайти координати точок B і D , якщо $A(-1; 2)$, $C(3; -2)$.

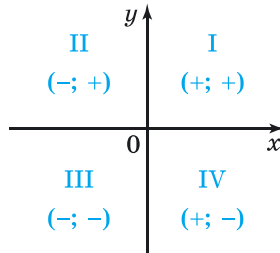
- Розв'язання. Розглянемо малюнок 3. Оскільки пряма AB паралельна осі абсцис, то ординати точок A і B однакові: $y_B = y_A = 2$. Аналогічно, оскільки пряма BC паралельна осі ординат, то абсциси точок B і C однакові: $x_B = x_C = 3$.
- Отже, $B(3; 2)$.
- Міркуючи у той самий спосіб, отримуємо: $D(-1; -2)$.
- Відповідь. $B(3; 2)$, $D(-1; -2)$.

Мал. 3

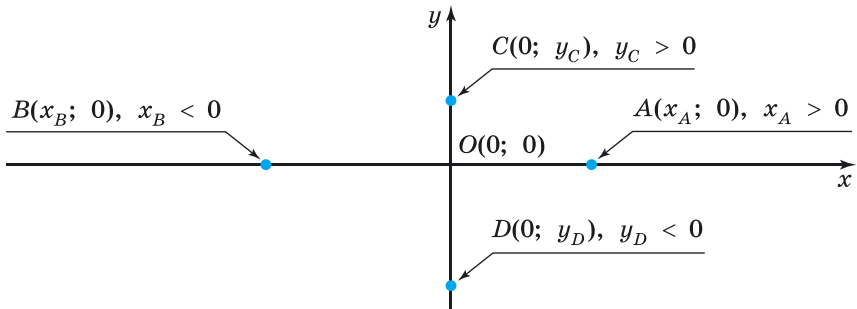
Осі координат розбивають площину на чотири частини, кожену з яких називають *координатною чвертю*, або *коор-*

динатним кутом (мал. 4). У межах однієї координатної чверті знаки кожної з координат не змінюються. Знаки координат та загальноприйняту нумерацію координатних кутів показано на малюнку 4.

Мал. 4

На малюнку 5 вказано координати точок, які належать осям координат, та координати точки O .

Мал. 5

Задача 2. У яких координатних чвертях може лежати точка B , якщо добуток її абсциси й ординати є числом:

- 1) додатним;   2) від'ємним?

• Розв'язання. Нехай маємо точку $B(x; y)$.

- 1) $xy > 0$, отже, x і y – числа одного знака, тобто $x > 0$ і $y > 0$ або $x < 0$ і $y < 0$. Тому точка B лежить у першій або третій чверті.

- 2) $xy < 0$, отже, x і y – числа різних знаків, тобто $x > 0$ і $y < 0$ або $x < 0$ і $y > 0$. Тому точка B лежить у другій або четвертій чверті.

• Відповідь. 1) У першій або третій чверті; 2) у другій або четвертій чверті.

А ще раніше...

Ідея введення координат на площині прийшла до нас із давнини. Перші застосування координат були пов'язані з астрономією і географією, тобто з необхідністю визначати положення світил на небі й точок на поверхні Землі, що використовувалося для складання календарів, зоряних та географічних карт. Відомий давньогрецький астроном, географ та математик Клавдій Птолемей уже на той час використовував довготу та широту як географічні координати. Ідеї прямокутних координат у вигляді прямокутної сітки (палетки) було знайдено у гробниці батька Рамзеса II – фараона Сети I (який помер близько 1279 р. до н. е.). За допомогою палетки можна було переносити зображення у збільшеному вигляді. Починаючи з XV ст., прямокутну сітку також використовували й художники епохи Відродження.

Термін *абсциса* походить від латинського *abscissus* – той, що відсікається (відрізок на осі x), *ордината* – від латинського *ordinatus* – упорядкований, оскільки ординатами спочатку називали відрізки, паралельні осі y . Ці терміни були вперше застосовані в латинському перекладі робіт відомого давньогрецького математика Аполлонія, їх також запропонував в 70–80-х роках XVII ст. Готфрід Лейбніц, після чого вони стали загальноновживаними. Лейбніц запропонував абсцису разом з ординатою називати координатами.

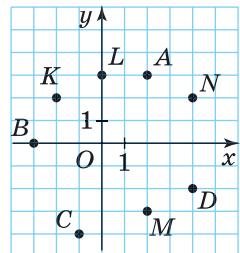

Що називають осями координат? Початком координат? ● Як знаходять координати точки? ● Назвіть абсцису й ординату точки $P(-2; 5)$. ● Які знаки в координат точки, якщо вона лежить у першій (другій, третій, четвертій) координатній чверті? ● Чому дорівнює абсциса точки, яка належить осі y ? ● Чому дорівнює ордината точки, яка належить осі x ?

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

1. Знайдіть координати точок A, B, C, D на малюнку 6.
2. Знайдіть координати точок K, L, M, N на малюнку 6.
3. Позначте на координатній площині точки $E(-2; 1), F(0; -3), P(4; -2), T(-5; -1)$.
4. Позначте на координатній площині точки $A(2; -3), B(5; 0), C(4; 1), D(-2; 4)$.
5. Які з точок $A(0; -2), B(4; -3), C(2; 0), D(0; 19), E(2; 2), F(-14; 0)$ належать осі абсцис, а які – осі ординат?

Мал. 6

6. Які з точок $P(2; -17)$, $T(5; 0)$, $F(0; -2)$, $N(-4; 0)$, $M(-1; -1)$, $K(0; 17)$ належать осі абсцис, а які – осі ординат?

7. Не виконуючи побудови, укажіть, у яких чвертях лежать точки $M(2; -3)$, $N(-4; -5)$, $L(1; 2)$, $K(-9; 4)$.

8. Не виконуючи побудови, укажіть, у яких чвертях лежать точки $A(-2; -3)$, $B(4; 5)$, $C(1; -5)$, $D(-4; 1)$.

2 9. (Усно) На малюнку 6 знайдіть точки, у яких однаково: 1) абсциси; 2) ординати.

10. На прямій, паралельній осі x , узято дві точки. Одна з них має ординату $y = -3$. Яка ордината у другої точки?

11. На прямій, паралельній осі y , узято дві точки. Одна з них має абсцису $x = 2$. Яка абсциса у другої точки?

12. З точки $M(-5; 3)$ проведено перпендикуляри до осей координат. Знайдіть координати основ перпендикулярів.

13. З точки $N(2; -3)$ проведено перпендикуляри до осей координат. Знайдіть координати основ цих перпендикулярів.

3 14. Сторони прямокутника $KLMN$ паралельні осям координат, $K(4; 5)$, $M(-2; -3)$. Знайдіть координати вершин L і N прямокутника.

15. Катети прямокутного трикутника ABC ($\angle C = 90^\circ$) паралельні осям координат. Знайдіть координати вершини C , якщо $A(2; -3)$, $B(7; 4)$.

16. Що можна сказати про координати точки A , якщо вона належить бісектрисі:

- 1) першого координатного кута;
- 2) другого координатного кута?

17. 1) Знайдіть відстані від точок $A(2; -3)$ і $B(-2; -5)$ до координатних осей.

- 2) Зробіть узагальнення щодо відстаней від точки $M(x; y)$ до координатних осей.

18. Знайдіть відстані від точок $C(-1; 5)$ і $D(3; 4)$ до координатних осей.

19. Точка перетину діагоналей ромба збігається з початком координат, а діагоналі ромба лежать на осях координат. Довжина однієї діагоналі дорівнює 10 одиниць, а другої – 8 одиниць. Знайдіть координати вершин ромба. Скільки розв'язків має задача?

20. Центр кола, радіус якого дорівнює 3 одиниці, збігається з початком координат. Які координати мають точки перетину кола з осями координат?

4 21. Сторона квадрата $ABCD$ дорівнює 2 одиниці, а його сторони паралельні осям координат. Знайдіть координати вершин квадрата, якщо $A(3; 3)$. Розгляньте всі можливі випадки.

22. Знайдіть геометричне місце точок $(x; y)$ координатної площини, для яких $|x| = 3$.

23. Знайдіть геометричне місце точок $(x; y)$ координатної площини, для яких $|y| = 2$.

Вправи для повторення

2 24. Знайдіть площу трапеції, середня лінія якої дорівнює 7 см, а висота – 8 см.

3 25. Дві сторони трикутника дорівнюють 4,3 см і 1,2 см, а довжина третьої сторони дорівнює цілому числу сантиметрів. Якого найменшого та якого найбільшого значень може набувати периметр цього трикутника?

Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

26. Знайдіть за допомогою калькулятора, таблиць або комп'ютера:

- 1) $\sin 18^\circ$;   2) $\sin 26^\circ 30'$;   3) $\cos 83^\circ$;
4) $\cos 30^\circ 15'$;   5) $\operatorname{tg} 70^\circ$;   6) $\operatorname{tg} 19^\circ 45'$.

27. Відомо, що α – гострий кут прямокутного трикутника. Знайдіть α , якщо:

- 1) $\sin \alpha = \frac{1}{2}$;   2) $\cos \alpha = \frac{\sqrt{2}}{2}$;   3) $\operatorname{tg} \alpha = \sqrt{3}$.

28. У прямокутному трикутнику ABC ($\angle C = 90^\circ$) $AC = 6$ см, $BC = 8$ см. Знайдіть:

- 1) $\sin A$;   2) $\cos A$;   3) $\operatorname{tg} A$;
4) $\sin B$;   5) $\cos B$;   6) $\operatorname{tg} B$.

Життєва математика

29. Грядка помідорів має прямокутну форму завдовжки 30 м і завширшки 10 м. Скільки відер води знадобиться для її поливу, якщо на кожний квадратний метр цієї грядки потрібно 20 л води, а відро вміщує 12 л?

Цікаві задачі – поміркуй одначе

30. (Зовнішнє незалежне оцінювання, 2015 рік). З вершини тупого кута B паралелограма $ABCD$ проведено перпендикуляр BO до сторони AD . Коло із центром у точці A проходить через вершину B і перетинає сторону AD у точці K . Відомо, що $AK = 8$ см, $KD = 6$ см, $AO = 7$ см.

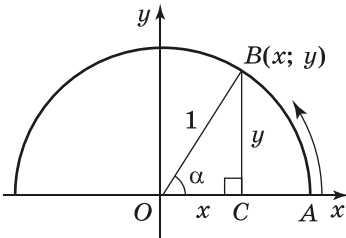
1. Знайдіть периметр паралелограма $ABCD$ (у см).
2. Обчисліть довжину діагоналі BD (у см).

2. СИНУС, КОСИНУС, ТАНГЕНС КУТІВ ВІД 0° ДО 180° . ТРИГОНОМЕТРИЧНІ ТОТОЖНОСТІ

Досі ми розглядали синус, косинус і тангенс гострого кута прямокутного трикутника як відношення певних його сторін. Тепер сформулюємо означення синуса, косинуса і тангенса для будь-якого кута від 0° до 180° .

Уведемо на площині прямокутну систему координат і проведемо в її першому і другому координатних кутах півколо радіуса 1, центр якого збігається з початком координат (мал. 7). Назвемо його *одиничним півколом*. Позначимо буквою A точку перетину цього півкола з додатним напрямом осі x і домовимося відкладати від променя OA куту проти руху годинникової стрілки. Нехай $\angle AOB = \alpha$ – гострий кут, точка B належить півколу. Проведемо з точки B перпендикуляр BC до осі x . Утворився прямокутний трикутник OBC з гіпотенузою OB , де $OB = 1$.

Мал. 7

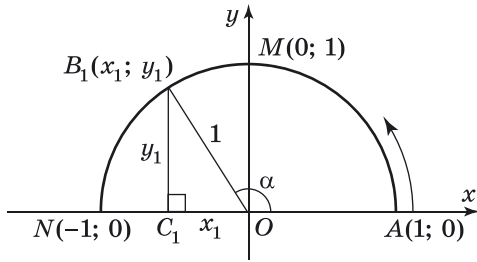
Значення синуса, косинуса, тангенса гострого кута α виразимо через координати точки B :

$$\sin \alpha = \frac{y}{1} = y; \quad \cos \alpha = \frac{x}{1} = x; \quad \operatorname{tg} \alpha = \frac{y}{x}.$$

Так само будемо знаходити синус, косинус і тангенс інших кутів від 0° до 180° . Нехай $B_1(x_1; y_1)$ – точка одиничного півкола, що лежить у другій чверті (мал. 8).

Тоді $\angle B_1OA$ – тупий. Маємо:

$$\sin \alpha = \frac{y_1}{1} = y_1; \quad \cos \alpha = \frac{x_1}{1} = x_1; \quad \operatorname{tg} \alpha = \frac{y_1}{x_1}.$$

Мал. 8

Оскільки координати $(x; y)$ точок одиничного півкола змінюються в межах $0 \leq y \leq 1$, $-1 \leq x \leq 1$, то для довільного α такого, що $0^\circ \leq \alpha \leq 180^\circ$, справджуються нерівності:

$$0 \leq \sin \alpha \leq 1, \quad -1 \leq \cos \alpha \leq 1.$$

Але якщо:

α – гострий, то $\sin \alpha = y > 0$; $\cos \alpha = x > 0$; $\operatorname{tg} \alpha = \frac{y}{x} > 0$;

α – тупий, то $\sin \alpha = y > 0$; $\cos \alpha = x < 0$; $\operatorname{tg} \alpha = \frac{y}{x} < 0$.

Окрім того, якщо кут α збільшується від 0° до 90° , то його синус збільшується від 0 до 1, а косинус зменшується від 1 до 0. Якщо кут α збільшується від 90° до 180° , то його синус зменшується від 1 до 0, а косинус зменшується від 0 до -1 .

Знайдемо значення синуса, косинуса і тангенса кутів 0° , 90° і 180° .

На малюнку 8 куту 0° відповідає точка $A(1; 0)$. Тому $\sin 0^\circ = 0$, $\cos 0^\circ = 1$, $\operatorname{tg} 0^\circ = 0$. Куту 90° відповідає точка $M(0; 1)$, тому $\sin 90^\circ = 1$, $\cos 90^\circ = 0$, але $\operatorname{tg} 90^\circ$ – не існує, оскільки на нуль ділити не можна. Куту 180° відповідає точка $N(-1; 0)$, тому $\sin 180^\circ = 0$, $\cos 180^\circ = -1$, $\operatorname{tg} 180^\circ = 0$.

Отже,

якщо $B(x; y)$ – точка одиничного півкола, що відповідає куту α (мал. 7), то

$$\sin \alpha = y; \quad \cos \alpha = x; \quad \operatorname{tg} \alpha = \frac{y}{x}.$$

Із цього означення випливає, що $\operatorname{tg} \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}$.

Оскільки кожному куту α від 0° до 180° відповідає єдине значення синуса, косинуса і тангенса, то можна вважа-

ти синус, косинус і тангенс функціями з аргументом α . Ці функції ($y = \sin x$, $y = \cos x$, $y = \operatorname{tg} x$) називають *тригонометричними* і вивчають у курсі алгебри старших класів.

Розглянемо деякі залежності між функціями одного й того самого аргументу, які називають *тригонометричними тотожностями*.

$$\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1. \quad (1)$$

Доведення. Розглянемо $\triangle BOC$ (див. мал. 7). За теоремою Піфагора: $BC^2 + OC^2 = OB^2$, тобто $y^2 + x^2 = 1$. Тому $(\sin \alpha)^2 + (\cos \alpha)^2 = 1$. Вираз $(\sin \alpha)^2$ та аналогічні йому для зручності прийнято записувати без дужок, наприклад $\sin^2 \alpha$. Отже, $\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1$. ▲

Рівність $\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1$ називають *основною тригонометричною тотожністю*. Із цієї тотожності можна виразити синус кута через його косинус:

$$\sin \alpha = \sqrt{1 - \cos^2 \alpha}$$

та косинус кута через його синус:

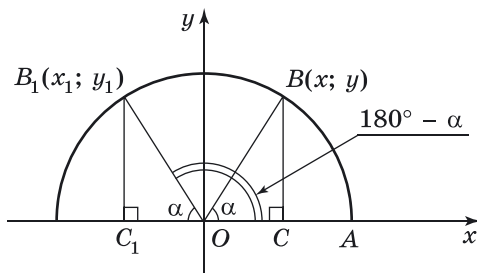
$$\cos \alpha = \pm \sqrt{1 - \sin^2 \alpha}.$$

В останній формулі знак « $\pm$ » пишуть, якщо кут α – тупий.

$$\sin(180^\circ - \alpha) = \sin \alpha, \quad \cos(180^\circ - \alpha) = -\cos \alpha. \quad (2)$$

Доведення. Розглянемо точки $B(x; y)$ і $B_1(x_1; y_1)$ одиничного півкола, що відповідають кутам α і $180^\circ - \alpha$ (мал. 9).

Мал. 9

Оскільки $\angle B_1OA = 180^\circ - \alpha$, то $\angle B_1OC_1 = 180^\circ - (180^\circ - \alpha) = \alpha$. Отже, $\triangle OBC = \triangle OB_1C_1$ (за гіпотенузою і гострим кутом).

Тому $BC = B_1C_1$ і $OC = OC_1$. Звідки випливає, що абсциси точок B і B_1 є протилежними, а їхні ординати – однаковими: $x = -x_1$, $y = y_1$.

Ураховуючи, що $\sin \alpha = y$, $\cos \alpha = x$, $\sin(180^\circ - \alpha) = y_1$, $\cos(180^\circ - \alpha) = x_1$, матимемо:

$$\sin(180^\circ - \alpha) = \sin \alpha, \cos(180^\circ - \alpha) = -\cos \alpha. \blacktriangle$$

$$\mathbf{tg(180^\circ - \alpha) = -tg \alpha.} \quad (3)$$

Д о в е д е н н я. Ураховуючи тотожність (2), маємо:

$$tg(180^\circ - \alpha) = \frac{\sin(180^\circ - \alpha)}{\cos(180^\circ - \alpha)} = \frac{\sin \alpha}{-\cos \alpha} = -tg \alpha. \blacktriangle$$

Використовуючи формули (2) і (3), можна виразити синус, косинус і тангенс тупого кута $180^\circ - \alpha$ через синус, косинус і тангенс гострого кута α .

 Задача 1. Знайти синус, косинус і тангенс кутів 120° , 135° і 150° .

Р о з в ' я з а н н я.

$$\sin 120^\circ = \sin(180^\circ - 60^\circ) = \sin 60^\circ = \frac{\sqrt{3}}{2};$$

$$\cos 120^\circ = \cos(180^\circ - 60^\circ) = -\cos 60^\circ = -\frac{1}{2};$$

$$tg 120^\circ = tg(180^\circ - 60^\circ) = -tg 60^\circ = -\sqrt{3};$$

$$\sin 135^\circ = \sin(180^\circ - 45^\circ) = \sin 45^\circ = \frac{\sqrt{2}}{2};$$

$$\cos 135^\circ = \cos(180^\circ - 45^\circ) = -\cos 45^\circ = -\frac{\sqrt{2}}{2};$$

$$tg 135^\circ = tg(180^\circ - 45^\circ) = -tg 45^\circ = -1;$$

$$\sin 150^\circ = \sin(180^\circ - 30^\circ) = \sin 30^\circ = \frac{1}{2};$$

$$\cos 150^\circ = \cos(180^\circ - 30^\circ) = -\cos 30^\circ = -\frac{\sqrt{3}}{2};$$

$$tg 150^\circ = tg(180^\circ - 30^\circ) = -tg 30^\circ = -\frac{1}{\sqrt{3}}.$$

Систематизуємо відомості з 8 класу та отримані в цьому параграфі у вигляді таблиці.

α	0°	30°	45°	60°	90°	120°	135°	150°	180°
$\sin \alpha$	0	$\frac{1}{2}$	$\frac{\sqrt{2}}{2}$	$\frac{\sqrt{3}}{2}$	1	$\frac{\sqrt{3}}{2}$	$\frac{\sqrt{2}}{2}$	$\frac{1}{2}$	0
$\cos \alpha$	1	$\frac{\sqrt{3}}{2}$	$\frac{\sqrt{2}}{2}$	$\frac{1}{2}$	0	$-\frac{1}{2}$	$-\frac{\sqrt{2}}{2}$	$-\frac{\sqrt{3}}{2}$	-1
$\operatorname{tg} \alpha$	0	$\frac{1}{\sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}}{3}$	1	$\sqrt{3}$	не існує	$-\sqrt{3}$	-1	$-\frac{1}{\sqrt{3}} = -\frac{\sqrt{3}}{3}$	0

Синус, косинус і тангенс інших кутів можна знаходити за допомогою таблиць або калькулятора. Для обчислень використовуємо клавіші калькулятора $\boxed{\sin}$, $\boxed{\cos}$, $\boxed{\operatorname{tg}}$ (на деяких калькуляторах $\boxed{\tan}$). Наприклад, $\sin 124^\circ \approx 0,8290$; $\cos 157^\circ \approx -0,9205$; $\operatorname{tg} 178^\circ \approx -0,0349$.

За допомогою таблиць або калькулятора можна за даними значеннями $\sin \alpha$, $\cos \alpha$ або $\operatorname{tg} \alpha$ знаходити значення кута α . Для обчислення на калькуляторі використовуємо клавіші $\boxed{\sin^{-1}}$, $\boxed{\cos^{-1}}$ і $\boxed{\operatorname{tg}^{-1}}$ (на деяких калькуляторах $\boxed{\tan^{-1}}$) або поспідовне натискання клавіші $\boxed{\operatorname{arc}}$ і однієї з клавіш $\boxed{\sin}$, $\boxed{\cos}$ або $\boxed{\operatorname{tg}}$ ($\boxed{\tan}$).

Задача 2. Знайти α , якщо:

• 1) $\cos \alpha = -0,3584$;   2) $\sin \alpha = 0,2588$.

Розв'язання. 1) $\cos \alpha = -0,3584$. За допомогою калькулятора знаходимо значення кута α у градусах: $\alpha = 111^\circ$.

2) $\sin \alpha = 0,2588$. За допомогою калькулятора знаходимо значення кута α у градусах: $\alpha = 15^\circ$. Але $\sin(180^\circ - \alpha) = \sin \alpha$, тому $\sin(180^\circ - 15^\circ) = 0,2588$, тобто $\sin 165^\circ = 0,2588$.

Отже, існують два таких кути, синус яких дорівнює 0,2588, а саме: $\alpha = 15^\circ$ і $\alpha = 165^\circ$.

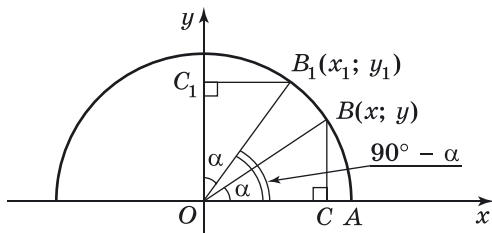
Відповідь. 1) 111° ; 2) 15° або 165° .

$$\sin(90^\circ - \alpha) = \cos \alpha, \quad \cos(90^\circ - \alpha) = \sin \alpha. \quad (4)$$

Доведення. Розглянемо точки $B(x; y)$ і $B_1(x_1; y_1)$ одиничного півкола, що відповідають кутам α і $90^\circ - \alpha$ (мал. 10).

Мал. 10

Оскільки $\angle B_1OA = 90^\circ - \alpha$, то $\angle B_1OC_1 = 90^\circ - (90^\circ - \alpha) = \alpha$. Тому $\triangle OBC = \triangle OB_1C_1$ (за гіпотенузою і гострим кутом). Маємо $OC = OC_1$, $BC = B_1C_1$, тобто $x = y_1$ і $y = x_1$. Ураховуючи, що $\sin \alpha = y$, $\cos \alpha = x$, $\sin(90^\circ - \alpha) = y_1$, $\cos(90^\circ - \alpha) = x_1$, матимемо:

$$\sin(90^\circ - \alpha) = \cos \alpha, \quad \cos(90^\circ - \alpha) = \sin \alpha. \quad \blacktriangle$$

Задача 3. Спростити: 1) $\sin^2(90^\circ - \alpha) + \sin^2(180^\circ - \alpha)$;

$$2) \frac{\cos(90^\circ - \alpha)}{\cos(180^\circ - \alpha)} - \operatorname{tg}(180^\circ - \alpha).$$

Розв'язання.

$$1) \sin^2(90^\circ - \alpha) + \sin^2(180^\circ - \alpha) = \cos^2 \alpha + \sin^2 \alpha = 1;$$

$$2) \frac{\cos(90^\circ - \alpha)}{\cos(180^\circ - \alpha)} - \operatorname{tg}(180^\circ - \alpha) = \frac{\sin \alpha}{-\cos \alpha} - (-\operatorname{tg} \alpha) =$$

$$= -\operatorname{tg} \alpha + \operatorname{tg} \alpha = 0.$$

Відповідь. 1) 1; 2) 0.

Поясніть, як знаходять синус, косинус і тангенс кутів від 0° до 180° . Сформулюйте і доведіть основну тригонометричну тотожність. Доведіть, що $\sin(180^\circ - \alpha) = \sin \alpha$; $\cos(180^\circ - \alpha) = -\cos \alpha$; $\operatorname{tg}(180^\circ - \alpha) = -\operatorname{tg} \alpha$; $\sin(90^\circ - \alpha) = \cos \alpha$; $\cos(90^\circ - \alpha) = \sin \alpha$.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

31. Знайдіть за допомогою калькулятора:

- 1) $\sin 92^\circ$;   2) $\cos 108^\circ$;   3) $\operatorname{tg} 157^\circ$;
4) $\sin 118^\circ 6'$;   5) $\cos 175^\circ 30'$;   6) $\operatorname{tg} 129^\circ 24'$.

32. Знайдіть за допомогою калькулятора:

- 1) $\cos 110^\circ$;   2) $\sin 116^\circ$;   3) $\operatorname{tg} 138^\circ$;
4) $\cos 120^\circ 30'$;   5) $\sin 125^\circ 18'$;   6) $\operatorname{tg} 120^\circ 6'$.

33. (Усно) Який із записів правильний:

1) $\sin 140^\circ = \sin 40^\circ$ чи $\sin 140^\circ = -\sin 40^\circ$;

2) $\cos 140^\circ = \cos 40^\circ$ чи $\cos 140^\circ = -\cos 40^\circ$?

34. (Усно) 1) Чи може абсциса точки одиничного півкола дорівнювати числу $0,5$; $-3,8$; $\frac{1}{8}$; $-\frac{1}{8}$; $1\frac{3}{4}$?

2) Чи може ордината точки одиничного півкола дорівнювати числу $0,2$; 5 ; $2,03$; $-0,3$; $\frac{1}{7}$?

35. Обчисліть:

1) $\sin 150^\circ + \operatorname{tg} 135^\circ$;   2) $\cos 150^\circ \cdot \sin 120^\circ$.

36. Обчисліть:

1) $\operatorname{tg} 135^\circ - \cos 120^\circ$;   2) $\sin 135^\circ : \cos 135^\circ$.

2 37. Чи існує кут α , де $0^\circ \leq \alpha \leq 180^\circ$, для якого:

1) $\cos \alpha = \frac{2}{5}$;   2) $\sin \alpha = -\frac{2}{5}$;   3) $\cos \alpha = -\frac{2}{5}$;

4) $\sin \alpha = \frac{2}{5}$;   5) $\cos \alpha = 1,2$;   6) $\sin \alpha = 1,2$?

38. Чи існує кут β , де $0^\circ \leq \beta \leq 180^\circ$, для якого:

1) $\cos \beta = -\frac{4}{9}$;   2) $\sin \beta = -\frac{4}{9}$;   3) $\cos \beta = \frac{4}{9}$;

4) $\sin \beta = \frac{4}{9}$;   5) $\cos \beta = -1,3$;   6) $\sin \beta = -1,3$?

39. Кут β – гострий. Знайдіть:

1) $\cos \beta$, якщо $\sin \beta = \frac{4}{5}$;   2) $\sin \beta$, якщо $\cos \beta = \frac{5}{13}$.

40. Кут α – гострий. Знайдіть:

1) $\sin \alpha$, якщо $\cos \alpha = 0,6$;   2) $\cos \alpha$, якщо $\sin \alpha = \frac{8}{17}$.

41. Знайдіть за допомогою калькулятора або таблиць гострий кут α , якщо:

1) $\sin \alpha = 0,2756$;   2) $\operatorname{tg} \alpha = 0,5498$.

42. Знайдіть за допомогою калькулятора або таблиць гострий кут β , якщо:

1) $\cos \beta = 0,6691$;   2) $\operatorname{tg} \beta = 2,0965$.

43. Спростіть вираз:

1) $1 - \sin^2 \alpha$;   2) $(1 - \cos \alpha)(1 + \cos \alpha)$;

3) $\sin(90^\circ - \alpha) + \cos(180^\circ - \alpha)$;   4) $\frac{\cos(90^\circ - \alpha)}{\sin(180^\circ - \alpha)}$.

44. Спростіть вираз:

1) $1 - \cos^2 \alpha$;   2) $(1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha)$;

3) $\cos(90^\circ - \alpha) + \sin(180^\circ - \alpha)$;   4) $\frac{\cos(180^\circ - \alpha)}{\sin(90^\circ - \alpha)}$.

45. Побудуйте гострий кут:

1) синус якого дорівнює $\frac{1}{3}$;

2) тангенс якого дорівнює $\frac{4}{5}$.

46. Побудуйте гострий кут:

1) косинус якого дорівнює $\frac{1}{5}$;

2) тангенс якого дорівнює $\frac{3}{4}$.

47. Запишіть у порядку зростання:

1) $\cos 137^\circ$; $\cos 125^\circ$; $\cos 142^\circ$;

2) $\sin 118^\circ$; $\sin 127^\circ$; $\sin 119^\circ$.

48. Запишіть у порядку спадання:

1) $\sin 142^\circ$; $\sin 148^\circ$; $\sin 138^\circ$;

2) $\cos 119^\circ$; $\cos 137^\circ$; $\cos 109^\circ$.

49. Знайдіть:

1) $\sin \alpha$ і $\operatorname{tg} \alpha$, якщо $\cos \alpha = -0,6$;

2) $\cos \alpha$ і $\operatorname{tg} \alpha$, якщо $\sin \alpha = \frac{1}{2}$.

50. Знайдіть:

1) $\sin \alpha$ і $\operatorname{tg} \alpha$, якщо $\cos \alpha = -0,28$;

2) $\cos \alpha$ і $\operatorname{tg} \alpha$, якщо $\sin \alpha = \frac{\sqrt{2}}{2}$.

51. Доведіть тригонометричну тотожність:

1) $\cos^2 \alpha + \operatorname{tg}^2 \alpha \cdot \cos^2 \alpha = 1$;

2) $(\sin \alpha + \cos \alpha)(\sin \alpha - \cos \alpha) = 1 - 2\cos^2 \alpha$.

52. Обчисліть:

1) $\cos^2 150^\circ - \sin^2 120^\circ + \operatorname{tg} 135^\circ$;

2) $\operatorname{tg} 120^\circ \cdot \cos 120^\circ + \sin 120^\circ$.

53. Знайдіть значення виразу:

$$1) \sin^2 150^\circ + \cos^2 120^\circ - \operatorname{tg}^2 150^\circ; \quad 2) \frac{\sin 150^\circ}{\operatorname{tg} 150^\circ} - \cos 150^\circ.$$

54. Знайдіть за допомогою калькулятора або таблиць значення кута α , якщо:

$$1) \operatorname{tg} \alpha = -1,8807; \quad 2) \sin \alpha = 0,9272.$$

55. Знайдіть за допомогою калькулятора або таблиць значення кута β , якщо:

$$1) \operatorname{tg} \beta = -0,7002; \quad 2) \sin \beta = 0,9848.$$

4 56. Побудуйте кут α , якщо:

$$1) \cos \alpha = -\frac{3}{7}; \quad 2) \sin \alpha = \frac{3}{5}.$$

57. Побудуйте кут α , якщо: 1) $\operatorname{tg} \alpha = -\frac{3}{5}$; 2) $\sin \alpha = \frac{2}{3}$.

58. Знайдіть суму косинусів усіх кутів трапеції.

59. Обчисліть:

$$1) \sin^2 37^\circ + \sin^2 53^\circ; \quad 2) 5 - \cos 137^\circ - \cos 43^\circ.$$

60. Обчисліть:

$$1) \cos^2 12^\circ + \cos^2 78^\circ; \quad 2) 6 + \sin 42^\circ - \sin 138^\circ.$$

Вправи для повторення

2 61. Одна зі сторін паралелограма дорівнює 6 см, а висота, проведена до другої сторони, – 3 см. Знайдіть периметр паралелограма, якщо його площа дорівнює 24 см^2 .

3 62. Бісектриса трикутника ділить сторону на відрізки, різниця яких 2 см. Знайдіть периметр трикутника, якщо дві його інші сторони дорівнюють 9 см і 6 см.

4 63. Коло, вписане у трапецію, ділить точкою дотику бічну сторону на відрізки завдовжки a см і b см. Знайдіть висоту трапеції.

Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

64. Знайдіть відстань між точками A і B координатної прямої, якщо:

- 1) $A(7); B(4);$ 2) $A(-2); B(9);$
 3) $A(-9); B(-12);$ 4) $A(x_1); B(x_2).$

- 65.** 1) Побудуйте точки $A(1; 4); B(5; 1); C(1; 1)$ на координатній площині, одиничний відрізок якої дорівнює 1 см.
 2) Знайдіть довжини відрізків $AB; AC; BC$ за допомогою лінійки.
 3) Як за допомогою обчислень знайти довжину відрізка AB , якщо довжини відрізків AC і BC відомі?
- 66.** 1) Побудуйте на координатній площині точки $A(-2; 4)$ і $B(6; 2)$.
 2) Знайдіть, використовуючи лінійку з поділками, координати точки M – середини відрізка AB .
 3) Порівняйте координати точки M із середнім арифметичним відповідних координат точок A і B .

Життєва математика

- 67.** 1) Ділянку у формі прямокутного трикутника з катетами 24 м і 18 м потрібно по периметру обсадити кущами жасмину так, щоб у кожній вершині ділянки був кущ. Скільки знадобиться таких кущів, якщо відстань між ними на кожній стороні трикутника має дорівнювати 3 м?
 2) *Проектна діяльність.* Дізнайтеся (наприклад, з інтернету) скільки коштує кущ жасмину (або інший декоративний кущ) та визначте, яку суму потрібно заплатити за ці кущі.

Цікаві задачі – поміркій огнечі

- 68.** Бічні сторони трапеції дорівнюють 6 см і 8 см, а відстань між серединами її діагоналей дорівнює 5 см. Знайдіть відстань між серединами основ трапеції.

3. КООРДИНАТИ СЕРЕДИНИ ВІДРІЗКА. ВІДСТАНЬ МІЖ ДВОМА ТОЧКАМИ ІЗ ЗАДАНИМИ КООРДИНАТАМИ

Кожній точці координатної площини відповідає єдина пара чисел $(x; y)$, і навпаки, кожній парі чисел $(x; y)$ відповідає єдина точка координатної площини. У такому випадку кажуть, що існує взаємно однозначна відповідність між точками координатної площини і їхніми координатами.

тами $(x; y)$. Це дає можливість розв'язувати деякі задачі *методом координат*, тобто подавати геометричні співвідношення розташування точок та фігур через алгебраїчні співвідношення між їхніми координатами. Розділ геометрії, що вивчає такі методи розв'язування, називають *аналітичною геометрією*.

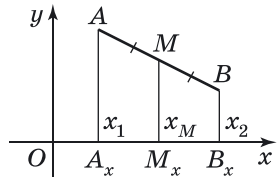
Аналітична геометрія – розділ геометрії, у якому досліджують геометричні фігури та їхні властивості за допомогою алгебри на основі методу координат.

Далі розглянемо найпростіші задачі аналітичної геометрії, повний курс якої вивчають у закладах вищої освіти.

Координати середини відрізка

Задача 1. Дано точки $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$. Точка M – середина відрізка AB . Знайти координати точки M .

Розв'язання. 1) Розглянемо спочатку випадок, коли відрізок AB не паралельний осі y , тобто $x_1 \neq x_2$. Проведемо через точки A, B і M прямі, паралельні осі y (мал. 11). Вони перетинають вісь x у точках $A_x(x_1; 0)$, $B_x(x_2; 0)$ і $M_x(x_M; 0)$.

Мал. 11

Оскільки прямі AA_x , BB_x і MM_x паралельні між собою і M – середина AB , то, за теоремою Фалеса, M_x – середина A_xB_x .

Маємо $A_xM_x = M_xB_x$, тобто $|x_1 - x_M| = |x_M - x_2|$.

Тому $x_1 - x_M = x_M - x_2$ або $x_1 - x_M = -(x_M - x_2)$.

З першої рівності маємо формулу $x_M = \frac{x_1 + x_2}{2}$, а друга – не має змісту, оскільки $x_1 \neq x_2$.

2) Якщо відрізок AB паралельний осі y , то $x_1 = x_2 = x_M$ і формула $x_M = \frac{x_1 + x_2}{2}$ також справджується.

3) Аналогічно доводимо, що $y_M = \frac{y_1 + y_2}{2}$.

Отже,

координати точки M – середини відрізка AB , де $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$, знаходимо за формулами:

$$x_M = \frac{x_1 + x_2}{2}; \quad y_M = \frac{y_1 + y_2}{2}.$$

Задача 2. Знайти координати точки M – середини відрізка, кінцями якого є точки $A(-5; 8)$ і $B(3; -12)$.

Розв'язання. $x_M = \frac{-5 + 3}{2} = -1$; $y_M = \frac{8 + (-12)}{2} = -2$.

Відповідь. $M(-1; -2)$.

Задача 3. Точка C – середина відрізка AB . Знайти координати точки A , якщо $B(-2; 4)$, $C(8; 0)$.

Розв'язання. Нехай $C(x_C; y_C)$. Тоді $x_C = \frac{x_A + x_B}{2}$, тоб-

то $8 = \frac{x_A - 2}{2}$, звідки $x_A = 18$.

Аналогічно, $y_C = \frac{y_A + y_B}{2}$, тобто $0 = \frac{y_A + 4}{2}$, звідки

$y_A = -4$.

Отже, $A(18; -4)$.

Відповідь. $A(18; -4)$.

Задача 4. Довести, що чотирикутник з вершинами в точках $A(5; -4)$, $B(-4; 1)$, $C(-3; 2)$ і $D(6; -3)$ – паралелограм.

Розв'язання. Нехай точка O – середина діагоналі AC чотирикутника $ABCD$. Тоді

$x_O = \frac{5 + (-3)}{2} = 1$; $y_O = \frac{-4 + 2}{2} = -1$. Отже, $O(1; -1)$.

Нехай точка Q – середина діагоналі BD чотирикутника $ABCD$. Тоді

$x_Q = \frac{-4 + 6}{2} = 1$; $y_Q = \frac{1 + (-3)}{2} = -1$. Отже, $Q(1; -1)$.

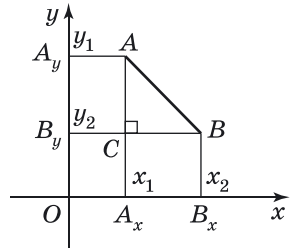
Маємо, що середини діагоналей чотирикутника $ABCD$ збігаються і точка $O(1; -1)$ ділить кожну з діагоналей навпіл. Отже, діагоналі чотирикутника $ABCD$ перетинаються і точкою перетину діляться навпіл. Тому $ABCD$ – паралелограм. ▲

Відстань між двома точками

 Задача 5. Знайти відстань між точками $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$.

Розв'язання. 1) Розглянемо спочатку випадок, коли відрізок AB не паралельний жодній з осей координат, тобто $x_1 \neq x_2$ і $y_1 \neq y_2$. Проведемо через точки A і B прямі, паралельні осям координат (мал. 12). Вони перетинають вісь x у точках $A_x(x_1; 0)$ і $B_x(x_2; 0)$, а вісь y у точках $A_y(0; y_1)$ і $B_y(0; y_2)$.

- Оскільки $A_x B_x B C$ – прямокутник, то $BC = A_x B_x = |x_1 - x_2|$.
- Аналогічно $AC = A_y B_y = |y_1 - y_2|$.
- У прямокутному трикутнику ABC за теоремою Піфагора знайдемо гіпотенузу AB : $AB^2 = BC^2 + AC^2$, тому $AB = \sqrt{(x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2}$.

Мал. 12

- 2) Якщо відрізок AB паралельний осі y , то $x_1 = x_2$, $y_1 \neq y_2$ і $AB = |y_1 - y_2|$. Той самий результат матимемо і за отриманою в попередньому пункті формулою: $AB = \sqrt{(x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2} = \sqrt{(y_1 - y_2)^2} = |y_1 - y_2|$.
- 3) Якщо відрізок AB паралельний осі x , то $x_1 \neq x_2$, $y_1 = y_2$ і $AB = |x_1 - x_2|$. Той самий результат матимемо і за наведеною для AB формулою.
- 4) Якщо точки A і B збігаються, тобто $x_1 = x_2$ і $y_1 = y_2$, то $AB = 0$ і отримана формула для AB знову справджується. ▲

Отже,

відстань між точками $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$ можна знайти за формулою

$$AB = \sqrt{(x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2}.$$

Задача 6. Знайти відстань між точками A і B , якщо:

- 1) $A(4; -2)$, $B(1; 2)$;   2) $A(3; 5)$, $B(7; -1)$.

Розв'язання.

- 1) $AB = \sqrt{(4 - 1)^2 + (-2 - 2)^2} = \sqrt{9 + 16} = \sqrt{25} = 5$;
- 2) $AB = \sqrt{(3 - 7)^2 + (5 - (-1))^2} = \sqrt{16 + 36} = \sqrt{52} = \sqrt{4 \cdot 13} = 2\sqrt{13}$.
- Відповідь. 1) 5;   2) $2\sqrt{13}$.

Задача 7. Знайти на осі абсцис точку, яка рівновіддалена від точок $A(2; 7)$ і $B(6; 1)$.

- Розв'язання. Нехай $C(x; 0)$ – шукана точка.
- Оскільки за умовою $AC = BC$, то $AC^2 = BC^2$. Маємо: $AC^2 = (2 - x)^2 + (7 - 0)^2 = 53 - 4x + x^2$;
- $BC^2 = (6 - x)^2 + (1 - 0)^2 = 37 - 12x + x^2$.
- Враховуючи, що $AC^2 = BC^2$, маємо рівняння: $53 - 4x + x^2 = 37 - 12x + x^2$, звідки $x = -2$.

- Отже, шуканою є точка $C(-2; 0)$.
- Відповідь. $(-2; 0)$.

А ще раніше...

Метод координат у математиці запропонували французькі математики П. Ферма та Р. Декарт у XVII ст.

Про перше наукове пояснення координатного методу стало відомо в 1637 р. завдяки праці Рене Декарта «Геометрія». Саме тому описану Декартом систему координат почали називати декартовою, а координати точок у цій системі – декартовими координатами.

У своїй праці Декарт навів велику кількість прикладів, що ілюстрували дієвість методу координат для розв'язування геометричних задач, та отримав результати, про які не знали давні математики. Декарт також висунув припущення про можливість застосування координатного методу не тільки на площині, а й у просторі, проте саме цій ідеї не надав подальшого розвитку.

Аналітичний метод, який запропонував Декарт, взяли на озброєння ван Схоутен, Валліс та багато інших математиків. Вони коментували «Геометрію» Декарта, виправляли його помилки, застосовували метод координат для розв'язування нових математичних задач, у тому числі й у тривимірному просторі. Так, наприклад, Валліс у 1655 р. вперше розглянув кінчні перерізи як плоскі криві.

Приблизно в той самий час, коли Декарт опублікував працю «Геометрія», П'єр Ферма оприлюднив мемуари «Вступ до вивчення плоских і тілесних місць», де, зокрема, описав рівняння кривих 2-го порядку (тобто кривих, рівняння яких містять одночлени 2-го степеня відносно x і y), та використав революційний на той час метод перетворення координат для спрощення вигляду рівнянь. Проте робота Ферма не набула такої популярності, як «Геометрія» Декарта, що більш повно розвивала ті самі ідеї.

Видатний математик та вчений Ісаак Ньютон спирався на координатний метод у своїх роботах з математичного аналізу та геометрії, у яких продовжив дослідження Декарта і Ферма. Зокрема, Ньютон увів класифікацію кривих 3-го порядку, а для кожної кривої 2-го порядку визначив такі характеристики, як діаметр, вісь симетрії, вершини, центр, асимптота, особливі точки тощо.

Р. Декарт
(1596–1650)

П. Ферма
(1601–1665)

У чому полягає суть координатного методу? ● Запишіть і доведіть формули координат середини відрізка. ● Запишіть і доведіть формулу відстані між двома точками на координатній площині.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

- 69.** Знайдіть координати середини відрізка CD , якщо:
1) $C(-5; 4)$, $D(7; 0)$;   2) $C(2; -8)$, $D(-2; 6)$.
- 70.** Знайдіть координати середини відрізка MN , якщо:
1) $M(4; -5)$, $N(2; 1)$;   2) $M(7; -3)$, $N(-1; 3)$.
- 71.** Знайдіть відстань від початку координат до точки:
1) $A(3; -4)$;   2) $B(5; 12)$.
- 72.** Знайдіть відстань від початку координат до точки:
1) $P(-6; 8)$;   2) $M(8; 15)$.
- 73.** M – середина відрізка AB . Знайдіть координати:
1) точки B , якщо $A(-2; 5)$, $M(4; -7)$;
2) точки A , якщо $B(0; -2)$, $M(5; 1)$.
- 74.** D – середина відрізка AB . Знайдіть координати:
1) точки A , якщо $B(4; 5)$, $D(-1; 7)$;
2) точки B , якщо $A(3; 0)$, $D(4; -2)$.
- 75.** Знайдіть відстань між точками A і B , якщо:
1) $A(-2; 4)$, $B(4; 12)$;   2) $A(4; -5)$, $B(6; -11)$.
- 76.** Знайдіть відстань між точками A і B , якщо:
1) $A(4; -1)$, $B(1; -5)$;   2) $A(1; 7)$, $B(-5; 1)$.
- 77.** Яка відстань більша, AB чи AC , якщо:
1) $A(4; -3)$, $B(0; 0)$, $C(2; -1)$;
2) $A(2; 5)$, $B(8; -3)$, $C(-6; -1)$?
- 78.** Яка відстань більша, MN чи ML , якщо:
1) $M(2; -3)$, $N(2; 2)$, $L(-2; 0)$;
2) $M(3; -1)$, $N(1; 0)$, $L(5; -1)$?
- 79.** Знайдіть периметр трикутника LMN , якщо $L(4; -3)$, $M(4; 5)$, $N(1; 1)$.
- 80.** Знайдіть периметр трикутника ABC , якщо $A(0; -2)$, $B(0; -8)$, $C(4; -5)$.
- 81.** $A(-1; 2)$, $B(0; 6)$, $C(-5; 3)$ – вершини трикутника ABC . Доведіть, що трикутник ABC – рівнобедрений.

- 82.** $K(-2; 2)$, $L(3; -4)$, $M(4; 7)$ – вершини трикутника KLM . Доведіть, що трикутник рівнобедрений.
- 83.** Доведіть, що чотирикутник $ABCD$ з вершинами в точках $A(2; -5)$, $B(-7; 0)$, $C(-6; 1)$, $D(3; -4)$ – паралелограм.
- 84.** Доведіть, що чотирикутник $KLMN$ з вершинами в точках $K(-2; 8)$, $L(3; -3)$, $M(6; 2)$, $N(1; 13)$ – паралелограм.
- 85.** Точки $K(-4; 2)$, $L(3; 5)$, $M(2; 8)$ – вершини паралелограма $KLMN$. Знайдіть координати його четвертої вершини.
- 86.** Точки $A(3; -8)$, $B(0; 11)$, $C(1; -12)$ – вершини паралелограма $ABCD$. Знайдіть координати його четвертої вершини.
- 87.** Чи є чотирикутник $ABCD$ паралелограмом, якщо:
- 1) $A(-7; -2)$, $B(-5; 4)$, $C(5; 2)$, $D(3; -4)$;
  - 2) $A(2; 6)$, $B(3; 1)$, $C(-3; 0)$, $D(-4; 4)$?
- 88.** У трикутнику ABC $A(-4; 2)$, $B(4; 7)$, $C(-2; 12)$. Знайдіть довжину середньої лінії, яка паралельна стороні AC .
- 89.** У трикутнику PLK $P(4; -6)$, $L(2; -11)$, $K(6; -7)$. Знайдіть довжину середньої лінії, яка паралельна стороні KL .
- 90.** Знайдіть довжину відрізка AB , кінці якого лежать на осях координат, а серединою його є точка $N(-5; 12)$.
- 91.** Знайдіть довжину відрізка MN , кінці якого лежать на осях координат, а серединою його є точка $A(8; -15)$.
- 92.** Знайдіть довжину медіани AM трикутника ABC , якщо $A(6; 0)$, $B(-3; 4)$, $C(7; 2)$.
- 93.** Знайдіть довжину медіани BN трикутника ABC , якщо $A(2; -1)$, $B(-9; 0)$, $C(4; 11)$.
- 94.** $ABCD$ – квадрат, $A(-2; 4)$, $C(4; 10)$. Знайдіть периметр квадрата.
- 95.** $ABCD$ – квадрат, $A(4; 5)$, $B(10; -3)$. Знайдіть довжину діагоналі квадрата.
- 96.** Відстань між точками $A(5; 7)$ і $B(-3; y)$ дорівнює 17. Знайдіть y .
- 97.** Відстань між точками $M(3; 0)$ і $N(x; 24)$ дорівнює 25. Знайдіть x .
- 98.** Знайдіть на осі абсцис точку, рівновіддалену від точок $M(2; 5)$ і $N(4; 1)$.
- 99.** Знайдіть на осі ординат точку, рівновіддалену від точок $A(3; 1)$ і $B(7; 5)$.
- 4** **100.** Дано точки $A(2; 3)$ і $B(8; 11)$. Знайдіть координати точки N , яка ділить відрізок AB у відношенні $1 : 3$, рахуючи від точки A .

101. Дано точки $P(5; 0)$ і $N(13; 6)$. Знайдіть координати точки D , яка ділить відрізок PN у відношенні $3 : 1$, рахуючи від точки P .

102. Доведіть, що точки $A(-1; -2)$, $B(3; 2)$ і $C(8; 7)$ лежать на одній прямій. Яка з точок лежить між двома іншими?

103. Доведіть, що точки $P(-1; -5)$, $L(4; 5)$ і $M(2; 1)$ лежать на одній прямій. Яка з точок лежить між двома іншими?

104. Доведіть, що чотирикутник $ABCD$ з вершинами в точках $A(-4; -1)$, $B(-1; 2)$, $C(3; -2)$ і $D(0; -5)$ – прямокутник.

105. Доведіть, що чотирикутник $ABCD$ з вершинами в точках $A(1; 3)$, $B(-1; 9)$, $C(5; 7)$ і $D(7; 1)$ – ромб.

106. Знайдіть значення x , при якому трикутник з вершинами $A(-4; 0)$, $B(0; 4)$, $C(x; -x)$ – рівносторонній.

107. Доведіть, що трикутник ABC з вершинами в точках $A(-4; 16)$, $B(6; -4)$, $C(3; -5)$ – прямокутний. Знайдіть гострі кути трикутника з точністю до мінути.

108. Доведіть, що трикутник KLM з вершинами в точках $K(6; -1)$, $L(9; -4)$ і $M(12; 5)$ – прямокутний. Знайдіть гострі кути трикутника.

Вправи для повторення

2 **109.** Знайдіть периметр і площу прямокутника, одна зі сторін якого дорівнює 8 см, а діагональ – 17 см.

3 **110.** Основи рівнобічної трапеції з кутом при основі 60° дорівнюють 16 см і 6 см. Знайдіть діагональ трапеції.

111. Хорда завдовжки 30 см перпендикулярна до діаметра і ділить його на відрізки, різниця між якими 40 см. Знайдіть діаметр кола.

4 **112.** Одна зі сторін трикутника та висота, проведена до неї, дорівнюють по 20 см. Знайдіть дві інші сторони трикутника, якщо висота, проведена до однієї з них, дорівнює 16 см.

Піготуйтеся до вивчення нового матеріалу

113. Виділіть квадрат двочлена у виразі:

1) $x^2 + 6x - 7$;

2) $x^2 - 4x$;

3) $y^2 - 8x + 13$;

4) $y^2 + 3y - 1$.

114. Точка Q – центр кола, точка A – належить цьому колу. Знайдіть радіус кола, якщо:

- 1) $Q(0; 0)$, $A(-3; 0)$;   2) $Q(-2; 3)$, $A(2; 6)$.

115. Відрізок MN – діаметр кола, $M(-4; 2)$, $N(8; 10)$. Знайдіть координати центра кола.

Життєва математика

116. Дослідна ділянка має форму прямокутника, розміри якого 12 м і 15 м. Посередині ділянки зробили грядку так, що навколо неї утворилася доріжка однакової ширини. Знайдіть ширину доріжки, якщо площа грядки становить 154 м^2 .

Цікаві задачі – поміркий огляд

117. Видатні українці й українки. Запишіть по горизонталі прізвища видатних українців (за потреби використайте додаткову літературу та інтернет) та отримайте у виділеному стовпчику назву геометричної фігури, з якою ви ознайомитеся в наступному розділі.

1											
	2										
	3										
				4							
				5							
				6							

1. Видатний український футбольний тренер, багаторічний наставник команди «Динамо» (Київ).

2. Видатна українська письменниця та поетеса, лауреатка Шевченківської премії, премії Антоновичів, премії Петрарки.

3. Український композитор і поет, один із засновників української естрадної музики.

4. Український поет, перекладач, прозаїк, літературознавець, правозахисник.

5. Українська легкоатлетка, багаторазова призерка Літніх Паралімпійських ігор 2008, 2012 та 2020 років, прототип героїні фільму «Пульс».

6. Видатний український учений у галузі ракетобудування й космонавтики, конструктор. Його вважають основоположником практичної космонавтики.

§ 4. РІВНЯННЯ КОЛА

Під час вивчення алгебри ми будували графіки деяких функцій у прямокутній системі координат. Наприклад, графіком функції $y = 2x - 7$ є пряма, графіком функції $y = x^2$ – парабола, а графіком функції $y = -\frac{6}{x}$ – гіпербола. Також відомо, що графіком лінійного рівняння з двома змінними, тобто рівняння вигляду $ax + by = c$, є пряма.

Рівняння фігури

Розглянемо поняття рівняння для геометричної фігури.

Рівнянням фігури на координатній площині називають рівняння з двома змінними x і y , якщо виконуються такі дві умови:

- 1) координати будь-якої точки фігури задовольняють це рівняння;
- 2) будь-яка пара чисел $(x; y)$, що задовольняє це рівняння, є координатами деякої точки фігури.

Рівняння кола

Знайдемо формулу, що задає коло радіуса r із центром у точці $Q(a; b)$ (мал. 13).

1) Нехай $M(x; y)$ – довільна точка кола.

Відстань QM запишемо за формулою відстані між двома точками:

$$QM = \sqrt{(x - a)^2 + (y - b)^2}.$$

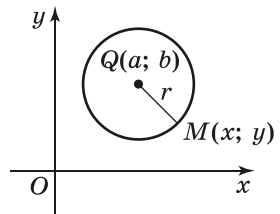
Оскільки точка M лежить на колі, то $QM = r$, а $QM^2 = r^2$.

Тому $(x - a)^2 + (y - b)^2 = r^2$.

Отже, координати x і y кожної точки $M(x; y)$ даного кола задовольняють отримане рівняння.

2) Розглянемо деяку точку $N(x; y)$, координати якої задовольняють рівняння $(x - a)^2 + (y - b)^2 = r^2$. Із цієї рівності випливає, що відстань між точками Q і N дорівнює r . Тому точка N належить колу.

Отже,

Мал. 13

Рівняння кола із центром у точці $Q(a; b)$ і радіусом r має вигляд:

$$(x - a)^2 + (y - b)^2 = r^2.$$

Зокрема, рівняння кола радіуса r із центром у початку координат має вигляд:

$$x^2 + y^2 = r^2.$$

Задача 1. Знайти координати центра і радіус кола, заданого рівнянням $(x + 2)^2 + (y - 3)^2 = 25$.

- Розв'язання. Маємо $(x - (-2))^2 + (y - 3)^2 = 5^2$. Отже, центром кола є точка $Q(-2; 3)$, а радіус кола $r = 5$.
- Відповідь. $Q(-2; 3)$, $r = 5$.

Задача 2. Довести, що рівняння $x^2 + y^2 - 8x + 6y - 10 = 0$ є рівнянням кола. Знайти координати центра кола і його радіус.

- Розв'язання. Виділимо квадрати двочленів у лівій частині даного рівняння:
- $(x^2 - 8x + 16) + (y^2 + 6y + 9) - 16 - 9 - 10 = 0$,
- $(x - 4)^2 + (y + 3)^2 = 35$,
- $(x - 4)^2 + (y - (-3))^2 = (\sqrt{35})^2$.
- Отже, задане рівняння є рівнянням кола із центром у точці $Q(4; -3)$ і радіусом $r = \sqrt{35}$.
- Відповідь. $(4; -3)$, $\sqrt{35}$.

Задача 3. Скласти рівняння кола з діаметром AB , якщо $A(-5; 7)$, $B(3; 11)$.

- Розв'язання. Нехай точка Q – центр кола. Тоді Q – середина AB . Маємо:
- $x_Q = \frac{-5 + 3}{2} = -1$, $y_Q = \frac{7 + 11}{2} = 9$.
- Радіус кола – це відрізок QA :
- $QA = \sqrt{(-1 - (-5))^2 + (9 - 7)^2} = \sqrt{16 + 4} = \sqrt{20}$.
- Знайдемо рівняння шуканого кола:
- $(x - (-1))^2 + (y - 9)^2 = (\sqrt{20})^2$,
- $(x + 1)^2 + (y - 9)^2 = 20$.
- Відповідь. $(x + 1)^2 + (y - 9)^2 = 20$.

Що називають рівнянням фігури на координатній площині? ● Доведіть, що рівняння кола із центром у точці $(a; b)$ і радіусом r має вигляд $(x - a)^2 + (y - b)^2 = r^2$.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

118. (Усно) Які з рівнянь є рівняннями кола:

- 1) $(x - 3)^2 + (y + 2)^2 = 16$;   2) $x^2 + y^3 = 8$;
 3) $x^2 + y^2 = 8$;   4) $(x - 2)^2 - (y + 3)^2 = 7$;
 5) $x^2 + (y - 2)^2 = 25$;   6) $-x^2 + y^2 = 16$?

119. Знайдіть координати центра та радіус кола, заданого рівнянням:

- 1) $(x - 2)^2 + (y + 3)^2 = 100$;   2) $x^2 + (y - 4)^2 = 25$;
 3) $(x + 4)^2 + y^2 = 1$;   4) $x^2 + y^2 = 9$.

120. Знайдіть координати центра та радіус кола, заданого рівнянням:

- 1) $(x + 1)^2 + (y - 4)^2 = 16$;   2) $(x - 3)^2 + y^2 = 4$;
 3) $x^2 + (y + 2)^2 = 81$;   4) $x^2 + y^2 = 49$.

121. Складіть рівняння кола із центром у точці Q і радіусом r , якщо:

- 1) $Q(1; 4)$, $r = 3$;   2) $Q(0; -2)$, $r = 5$;
 3) $Q(8; 0)$, $r = 1$;   4) $Q(0; 0)$, $r = 11$.

122. Складіть рівняння кола із центром у точці Q і радіусом r , якщо:

- 1) $Q(2; -3)$, $r = 4$;   2) $Q(0; 3)$, $r = 2$;
 3) $Q(-7; 0)$, $r = 10$;   4) $Q(0; 0)$, $r = 7$.

123. Складіть рівняння кола із центром у точці Q , діаметр якого дорівнює d , якщо:

- 1) $Q(-7; 8)$, $d = 9$;   2) $Q(4; -19)$, $d = \sqrt{34}$.

124. Складіть рівняння кола із центром у точці Q , діаметр якого дорівнює d , якщо:

- 1) $Q(4; 7)$, $d = 13$;   2) $Q(-2; -11)$, $d = \sqrt{26}$.

125. Побудуйте на координатній площині коло, задане рівнянням:

- 1) $x^2 + y^2 = 16$;   2) $(x - 1)^2 + y^2 = 25$;
 3) $(x + 2)^2 + (y - 1)^2 = 4$;   4) $(x + 1)^2 + (y + 2)^2 = 9$.

126. Побудуйте на координатній площині коло, задане рівнянням:

- 1) $(x + 3)^2 + y^2 = 36$;   2) $(x - 2)^2 + (y + 3)^2 = 25$.

127. Коло задано рівнянням $x^2 + y^2 = 25$. Чи належить цьому колу точка:

- 1) $A(5; 0)$;   2) $B(4; -1)$;   3) $C(-3; 4)$;
 4) $D(0; -5)$;   5) $M(4; -3)$;   6) $N(-1; 5)$?

128. Коло задано рівнянням $x^2 + y^2 = 100$. Чи належить цьому колу точка:

- 1) $A(0; -10)$;   2) $B(9; 4)$;   3) $C(6; -8)$;
4) $D(-7; -2)$;   5) $T(-6; 8)$;   6) $P(10; 0)$?

129. Складіть рівняння кола із центром у точці $Q(-3; 4)$, яке проходить через точку $M(5; -2)$.

130. Складіть рівняння кола із центром у точці $Q(1; 2)$, яке проходить через точку $P(5; 5)$.

131. Складіть рівняння кола, для якого AB є діаметром, якщо $A(3; -5)$, $B(-3; 3)$.

132. Складіть рівняння кола, для якого AB є діаметром, якщо $A(-1; 8)$, $B(11; -8)$.

133. На колі $x^2 + y^2 = 169$ знайдіть точки:

- 1) з абсцисою 12;   2) з ординатою -5 ;
3) які лежать на осі абсцис;
4) які лежать на осі ординат.

134. На колі $x^2 + y^2 = 289$ знайдіть точки:

- 1) з абсцисою -8 ;   2) з ординатою 15;
3) які лежать на осі абсцис;
4) які лежать на осі ординат.

135. Знайдіть центр і радіус кола, заданого рівнянням:

- 1) $x^2 + y^2 - 2x + 6y - 6 = 0$;
2) $x^2 + 10x + y^2 - 12y = 0$.

136. Знайдіть центр і радіус кола, заданого рівнянням:

- 1) $x^2 + y^2 + 4x - 10y - 7 = 0$;
2) $x^2 - 12x + y^2 - 5 = 0$.

137. Знайдіть відстань між центрами кіл, які задано рівняннями $x^2 + y^2 - 4y = 0$ і $x^2 + y^2 + 2x - 8y - 7 = 0$.

138. Знайдіть відстань між центрами кіл, які задано рівняннями $x^2 + 8x + y^2 - 16y = 0$ і $x^2 + y^2 + 4x + 1 = 0$.

139. Складіть рівняння кола радіуса 10, що проходить через точку $A(5; -8)$ і центр якого лежить на осі абсцис.

140. Складіть рівняння кола радіуса 5, що проходить через точку $B(-4; 2)$ і центр якого лежить на осі ординат.

141. Коло із центром у точці $Q(2; -1)$ проходить через точку $A(4; 0)$. Чи проходить це коло через точку:

- 1) $B(0; 2)$;   2) $C(1; 1)$?

142. Коло із центром у точці $Q(-3; 1)$ проходить через точку $M(-2; 5)$. Чи проходить це коло через точку:

- 1) $N(1; 2)$;   2) $K(4; 4)$?

143. Коло задано рівнянням $(x - 1)^2 + (y + 5)^2 = 16$. Не виконуючи малюнка, визначте, які з точок $A(4; -2)$, $B(-3; -5)$, $C(-2; -7)$, $D(5; 1)$ лежать:

- 1) усередині круга, обмеженого цим колом;
- 2) на колі;
- 3) поза кругом, обмеженим цим колом.

4 144. Складіть рівняння кола із центром, який лежить на бісектрисі другого координатного кута і радіусом 13 та яке проходить через точку $A(1; -8)$.

145. Складіть рівняння кола, що проходить через точку $B(-2; 0)$, центр якого лежить на бісектрисі першого координатного кута, а радіус дорівнює 10.

146. З'ясуйте взаємне розташування двох кіл (дотик, перетин або немає спільних точок):

- 1) $(x - 1)^2 + (y - 2)^2 = 4$ і $(x - 6)^2 + (y - 2)^2 = 9$;
- 2) $x^2 + (y - 1)^2 = 1$ і $(x - 3)^2 + (y - 7)^2 = 25$.

147. З'ясуйте взаємне розташування двох кіл (дотик, перетин або немає спільних точок):

- 1) $(x + 1)^2 + (y - 3)^2 = 9$ і $x^2 + y^2 = 16$;
- 2) $(x + 1)^2 + (y - 7)^2 = 49$ і $(x + 4)^2 + (y - 3)^2 = 4$.

148. Складіть рівняння кола, вписаного у трикутник ABC , якщо $A(0; 3)$, $B(4; 0)$, $C(0; 0)$.

Вправи для повторення

2 149. Середня лінія трапеції дорівнює 16 см. Знайдіть основи трапеції, якщо:

- 1) вони відносяться як 1 : 3;
- 2) одна з них на 4 см більша за другу.

3 150. Бісектриса кута прямокутника ділить його сторону у відношенні 1 : 2, рахуючи від найближчої до цього кута вершини. Знайдіть сторони прямокутника, якщо його периметр дорівнює 56 см.

151. Знайдіть площу прямокутного трикутника, у якому висота, проведена до гіпотенузи, ділить її на відрізки 4 см і 9 см.

152. Визначте координати кінців A і B відрізка AB , якщо точки $M(3; 3)$ і $N(2; 6)$ ділять його на три рівні частини.

Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

153. 1) Що є графіком функції вигляду $y = kx + l$?
- 2) Побудуйте графіки функцій $y = 2x - 3$; $y = \frac{1}{3}x + 2$;
 $y = -x + 5$; $y = -0,5x - 1$.
154. 1) Що є графіком рівняння вигляду $ax + by = c$, де a і b одночасно не дорівнюють нулю?
- 2) Побудуйте графіки рівнянь $x - y = 6$; $2x + 3y = 5$;
 $x = -2$; $y = 5$.
155. Чи належить точка $M(-1; 2)$:
- 1) графіку функції $y = x + 1$; $y = 1 - x$; $y = -2x$; $y = -1$;
 2) графіку рівняння $x + y = 1$; $2x + y = 4$; $3x - 2y = 7$;
 $4y - x = 9$?

Життєва математика

156. Врожайність часнику – 120 кг з однієї сотки (100 м^2) за умови посадки 10 кг насіння на цій площі. Фермер має ділянку завдовжки 50 м і завширшки 40 м.
- 1) Скільки кг насіння потрібно заготовити фермеру?
 2) Скільки витратить фермер на закупівлю насіння, якщо 1 кг насіння коштує 55 грн?
 3) Скільки кг часнику збере фермер із цієї ділянки?
 4) Яку виручку отримає фермер, якщо продасть часник по гуртовій ціні 70 грн за кг?
 5) Яким є дохід фермера?

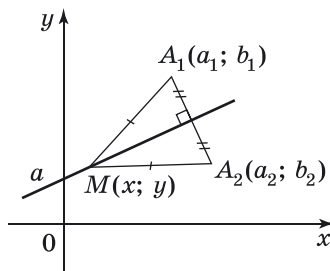
Цікаві задачі – поміркуй одначе

157. (Задача Стенфордського університету). Точка лежить у внутрішній області рівностороннього трикутника. Відстані від цієї точки до сторін трикутника дорівнюють a , b і c , а висота трикутника – h . Доведіть, що $a + b + c = h$.

§ 5. РІВНЯННЯ ПРЯМОЇ

З курсу алгебри ви знаєте, що пряма є графіком лінійної функції $y = kx + l$ та графіком лінійного рівняння $ax + by = c$. Розглянемо рівняння прямої в геометрії.

Загальне рівняння прямої

Мал. 14

Нехай a – довільна пряма на координатній площині (мал. 14).

1) Виберемо дві точки $A_1(a_1; b_1)$ і $A_2(a_2; b_2)$ так, щоб пряма a була серединним перпендикуляром до відрізка A_1A_2 .

Нехай точка $M(x; y)$ – довільна точка прямої a .

За властивістю серединного перпендикуляра маємо: $MA_1 = MA_2$, а отже, $MA_1^2 = MA_2^2$. Тому для

точки $M(x; y)$ справджується рівність:

$$(x - a_1)^2 + (y - b_1)^2 = (x - a_2)^2 + (y - b_2)^2. \quad (1)$$

Розкривши дужки та звівши подібні доданки, матимемо:

$$2(a_2 - a_1)x + 2(b_2 - b_1)y + (a_1^2 + b_1^2 - a_2^2 - b_2^2) = 0.$$

Уведемо позначення

$$2(a_2 - a_1) = a, \quad 2(b_2 - b_1) = b, \quad a_1^2 + b_1^2 - a_2^2 - b_2^2 = c,$$

отримаємо, що будь-яка точка прямої a задовольняє рівняння

$$ax + by + c = 0. \quad (2)$$

Оскільки $A_1(a_1; b_1)$ і $A_2(a_2; b_2)$ – різні точки, то хоча б один з виразів $(a_2 - a_1)$ або $(b_2 - b_1)$ відмінний від нуля. Отже, хоча б один з коефіцієнтів a або b у рівнянні (2) відмінний від нуля.

2) Розглянемо деяку точку $N(x; y)$, координати якої задовольняють рівняння (2). Виконавши алгебраїчні перетворення, які є досить громіздкими, можна переконатися, що координати точки N задовольняють також і рівняння (1). Тому точка N рівновіддалена від точок A_1 і A_2 .

Отже, точка N належить прямій, яка є серединним перпендикуляром до відрізка A_1A_2 , а тому належить прямій a .

Рівняння прямої у прямокутній системі координат має вигляд

$$ax + by + c = 0,$$

де a, b, c – числа, причому a і b одночасно не дорівнюють нулю.

Рівняння $ax + by + c = 0$ ще називають *загальним рівнянням прямої*.

Задача 1. Знайти точки перетину прямої $3x - 5y - 15 = 0$ з осями координат.

Розв'язання. 1) Нехай точка $A(x; 0)$ – точка перетину прямої з віссю абсцис. Тоді $3x - 5 \cdot 0 - 15 = 0$, звідки $x = 5$. Отже, $A(5; 0)$ – точка перетину прямої з віссю абсцис.

2) Нехай точка $B(0; y)$ – точка перетину прямої з віссю ординат. Тоді $3 \cdot 0 - 5y - 15 = 0$, звідки $y = -3$. Отже, $B(0; -3)$ – точка перетину прямої з віссю ординат.

Відповідь. $A(5; 0)$, $B(0; -3)$.

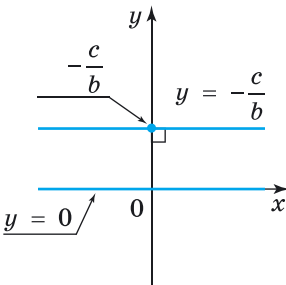
Розташування прямої відносно системи координат

Розглянемо розташування прямої відносно системи координат у деяких окремих випадках.

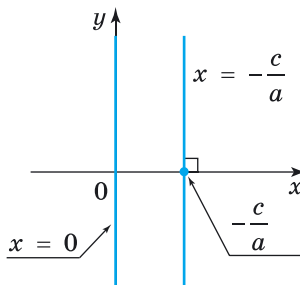
1) $a = 0, b \neq 0$. Маємо $by + c = 0, y = -\frac{c}{b}$. Усі точки прямої мають одну й ту саму ординату $\left(-\frac{c}{b}\right)$. Тому пряма $y = -\frac{c}{b}$ паралельна осі x (мал. 15).

Зокрема, якщо $c = 0$, то пряма $y = 0$ збігається з віссю x .

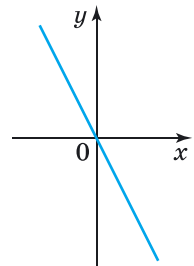
2) $b = 0, a \neq 0$. Маємо $ax + c = 0, x = -\frac{c}{a}$. Точки прямої мають одну й ту саму абсцису $\left(-\frac{c}{a}\right)$. Тому пряма $x = -\frac{c}{a}$ паралельна осі y (мал. 16).

Мал. 15

Мал. 16

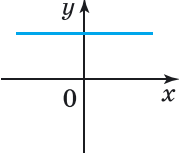
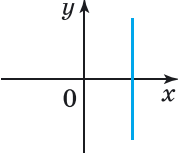
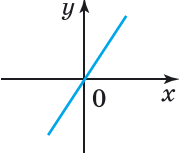

Мал. 17

Зокрема, якщо $c = 0$, то пряма $x = 0$ збігається з віссю y .

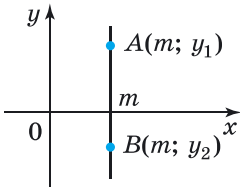
3) $c = 0$. Координати точки $(0; 0)$ задовольняють рівняння прямої. Тому пряма проходить через початок координат (мал. 17).

Систематизуємо отримані результати в таблицю.

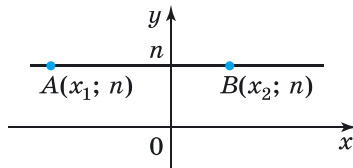
Часткові випадки розташування прямої $ax + by + c = 0$ в декартовій системі координат		
$a = 0, b \neq 0$	$a \neq 0, b = 0$	$a \neq 0, b \neq 0, c = 0$
$y = -\frac{c}{b}$	$x = -\frac{c}{a}$	$y = -\frac{a}{b}x$
		

Рівняння прямої, що проходить через дві задані точки

Складемо рівняння прямої, що проходить через точки $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$. Розглянемо випадки.

Мал. 18

Мал. 19

1) $x_1 = x_2 = m$. Усі точки прямої мають одну й ту саму абсцису, що дорівнює m (мал. 18). Рівняння прямої має вигляд:

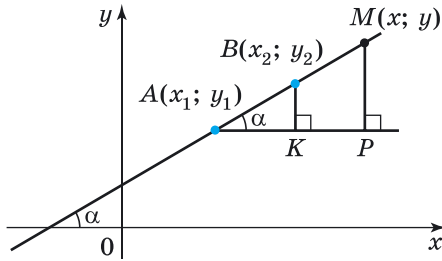
$$x = m.$$

2) $y_1 = y_2 = n$. Усі точки прямої мають одну й ту саму ординату, що дорівнює n (мал. 19). Рівняння прямої має вигляд:

$$y = n.$$

3) $x_1 \neq x_2, y_1 \neq y_2$. Нехай $M(x; y)$ – деяка точка прямої. Через точку A проведемо пряму, паралельну осі x , а через точки M і B – прямі, паралельні осі y . Тоді $BK \perp AP$ і $MP \perp AP$ (мал. 20). Позначимо $\angle BAK = \alpha$.

$$\text{У трикутнику } BAK: \operatorname{tg} \alpha = \frac{BK}{AK}, \text{ тобто } \operatorname{tg} \alpha = \frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}.$$

Мал. 20

У трикутнику MAP : $\operatorname{tg} \alpha = \frac{MP}{AP}$, тобто $\operatorname{tg} \alpha = \frac{y - y_1}{x - x_1}$.

Отже, маємо:

$$\frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1} = \frac{y - y_1}{x - x_1}, \text{ тобто } \frac{x - x_1}{x_2 - x_1} = \frac{y - y_1}{y_2 - y_1}. \quad (3)$$

Після застосування основної властивості пропорції і спрощення рівняння (3) зводиться до вигляду

$$ax + by + c = 0.$$

Рівняння прямої, що проходить через точки $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$, має вигляд:

- $x = m$, якщо $x_1 = x_2 = m$;
- $y = n$, якщо $y_1 = y_2 = n$;
- $\frac{x - x_1}{x_2 - x_1} = \frac{y - y_1}{y_2 - y_1}$, якщо $x_1 \neq x_2, y_1 \neq y_2$.

Задача 2. Скласти рівняння прямої, що проходить через точки $A(2; -3)$ і $B(4; -5)$.

Розв'язання. Використовуючи формулу (3), маємо:

$$\frac{x - 2}{4 - 2} = \frac{y - (-3)}{-5 - (-3)}; \text{ тобто } \frac{x - 2}{2} = \frac{y + 3}{-2},$$

звідки $-1(x - 2) = y + 3$, остаточно отримаємо:

$$x + y + 1 = 0.$$

Відповідь. $x + y + 1 = 0$.

Відповідь легко перевірити, підставивши в отримане рівняння координати кожної із заданих точок.

Кутовий коефіцієнт прямої

Якщо в загальному рівнянні прямої $ax + by + c = 0$ коефіцієнт b не дорівнює нулю, то, виразивши із цього рівняння y , матимемо:

$$y = -\frac{a}{b}x - \frac{c}{b}.$$

Позначивши $-\frac{a}{b} = k$, $-\frac{c}{b} = l$, отримаємо:

$$y = kx + l.$$

Отже, приходимо до висновку, що пряму можна задавати як рівнянням $ax + by + c = 0$, так і рівнянням $y = kx + l$, оскільки кожне з них є рівнянням прямої.

З'ясуємо геометричний зміст коефіцієнта k у рівнянні прямої. Нехай $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$, де $x_1 < x_2$ – дві точки прямої. Оскільки координати точок задовольняють рівняння $y = kx + l$, то $y_1 = kx_1 + l$ і $y_2 = kx_2 + l$. Віднімемо по-членно від другого рівняння перше, матимемо: $y_2 - y_1 = k(x_2 - x_1)$, звідки

$$k = \frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}.$$

Але вище ми вже довели, що $\frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1} = \operatorname{tg} \alpha$ (с. 39, мал. 20).

Оскільки пряма AP паралельна осі x , то α – це кут, який утворює пряма AB з додатним напрямом осі x .

Отже, якщо кут α – гострий, то $k = \operatorname{tg} \alpha$.

Розглянемо випадок, коли пряма утворює з додатним напрямом осі x тупий кут (мал. 21). Маємо:

$$\operatorname{tg} \beta = \frac{BK}{KA} = \frac{y_2 - y_1}{x_1 - x_2} = -\frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}.$$

Але $\alpha + \beta = 180^\circ$, тоді

$$\beta = 180^\circ - \alpha \text{ і } \operatorname{tg} \beta = \operatorname{tg}(180^\circ - \alpha) = -\frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}.$$

За відомою формулою $\operatorname{tg}(180^\circ - \alpha) = -\operatorname{tg} \alpha$. Тоді

$$-\operatorname{tg} \alpha = -\frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1},$$

враховуючи, що $k = \frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}$, знову отримаємо, що $k = \operatorname{tg} \alpha$,

де кут α – тупий.

Отже, приходимо до висновку про геометричний зміст коефіцієнта k у рівнянні прямої.

Коефіцієнт k у рівнянні прямої $y = kx + l$ дорівнює тангенсу кута, який утворює ця пряма з додатним напрямом осі x .

Коефіцієнт k у рівнянні прямої $y = kx + l$ називають *кутовим коефіцієнтом прямої*. Причому $k > 0$, якщо пряма утворює гострий кут з додатним напрямом осі x , і $k < 0$, якщо цей кут – тупий.

Задача 3. Довести, що рівняння прямої з кутовим коефіцієнтом k , яка проходить через точку $A(x_0; y_0)$, має вигляд $y - y_0 = k(x - x_0)$.

Розв'язання. Запишемо загальний вигляд прямої з кутовим коефіцієнтом k : $y = kx + l$. Знайдемо коефіцієнт l .

Оскільки пряма проходить через точку $A(x_0; y_0)$, то координати цієї точки задовольняють рівняння прямої, тобто:

$$y_0 = kx_0 + l, \text{ звідки } l = y_0 - kx_0.$$

Підставимо значення l в рівняння $y = kx + l$, матимемо: $y = kx + (y_0 - kx_0)$, тобто $y - y_0 = k(x - x_0)$. ▲

Задача 4. Скласти рівняння прямої, що проходить через точку $A(-3; 5)$ і утворює з додатним напрямом осі абсцис кут 135° .

Розв'язання. Оскільки $k = \operatorname{tg} \alpha$, то $k = \operatorname{tg} 135^\circ = -1$.

Ураховуючи, що $y - y_0 = k(x - x_0)$, маємо:

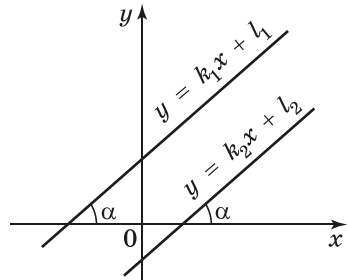
$y - 5 = -1(x - (-3))$, тобто $y - 5 = -x - 3$, отже, маємо рівняння: $x + y - 2 = 0$.

Відповідь. $x + y - 2 = 0$.

Умова паралельності прямих

Якщо прямі $y = k_1x + l_1$ і $y = k_2x + l_2$ паралельні, то кути, які вони утворюють з додатним напрямом осі x , між собою рівні (мал. 22). Тоді й тангенси цих кутів також рівні, а тому $k_1 = k_2$.

І навпаки, якщо $k_1 = k_2$, то тангенси кутів, які утворюють прямі з додатним напрямом осі x , рівні, а тому прямі паралельні.

Мал. 22

Прямі $y = k_1x + l_1$ і $y = k_2x + l_2$ паралельні тоді і тільки тоді, коли $k_1 = k_2$.

Наприклад, паралельними є прямі $y = 0,1x + 5$ і $y = \frac{1}{10}x - 7$, у яких $k = 0,1$ і $k = \frac{1}{10}$ відповідно, тобто $k_1 = k_2$.

Координати точки перетину двох прямих

Нехай дано рівняння двох прямих у загальному вигляді: $a_1x + b_1y + c_1 = 0$ і $a_2x + b_2y + c_2 = 0$.

Знайдемо координати $(x; y)$ точки їхнього перетину. Оскільки ця точка належить кожній з прямих, то її координати задовольняють кожне з двох рівнянь. Тому координати точки перетину є розв'язком системи рівнянь, якими задано ці прямі.

Задача 5. Знайти точку перетину прямих $2x - y - 5 = 0$ і $4x + 3y - 15 = 0$.

- Розв'язання. Розв'язавши систему $\begin{cases} 2x - y - 5 = 0, \\ 4x + 3y - 15 = 0, \end{cases}$
- отримаємо $x = 3$, $y = 1$. Отже, $(3; 1)$ – точка перетину прямих.
- Відповідь. $(3; 1)$.

Покажіть, як скласти рівняння прямої, що проходить через дві задані точки. ● Як розташована пряма $ax + by + c = 0$ у координатній площині, якщо $a = 0$? $b = 0$? $c = 0$? ● Який вигляд має рівняння прямої, що проходить через точки $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$? ● Що таке кутовий коефіцієнт прямої і який його геометричний зміст? ● За якої умови прямі $y = k_1x + l_1$ і $y = k_2x + l_2$ будуть паралельними? ● Як знайти координати точки перетину прямих, які задано в загальному вигляді?

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

1 158. (Усно) Яке з рівнянь є рівнянням прямої:

- 1) $x^2 + y^2 = 4$;   2) $2x - 3y + 7 = 0$;
- 3) $x^3 - 2y - 13 = 0$;   4) $x - 2y = 0$;
- 5) $2x - 9 = 0$;   6) $x + y^2 = 0$?

159. Яке з рівнянь є рівнянням прямої:

- 1) $2x - 3y = 0$;   2) $4x^2 - 9y^2 = 5$;
- 3) $2x - y^4 - 15 = 0$;   4) $3x + 7y - 10 = 0$;
- 5) $3y - 12 = 0$;   6) $2x^2 - y = 0$?

160. Чи належить прямій $x + y - 7 = 0$ точка:

- 1) $A(3; 4)$; 2) $B(5; 1)$; 3) $C(2; 5)$; 4) $D(0; 8)$?

161. Чи належить прямій $x - y = 0$ точка:

- 1) $M(5; 5)$; 2) $N(-4; 4)$; 3) $L(0; 0)$; 4) $K(-2; -2)$?

162. Яка з прямих проходить через початок координат:

- 1) $2x - 3y = 0$; 2) $3x - 2y - 5 = 0$;
3) $3x + 2y = 0$; 4) $2x + 3y - 7 = 0$?

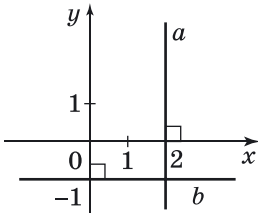
163. (Усно) Чи перетинаються прямі:

- 1) $y = 2x - 7$ і $y = 2x + 3$;
2) $y = 3x + 7$ і $y = 4x - 9$?

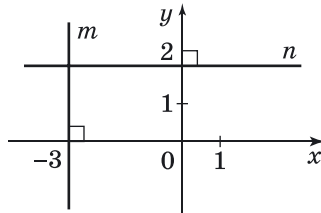
164. Чи паралельні прямі:

- 1) $y = 3x - 7$ і $y = -2x + 9$;
2) $y = -4x + 3$ і $y = -4x$?

2 165. Запишіть рівняння прямих a і b (мал. 23).

Мал. 23

Мал. 24

166. Запишіть рівняння прямих m і n (мал. 24).

167. Знайдіть координати точок перетину прямої $2x - 5y - 10 = 0$ з осями координат.

168. Знайдіть координати точок перетину прямої $3x - 4y + 12 = 0$ з осями координат.

169. Запишіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(-2; 3)$ і паралельна:

- 1) осі абсцис; 2) осі ординат.

170. Запишіть рівняння прямої, що проходить через точку $B(4; -1)$ і паралельна:

- 1) осі абсцис; 2) осі ординат.

171. Які з точок належать прямій $y = 7$:

- 1) $A(7; 1)$; 2) $B(1; 7)$; 3) $C(2; 5)$; 4) $D(-10; 7)$?

172. Які з точок належать прямій $x = 3$:

- 1) $K(1; 3)$; 2) $L(3; 1)$; 3) $M(1; 2)$; 4) $N(3; -8)$?

173. Знайдіть кутовий коефіцієнт прямої MN , якщо:

- 1) $M(-1; 2)$, $N(0; 9)$; 2) $M(1; 4)$, $N(-1; 6)$.

174. Знайдіть кутовий коефіцієнт прямої AB , якщо:

- 1) $A(3; -1), B(5; -7)$;   2) $A(2; 9), B(3; 4)$.

175. Запишіть рівняння прямої у вигляді $y = kx + l$ та знайдіть її кутовий коефіцієнт:

- 1) $2x - y - 5 = 0$;   2) $4x + 3y + 7 = 0$.

176. Запишіть рівняння прямої у вигляді $y = kx + l$ та знайдіть її кутовий коефіцієнт:

- 1) $3x + y + 7 = 0$;   2) $5x - 2y - 9 = 0$.

3 **177.** Складіть рівняння прямої, що проходить через точки:

- 1) $A(2; 7)$ і $B(-3; 7)$;   2) $M(-2; 1)$ і $N(-2; -5)$;
3) $C(3; 8)$ і $D(1; 6)$;   4) $K(-2; 5)$ і $L(3; -1)$.

178. Складіть рівняння прямої, що проходить через точки:

- 1) $A(4; 7)$ і $B(4; 0)$;   2) $C(5; -2)$ і $D(7; -2)$;
3) $M(-1; 2)$ і $N(-3; 4)$;   4) $K(-1; 5)$ і $L(7; 1)$.

179. Складіть рівняння прямої, яка містить медіану AM трикутника ABC , якщо $A(0; -2), B(-7; 5), C(9; 11)$.

180. Складіть рівняння прямої, яка містить медіану CN трикутника ABC , якщо $A(2; -3), B(8; -7), C(4; 0)$.

181. Знайдіть точку перетину прямих

$$2x - 3y = 0 \text{ і } 3x + 4y + 17 = 0.$$

182. Знайдіть точку перетину прямих

$$5x - 4y = 0 \text{ і } 2x + 3y + 23 = 0.$$

183. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(2; -1)$ і кутовий коефіцієнт якої дорівнює:

- 1) 3;   2) -2;   3) 0;   4) $\frac{1}{7}$.

184. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $M(-3; 2)$ і кутовий коефіцієнт якої дорівнює:

- 1) 4;   2) -1;   3) 0;   4) $\frac{1}{5}$.

185. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $N(-4; -1)$ і утворює з додатним напрямом осі абсцис кут:

- 1) 135° ;   2) 60° .

186. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $B(2; 5)$ і утворює з додатним напрямом осі абсцис кут:

- 1) 45° ;   2) 120° .

187. Серед даних прямих укажіть пари паралельних:

- 1) $2x - 3y + 7 = 0$;   2) $3x - y + 9 = 0$;
 3) $x + 2y - 19 = 0$;   4) $6x - 2y + 5 = 0$;
 5) $4x - 6y + 9 = 0$;   6) $4x + 8y - 1 = 0$.

188. Серед даних прямих укажіть пари паралельних:

- 1) $3x + y + 7 = 0$;   2) $2x - y + 7 = 0$;
 3) $x - 5y - 1 = 0$;   4) $6x - 3y - 1 = 0$;
 5) $9x + 3y - 11 = 0$;   6) $2x - 10y - 3 = 0$.

189. При якому значенні a точки $A(1; 2)$, $B(-2; 3)$ і $C(a; 4)$ лежать на одній прямій?

190. При якому значенні b точки $M(4; -1)$, $K(5; 2)$ і $N(3; b)$ лежать на одній прямій?

191. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $M(-1; 2)$ паралельно прямій $4x - 2y + 7 = 0$.

192. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $N(2; -3)$ паралельно прямій $6x + 2y - 5 = 0$.

193. Доведіть, що прямі $y = k_1x + l_1$ і $y = k_2x + l_2$ взаємно перпендикулярні тоді і тільки тоді, коли $k_1k_2 = -1$ (умова перпендикулярності прямих).

194. Використавши результат задачі № 189, складіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(-1; 3)$ перпендикулярно до прямої $y = \frac{1}{2}x - 7$.

195. Використавши результат задачі № 189, складіть рівняння прямої, що проходить через точку $M(2; -1)$ перпендикулярно до прямої $y = -\frac{1}{3}x + 8$.

Вправи для повторення

196. Обчисліть:

- 1) $\operatorname{tg}^2 30^\circ + \cos 60^\circ$;   2) $\sin 30^\circ + \cos^2 45^\circ$.

197. Чи є чотирикутник з вершинами в точках $A(-3; 4)$, $B(5; 2)$, $C(7; -4)$, $D(-1; -2)$ паралелограмом?

198. Складіть рівняння кола радіуса 13, що проходить через точку $A(-7; 5)$, якщо його центр належить осі абсцис.

199. Чи дотикаються кола

$$(x - 2)^2 + y^2 = 16 \text{ і } (x + 1)^2 + (y + 4)^2 = 1?$$

Життєва математика

200. Жінка-агроном, не вимірюючи кутів чотирикутної земельної ділянки, може з'ясувати, що вона квадратна. Поясніть як вона це робить, якщо користується досить довгою мотузкою.

Цікаві задачі – поміркуй одначе

201. (Київська міська математична олімпіада, 1990 р.). Бісектриси AA_1 і BB_1 трикутника ABC перетинаються в точці O . Доведіть, що коли кут C дорівнює 60° , то $OA_1 = OB_1$.

Домашня самостійна робота № 1 (§§ 1–5)

Кожне завдання має по чотири варіанти відповіді (А–Г), серед яких лише один є правильним. Оберіть правильний варіант відповіді.

① 1. Точка $M(-1; -2)$ лежить у ... координатній чверті:

А. першій   Б. другій   В. третій   Г. четвертій

2. $\sin 150^\circ + \cos 60^\circ = \dots$

А. 2   Б. 1   В. 0   Г. -1

3. Укажіть рівняння, що є рівнянням прямої.

А. $x^2 + y^2 = 9$ Б. $x - y^3 = 5$

В. $x + xy + y = 0$ Г. $2x - 3y + 9 = 0$

② 4. Точки $A(-2; 6)$ і $B(4; 11)$ – кінці відрізка, N – його середина. Укажіть координати точки N .

А. (1; 8,5)   Б. (2; 17)   В. (8,5; 1)   Г. (-3; -2,5).

5. Знайдіть довжину відрізка KL , якщо $K(-1; 2)$, $L(3; -1)$.

А. 3   Б. 4   В. 5   Г. 6

6. Знайдіть координати точки перетину прямої $4x - 5y - 20 = 0$ з віссю ординат.

А. (0; 4)   Б. (0; -4)   В. (5; 0)   Г. (0; -5)

③ 7. Знайдіть відстань від точки $A(-3; 7)$ до осі абсцис.

А. 3   Б. 4   В. 7   Г. $\sqrt{58}$

8. $A(-2; 3)$, $B(4; 7)$, $C(-6; -3)$ – вершини паралелограма $ABCD$. Знайдіть координати вершини D .

А. (-4; 0)   Б. (-8; 0)   В. (-12; -3)   Г. (-12; -7)

9. Визначте радіус кола, якщо воно задано рівнянням $x^2 + 4x + y^2 - 6y - 7 = 0$.

А. 7   Б. $2\sqrt{5}$ В. 20   Г. $\sqrt{5}$

4 10. Знайдіть значення виразу $7 - \cos 110^\circ - \cos 70^\circ$.

А. 6   Б. 7   В. 8   Г. 9

11. З'ясуйте взаємне розташування двох кіл, заданих рівняннями $(x + 2)^2 + y^2 = 16$ і $(x - 2)^2 + (y - 3)^2 = 9$.

А. перетинаються   Б. мають внутрішній дотик
В. мають зовнішній дотик   Г. не перетинаються

12. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(3; -1)$ паралельно до прямої $4x - 2y + 7 = 0$.

А. $2x + y - 5 = 0$ Б. $2x - y + 5 = 0$
В. $2x - y - 7 = 0$ Г. $2x - y + 7 = 0$

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАЇТЬ ДО §§ 1–5

1 1. У якій координатній чверті лежить точка

1) $M(-2; 7)$;   2) $K(4; -1)$?

2. Обчисліть: 1) $\sin 30^\circ + \cos 120^\circ$;   2) $\sqrt{3} \operatorname{tg} 60^\circ$.

3. Яке з рівнянь є рівнянням прямої, а яке – рівнянням кола:

1) $(x - 2)^2 + y^2 = 16$;   2) $4x - 2y - 17 = 0$?

2 4. Точки $A(-3; 4)$ і $B(1; 7)$ – кінці відрізка, M – його середина.

1) Знайдіть довжину відрізка AB .
2) Чи належить точка M осі ординат?

5. Знайдіть координати точок перетину прямої $3x - 4y - 24 = 0$ з осями координат.

6. Побудуйте на координатній площині коло, задане рівнянням $(x + 3)^2 + y^2 = 16$.

3 7. Складіть рівняння кола радіуса 10, яке проходить через точку $A(8; -1)$ і центр якого лежить на осі ординат.

8. Доведіть, що чотирикутник $ABCD$ з вершинами в точках $A(-2; 3)$, $B(4; -3)$, $C(2; 7)$, $D(-4; 13)$ є паралелограмом.

4 9. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(-1; 5)$ і паралельна прямій $6x - 3y + 9 = 0$.

Додаткові завдання

4 10. Знайдіть значення виразу:

1) $\sin^2 23^\circ + \sin^2 67^\circ$;   2) $4 - \cos 118^\circ - \cos 62^\circ$.

11. З'ясуйте взаємне розташування двох кіл:
 $(x - 2)^2 + y^2 = 1$ і $(x - 5)^2 + (y - 4)^2 = 9$.

Вправи для повторення розділу 1

До § 1

① 202. Дано точки $A(0; -2)$, $B(-3; 4)$, $C(4; 5)$, $D(-2; 9)$, $E(5; 0)$, $F(0; 5)$, $G(2; -3)$, $H(-2; -2)$, $K(-5; 0)$, $L(4; -1)$, $M(1; 3)$, $N(-5; 1)$. Випишіть з них ті, які належать:

- 1) осі абсцис;   2) осі ординат;   3) I чверті;
4) II чверті;   5) III чверті;   6) IV чверті.

② 203. На прямій, перпендикулярній до осі y , узято дві точки. Одна з них має ординату $y = 5$. Яка ордината другої точки?

204. Через точку $P(-3; -2)$ проведено пряму, паралельну осям координат. Знайдіть координати точок перетину цих прямих з осями координат.

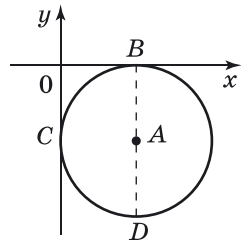
③ 205. Які особливості взаємного розташування двох точок, якщо у них:

- 1) абсциси однакові, а ординати – різні;
2) ординати однакові, а абсциси – різні?

206. На малюнку 25 радіус кола дорівнює R . Знайдіть координати точок A , B , C і D .

207. Чи правильне твердження:

- 1) якщо точки M і N рівновіддалені від осі абсцис, то вони мають рівні між собою ординати;
2) якщо точки M і N мають рівні між собою ординати, то вони однако-во віддалені від осі абсцис.

Мал. 25

208. Дано точку $A(-3; y)$.

- 1) Чи може точка A належати осі ординат?
2) За якої умови вона може належати осі абсцис?
3) У яких координатних кутах може лежати точка A залежно від знака y ?

209. Дано точки $A(-2; 5)$ і $B(4; 7)$. Чи перетинає відрізок AB :

- 1) вісь абсцис;   2) вісь ординат?

Відповідь обґрунтуйте.

④ 210. Знайдіть геометричне місце точок координатної площини, для яких:

- 1) $(|x| - 2)(|y| + 1) = 0$;   2) $(|x| - 5)(|y| - 1) = 0$.

До § 2

1 211. Обчисліть:

- 1) $\sin 120^\circ \cdot \operatorname{tg} 120^\circ$;   2) $\cos 180^\circ + \sin 90^\circ$;
 3) $\cos 120^\circ + \sin 30^\circ$;   4) $\cos 135^\circ \cdot \sin 135^\circ$.

212. Чи правильно, що:

- 1) $\operatorname{tg} 45^\circ = -\operatorname{tg} 135^\circ$;   2) $\sin 30^\circ = -\sin 150^\circ$;
 3) $\cos 150^\circ = -\cos 30^\circ$;   4) $\sin 60^\circ = \sin 120^\circ$?

2 213. Порівняйте:

- 1) $\sin 15^\circ$ і $\sin 43^\circ$;   2) $\cos 18^\circ$ і $\cos 37^\circ$;
 3) $\sin 91^\circ$ і $\sin 120^\circ$;   4) $\cos 100^\circ$ і $\cos 170^\circ$.

214. Обчисліть:

- 1) $\sin^2 17^\circ + \cos^2 17^\circ$;   2) $9 - \cos^2 27^\circ - \sin^2 27^\circ$.

215. Знайдіть знак виразу:

- 1) $\sin 18^\circ$;   2) $\sin 125^\circ$;   3) $\cos 137^\circ$;
 4) $\cos 81^\circ$;   5) $\operatorname{tg} 78^\circ$;   6) $\operatorname{tg} 92^\circ$.

216. Знайдіть $\cos \alpha$, якщо:

- 1) $\sin \alpha = 0,8$ і $0^\circ < \alpha < 90^\circ$;
 2) $\sin \alpha = \frac{7}{25}$ і $90^\circ < \alpha < 180^\circ$.

3 217. Спростіть вираз:

- 1) $\operatorname{tg}^2 \alpha (1 - \sin \alpha)(1 + \sin \alpha)$;
 2) $1 - \cos^2(90^\circ - \alpha)$.

218. Визначте знак різниці:

- 1) $\cos 127^\circ - \cos 118^\circ$;
 2) $\sin 152^\circ - \sin 148^\circ$.

219. Відомо, що $0^\circ \leq \alpha \leq 180^\circ$ і $0^\circ \leq \beta \leq 180^\circ$. Чи можна стверджувати, що $\alpha = \beta$, якщо:

- 1) $\cos \alpha = \cos \beta$;   2) $\sin \alpha = \sin \beta$;   3) $\operatorname{tg} \alpha = \operatorname{tg} \beta$?

220. $ABCD$ – паралелограм. Доведіть, що $\sin A = \sin B$.

4 221. Знайдіть суму квадратів синусів кутів прямокутного трикутника.

222. Доведіть тригонометричну тотожність:

$$\left(\frac{1}{\sin \alpha} + \frac{1}{\cos \alpha} \right)^2 - \left(\operatorname{tg} \alpha + \frac{1}{\operatorname{tg} \alpha} \right)^2 = \frac{2}{\sin \alpha \cos \alpha}.$$

223. Побудуйте рівнобедрений трикутник, у якого синус кута при вершині дорівнює 0,4.

До § 3

- ① 224. Знайдіть координати середини відрізка KL , якщо:
 1) $K(0; 4)$, $L(6; -2)$;   2) $K(-3; 5)$, $L(3; -5)$.
- ② 225. Знайдіть довжину відрізка AB , якщо:
 1) $A(-1; 12)$, $B(6; -12)$;   2) $A(2; -7)$, $B(-2; -11)$.
226. Точки $C_1(2; -3)$ і $B_1(3; -1)$ – відповідно середини сторін AC і AB трикутника ABC . Вершина A має координати $(3; -5)$. Знайдіть координати вершин B і C .
- ③ 227. Визначте вид трикутника ABC за сторонами (рівнобедрений, рівносторонній чи різносторонній), якщо:
 1) $A(1; 4)$, $B(2; 8)$, $C(-3; 5)$;
 2) $A(-2; 0)$, $B(4; 0)$, $C(1; 3\sqrt{3})$;
 3) $A(2; 3)$, $B(-3; 1)$, $C(4; 5)$.
228. $ABCD$ – паралелограм, $O(4; 7)$ – точка перетину його діагоналей. Знайдіть координати вершин C і D , якщо відомо координати вершин $A(-2; 5)$ і $B(3; -4)$.
229. Знайдіть довжини середніх ліній трикутника ABC , якщо: $A(2; -3)$, $B(6; -1)$, $C(5; -7)$.
230. Знайдіть довжини медіан трикутника ABC , якщо: $A(0; 2)$, $B(6; 0)$, $C(-4; -6)$.
231. На осях координат знайдіть точки, які знаходяться на відстані 5 від точки $A(-3; 4)$.
232. Знайдіть точку, рівновіддалену від точок $A(-5; 2)$ і $B(1; 4)$, якщо її абсциса й ордината між собою рівні.
- ④ 233. Дано точки $A(-2; 5)$ і $B(6; 13)$. Знайдіть координати точки F , яка ділить відрізок AB у відношенні 7 : 1, починаючи від точки A .
234. Точки $M(-2; 5)$, $N(4; -3)$, $P(0; 1)$ – середини сторін трикутника. Знайдіть координати його вершин.
235. Чи лежать точки A , B і C на одній прямій, якщо:
 1) $A(3; 4)$, $B(-1; 0)$, $C(-6; -5)$;
 2) $A(0; 3)$, $B(4; 8)$, $C(1; 2)$?
- Якщо відповідь ствердна, то визначте, яка з точок лежить між двома іншими.
236. Доведіть, що чотирикутник з вершинами в точках $A(1; 0)$, $B(4; -4)$, $C(8; -1)$ і $D(5; 3)$ є квадратом.
237. Знайдіть точку перетину серединного перпендикуляра до відрізка AB з віссю ординат, якщо $A(-4; 2)$, $B(0; -2)$.
238. Доведіть, що всі кути трикутника з вершинами в точках $A(0; 4)$, $B(2; 3)$ і $C(1; 5)$ гострі.

239. Обчисліть кути трикутника з вершинами в точках $A(4; -1)$, $B(-1; 0)$, $C(2; 2)$.

До § 4

240. Які з рівнянь є рівняннями кола? Знайдіть для цих кіл координати центра та радіус:

- 1) $x^3 + y = 4$;   2) $(x - 2)^2 + (y + 7)^2 = 9$;
 3) $x^2 + y^2 = 1$;   4) $x^2 - y^2 = 1$;
 5) $x^2 + (y - 9)^2 = 25$;   6) $(x + 7)^2 + y^2 = 16$.

241. Складіть рівняння кола із центром у точці Q , діаметр якого дорівнює d :

- 1) $Q(0; -17)$, $d = 0,6$;   2) $Q(-4; 5)$, $d = 4\sqrt{5}$.

242. Коло задано рівнянням $(x - 1)^2 + y^2 = 16$. Чи належить цьому колу точка:

- 1) $A(5; 0)$;   2) $B(-2; 3)$;   3) $C(1; 4)$;
 4) $D(0; -3)$;   5) $M(-3; 0)$;   6) $N(1; -4)$?

243. Точка Q – центр кола, а QA – його радіус. Складіть рівняння кола, якщо $Q(0; 4)$, $A(5; 16)$.

244. Складіть рівняння кола із центром у точці $(-3; -4)$, яке проходить через початок координат.

245. Складіть рівняння кола із центром у початку координат, яке проходить через точку $(-3; -4)$.

246. Які з точок належать колу із центром $Q(2; -1)$, радіус якого дорівнює 5:

- 1) $A(3; -8)$;   2) $B(5; -5)$;   3) $C(0; 4)$;   4) $D(6; -4)$?

247. У яких точках коло $(x - 4)^2 + (y + 3)^2 = 25$ перетинає:

- 1) вісь абсцис;   2) вісь ординат?

248. Складіть рівняння кола із центром $A(-4; 5)$, яке дотикається:

- 1) до осі абсцис;   2) до осі ординат.

249. Коло дотикається до координатних осей. Складіть рівняння цього кола, якщо до осі абсцис воно дотикається в точці $A(2; 0)$.

250. Знайдіть координати центра кола, радіус якого дорівнює 3 і яке дотикається до осей координат. Скільки розв'язків має задача?

251. Складіть рівняння кола, яке дотикається до координатних осей і проходить через точку $A(2; 1)$.

252. Складіть рівняння кола, яке проходить через точки $A(0; -3)$ і $B(9; 0)$, якщо центр кола лежить на осі абсцис.

253. На осі абсцис знайдіть точки, з яких відрізок AB видно під прямим кутом, якщо $A(6; 0)$, $B(14; 6)$.

254. Знайдіть геометричне місце точок, сума квадратів відстаней від яких до трьох точок $A(0; 0)$, $B(1; 1)$ і $C(2; 2)$ дорівнює 7.

255. З'ясуйте взаємне розташування двох кіл (дотик, перетин або немає спільних точок):

1) $x^2 + y^2 + 8x - 6y = 0$ і $x^2 + y^2 - 6x + 4y - 3 = 0$;

2) $x^2 + y^2 + 2x - 4y + 1 = 0$ і $x^2 + y^2 - 6x + 2y + 1 = 0$.

До § 5

1 256. Чи належить прямій $2x + y = 0$ точка:

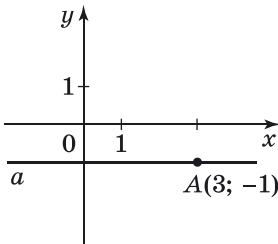
1) $A(2; 1)$; 2) $B(-1; 2)$; 3) $C(0; 0)$; 4) $D(1; -3)$?

257. Назвіть кутовий коефіцієнт прямої:

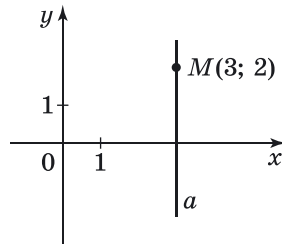
1) $y = 2x - 7$; 2) $y = -x + 3$;

3) $y = \frac{1}{2}x - 17$; 4) $y = -0,01x$.

2 258. Запишіть рівняння прямої a (мал. 26 і 27).

Мал. 26

Мал. 27

259. Знайдіть кутовий коефіцієнт прямої, якщо вона утворює з додатним напрямом осі абсцис кут: 1) 45° ; 2) 120° .

260. Наведіть приклад рівняння прямої, яка:

1) паралельна прямій $y = 2x - 7$;

2) перетинає пряму $y = -3x + 5$;

3) паралельна прямій $2x - y - 9 = 0$;

4) перетинає пряму $3x + 2y - 15 = 0$.

261. Запишіть рівняння прямих, кожна з яких паралельна осі ординат і відтинає на осі абсцис відрізок, довжина якого дорівнює 2.

3 262. Складіть рівняння прямих, що містять сторони трикутника, вершинами якого є точки $A(2; -3)$, $B(2; -5)$, $C(3; 7)$.

263. Складіть рівняння прямої, що проходить через початок координат і точку:

- 1) $A(0; 7)$; 2) $B(-2; 0)$; 3) $C(-3; 4)$; 4) $D(-1; -8)$.

264. Визначте коефіцієнти a і b у рівнянні прямої $ax + by - 1 = 0$, яка проходить через точки $(3; 2)$ і $(2; 3)$.

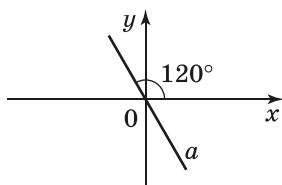
265. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $C(2; -1)$ і:

- 1) має кутовий коефіцієнт $-\frac{1}{3}$;

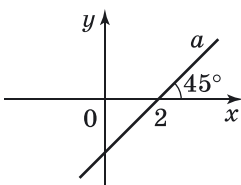
2) утворює з додатним напрямом осі абсцис кут 30° .

266. Чи проходить пряма $x - 2y = 0$ через точку перетину прямих $2x + y - 5 = 0$ і $x - y - 1 = 0$?

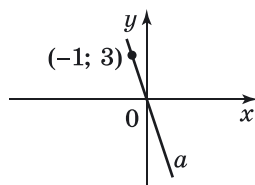
267. Складіть рівняння прямої a (мал. 28–30).

Мал. 28

Мал. 29

Мал. 30

268. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $M(-2; 3)$ і паралельна прямій $y = 3x + 7$.

4 269. Знайдіть периметр трикутника, обмеженого віссю абсцис і прямими $4x - 3y = 0$ і $8x - 15y + 72 = 0$.

270. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(-1; 2)$ паралельно прямій MN , де $M(1; 4)$, $N(3; 6)$.

271. Складіть рівняння прямих, що містять сторони ромба, якщо його діагоналі завдовжки 8 і 4 лежать на осях координат, причому більша діагональ лежить на осі абсцис.

272. Складіть рівняння дотичних до кола радіуса 5 із центром у точці $Q(-2; 1)$, які паралельні осі абсцис.

273. Три вершини прямокутника містяться в точках $(0; 4)$, $(8; 4)$ і $(8; -2)$. У яких точках коло $(x - 3)^2 + (y - 1)^2 = 25$ перетинає сторони прямокутника?

274. Використовуючи результат задачі № 193 (с. 45), складіть рівняння прямої, що проходить через точку $B(1; -1)$ перпендикулярно до прямої:

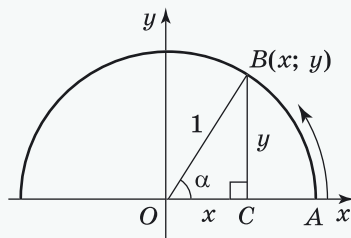
- 1) $2x - y + 7 = 0$; 2) MN , де $M(0; 2)$, $N(-2; 4)$.

275. Складіть рівняння прямої, що містить висоту AH трикутника з вершинами в точках $A(0; 3)$, $B(1; -3)$, $C(4; -9)$.

Головне в розділі 1

СИНУС, КОСИНУС, ТАНГЕНС КУТІВ ВІД 0° ДО 180° . ТРИГОНОМЕТРИЧНІ ТОТОЖНОСТІ

Якщо $B(x; y)$ – точка одиничного півкола, що відповідає куту α (див. мал.), то

$$\sin \alpha = y; \quad \cos \alpha = x; \quad \operatorname{tg} \alpha = \frac{y}{x}.$$

$$\operatorname{tg} \alpha = \frac{\sin \alpha}{\cos \alpha}. \quad \sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1.$$

$$\sin(180^\circ - \alpha) = \sin \alpha, \quad \cos(180^\circ - \alpha) = -\cos \alpha.$$

$$\operatorname{tg}(180^\circ - \alpha) = -\operatorname{tg} \alpha.$$

$$\sin(90^\circ - \alpha) = \cos \alpha, \quad \cos(90^\circ - \alpha) = \sin \alpha.$$

Координати середини відрізка

Координати точки M – середини відрізка AB , де $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$, знаходимо за формулами:

$$x_M = \frac{x_1 + x_2}{2}; \quad y_M = \frac{y_1 + y_2}{2}.$$

Відстань між двома точками

Відстань між точками $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$ можна знайти за формулою

$$AB = \sqrt{(x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2}.$$

РІВНЯННЯ КОЛА

Рівняння кола із центром у точці $Q(a; b)$ і радіусом r має вигляд:

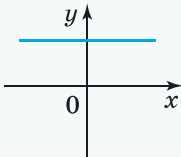
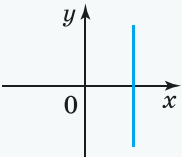
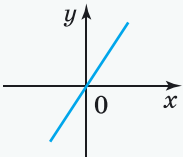
$$(x - a)^2 + (y - b)^2 = r^2.$$

РІВНЯННЯ ПРЯМОЇ

Рівняння прямої у прямокутній системі координат має вигляд

$$ax + by + c = 0,$$

де a, b, c – числа, причому a і b одночасно не дорівнюють нулю.

Часткові випадки розташування прямої $ax + by + c = 0$ в декартовій системі координат		
$a = 0, b \neq 0$	$a \neq 0, b = 0$	$a \neq 0, b \neq 0, c = 0$
$y = -\frac{c}{b}$	$x = -\frac{c}{a}$	$y = -\frac{a}{b}x$
		

Рівняння прямої, що проходить через точки $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$, має вигляд:

- $x = t$, якщо $x_1 = x_2 = t$;
- $y = n$, якщо $y_1 = y_2 = n$;
- $\frac{x - x_1}{x_2 - x_1} = \frac{y - y_1}{y_2 - y_1}$, якщо $x_1 \neq x_2, y_1 \neq y_2$.

Коефіцієнт k у рівнянні прямої $y = kx + l$ дорівнює тангенсу кута, який утворює ця пряма з додатним напрямом осі x .

Рівняння прямої з кутовим коефіцієнтом k , яка проходить через точку $A(x_0; y_0)$, має вигляд $y - y_0 = k(x - x_0)$.

Умова паралельності прямих

Прямі $y = k_1x + l_1$ і $y = k_2x + l_2$ паралельні тоді і тільки тоді, коли $k_1 = k_2$.

У цьому розділі ви:

- **ознайомитесь** з поняттями векторної величини і вектора;
- **дізнаєтеся** про модуль, напрям і координати вектора, колінеарність векторів;
- **навчитеся** будувати вектор, який дорівнює даному вектору, сумі або різниці векторів, добутку вектора на число; знаходити модуль вектора за його координатами; координати вектора, який є сумою або різницею даних векторів; скалярний добуток векторів.

6. ВЕКТОР. МОДУЛЬ І НАПРЯМ ВЕКТОРА. КОЛІНЕАРНІ ВЕКТОРИ. РІВНІСТЬ ВЕКТОРІВ

Є величини, які цілком характеризуються своїм числовим значенням. Прикладами таких величин є довжина, площа, маса, час, температура тощо. Такі величини називають *скалярними величинами*, або, коротше, *скалярами*.

Проте є величини, які, окрім числового значення, задаються ще й напрямом. Такими є, наприклад, фізичні величини: сила, переміщення матеріальної точки, швидкість, прискорення. Щоб схарактеризувати рух автомобіля, часто недостатньо знати, з якою швидкістю він рухається; треба знати ще й у якому напрямі.

Величини, що характеризуються не тільки числовим значенням, а й напрямом, називають *векторними величинами*, або *векторами*.

Зображають вектори в математиці напрямленим відрізком.

Відрізок, для якого визначено напрям, називають напрямленим відрізком, або вектором.

Вектор зручно зображувати відрізком зі стрілкою, яка показує напрям вектора (мал. 31). Вектор позначають двома великими латинськими літерами, першу з яких вважають *початком* вектора, а другу – його *кінцем*, та стрілкою над

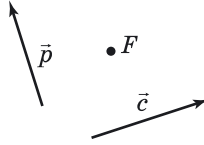

ними. Вектор, зображений на малюнку 31, записують так: $\overline{AB}$. Літера A – початок вектора $\overline{AB}$, літера B – його кінець.

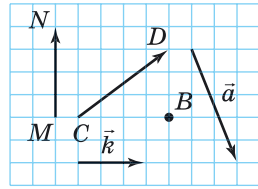
Інколи вектори позначають однією малою латинською літерою, наприклад вектори $\vec{p}$ і $\vec{c}$ (мал. 32).

Мал. 31

Мал. 32

Мал. 33

Вектор, у якого початок і кінець збігаються, називають *нульовим вектором*, або *нуль-вектором*. Такий вектор зображують точкою. Якщо, наприклад, точку, що зображує нульовий вектор, позначити літерою F , то цей нульовий вектор можна називати $\overline{FF}$ (мал. 32). Нульовий вектор позначають ще символом $\vec{0}$. Нульовий вектор напруму не має.

Модулем (довжиною або абсолютною величиною) вектора $\overline{AB}$ називають довжину відрізка AB .

Модуль вектора $\overline{AB}$ позначають: $|\overline{AB}|$, вектора $\vec{p}$: $|\vec{p}|$. Довжина нульового вектора дорівнює нулю: $|\vec{0}| = 0$.

Задача 1. Знайти модулі векторів, зображених на малюнку 33, якщо сторона клітинки дорівнює одиниці вимірювання відрізків.

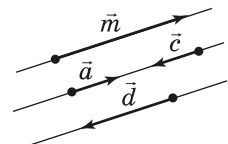
- Розв'язання. $|\overline{MN}| = 4$; $|\vec{k}| = 3$; $|\overline{CD}| = \sqrt{4^2 + 3^2} = 5$;
- $|\vec{a}| = \sqrt{2^2 + 5^2} = \sqrt{29}$; $|\overline{BB}| = |\vec{0}| = 0$.

Колінеарними називають два ненульових вектори, які лежать на одній прямій або на паралельних прямих.

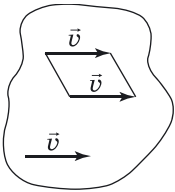
Наприклад, на малюнку 34 колінеарними є пари векторів $\vec{a}$ і $\vec{m}$, $\vec{a}$ і $\vec{c}$, $\vec{c}$ і $\vec{d}$ тощо. Для колінеарних векторів $\vec{a}$ і $\vec{m}$ використовують запис: $\vec{a} \parallel \vec{m}$.

Нульовий вектор вважають колінеарним будь-якому вектору.

Мал. 34

Колінеарні вектори бувають *співнапрямленими*, тобто мають однаковий напрям (вектори $\vec{a}$ і $\vec{m}$ на мал. 34), або *протилежно напрямленими* (вектори $\vec{a}$ і $\vec{d}$ на мал. 34). Записують так: $\vec{a} \uparrow \uparrow \vec{m}$, $\vec{a} \uparrow \downarrow \vec{d}$.

Мал. 35

Розглянемо поняття рівності векторів.

Нехай тіло рухається з певною швидкістю в певному напрямі (мал. 35). Тоді всі точки цього тіла рухаються із цією швидкістю в цьому напрямі. Тому всі напрямлені відрізки (вектори) $\vec{v}$, якими зображено швидкості цих точок, є співнапрямленими і мають однакові модулі. Такі вектори називають *рівними*.

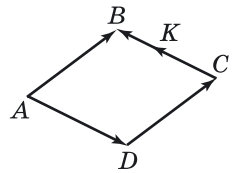

Два вектори називають *рівними*, якщо вони співнапрямлені і їхні модулі між собою рівні.

Рівність векторів $\overline{AB}$ і $\overline{MN}$ записують так: $\overline{AB} = \overline{MN}$.

Задача 2. $ABCD$ – ромб (мал. 36). Чи рівні вектори:

- 1) $\overline{AB}$ і $\overline{DC}$;   2) $\overline{AB}$ і $\overline{AD}$;
- 3) $\overline{AD}$ і $\overline{CB}$;   4) $\overline{CB}$ і $\overline{CK}$?

Мал. 36

• Розв'язання.

- 1) Так, оскільки $\overline{AB} \uparrow \uparrow \overline{DC}$ і $|\overline{AB}| = |\overline{DC}|$.
- 2) Оскільки $\overline{AB}$ і $\overline{AD}$ не є співнапрямленими, то вони не є рівними.
- 3) $\overline{AD}$ і $\overline{CB}$ також не є рівними, оскільки не є співнапрямленими.
- 4) $\overline{CB} \uparrow \uparrow \overline{CK}$, але $|\overline{CB}| \neq |\overline{CK}|$, тому вектори $\overline{CB}$ і $\overline{CK}$ теж не є рівними.

• Відповідь. 1) Так; 2) ні; 3) ні; 4) ні.

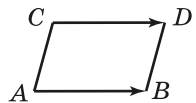

Задача 3. Точки A , B , C і D не лежать на одній прямій.

Тоді, якщо $\overline{AB} = \overline{CD}$, то $ABDC$ – паралелограм. І навпаки, якщо $ABDC$ – паралелограм, то $\overline{AB} = \overline{CD}$. Доведіть.

Доведення. 1) Нехай $\overline{AB} = \overline{CD}$ та $\overline{AB}$ і $\overline{CD}$ не лежать на одній прямій (мал. 37). Тоді $\overline{AB} \uparrow \uparrow \overline{CD}$

і $|\overline{AB}| = |\overline{CD}|$. За ознакою паралелограма, урахувавши, що точки B і D лежать по один бік від прямої AC , отримаємо, що $ABDC$ – паралелограм.

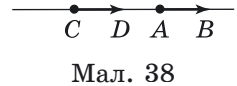
Мал. 37

- 2) Нехай $ABDC$ – паралелограм, тоді $AB \parallel CD$ і $AB = CD$ (мал. 37). Тому $\overline{AB} \uparrow\uparrow \overline{CD}$ і $|\overline{AB}| = |\overline{CD}|$. Отже, $\overline{AB} = \overline{CD}$. ▲

Розглянемо, як від заданої точки відкласти вектор, що дорівнює даному. Якщо дано вектор $\overline{AB}$ і точку C , то відкласти вектор $\overline{AB}$ від точки C означає побудувати вектор $\overline{CD}$ такий, що $\overline{CD} = \overline{AB}$.

Задача 4. Від точки C відкласти вектор, що дорівнює вектору $\overline{AB}$.

- Розв'язання. *1-й випадок.* Точка C лежить на прямій AB (мал. 38). Відкладемо від точки C в тому самому напрямі, що й у вектора $\overline{AB}$, відрізок CD (точка D належить прямій AB), який дорівнює відрізку AB . Тоді $\overline{CD} = \overline{AB}$.
- 2-й випадок.* Точка C не лежить на прямій AB (мал. 37). Будемо паралелограм $ABDC$. Тоді $\overline{CD} = \overline{AB}$ (див. доведення попередньої задачі).
- Зауважимо, в обох випадках побудована точка D є єдиною.

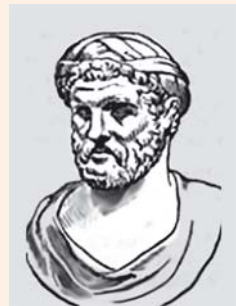
Мал. 38

А ще раніше...

Цікавість до векторів з'явилась у математиків XIX ст. у зв'язку з розвитком механіки й фізики, проте витoki числення з напрямленими відрізками виникли в далекому минулому.

Математики часів Піфагора та математики більш пізніх часів намагались зводити вирішення питань арифметики й алгебри до розв'язування задач геометричним шляхом. Так було покладено початок геометричній теорії відношень Евдокса (408–355 рр. до н. е.), а пізніше – геометричної алгебри.

Сам термін *вектор* (від латинського *vector*, що можна перекласти як «той, що веде», «той, що переносить») запропонував Гамільтон. Він же описав і деякі операції векторного аналізу. Незабаром, завдяки роботам Геббса (кінець XIX ст.) та Хевісайда (початок XX ст.), векторний аналіз, як частина математики, набув сучасного вигляду.

Евдокс Книдський

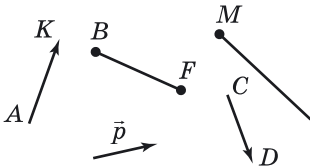
Які величини називають скалярними? Які величини називають векторними? Що називають век-

тором? ● Яка точка є початком вектора $\overline{MN}$, а яка – кінцем цього вектора? ● Як позначають вектори? ● Що називають модулем вектора $\overline{AB}$? ● Які вектори називають колінеарними? ● Якими можуть бути колінеарні вектори? ● Які вектори називають рівними? ● Що означає відкласти вектор $\overline{CD}$ від точки X ?

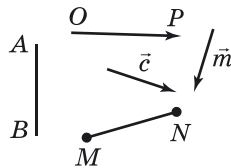

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

1 276. Запишіть вектори, зображені на малюнку 39.

Мал. 39

Мал. 40

277. Запишіть вектори, зображені на малюнку 40.

278. Позначте в зошиті точки A , B і C , що не лежать на одній прямій. Накресліть вектори $\overline{AB}$, $\overline{BC}$ і $\overline{CA}$.

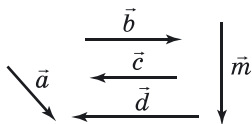
279. Позначте в зошиті точки P , L і K , що не лежать на одній прямій. Накресліть вектори $\overline{PL}$, $\overline{PK}$ і $\overline{KL}$.

280. За малюнком 41 запишіть усі пари:

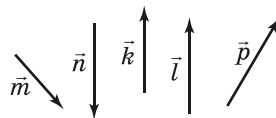
- 1) колінеарних векторів;
- 2) співнаправлених векторів;
- 3) протилежно направлених векторів.

281. За малюнком 42 запишіть усі пари:

- 1) колінеарних векторів;
- 2) співнаправлених векторів;
- 3) протилежно направлених векторів.

Мал. 41

Мал. 42

2 282. Накресліть довільний вектор $\overline{MN}$. Накресліть вектор $\overline{AB}$, співнаправлений з вектором $\overline{MN}$, та вектор $\overline{CD}$, протилежно направлений вектору $\overline{MN}$.

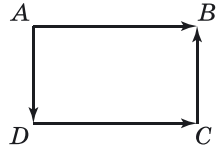
- 1) Виконайте відповідні записи за допомогою символів.
- 2) Чи є колінеарними вектори $\overline{AB}$ і $\overline{CD}$?

3) Співнапрямленими чи протилежно напрямленими є вектори $\overline{AB}$ і $\overline{CD}$?

283. Накресліть довільний вектор $\vec{a}$. Накресліть вектор $\vec{b}$, співнапрямлений з вектором $\vec{a}$, та вектор $\vec{c}$, протилежно напрямлений вектору $\vec{a}$.

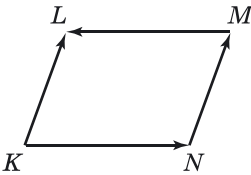
- 1) Виконайте відповідні записи за допомогою символів.
- 2) Чи є колінеарними вектори $\vec{b}$ і $\vec{c}$?
- 3) Співнапрямлені чи протилежно напрямлені вектори $\vec{b}$ і $\vec{c}$?

284. На малюнку 43 $ABCD$ – прямокутник. Укажіть рівні вектори та вектори, що мають рівні модулі. Виконайте відповідні записи.

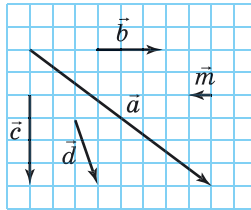

Мал. 43

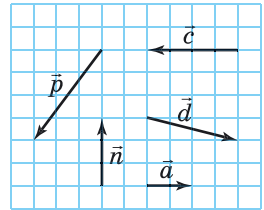
285. На малюнку 44 $KLMN$ – паралелограм. Укажіть рівні вектори та вектори, що мають рівні модулі. Виконайте відповідні записи.

Мал. 44

Мал. 45

Мал. 46

287. Знайдіть модулі векторів, зображених на малюнку 46, якщо сторона клітинки дорівнює одиниці вимірювання відрізків.

288. Накресліть два вектори, що:

- 1) мають рівні модулі і неколінеарні;
- 2) мають рівні модулі і співнапрямлені;
- 3) мають рівні модулі і протилежно напрямлені.

У якому випадку накреслені вектори рівні?

289. Дано вектор $\overline{CD}$. Від точки A відкладіть вектор $\overline{AB}$ такий, що $\overline{AB} = \overline{CD}$.

290. Дано вектор $\overline{AB}$. Від точки M відкладіть вектор $\overline{MN}$ такий, що $\overline{MN} = \overline{AB}$.

3 291. $KLMN$ – ромб, O – точка перетину його діагоналей. Укажіть вектор, рівний вектору:

- 1) $\overline{LM}$;   2) $\overline{KL}$;   3) $\overline{OK}$;   4) $\overline{NO}$.

292. $ABCD$ – квадрат, O – точка перетину його діагоналей. Укажіть вектор, рівний вектору:

- 1) $\overline{AB}$;   2) $\overline{DA}$;   3) $\overline{BO}$;   4) $\overline{OA}$.

293. (Усно) Чи можуть бути рівними вектори $\overline{AB}$ і $\overline{BA}$, якщо точки A і B різні?

294. Дано точки $A(-2; 1)$, $B(0; 2)$, $M(1; -1)$. Відкладіть від точки M вектор $\overline{MN}$, що дорівнює вектору $\overline{AB}$. Якими є координати точки N ?

295. Дано точки $C(1; -3)$, $D(-1; -2)$, $P(3; -1)$. Відкладіть від точки P вектор $\overline{PK}$, що дорівнює вектору $\overline{CD}$. Якими є координати точки K ?

296. У прямокутнику $ABCD$ $AB = 3$, $BC = 4$, M – середина BC . Знайдіть модулі векторів $\overline{DC}$, $\overline{AD}$, $\overline{BD}$, $\overline{AM}$.

297. У квадраті $ABCD$ діагональ AC дорівнює $4\sqrt{2}$, N – середина AD . Знайдіть модулі векторів $\overline{BD}$, $\overline{AB}$, $\overline{DN}$, $\overline{BN}$.

298. (Усно) Чи правильне твердження:

- 1) якщо $\vec{a} = \vec{b}$, то $\vec{a} \uparrow \vec{b}$;   2) якщо $\vec{a} = \vec{b}$, то $\vec{a} \parallel \vec{b}$;
 3) якщо $\vec{a} = \vec{b}$, то $\vec{a} \downarrow \vec{b}$;   4) якщо $\vec{a} \uparrow \vec{b}$, то $\vec{a} = \vec{b}$;
 5) якщо $\vec{a} \parallel \vec{b}$, то $\vec{a} = \vec{b}$?

4 299. Визначте вид чотирикутника $ABCD$, якщо:

- 1) $\overline{AB} = \overline{DC}$, $|\overline{AB}| = |\overline{BC}|$;
 2) $\overline{BC} \uparrow \overline{AD}$, $\overline{AB}$ і $\overline{DC}$ – неколінеарні.

300. У чотирикутнику $ABCD$ $\overline{AB} = \overline{DC}$, точка E – середина BC . Пряма AE перетинає промінь DC у точці F . Серед векторів $\overline{AB}$, $\overline{BE}$, $\overline{CE}$, $\overline{AD}$, $\overline{CF}$ укажіть усі пари:

- 1) колінеарних векторів;
 2) співнаправлених векторів;
 3) протилежно напрямлених векторів;
 4) рівних векторів;
 5) векторів, що мають рівні модулі.

301. У чотирикутнику $ABCD$ $\overline{AB} = \overline{DC}$. Через точку O перетину його діагоналей проведено пряму, що перетинає сторони BC і AD у точках E і F відповідно, причому $BE \neq EC$. Серед векторів $\overline{AE}$, $\overline{EC}$, $\overline{AF}$, $\overline{DF}$, $\overline{CF}$ укажіть усі пари:

- 1) колінеарних векторів;
- 2) співнапрямлених векторів;
- 3) протилежно напрямлених векторів;
- 4) рівних векторів;
- 5) векторів, що мають рівні модулі.

Вправи для повторення

2 302. Точка M – середина відрізка AB . Знайдіть координати точки:

- 1) A , якщо $M(-2; 5)$, $B(0; -7)$;
- 2) B , якщо $A(7; -1)$, $M(1,5; 2,5)$.

3 303. Знайдіть на осі абсцис точку A , відстань від якої до точки $B(7; 5)$ дорівнює 13.

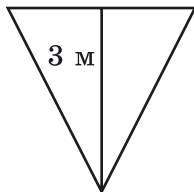
4 304. Дано відрізки a і b ($a > b$). Використовуючи метричні співвідношення у прямокутному трикутнику, побудуйте відрізок:

- 1) $x = \sqrt{ab}$;
- 2) $y = \sqrt{a(a - b)}$.

Життєва математика

305. Канал, який має в перерізі форму трикутника, завглибшки 3 м перегороджено вертикально щитом у формі рівностороннього трикутника. Щоб визначити гідростатичний тиск на цей щит, потрібно знати його площу. Обчисліть площу щита (з точністю до сотих m^2).

Цікаві задачі – поміркій одначе

306. Якого найменшого значення може набувати вираз $\sqrt{x^2 + (y - 3)^2} + \sqrt{(x - 4)^2 + y^2}$? При яких значеннях x і y досягається це значення?

7. КООРДИНАТИ ВЕКТОРА

Якщо на площині ввести систему координат, то кожний вектор можна задати парою чисел – *координатами вектора*.

Координатами вектора $\overline{AB}(x; y)$ з початком $A(x_1; y_1)$ і кінцем $B(x_2; y_2)$ називають числа $x = x_2 - x_1$ і $y = y_2 - y_1$.

Записують вектор $\overline{AB}$, указуючи його координати, так: $\overline{AB}(x; y)$. Наприклад, $\overline{KL}(3; -4)$, $\vec{a}(0; -2)$.

Задача 1. Знайти координати вектора $\overline{AB}$, якщо:

- 1) $A(-2; 5)$, $B(7; 3)$;   2) $A(-4; 8)$, $B(-4; 10)$.
- Розв'язання. 1) За означенням координат вектора маємо: $x = 7 - (-2) = 9$; $y = 3 - 5 = -2$, отже, $\overline{AB}(9; -2)$.
- 2) Аналогічно, $x = -4 - (-4) = 0$; $y = 10 - 8 = 2$, отже, $\overline{AB}(0; 2)$.
- Відповідь. 1) $(9; -2)$; 2) $(0; 2)$.

Координатами вектора можуть бути будь-які дійсні числа. Обидві координати нуль-вектора дорівнюють нулю: $\vec{0}(0; 0)$.

Відстань AB між точками $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$ знаходять за формулою $AB = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2}$. Оскільки $x_2 - x_1 = x$ і $y_2 - y_1 = y$, то

модуль вектора $\overline{AB}(x; y)$ дорівнює $\sqrt{x^2 + y^2}$.

Отже, $|\overline{AB}| = \sqrt{x^2 + y^2}$.

Задача 2. Знайти модуль вектора:

- 1) $\overline{MN}(3; -4)$;   2) $\overline{CD}(4; -1)$.
- Розв'язання.
- 1) $|\overline{MN}| = \sqrt{3^2 + (-4)^2} = 5$;   2) $|\overline{CD}| = \sqrt{4^2 + (-1)^2} = \sqrt{17}$.
- Відповідь. 1) 5; 2) $\sqrt{17}$.

Задача 3. Модуль вектора $\vec{p}(-6; y)$ дорівнює 10. Знайти y .

- Розв'язання. $|\vec{p}| = \sqrt{(-6)^2 + y^2} = \sqrt{36 + y^2}$.
- За умовою $\sqrt{36 + y^2} = 10$; тобто $36 + y^2 = 100$.
- Розв'язавши отримане рівняння, матимемо $y_{1,2} = \pm 8$.
- Відповідь. 8 або -8.

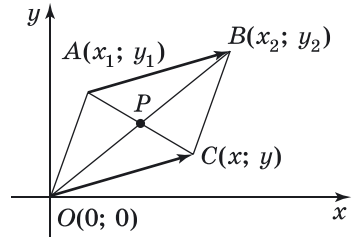

Теорема (про рівність векторів). У рівних векторів відповідні координати рівні, і навпаки, якщо у векторів відповідні координати рівні, то вектори рівні.

Доведення. Розглянемо вектор $\overline{AB}$, де $A(x_1; y_1)$, $B(x_2; y_2)$; тоді $\overline{AB}(x_2 - x_1; y_2 - y_1)$.

1) Нехай вектор $\overline{AB}$ не лежить на жодній з координатних осей (мал. 47). Відкладемо від точки $O(0; 0)$ вектор $\overline{OC} = \overline{AB}$, де $C(x; y)$. Тоді $\overline{OC}(x; y)$. У паралелограмі $ABCO$ точка $P(x_0; y_0)$ – точка перетину діагоналей. Тоді за формулою координат середини відрізка:

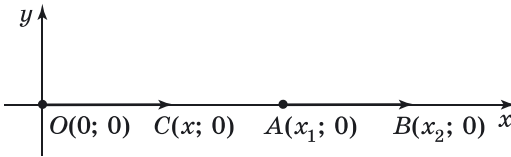
Мал. 47

$$x_0 = \frac{x_1 + x}{2} = \frac{x_2 + 0}{2} \quad \text{і} \quad y_0 = \frac{y_1 + y}{2} = \frac{y_2 + 0}{2}.$$

Звідки маємо: $x_1 + x = x_2$, $y_1 + y = y_2$, а тому $x = x_2 - x_1$, $y = y_2 - y_1$, тобто $\overline{OC}(x_2 - x_1; y_2 - y_1)$. Отже, відповідні координати векторів $\overline{OC}$ і $\overline{AB}$ рівні.

Якщо вектор $\overline{AB}$ лежить на осі x (мал. 48), то очевидно, що $x - 0 = x_2 - x_1$, тобто $x = x_2 - x_1$, отже, відповідні координати векторів $\overline{OC}$ і $\overline{AB}$ рівні.

Аналогічно доводимо у випадку, коли $\overline{AB}$ лежить на осі y .

Мал. 48

2) Нехай відповідні координати векторів $\overline{AB}$ і $\overline{OC}$ рівні (мал. 47), тобто $x = x_2 - x_1$; $y = y_2 - y_1$. Тому $x + x_1 = x_2$; $y + y_1 = y_2$.

У чотирикутнику $ABCO$ точка P_1 – середина AC ;

$$x_{P_1} = \frac{x_1 + x}{2}; y_{P_1} = \frac{y_1 + y}{2}; \text{ точка } P_2 \text{ – середина } BO; x_{P_2} = \frac{x_2}{2};$$

$$y_{P_2} = \frac{y_2}{2}.$$

Але $x + x_1 = x_2$ і $y + y_1 = y_2$, тому точки P_1 і P_2 збігаються, тобто середини діагоналей чотирикутника $ABCO$ збігаються. При цьому точка P_1 ділить кожну з них навпіл. Отже, $ABCO$ – паралелограм, а тому $\overline{AB} = \overline{OC}$.

Якщо вектори $\overline{OC}$ і $\overline{AB}$ лежать на осі x і $x = x_2 - x_1$, $y = y_2 - y_1$ (мал. 48), то очевидно, що $|\overline{OC}| = |\overline{AB}|$, а тому й $\overline{OC} = \overline{AB}$, оскільки вектори $\overline{OC}$ і $\overline{AB}$ співнапрямлені.

Аналогічно доводимо у випадку, коли $\overline{OC}$ і $\overline{AB}$ лежать на осі y . ▲

Задача 4. Дано точки $M(-3; 4)$, $N(5; -7)$, $C(4; -2)$, $D(x; y)$.

- Знайти x і y , якщо $\overline{MN} = \overline{CD}$.
- Розв'язання. $\overline{MN}(5 - (-3); -7 - 4)$, тобто $\overline{MN}(8; -11)$,
- $\overline{CD}(x - 4; y - (-2))$, тобто $\overline{CD}(x - 4; y + 2)$.
- Але $\overline{MN} = \overline{CD}$, тому $x - 4 = 8$ і $y + 2 = -11$, тобто $x = 12$,
- $y = -13$.
- Відповідь. $x = 12$; $y = -13$.

Що таке координати вектора? Як знайти модуль вектора $\overline{AB}(x; y)$? Доведіть, що рівні вектори мають рівні координати, а вектори з відповідно рівними координатами – рівні.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

1 307. Знайдіть координати вектора $\overline{AB}$, якщо:
1) $A(-3; 5)$, $B(4; -7)$;   2) $A(2; -7)$, $B(2; 3)$.

308. Знайдіть координати вектора $\overline{CD}$, якщо:
1) $C(4; -7)$, $D(8; -2)$;   2) $C(5; -1)$, $D(1; -1)$.

309. Знайдіть модуль вектора:
1) $\vec{a}(-3; 4)$;   2) $\vec{b}(12; 5)$.

310. Знайдіть модуль вектора:
1) $\vec{m}(6; -8)$;   2) $\vec{n}(8; 15)$.

311. Дано: $\vec{m}(x; -5)$, $\vec{n}(4; y)$, $\vec{m} = \vec{n}$. Знайти: x і y .

312. Дано: $\vec{a}(7; y)$, $\vec{b}(x; -2)$, $\vec{a} = \vec{b}$. Знайти: x і y .

2 313. Знайдіть координати вектора $\overline{CD}$ та його модуль:
1) $C(5; -4)$, $D(4; -7)$;   2) $C(-2; 5)$, $D(0; 8)$.

314. Знайдіть координати вектора $\overline{AB}$ та його модуль:
1) $A(7; -2)$, $B(6; 0)$;   2) $A(2; 7)$, $B(4; 11)$.

315. Чи рівні вектори $\overline{AB}$ і $\overline{MN}$, якщо:

- 1) $A(5; 7), B(6; -1), M(8; -2), N(9; -10)$;
- 2) $A(6; -1), B(0; -2), M(4; 5), N(-2; 6)$?

316. Чи рівні вектори $\overline{CD}$ і $\overline{PK}$, якщо:

- 1) $C(4; -2), D(8; -5), P(7; -1), K(3; -4)$;
- 2) $C(0; 4), D(7; 0), P(-3; 2), K(4; -2)$?

317. Порівняйте модулі векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$, якщо:

- 1) $\vec{a}(4; 1), |\vec{b}| = 4$;
- 2) $\vec{a}(2; 1), \vec{b}(-1; 2)$.

318. Порівняйте модулі векторів $\vec{c}$ і $\vec{d}$, якщо:

- 1) $|\vec{c}| = 3, \vec{d}(-3; 1)$;
- 2) $\vec{c}(-1; 4), \vec{d}(4; 1)$.

319. Дано точки $C(2; -3), D(4; -5), M(3; 5), N(x; y)$. Знайдіть x і y , якщо $\overline{CD} = \overline{MN}$.

320. Дано точки $A(2; -5), B(3; -6), C(x; y), D(0; 5)$. Знайдіть x і y , якщо $\overline{AB} = \overline{CD}$.

321. Вектор $\vec{a}(4; -7)$ відкладено від точки $P(-2; 5)$. Знайдіть координати кінця вектора.

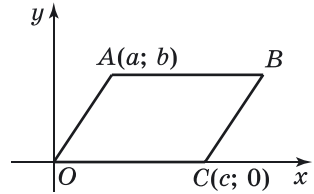
322. Вектор $\vec{b}(-3; 2)$ відкладено від точки $M(4; -1)$. Знайдіть координати кінця вектора.

323. Точка $A(-2; 7)$ – кінець вектора $\vec{c}(7; -5)$. Знайдіть координати початку вектора.

324. Точка $B(1; -8)$ – кінець вектора $\vec{d}(-3; 0)$. Знайдіть координати початку вектора.

325. Знайдіть координати вершини B паралелограма $ABCO$ (мал. 49).

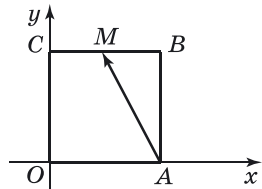
326. Сторона квадрата дорівнює 6 (мал. 50). Знайдіть координати вектора $\overline{AM}$, де M – середина BC .

Мал. 49

327. Доведіть за допомогою векторів, що чотирикутник $ABCD$ є паралелограмом, якщо $A(2; 0), B(0; 3), C(2; -2), D(4; -5)$.

328. Доведіть за допомогою векторів, що чотирикутник $KLMN$ є паралелограмом, якщо $K(0; -2), L(3; 0), M(7; 2), N(4; 0)$.

Мал. 50

329. Модуль вектора $\vec{a}(x; -3)$ дорівнює 5. Знайдіть x .

330. Модуль вектора $\vec{b}(-8; y)$ дорівнює 10. Знайдіть y .

4 331. Доведіть за допомогою векторів, що чотирикутник $ABCD$ з вершинами $A(4; 2)$, $B(5; 5)$, $C(4; 8)$ і $D(3; 5)$ – ромб.

332. Доведіть за допомогою векторів, що чотирикутник $ABCD$ з вершинами $A(-1; 4)$, $B(-1; 0)$, $C(4; 0)$ і $D(4; 4)$ – прямокутник.

333. Модуль вектора $\vec{a}(x; y)$ дорівнює $\sqrt{10}$. Знайдіть координати вектора $\vec{a}$, якщо координата x цього вектора на 2 більша за координату y .

334. Модуль вектора $\vec{b}(x; y)$ дорівнює $\sqrt{5}$. Знайдіть координати вектора $\vec{b}$, якщо їхня сума дорівнює 1.

335. Знайдіть рівняння координат усіх таких точок B , що вектор $\vec{AB}$ має той самий модуль, що і вектор $\vec{a}(2; -3)$, якщо $A(4; 5)$.

Вправи для повторення

2 336. Чи можуть сторони трикутника бути пропорційні числам:

1) 5, 7, 2;   2) 5, 6, 7;   3) 11, 8, 2?

3 337. Сторони трикутника дорівнюють 11 см, 14 см і 17 см. Знайдіть периметр подібного йому трикутника, сума найбільшої і найменшої сторін якого дорівнює 70 см.

4 338. Центр кола, вписаного в рівнобедрений трикутник, ділить висоту, проведену до основи, у відношенні 5 : 3. Знайдіть периметр трикутника, якщо його бічна сторона на 3 см менша від основи.

Життєва математика

339. Щоб засіяти 1 м² землі, потрібно 40 г насіння газонної трави. Кілограм такого насіння коштує 90 грн. Скільки коштів знадобиться, щоб засіяти газонною травою клумбу прямокутної форми зі сторонами 30 м і 20 м?

Цікаві задачі – поміркуй окреме

340. Дано трапецію $ABCD$ з основами AD і BC . Бісектриса кута ABC перетинає середню лінію трапеції в точці N , а основу AD – у точці K . Чи можна знайти градусну міру кута ANB ? У разі ствердної відповіді знайдіть градусну міру цього кута.

§ 8. ДОДАВАННЯ І ВІДНІМАННЯ ВЕКТОРІВ

Як і числа, вектори можна додавати і віднімати. Результатом додавання або віднімання векторів є вектор.

 Сумою векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ називають вектор $\vec{c}(x_1 + x_2; y_1 + y_2)$.

Наприклад, сумою векторів $\vec{a}(-5; 2)$ і $\vec{b}(4; -11)$ є вектор $\vec{c}(-5 + 4; 2 + (-11))$, тобто $\vec{c}(-1; -9)$.

Для суми векторів справджуються рівності:

  **$\vec{a} + \vec{b} = \vec{b} + \vec{a}$ (переставна властивість додавання);
 $\vec{a} + (\vec{b} + \vec{c}) = (\vec{a} + \vec{b}) + \vec{c}$ (сполучна властивість додавання).**

Для доведення цих властивостей досить порівняти відповідні координати, що стоять у лівій і правій частинах рівностей. Ці координати рівні між собою, а вектори з відповідно рівними координатами рівні.

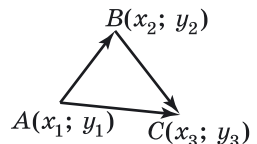
Задача 1. При якому значенні x модуль вектора $\vec{a} + \vec{b} + \vec{c}$

- буде найменшим, якщо $\vec{a}(-2; 3)$, $\vec{b}(x; 4)$, $\vec{c}(3; 8)$?
- Розв'язання. Нехай $\vec{d} = \vec{a} + \vec{b} + \vec{c}$.
- Тоді $\vec{d}(-2 + x + 3; 3 + 4 + 8)$, тобто $\vec{d}(x + 1; 15)$. Знайдемо його модуль: $|\vec{d}| = \sqrt{(x + 1)^2 + 15^2}$. Модуль вектора $\vec{d}$ буде найменшим, коли вираз $(x + 1)^2$ набудатиме найменшого значення. Це значення дорівнює 0 і досягається, якщо $x = -1$.
- Відповідь. $x = -1$.

 Теорема (правило трикутника додавання векторів). Які б не були точки A , B і C , справджується рівність:

$$\overline{AB} + \overline{BC} = \overline{AC}.$$

Доведення. Нехай $A(x_1; y_1)$, $B(x_2; y_2)$, $C(x_3; y_3)$ – дані точки (мал. 51). Тоді $\overline{AB}(x_2 - x_1; y_2 - y_1)$, $\overline{BC}(x_3 - x_2; y_3 - y_2)$, $\overline{AC}(x_3 - x_1; y_3 - y_1)$.

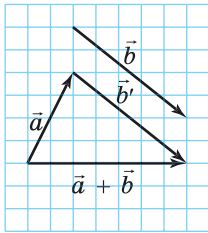

Мал. 51

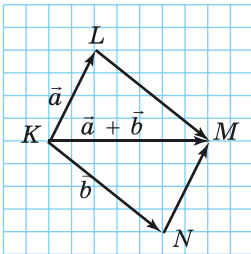
Позначимо $\vec{m} = \vec{AB} + \vec{BC}$, маємо:

$$\vec{m}(x_2 - x_1 + x_3 - x_2; y_2 - y_1 + y_3 - y_2) = \vec{m}(x_3 - x_1; y_3 - y_1).$$

Отже, $\vec{m} = \vec{AC}$, тому $\vec{AB} + \vec{BC} = \vec{AC}$. ▲

Мал. 52

Мал. 53

Отже, приходимо до правила побудови суми двох довільних векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$ – *правила трикутника* (мал. 52):

1) від кінця вектора $\vec{a}$ відкладаємо вектор $\vec{b}'$, що дорівнює вектору $\vec{b}$;

2) будуємо вектор, початок якого збігається з початком вектора $\vec{a}$, а кінець – з кінцем вектора $\vec{b}'$; цей вектор і є сумою векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

Суму двох векторів можна знаходити і за *правилом паралелограма* (мал. 53):

1) відкладаємо вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ від спільного початку (точки K);

2) будуємо на цих векторах паралелограм;

3) будуємо вектор, що є діагоналлю паралелограма, яка виходить з точки K; цей вектор і буде сумою векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

Справді $\vec{KL} + \vec{LM} = \vec{KM}$, але $\vec{LM} = \vec{KN}$, тому $\vec{KL} + \vec{KN} = \vec{KM}$; $\vec{a} + \vec{b} = \vec{KM}$.

Зауважимо, що за правилом трикутника можна знайти суму будь-яких двох векторів, а за правилом паралелограма – лише неколінеарних.

Різницею векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ називають вектор $\vec{d}(x_3; y_3)$ такий, що $\vec{d} + \vec{b} = \vec{a}$.

Маємо: $x_3 + x_2 = x_1$, $y_3 + y_2 = y_1$.

Тоді $x_3 = x_1 - x_2$, $y_3 = y_1 - y_2$.

Отже,

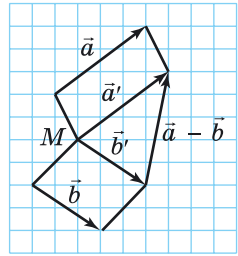

різницею векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ буде вектор $\vec{d}(x_1 - x_2; y_1 - y_2)$.

Оскільки $\vec{AB} + \vec{BC} = \vec{AC}$ (мал. 51), то $\vec{AC} - \vec{AB} = \vec{BC}$. Звідси отримаємо правило *побудови різниці двох векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$* (мал. 54):

1) відкладаємо від однієї точки вектор $\vec{a}'$, що дорівнює вектору $\vec{a}$, і вектор $\vec{b}'$, що дорівнює вектору $\vec{b}$;

2) будуємо вектор, початок якого збігається з кінцем вектора $\vec{b}'$, а кінець – з кінцем вектора $\vec{a}'$, що і є різницею векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

Мал. 54

Задача 2. Діагоналі паралелограма $ABCD$

перетинаються в точці O (мал. 55),

$\vec{BO} = \vec{m}$, $\vec{OC} = \vec{n}$. Виразити вектори $\vec{AD}$ і

$\vec{DC}$ через вектори $\vec{m}$ і $\vec{n}$.

Розв'язання.

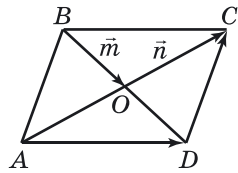
1) $\vec{BO} + \vec{OC} = \vec{BC}$; $\vec{BC} = \vec{m} + \vec{n}$.

Але $\vec{AD} = \vec{BC}$, тому $\vec{AD} = \vec{m} + \vec{n}$.

2) $\vec{OD} + \vec{DC} = \vec{OC}$, звідси $\vec{DC} = \vec{OC} - \vec{OD}$.

Але $\vec{OD} = \vec{BO}$, тому $\vec{DC} = \vec{n} - \vec{m}$.

Відповідь. $\vec{AD} = \vec{m} + \vec{n}$, $\vec{DC} = \vec{n} - \vec{m}$.

Мал. 55

А ще раніше...

У «Началах» Евкліда дії додавання і віднімання зводилися до додавання і віднімання відрізків, а дія множення – до побудови прямокутника на відрізках, довжини яких дорівнюють довжинам множників.

У 1587 р. голландською мовою було опубліковано трактат фламандського вченого С. Стевена «Початки статики». У ньому автор розглянув додавання двох взаємно перпендикулярних сил та прийшов до висновку, що для розв'язування цієї задачі необхідно скористатися «паралелограмом сил». Також С. Стевен увів стрілки для позначення сил.

Значно пізніше французький математик Луї Пуансо (1777–1859) у праці «Елементи статики», що вийшла в 1803 р., розробив теорію векторів, що відповідають силам, які діють у різних напрямках.

- Який вектор називають сумою векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$? ● Сформулюйте і доведіть теорему про правило трикутника додавання векторів. ● Сформулюйте правило трикутника для додавання векторів. ● Сформулюйте правило паралелограма для додавання векторів. ● Що називають різницею двох векторів? ● Як знайти різницю векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$? ● Сформулюйте правило побудови різниці двох векторів.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

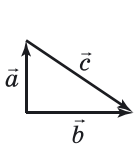
1 341. Знайдіть суму векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$, якщо:
 1) $\vec{a}(2; -5)$, $\vec{b}(4; 7)$;   2) $\vec{a}(-3; 8)$, $\vec{b}(3; -11)$.

342. Знайдіть суму $\vec{c} + \vec{d}$, якщо:
 1) $\vec{c}(4; -7)$, $\vec{d}(-2; 5)$;   2) $\vec{c}(4; -7)$, $\vec{d}(-6; 7)$.

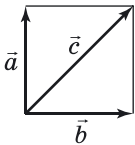
343. Знайдіть різницю $\vec{c} - \vec{d}$, якщо:
 1) $\vec{c}(8; -5)$, $\vec{d}(4; 0)$;   2) $\vec{c}(2; -3)$, $\vec{d}(5; -2)$.

344. Знайдіть різницю векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$, якщо:
 1) $\vec{a}(4; -2)$, $\vec{b}(5; -7)$;   2) $\vec{a}(-2; 5)$, $\vec{b}(4; 0)$.

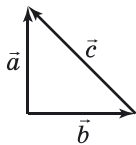
345. (Усно) На яких з малюнків 56–60 вектор $\vec{c}$ є сумою $\vec{a} + \vec{b}$, а на яких – різницею $\vec{a} - \vec{b}$?

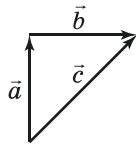
Мал. 56

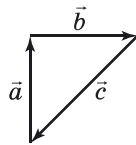
Мал. 57

Мал. 58

Мал. 59

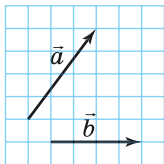
Мал. 60

2 346. Дано вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ (мал. 61). Побудуйте вектор $\vec{c} = \vec{a} + \vec{b}$.

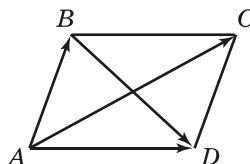
347. Накресліть два неколінеарних вектори $\vec{c}$ і $\vec{d}$. Побудуйте вектор $\vec{m} = \vec{c} + \vec{d}$.

348. Накресліть два неколінеарних вектори $\vec{m}$ і $\vec{n}$. Побудуйте вектор $\vec{p} = \vec{m} - \vec{n}$.

349. Дано вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ (мал. 61). Побудуйте вектор $\vec{d} = \vec{a} - \vec{b}$.

Мал. 61

Мал. 62

350. Дано паралелограм $ABCD$ (мал. 62). Виразіть вектори $\overline{AC}$ і $\overline{BD}$ через вектори $\overline{AB}$ і $\overline{AD}$.

351. Дано: $\vec{a}(2; 1)$; $\vec{b}(x; y)$; $\vec{c}(-2; 5)$; $\vec{a} + \vec{b} = \vec{c}$. Знайти: x і y .

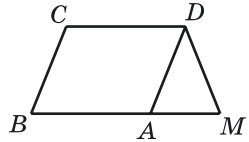
352. Дано: $\vec{a}(3; -1)$; $\vec{b}(x; y)$; $\vec{c}(0; 2)$; $\vec{a} - \vec{b} = \vec{c}$. Знайти: x і y .

- 353.** $ABCD$ – паралелограм. Знайдіть суму:
 1) $\overline{AB} + \overline{CD} + \overline{BC}$;   2) $\overline{AB} + \overline{DA} + \overline{BC} + \overline{CD}$;
 3) $\overline{CB} + \overline{CD} + \overline{AB} + \overline{BD}$;   4) $\overline{AB} + \overline{AD} + \overline{CA}$.

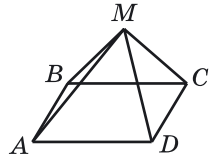
- 354.** $ABCD$ – паралелограм. Знайдіть суму:
 1) $\overline{CB} + \overline{AD} + \overline{BA}$;   2) $\overline{BD} + \overline{CB} + \overline{AB}$.

355. $ABCD$ – паралелограм (мал. 63).
 Доведіть, що
 $\overline{MD} + \overline{DC} + \overline{CA} = \overline{MD} + \overline{CB}$.

Мал. 63

356. $ABCD$ – паралелограм (мал. 64).
 Доведіть, що
 $\overline{BM} + \overline{MD} + \overline{DC} = \overline{MD} + \overline{AM}$.

Мал. 64

357. Доведіть, що для будь-яких точок K, L, M, T справджується рівність
 $\overline{MK} + \overline{LM} = \overline{LT} + \overline{TK}$.

358. Дано точки $A(0; -8)$ і $B(10; 0)$.
 Знайдіть координати точки K такої, що
 $\overline{AK} - \overline{KB} = \vec{0}$.

359. Дано точки $C(6; 0)$ і $D(0; -18)$. Знайдіть координати точки A такої, що $\overline{CA} + \overline{DA} = \vec{0}$.

360. Дано вектори $\vec{a}(-2; 5)$, $\vec{b}(3; -4)$, $\vec{c}(x; 8)$. При якому значенні x модуль вектора $\vec{a} - \vec{b} - \vec{c}$ буде найменшим?

361. Дано вектори $\vec{p}(4; -3)$, $\vec{m}(9; y)$, $\vec{n}(-2; 5)$. При якому значенні y модуль вектора $\vec{p} + \vec{m} - \vec{n}$ буде найменшим?

Вправи для повторення

2 **362.** $ABCD$ – трапеція з основами AB і CD . Укажіть усі пари:

- 1) співнаправлених векторів;
- 2) протилежно направлених векторів.

3 **363.** Сторони паралелограма дорівнюють 6 см і 8 см, а висота, проведена до меншої сторони, дорівнює 4 см. Знайдіть висоту, проведenu до більшої сторони.

4 **364.** Знайдіть значення виразу $\frac{3 \sin \alpha - \cos \alpha}{3 \sin \alpha + \cos \alpha}$, якщо $\operatorname{tg} \alpha = 5$.

Життєва математика

365. Брус, поперечним перерізом якого є прямокутник, має найбільшу міцність тоді, коли перпендикуляри, проведені з протилежних вершин цього прямокутника до його діагоналі, ділять її на три рівні частини. Визначте з точністю до десятих см яких максимальних розмірів можна випилити брус з колоди циліндричної форми діаметром 36 см.

Цікаві задачі – поміркий одначе

366. (Національна олімпіада Швеції, 1982 р.) Доведіть, що коли для деякої точки O , яка лежить у внутрішній області чотирикутника $ABCD$, площі трикутників ABO , BCO , CDO і DAO рівні між собою, то ця точка належить хоча б одній з діагоналей AC або BD .

9. МНОЖЕННЯ ВЕКТОРА НА ЧИСЛО

Знаючи, що таке сума векторів, можна розглядати суми вигляду $\vec{a} + \vec{a}$, $\vec{m} + \vec{m} + \vec{m}$ тощо. Такі суми, як і в алгебрі, будемо записувати у вигляді добутків $2\vec{a}$, $3\vec{m}$ тощо.

Результатом множення вектора на число є вектор.

Добутком вектора $\vec{a}(x; y)$ на число λ називають вектор $\lambda\vec{a}(\lambda x; \lambda y)$.

Наприклад, добутком вектора $\vec{a}(-5; 4)$ на число -1 є вектор $-\vec{a}(5; -4)$, на число 2 – вектор $2\vec{a}(-10; 8)$, на число 3 – вектор $3\vec{a}(-15; 12)$.

Для добутку вектора на число справджуються *властивості*:

для будь-яких вектора $\vec{a}$ і чисел α і β

$$(\alpha + \beta)\vec{a} = \alpha\vec{a} + \beta\vec{a};$$

для будь-яких векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$ і числа α

$$\alpha(\vec{a} + \vec{b}) = \alpha\vec{a} + \alpha\vec{b}.$$

Для доведення цих властивостей досить порівняти відповідні координати лівої і правої частин рівностей. Ці координати між собою рівні, а отже, рівні і вектори.

За означенням суми, різниці векторів та добутку вектора на число можна визначити координати будь-якого вектора, записаного у вигляді алгебраїчної суми векторів, координати яких відомо.

Задача 1. Дано вектори $\vec{a}(2; -5)$ і $\vec{b}(-4; 1)$. Знайти координати вектора: 1) $\vec{m} = 2\vec{a} + 7\vec{b}$; 2) $\vec{n} = 9\vec{a} - \vec{b}$.

Розв'язання. Розв'язання зручно записати так:

$$\begin{array}{r}
 1) \quad 2\vec{a}(4; -10) \\
 + \quad 7\vec{b}(-28; 7) \\
 \hline
 \vec{m}(-24; -3)
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 2) \quad 9\vec{a}(18; -45) \\
 - \quad \vec{b}(-4; 1) \\
 \hline
 \vec{n}(22; -46)
 \end{array}$$

Відповідь. 1) $\vec{m}(-24; -3)$; 2) $\vec{n}(22; -46)$.

Теорема (про добуток вектора на число). Модуль вектора $\lambda\vec{a}$ дорівнює $|\lambda||\vec{a}|$. Вектор $\lambda\vec{a}$ співнапрямлений з вектором $\vec{a}$, якщо $\lambda > 0$, і протилежно напрямлений вектору $\vec{a}$, якщо $\lambda < 0$.

Доведення. Побудуємо в координатній площині вектори $\vec{OA}$ і $\vec{OB}$, що відповідно рівні векторам $\vec{a}$ і $\lambda\vec{a}$, де точка O – початок координат (мал. 65).

Нехай вектор $\vec{a}$ має координати $\vec{a}(x_0; y_0)$, тоді маємо: $\lambda\vec{a}(\lambda x_0; \lambda y_0)$, $A(x_0; y_0)$, $B(\lambda x_0; \lambda y_0)$.

Складемо рівняння прямої OA :

$$\frac{x - 0}{x_0 - 0} = \frac{y - 0}{y_0 - 0},$$

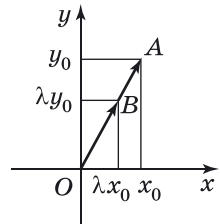
спростивши яке, отримаємо:

$$y_0 x - x_0 y = 0.$$

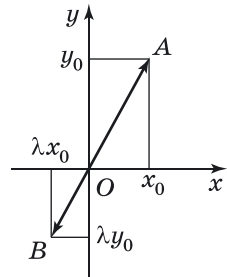
Координати точки B задовольнятимуть це рівняння. Справді:

$$y_0 \cdot \lambda x_0 - x_0 \cdot \lambda y_0 = 0.$$

Це означає, що точка B належить прямій OA . У випадку, коли вона належить променю OA , її координати λx_0 і λy_0 мають відповідно ті самі знаки, що й координати x_0 і y_0 точки A (мал. 65). У випадку ж, коли точка B лежить на доповняльному до OA промені, її координати λx_0 і λy_0 матимуть знаки, протилежні до знаків координат x_0 і y_0 точки A (мал. 66).

Мал. 65

Мал. 66

Якщо $\lambda > 0$, то точка B лежатиме на промені OA , а якщо $\lambda < 0$, то точка B лежатиме на доповняльному до OA промені. Тому якщо $\lambda > 0$, то вектори $\vec{a}$ і $\lambda\vec{a}$ – співнапрявлені, а якщо $\lambda < 0$, то вони – протилежно напрямлені. Знайдемо модуль вектора $\lambda\vec{a}$:

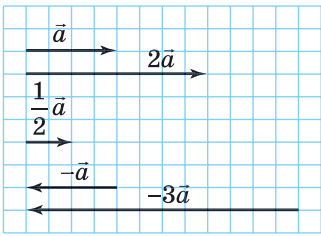
$$|\lambda\vec{a}| = \sqrt{(\lambda x_0)^2 + (\lambda y_0)^2} = \sqrt{\lambda^2(x_0^2 + y_0^2)} = \sqrt{\lambda^2} \sqrt{x_0^2 + y_0^2} = |\lambda| |\vec{a}|. \blacktriangle$$

На малюнку 67 для даного вектора $\vec{a}$ побудовано вектори $2\vec{a}$, $\frac{1}{2}\vec{a}$, $-\vec{a}$, $-3\vec{a}$.

Із цього прикладу та доведеної теореми випливає важливий висновок:

Вектор $\vec{b}$, колінеарний вектору $\vec{a}$, можна подати у вигляді $\vec{b} = \lambda\vec{a}$, де $\lambda \neq 0$, і навпаки, якщо $\vec{b} = \lambda\vec{a}$, $\lambda \neq 0$, то вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ – колінеарні.

Мал. 67

Нехай дано вектори $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$. Якщо вони колінеарні, то $\vec{b} = \lambda\vec{a}$, $x_2 = \lambda x_1$ і $y_2 = \lambda y_1$. Тоді (якщо $x_1 \neq 0$ і $y_1 \neq 0$) маємо, що $\lambda = \frac{x_2}{x_1}$ і $\lambda = \frac{y_2}{y_1}$, тому $\frac{x_2}{x_1} = \frac{y_2}{y_1}$, тобто *координати колінеарних векторів пропорційні*.

Отже, приходимо до умови колінеарності векторів:

Нехай $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ – довільні вектори. Тоді якщо:

- $x_1 = x_2 = 0$, то вектори $\vec{a}(0; y_1)$ і $\vec{b}(0; y_2)$ – колінеарні; причому, якщо $\frac{y_2}{y_1} > 0$, то $\vec{a} \uparrow\uparrow \vec{b}$; а якщо $\frac{y_2}{y_1} < 0$, то $\vec{a} \uparrow\downarrow \vec{b}$;
- $y_1 = y_2 = 0$, то вектори $\vec{a}(x_1; 0)$ і $\vec{b}(x_2; 0)$ – колінеарні; причому, якщо $\frac{x_2}{x_1} > 0$, то $\vec{a} \uparrow\uparrow \vec{b}$; а якщо $\frac{x_2}{x_1} < 0$, то $\vec{a} \uparrow\downarrow \vec{b}$;
- $x_1 \neq 0$, $x_2 \neq 0$, $y_1 \neq 0$, $y_2 \neq 0$, то вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ колінеарні, якщо $\frac{x_2}{x_1} = \frac{y_2}{y_1} = \lambda$, причому, якщо $\lambda > 0$, то $\vec{a} \uparrow\uparrow \vec{b}$; а якщо $\lambda < 0$, то $\vec{a} \uparrow\downarrow \vec{b}$.

Задача 2. При якому значенні x вектори $\vec{a}(2; -7)$ і $\vec{b}(x; 21)$ колінеарні? Співнапрямлені чи протилежно напрямлені ці вектори?

Розв'язання. Нехай $\vec{a} \parallel \vec{b}$, тоді $\frac{x}{2} = \frac{21}{-7}$, звідки $x = -6$.

Оскільки $\frac{-6}{2} = \frac{21}{-7} = -3 < 0$, то $\vec{a} \uparrow \downarrow \vec{b}$.

Відповідь. $x = -6$; протилежно напрямлені.

Який вектор називають добутком вектора $\vec{a}(x; y)$ на число λ ? Сформулюйте і доведіть теорему про добуток вектора на число. Сформулюйте умови колінеарності векторів.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

367. Дано: $\vec{a}(2; -4)$. Знайдіть:

- 1) $2\vec{a}$; 2) $-3\vec{a}$; 3) $4\vec{a}$; 4) $-\vec{a}$; 5) $0,5\vec{a}$; 6) $-10\vec{a}$.

368. Дано: $\vec{b}(-6; 2)$. Знайдіть:

- 1) $3\vec{b}$; 2) $-2\vec{b}$; 3) $\frac{1}{2}\vec{b}$; 4) $-\vec{b}$; 5) $10\vec{b}$; 6) $-5\vec{b}$.

369. Співнапрямлені чи протилежно напрямлені вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$, якщо:

- 1) $\vec{a} = 2\vec{b}$; 2) $\vec{b} = -3\vec{a}$?

370. Співнапрямлені чи протилежно напрямлені вектори $\vec{m}$ і $\vec{n}$, якщо: 1) $\vec{n} = -2\vec{m}$; 2) $\vec{m} = 3\vec{n}$?

371. Накресліть вектор $\vec{b}$. Побудуйте вектор:

- 1) $2\vec{b}$; 2) $-\vec{b}$; 3) $\frac{1}{2}\vec{b}$; 4) $-3\vec{b}$; 5) $2,5\vec{b}$; 6) $-1,5\vec{b}$.

372. Накресліть вектор $\vec{a}$. Побудуйте вектор:

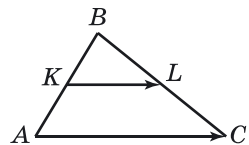
- 1) $3\vec{a}$; 2) $-\vec{a}$; 3) $-\frac{1}{2}\vec{a}$; 4) $2\vec{a}$; 5) $-3,5\vec{a}$; 6) $1,5\vec{a}$.

373. На малюнку 68 KL – середня лінія трикутника ABC . Вирозіть:

- 1) $\overline{AC}$ через $\overline{KL}$; 2) $\overline{KL}$ через $\overline{AC}$.

374. Дано вектори $\vec{m}(-1; 2)$ і $\vec{n}(3; 1)$. Знайдіть координати вектора:

- 1) $\vec{a} = 3\vec{m} + \vec{n}$; 2) $\vec{b} = \vec{m} - 2\vec{n}$;
3) $\vec{c} = 2\vec{m} + 5\vec{n}$; 4) $\vec{d} = 5\vec{m} - 3\vec{n}$.

Мал. 68

375. Дано вектори $\vec{a}(1; -5)$ і $\vec{b}(4; -1)$. Знайдіть координати вектора:

1) $\vec{m} = 2\vec{a} + \vec{b}$;

2) $\vec{n} = \vec{a} - 3\vec{b}$;

3) $\vec{k} = 3\vec{a} + 4\vec{b}$;

4) $\vec{l} = 4\vec{a} - 2\vec{b}$.

376. Чи колінеарні вектори:

1) $\vec{a}(2; -3)$ і $\vec{b}(6; -9)$;

2) $\vec{a}(-1; 5)$ і $\vec{b}(2; 10)$?

377. Чи колінеарні вектори:

1) $\vec{m}(-3; 1)$ і $\vec{n}(9; 3)$;

2) $\vec{m}(4; -1)$ і $\vec{b}(8; -2)$?

378. Дано вектор $\vec{a}(-6; 8)$. Знайдіть модуль вектора:

1) $-\vec{a}$;

2) $3\vec{a}$.

379. Дано вектор $\vec{b}(3; -4)$. Знайдіть модуль вектора:

1) $-\vec{b}$;

2) $4\vec{b}$.

380. (Усно) Чи завжди колінеарні вектори $\overline{AB}$ і $\overline{BA}$?

381. Серед векторів $\vec{a}(1; -2)$, $\vec{b}(-2; 4)$, $\vec{c}(4; -8)$, $\vec{d}(-0,2; 0,4)$ знайдіть пари співнаправлених і пари протилежно направлених векторів.

382. Серед векторів $\vec{m}(-1; 3)$, $\vec{n}(3; -9)$, $\vec{k}(-0,1; 0,3)$, $\vec{l}(30; -90)$ знайдіть пари співнаправлених і пари протилежно направлених векторів.

383. Дано: $\vec{a}(-2; 3)$, $\vec{b}(-5; 1)$. Знайдіть модуль вектора:

1) $\vec{c} = \vec{a} + 2\vec{b}$;

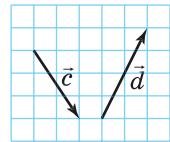
2) $\vec{d} = 4\vec{a} - 3\vec{b}$.

384. Дано: $\vec{c}(-1; 4)$, $\vec{d}(-6; 7)$. Знайдіть модуль вектора:

1) $\vec{a} = 2\vec{c} + \vec{d}$;

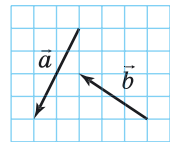
2) $\vec{b} = 3\vec{c} - 2\vec{d}$.

385. Дано вектори $\vec{c}$ і $\vec{d}$ (мал. 69). Побудуйте вектор $\vec{a} = 2\vec{c} + \frac{1}{2}\vec{d}$.

Мал. 69

386. Дано вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ (мал. 70). Побудуйте вектор $\vec{c} = \frac{1}{2}\vec{a} + 2\vec{b}$.

Мал. 70

387. При якому значенні m вектори колінеарні:

1) $\vec{a}(-4; 5)$ і $\vec{b}(-12; m)$;

2) $\vec{c}(m; -1)$ і $\vec{d}(-4; 2)$?

Співнаправлені чи протилежно напрямлені ці вектори?

388. При якому значенні n вектори колінеарні:

1) $\vec{a}(1; n)$ і $\vec{b}(-4; 8)$;

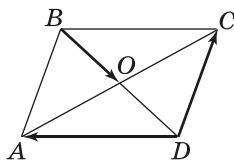
2) $\vec{c}(12; 9)$ і $\vec{d}(n; 3)$?

Співнаправлені чи протилежно напрямлені ці вектори?

389. При якому значенні p вектори $\vec{a}(1; p)$ і $\vec{b}(p; 16)$ протилежно напрямлені?

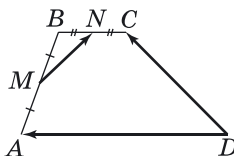
390. При якому значенні t вектори $\vec{c}(t; 4)$ і $\vec{d}(1; t)$ співнапрямлені?

391. Дано паралелограм $ABCD$ (мал. 71). Виразіть вектор $\vec{BO}$ через вектори $\vec{DA}$ і $\vec{DC}$.

Мал. 71

392. M і N – середини сторін AB і BC трапеції $ABCD$ (мал. 72). Доведіть, що $\vec{MN} = \frac{1}{2}(\vec{DC} - \vec{DA})$.

Мал. 72

393. Знайдіть координати вектора $\vec{a}$, колінеарного вектору $\vec{b}(-8; 6)$, якщо $|\vec{a}| = 5$.

394. Знайдіть координати вектора $\vec{b}$, колінеарного вектору $\vec{a}(5; -12)$, якщо $|\vec{b}| = 26$.

395. Доведіть, що чотирикутник з вершинами в точках $A(-1; 4)$, $B(5; 7)$, $C(5; 2)$, $D(-3; -2)$ є трапецією.

396. Доведіть, що точки $A(5; -1)$, $B(6; 2)$ і $C(8; 8)$ лежать на одній прямій.

397. На колі $x^2 + y^2 = 1$ знайдіть таку точку A , щоб вектор $\vec{OA}$, де O – початок координат, був співнапрямлений з вектором $\vec{c}(3; -4)$.

Вправи для повторення

398. AB – діаметр кола, радіус якого дорівнює 5 см, точка C належить колу. Знайдіть довжину медіани CM трикутника ABC .

399. Основи рівнобічної трапеції дорівнюють 6 см і 16 см, а гострий кут – 60° . Знайдіть діагональ трапеції та її площу.

400. Хорда AB ділить коло у відношенні 2:3. У точці A до кола проведено дотичну. Знайдіть кути між дотичною і хордою.

Життєва математика

401. Юля на міському велосипеді проїхала 3,6 км. Діаметри його переднього і заднього коліс дорівнюють відповідно 80 см і 60 см. На скільки більше обертів зробило заднє колесо порівняно з переднім? (Приймійте $\pi \approx 3$).

Цікаві задачі – поміркуй одначе

402. До катетів прямокутного трикутника провели медіани завдовжки 3 см і 4 см. Знайдіть гіпотенузу трикутника.

10. СКАЛЯРНИЙ ДОБУТОК ВЕКТОРІВ

Розглянемо ще одну операцію з векторами – скалярний добуток векторів.

Скалярним добутком векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ називають число $x_1x_2 + y_1y_2$.

Позначають скалярний добуток векторів так само, як добуток чисел або змінних: $\vec{a} \cdot \vec{b}$ або $\vec{a}\vec{b}$.

Задача 1. Знайти скалярний добуток векторів:

- 1) $\vec{a}(-2; 7)$ і $\vec{b}(4; 1)$;   2) $\vec{c}(0; 8)$ і $\vec{d}(-2; 5)$.
- Розв'язання. 1) $\vec{a} \cdot \vec{b} = -2 \cdot 4 + 7 \cdot 1 = -1$;
- 2) $\vec{c} \cdot \vec{d} = 0 \cdot (-2) + 8 \cdot 5 = 40$.
- Відповідь. 1) -1 ;   2) 40 .

Знайдемо скалярний добуток рівних між собою векторів. Нехай дано вектор $\vec{a}(x_1; y_1)$. Тоді

$$\vec{a} \cdot \vec{a} = x_1x_1 + y_1y_1 = x_1^2 + y_1^2 = (\sqrt{x_1^2 + y_1^2})^2 = |\vec{a}|^2.$$

Скалярний добуток вектора самого на себе $\vec{a} \cdot \vec{a}$ позначають $\vec{a}^2$ і називають *скалярним квадратом вектора*.

Скалярний квадрат вектора дорівнює квадрату його модуля:

$$\vec{a}^2 = |\vec{a}|^2.$$

З останньої рівності випливає, що $|\vec{a}| = \sqrt{\vec{a}^2}$.

З означення скалярного добутку векторів випливають такі *властивості*:

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = \vec{b} \cdot \vec{a}.$$

$$(\lambda \vec{a}) \cdot \vec{b} = \lambda(\vec{a} \cdot \vec{b}).$$

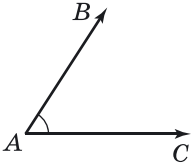
$$(\vec{a} + \vec{b}) \cdot \vec{c} = \vec{a} \cdot \vec{c} + \vec{b} \cdot \vec{c}.$$

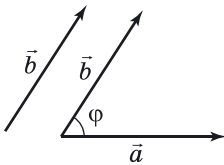
Для доведення цих властивостей достатньо порівняти числа, яким відповідно дорівнюватимуть ліва і права частини рівностей.

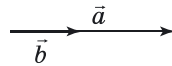
Кут між векторами $\overline{AB}$ і $\overline{AC}$ називають кут BAC (мал. 73). Кут між двома ненульовими векторами, які не мають спільного початку, називають кут між векторами, що дорівнюють даним і мають спільний початок (мал. 74).

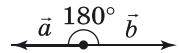
Мал. 73

Мал. 74

Мал. 75

Мал. 76

Кут між співнапрямленими векторами дорівнює нулю (мал. 75), кут між протилежно напрямленими векторами дорівнює 180° (мал. 76).

Теорема (про скалярний добуток векторів). Скалярний добуток векторів дорівнює добутку їх модулів на косинус кута між ними:

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| |\vec{b}| \cos \varphi.$$

Доведення. Нехай $\vec{a}$ і $\vec{b}$ – задані вектори, а φ – кут між ними. Доведемо, що

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| |\vec{b}| \cos \varphi.$$

Розглянемо скалярний квадрат вектора $\vec{a} + \vec{b}$. Враховуючи властивості скалярного добутку векторів, матимемо:

$$\begin{aligned} (\vec{a} + \vec{b})^2 &= (\vec{a} + \vec{b})(\vec{a} + \vec{b}) = (\vec{a} + \vec{b})\vec{a} + (\vec{a} + \vec{b})\vec{b} = \\ &= \vec{a}^2 + \vec{b}\vec{a} + \vec{a}\vec{b} + \vec{b}^2 = \vec{a}^2 + 2\vec{a}\vec{b} + \vec{b}^2. \end{aligned}$$

Враховуючи властивості скалярного квадрата, отримаємо:

$$|\vec{a} + \vec{b}|^2 = |\vec{a}|^2 + 2\vec{a}\vec{b} + |\vec{b}|^2; \text{ звідки } \vec{a}\vec{b} = \frac{|\vec{a} + \vec{b}|^2 - |\vec{a}|^2 - |\vec{b}|^2}{2},$$

тобто скалярний добуток векторів залежить від довжини векторів $\vec{a}$, $\vec{b}$ і $\vec{a} + \vec{b}$, а тому не залежить від вибору системи координат.

Виберемо таку систему координат, щоб додатний напрям осі абсцис збігався з напрямом вектора $\vec{a}$. Тоді $\vec{a}(|\vec{a}|; 0)$.

Якщо $\varphi = 0^\circ$ (мал. 77), то $\vec{b}(|\vec{b}|; 0)$ і тоді

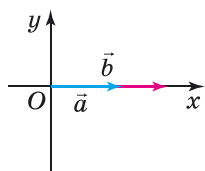
$$\vec{a}\vec{b} = |\vec{a}||\vec{b}| + 0 \cdot 0 = |\vec{a}||\vec{b}| = |\vec{a}||\vec{b}| \cos 0^\circ.$$

Нехай $0^\circ < \varphi < 90^\circ$ (мал. 78). Тоді $MK = |\vec{b}| \sin \varphi$,
 $OK = |\vec{b}| \cos \varphi$, а тому $\vec{b}(|\vec{b}| \cos \varphi; |\vec{b}| \sin \varphi)$. Маємо:

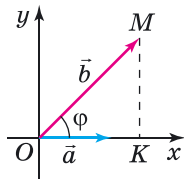
$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}||\vec{b}| \cos \varphi + 0 \cdot |\vec{b}| \sin \varphi = |\vec{a}||\vec{b}| \cos \varphi.$$

Якщо $\varphi = 90^\circ$ (мал. 79), то

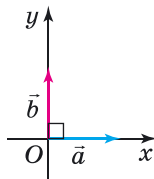
$$\vec{b}(0; |\vec{b}|) \text{ і } \vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| \cdot 0 + 0 \cdot |\vec{b}| = 0 = |\vec{a}||\vec{b}| \cos 90^\circ.$$

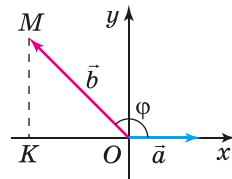
Мал. 77

Мал. 78

Мал. 79

Мал. 80

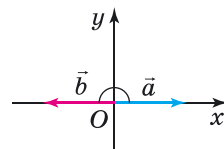
Якщо $90^\circ < \varphi < 180^\circ$ (мал. 80), то

$$MK = |\vec{b}| \sin(180^\circ - \varphi) = |\vec{b}| \sin \varphi,$$

$$OK = |\vec{b}| \cos(180^\circ - \varphi) = -|\vec{b}| \cos \varphi.$$

Оскільки друга координата вектора $\vec{b}$ дорівнює числу, протилежному довжині відрізка OK , то координатами вектора $\vec{b}$ є пара чисел $(|\vec{b}| \cos \varphi; |\vec{b}| \sin \varphi)$, а тому

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}||\vec{b}| \cos \varphi + 0 \cdot |\vec{b}| \sin \varphi = |\vec{a}||\vec{b}| \cos \varphi.$$

Мал. 81

Якщо $\varphi = 180^\circ$ (мал. 81), то координатами вектора $\vec{b}$ є пара чисел $(-|\vec{b}|; 0)$. Тому

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| \cdot (-|\vec{b}|) + 0 \cdot 0 = -|\vec{a}||\vec{b}| = |\vec{a}||\vec{b}| \cos 180^\circ.$$

Отже, для будь-яких значень $0^\circ \leq \varphi \leq 180^\circ$ маємо:

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}||\vec{b}| \cos \varphi. \blacktriangle$$

Наслідок 1. Якщо вектори перпендикулярні, то їхній скалярний добуток дорівнює нулю.

Наслідок 2. Якщо скалярний добуток векторів дорівнює нулю, то вони перпендикулярні.

Домовимося кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$ позначати так:

$$\angle(\vec{a}, \vec{b}) \text{ або } (\vec{a}, \vec{b}).$$

Задача 2. При якому значенні x вектори $\vec{a}(x; -3)$ і $\vec{b}(6; 10)$

- взаємно перпендикулярні?
- Розв'язання. Щоб вектори були взаємно перпендикулярними, їхній скалярний добуток має дорівнювати нулю. Маємо: $6x + (-3) \cdot 10 = 0$, звідки $x = 5$.
- Відповідь. $x = 5$.

Скалярний добуток векторів дає змогу знайти косинус кута між ненульовими векторами $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$. Оскільки $\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| |\vec{b}| \cos \varphi$, де $\varphi = \angle(\vec{a}, \vec{b})$, то

$$\cos \varphi = \frac{\vec{a} \cdot \vec{b}}{|\vec{a}| \cdot |\vec{b}|}.$$

Оскільки $\vec{a} \cdot \vec{b} = x_1 x_2 + y_1 y_2$; $|\vec{a}| = \sqrt{x_1^2 + y_1^2}$; $|\vec{b}| = \sqrt{x_2^2 + y_2^2}$, то

$$\cos \varphi = \frac{x_1 x_2 + y_1 y_2}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2} \sqrt{x_2^2 + y_2^2}}.$$

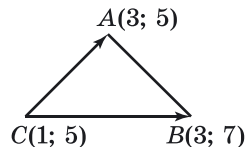
Косинус кута φ між ненульовими векторами $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ можна обчислити за формулою:

$$\cos \varphi = \frac{x_1 x_2 + y_1 y_2}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2} \sqrt{x_2^2 + y_2^2}}.$$

За косинусом кута між векторами можна знайти і градусну міру кута (за таблицями або за допомогою калькулятора).

Задача 3. Знайти градусну міру кута C трикутника ABC ,

- якщо $A(3; 5)$, $B(3; 7)$, $C(1; 5)$.
- Розв'язання. Кут C трикутника ABC збігається з кутом між векторами $\vec{CA}$ і $\vec{CB}$ (мал. 82), тобто $\angle C = \angle(\vec{CA}, \vec{CB})$.
- Маємо:
- $\vec{CA}(3 - 1; 5 - 5)$, тобто $\vec{CA}(2; 0)$;
- $\vec{CB}(3 - 1; 7 - 5)$, тобто $\vec{CB}(2; 2)$.
- Тоді

Мал. 82

$$\cos C = \frac{\overline{CA} \cdot \overline{CB}}{|\overline{CA}| \cdot |\overline{CB}|} = \frac{2 \cdot 2 + 0 \cdot 2}{\sqrt{2^2 + 0^2} \sqrt{2^2 + 2^2}} = \frac{4}{2 \cdot 2\sqrt{2}} = \frac{1}{\sqrt{2}},$$

звідки $\angle C = 45^\circ$.

Відповідь. 45° .

Задача 4. Дано: $|\vec{c}| = 3$; $|\vec{b}| = 2$, $\angle(\vec{c}, \vec{b}) = 120^\circ$.

Знайти: $|4\vec{c} - 3\vec{b}|$.

Розв'язання. Оскільки $|\vec{a}| = \sqrt{a^2}$, то

$$\begin{aligned} |4\vec{c} - 3\vec{b}| &= \sqrt{(4\vec{c} - 3\vec{b})^2} = \sqrt{16\vec{c}^2 - 24\vec{c}\vec{b} + 9\vec{b}^2} = \\ &= \sqrt{16|\vec{c}|^2 - 24\vec{c} \cdot \vec{b} + 9|\vec{b}|^2} = \sqrt{16|\vec{c}|^2 - 24|\vec{c}| \cdot |\vec{b}| \cos 120^\circ + 9|\vec{b}|^2} = \\ &= \sqrt{16 \cdot 3^2 - 24 \cdot 3 \cdot 2 \cdot \left(-\frac{1}{2}\right) + 9 \cdot 2^2} = \sqrt{252} = 2\sqrt{63}. \end{aligned}$$

Відповідь. $2\sqrt{63}$.

Що називають скалярним добутком векторів? ● Що називають скалярним квадратом вектора $\vec{a}$? Чому він дорівнює? ● Що називають кутом між векторами $\vec{AB}$ і $\vec{AC}$? ● Сформулюйте і доведіть теорему про скалярний добуток векторів. ● Сформулюйте наслідки із цієї теореми. ● Як знайти косинус кута між векторами?

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

1 403. Знайдіть скалярний добуток векторів:

1) $\vec{a}(-2; 1)$ і $\vec{b}(0; 3)$;   2) $\vec{c}(1; -3)$ і $\vec{d}(-2; 1)$.

404. Знайдіть скалярний добуток векторів:

1) $\vec{a}(1; -4)$ і $\vec{b}(5; 0)$;   2) $\vec{c}(2; -1)$ і $\vec{d}(1; 3)$.

405. Знайдіть $\vec{m}^2$, якщо:

1) $\vec{m}(-1; -2)$;   2) $\vec{m}(4; 1)$.

406. Знайдіть $\vec{n}^2$, якщо:

1) $\vec{n}(3; -1)$;   2) $\vec{n}(0; -5)$.

407. Дано: $\vec{a} \cdot \vec{b} = -10$; $\vec{a} \cdot \vec{c} = 0$; $\vec{a} \cdot \vec{d} = 5$. Який з векторів $\vec{b}$, $\vec{c}$ або $\vec{d}$ перпендикулярний до вектора $\vec{a}$?

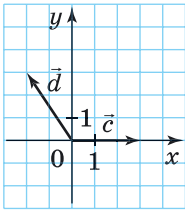
- 408.** Використовуючи транспортир, накресліть два вектори, що мають спільний початок і кут між якими дорівнює 140° .
- 409.** Використовуючи транспортир, накресліть два вектори, які мають спільний початок і кут між якими дорівнює 50° .
- 2 410.** Дано вектори $\vec{c}(-2; 5)$ і $\vec{d}(x; 4)$. При якому значенні x $\vec{c} \cdot \vec{d} = 16$?
- 411.** Дано вектори $\vec{a}(3; y)$ і $\vec{b}(-1; 5)$. При якому значенні y $\vec{a} \cdot \vec{b} = 7$?
- 412.** Дано: $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = \varphi$. Знайдіть $\vec{a} \cdot \vec{b}$, якщо:
- 1) $|\vec{a}| = 5$; $|\vec{b}| = 2$; $\varphi = 30^\circ$;   2) $|\vec{a}| = 4$; $|\vec{b}| = 1$; $\varphi = 60^\circ$;
 3) $|\vec{a}| = 2$; $|\vec{b}| = 1$; $\varphi = 135^\circ$;   4) $|\vec{a}| = 10$; $|\vec{b}| = 5$; $\varphi = 180^\circ$.
- 413.** Дано: $\angle(\vec{c}, \vec{d}) = \varphi$. Знайдіть $\vec{c} \cdot \vec{d}$, якщо:
- 1) $|\vec{c}| = 2$; $|\vec{d}| = 4$; $\varphi = 0^\circ$;   2) $|\vec{c}| = 1$; $|\vec{d}| = 6$; $\varphi = 45^\circ$;
 3) $|\vec{c}| = 2$; $|\vec{d}| = 1$; $\varphi = 120^\circ$;   4) $|\vec{c}| = 3$; $|\vec{d}| = 8$; $\varphi = 150^\circ$.
- 414.** Доведіть, що вектори $\vec{m}(-1; 10)$ і $\vec{n}(20; 2)$ взаємно перпендикулярні.
- 415.** Доведіть, що вектори $\vec{p}(4; -3)$ і $\vec{q}(6; 8)$ взаємно перпендикулярні.
- 416.** Чи є взаємно перпендикулярними вектори $\vec{c}$ і $\vec{d}$, якщо:
- 1) $\vec{c}(1; 5)$, $\vec{d}(-5; -1)$;   2) $\vec{c}(2; 3)$, $\vec{d}(-6; 4)$?
- 417.** Чи є взаємно перпендикулярними вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$, якщо:
- 1) $\vec{a}(2; -1)$, $\vec{b}(1; 2)$;   2) $\vec{a}(0; 4)$, $\vec{b}(2; 3)$?
- 3 418.** При якому значенні x вектори $\vec{a}(-2; 5)$ і $\vec{b}(x; 4)$ взаємно перпендикулярні?
- 419.** При якому значенні y вектори $\vec{a}(10; y)$ і $\vec{b}(-4; 5)$ взаємно перпендикулярні?
- 420.** Дано вектори $\vec{a}(3; 0)$ і $\vec{b}(2; 2)$. Обчисліть кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$.
- 421.** Дано вектори $\vec{a}(1; 0)$ і $\vec{b}(-2; 2)$. Знайдіть кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$.
- 422.** Знайдіть кути трикутника, вершинами якого є точки $A(-3; 0)$, $B(0; 4)$ і $C(4; 1)$. З'ясуйте вид трикутника.
- 423.** Знайдіть косинуси кутів трикутника KLM , де $K(0; 6)$, $L(-8; 0)$ і $M(3; 2)$. З'ясуйте вид трикутника.

424. $\vec{a}$ і $\vec{b}$ – два ненульових вектори. Знайдіть кут між ними, якщо:

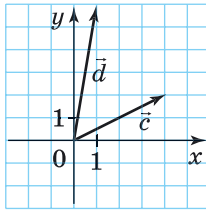
1) $\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| \cdot |\vec{b}|$;   2) $\vec{a} \cdot \vec{b} = \frac{1}{2} |\vec{a}| \cdot |\vec{b}|$;

3) $\vec{a} \cdot \vec{b} = -|\vec{a}| \cdot |\vec{b}|$;   4) $\vec{a} \cdot \vec{b} = -\frac{1}{2} |\vec{a}| \cdot |\vec{b}|$.

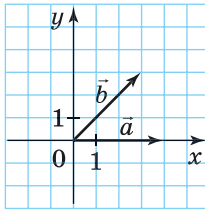
425. Знайдіть скалярний добуток векторів $\vec{c}$ і $\vec{d}$, зображених на малюнках 83 і 84.

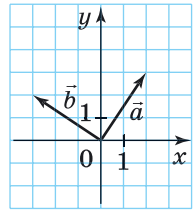
Мал. 83

Мал. 84

Мал. 85

Мал. 86

426. Знайдіть скалярний добуток векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$, зображених на малюнках 85 і 86.

427. Дано: $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 120^\circ$, $|\vec{a}| = 4$, $|\vec{b}| = 3$. Знайти:

1) $\vec{a}\vec{b}$;   2) $(\vec{a} - \vec{b})\vec{a}$;   3) $\vec{b}(\vec{a} + \vec{b})$;   4) $\vec{a}(3\vec{a} - 4\vec{b})$.

428. Дано: $\angle(\vec{c}, \vec{d}) = 60^\circ$, $|\vec{c}| = 6$, $|\vec{d}| = 1$. Знайти:

1) $\vec{c}\vec{d}$;   2) $\vec{c}(\vec{c} + \vec{d})$;   3) $(\vec{d} - \vec{c})\vec{d}$;   4) $\vec{c}(4\vec{c} + 3\vec{d})$.

429. Дано: $|\vec{a}| = 3$; $|\vec{b}| = 4$. Чи може $\vec{a}\vec{b}$ дорівнювати:

1) -12;   2) -6;   3) -14;   4) 0;   5) 11;   6) $12\frac{1}{2}$?

430. Дано: $|\vec{a}| = 4$, $|\vec{b}| = \sqrt{3}$, $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 150^\circ$. Знайти:

1) $|\vec{a} - \vec{b}|$;   2) $|2\vec{a} + 3\vec{b}|$.

431. Дано: $|\vec{a}| = 5$, $|\vec{b}| = 2$, $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 60^\circ$. Знайти:

1) $|\vec{a} + \vec{b}|$;   2) $|3\vec{a} - 2\vec{b}|$.

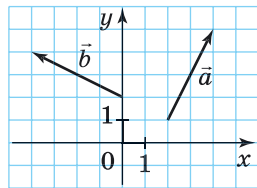
432. Відомо, що $|\vec{a}| = |\vec{b}| = 1$, а вектори $\vec{a} + 2\vec{b}$ і $\vec{a}$ взаємно перпендикулярні. Знайдіть кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

433. Відомо, що $|\vec{a}| = |\vec{b}| = 1$, $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 60^\circ$. Доведіть, що вектори $\vec{a}$ і $2\vec{b} - \vec{a}$ взаємно перпендикулярні.

434. Знайдіть координати вектора $\vec{a}$, колінеарного вектору $\vec{b}(-1; 4)$, якщо $\vec{a}\vec{b} = -34$.

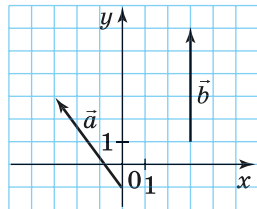
435. Знайдіть координати вектора $\vec{b}$, колінеарного вектору $\vec{a}(3; -1)$, якщо $\vec{a}\vec{b} = 30$.

436. Знайдіть скалярний добуток векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$, зображених на малюнку 87.

Мал. 87

437. Знайдіть скалярний добуток векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$, зображених на малюнку 88.

Мал. 88

438. Знайдіть координати вектора $\vec{d}$, перпендикулярного до вектора $\vec{c}(-2; 1)$, якщо $|\vec{d}| = 3|\vec{c}|$.

439. Знайдіть координати вектора $\vec{c}$, перпендикулярного до вектора $\vec{d}(1; -5)$, модуль якого дорівнює модулю вектора $\vec{d}$.

440. Відомо, що $\vec{a} \perp \vec{b}$, $|\vec{a}| = 2$, $|\vec{b}| = 3$, $|\vec{c}| = 1$. Обчисліть скалярний добуток векторів $\vec{p} = \vec{a} + \vec{b} - \vec{c}$ і $\vec{q} = \vec{a} + \vec{b} + \vec{c}$.

2 441. Знайдіть координати вектора $\overline{CD}$ та його модуль, якщо: 1) $C(5; -2)$, $D(-1; -10)$; 2) $C(0; -5)$, $D(7; 0)$.

3 442. При якому значенні m вектори $\vec{a}(m; -2)$ і $\vec{b}(-8; m)$ колінеарні?

4 443. Визначте вид чотирикутника $ABCD$, якщо $A(3; 1)$, $B(7; 4)$, $C(4; 0)$, $D(0; -3)$.

444. Чи лежать точки $A(-2; 3)$, $B(0; 4)$ і $C(8; 8)$ на одній прямій?

Життєва математика

445. Дві водопровідні труби однакового діаметра d потрібно замінити однією трубою з такою самою пропускною здатністю. Яким має бути діаметр цієї труби порівняно з діаметром кожної із замінних труб?

Цікаві задачі – поміркуй одначе

446. Точки K і L – середини сторін AB і CD опуклого чотирикутника $ABCD$, $KL = \frac{AD + BC}{2}$. Доведіть, що $AD \parallel BC$.

Домашня самостійна робота № 2 (§§ 6–10)

Кожне завдання має по чотири варіанти відповіді (А–Г), серед яких лише один є правильним. Оберіть правильний варіант відповіді.

① 1. Дано: $\vec{a}(-2; 5)$, $\vec{b}(4; 1)$, $\vec{c} = \vec{a} + \vec{b}$. Які координати у вектора $\vec{c}$?

А. $(-6; 4)$ Б. $(-2; 6)$ В. $(2; 6)$ Г. $(2; 4)$

2. Дано: $\vec{c}(5; -1)$, $\vec{d}(2; 3)$, $\vec{m} = \vec{c} - \vec{d}$. Які координати у вектора $\vec{m}$?

А. $(3; 2)$ Б. $(3; -4)$ В. $(-3; -4)$ Г. $(7; -4)$

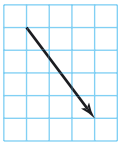
3. Чому дорівнює скалярний добуток векторів $\vec{a}(2; -5)$ і $\vec{b}(1; -2)$?

А. -4 Б. 0 В. -8 Г. 12

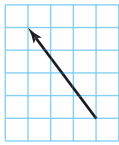
② 4. Знайдіть модуль вектора $\overline{AB}$, якщо $A(-4; 6)$, $B(0; 9)$.

А. 5 Б. 6 В. 8 Г. 9

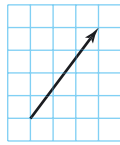
5. Укажіть вектор, що є сумою векторів $\vec{c}$ і $\vec{d}$, зображених на малюнку 89.

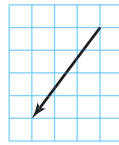
А.

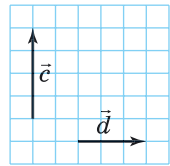
Б.

В.

Г.

Мал. 89

6. Знайдіть координати вектора $\vec{c} = 3\vec{a} - \vec{b}$, якщо $\vec{a}(-2; 4)$, $\vec{b}(3; 7)$.

А. $(-5; -3)$ Б. $(-3; 19)$ В. $(-15; -9)$ Г. $(-9; 5)$

③ 7. Дано вектори $\vec{a}(x; -2)$ і $\vec{b}(6; 12)$. При якому значенні x вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ колінеарні?

А. 4 Б. -1 В. 1 Г. -4

8. Дано вектори $\vec{c}(3; -8)$ і $\vec{d}(12; y)$. При якому значенні y вектори $\vec{c}$ і $\vec{d}$ перпендикулярні?

А. $4,5$ Б. 32 В. -32 Г. $-4,5$

9. Дано вектори $\vec{a}(-2; 0)$ і $\vec{b}(3; -3)$. Знайдіть $\angle(\vec{a}, \vec{b})$.

А. 45° Б. 60° В. 120° Г. 135°

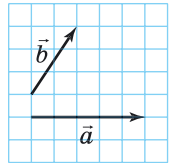
④ 10. Модуль вектора $\vec{p}(x; y)$ дорівнює 5 . Знайдіть координати вектора $\vec{p}$, якщо координата x цього вектора на 1 менша від координати y .

- А. (3; 4)   Б. (3; 4) або (-4; -3)   В. (-4; -3)   Г. (4; 3)
11. Чотирикутник $ABCD$ з вершинами в точках $A(7; 15)$, $B(5; 9)$, $C(7; 3)$, $D(9; 9)$ є...
- А. квадратом   Б. трапецією
В. ромбом   Г. прямокутником
12. Дано: $|\vec{a}| = 2\sqrt{2}$, $|\vec{b}| = 1$, $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 45^\circ$. Знайти: $|2\vec{a} - \vec{b}|$.
- А. 5   Б. 4   В. $4\sqrt{2} - 1$ Г. 3

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ ДО §§ 6–10

1. Позначте в зошиті точки A , K і L , що не лежать на одній прямій. Накресліть вектори $\vec{AK}$ і $\vec{AL}$.
2. Дано вектори $\vec{a}(-2; 4)$ і $\vec{b}(7; 1)$. Знайдіть координати вектора:
- 1) $\vec{c} = \vec{a} + \vec{b}$;   2) $\vec{d} = \vec{a} - \vec{b}$.
3. Знайдіть скалярний добуток векторів $\vec{a}(4; -7)$ і $\vec{b}(2; 1)$.
4. Знайдіть координати вектора $\vec{AB}$ та його модуль, якщо $A(-2; 4)$, $B(2; 1)$.
5. Дано вектори $\vec{m}(-1; 4)$ і $\vec{n}(4; 5)$. Знайдіть координати вектора $\vec{p} = 3\vec{m} - 5\vec{n}$.
6. Дано вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ (мал. 90). Побудуйте вектори:
- 1) $\vec{m} = \vec{a} + \vec{b}$;   2) $\vec{n} = \vec{a} - \vec{b}$.
7. Дано вектори $\vec{a}(x; -2)$ і $\vec{b}(5; 10)$. При якому значенні x вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$:
- 1) колінеарні;   2) перпендикулярні?
8. Дано вектори $\vec{a}(0; -3)$ і $\vec{b}(1; -1)$. Знайдіть кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$.
9. Доведіть за допомогою векторів, що чотирикутник з вершинами в точках $A(4; 8)$, $B(10; 10)$, $C(16; 8)$, $D(10; 6)$ – ромб.

Мал. 90

Додаткові завдання

10. Доведіть, що точки $A(5; -7)$, $B(6; -9)$ і $C(3; -3)$ лежать на одній прямій.
11. Відомо, що $|\vec{a}| = 6$, $|\vec{b}| = \sqrt{3}$, $(\vec{a}, \vec{b}) = 30^\circ$. Знайдіть $|4\vec{a} - 3\vec{b}|$.

Вправи для повторення розділу 2

До § 6

1 447. Укажіть початок і кінець вектора:

- 1) $\overline{MN}$;   2) $\overline{AB}$;   3) $\overline{PP}$.

448. Позначте три точки A , B і K , що не лежать на одній прямій. Накресліть деякі три вектори, початок і кінець яких збігаються з якими-небудь двома із цих точок. Запишіть усі вектори, що утворилися, і назвіть початок і кінець кожного з них.

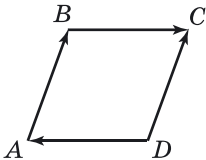
2 449. Накресліть два протилежно напрямлених вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$, вектор $\vec{c}$, співнаправлений з вектором $\vec{a}$, та вектор $\vec{d}$, співнаправлений з вектором $\vec{b}$.

1) Виконайте відповідні записи за допомогою символів $\uparrow\uparrow$ і $\uparrow\downarrow$.

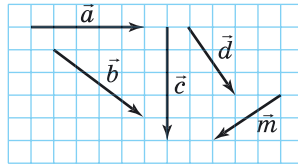
2) Чи є колінеарними вектори $\vec{c}$ і $\vec{d}$?

3) Співнаправлені чи протилежно напрямлені вектори $\vec{c}$ і $\vec{d}$?

450. На малюнку 91 $ABCD$ – ромб. Укажіть рівні вектори та вектори, що мають рівні модулі. Виконайте відповідні записи.

Мал. 91

Мал. 92

451. 1) Знайдіть модулі векторів, зображених на малюнку 92, якщо сторона клітинки дорівнює одиниці вимірювання відрізків.

2) Які з них мають однакові модулі? Виконайте відповідні записи.

3 452. $ABCD$ – паралелограм, O – точка перетину його діагоналей. Укажіть вектор, що дорівнює вектору:

- 1) $\overline{BC}$;   2) $\overline{CD}$;   3) $\overline{OA}$;   4) $\overline{DO}$.

453. $ABCD$ – прямокутна трапеція ($\angle A = \angle B = 90^\circ$), $\angle C = 45^\circ$, $AB = 5$, $BC = 12$. Знайдіть модулі векторів $\overline{AC}$, $\overline{DC}$ і $\overline{BD}$.

454. 1) Чи правильне твердження: «Якщо вектори не є рівними, то їхні модулі також не є рівними»?

2) Чи правильне обернене твердження?

455. ABC – прямокутний трикутник ($\angle C = 90^\circ$), $\angle A = 45^\circ$. Чи правильне твердження:

1) $\overline{AC} = \overline{CB}$; 2) $|\overline{AC}| = |\overline{CB}|$; 3) $|\overline{AB}| > |\overline{AC}|$; 4) $|\overline{BC}| < |\overline{AB}|$?

456. $ABCD$ – ромб, $|\overline{AC}| = 12$, $|\overline{BD}| = 16$. Від вершини A відкладено вектор $\overline{AE}$ так, що $\overline{AE} = \overline{BD}$. Знайдіть $|\overline{EC}|$.

До § 7

457. Знайдіть координати вектора $\overline{MN}$, якщо:

1) $M(2; -5)$, $N(4; -1)$; 2) $M(-3; 5)$, $N(-2; 0)$.

458. Знайдіть модуль вектора:

1) $\vec{c}(-4; -3)$; 2) $\vec{d}(-12; 5)$.

459. Чи рівні вектори $\overline{CD}$ і $\vec{b}$, якщо:

1) $C(-2; 3)$, $D(4; 7)$, $\vec{b}(6; -4)$;

2) $C(0; 5)$, $D(4; 4)$, $\vec{b}(4; -1)$?

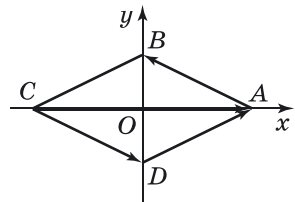
460. Серед векторів $\vec{a}(-2; 5)$, $\vec{b}(1; 4)$, $\vec{c}(\sqrt{3}; \sqrt{6})$, $\vec{d}(-5; 2)$, $\vec{e}(3; 0)$, $\vec{f}(-4; 1)$ знайдіть ті, що мають рівні модулі.

461. Дано точки $K(5; -7)$, $L(4; 0)$, $M(x; 5)$, $N(0; y)$. Знайдіть x і y , якщо $\overline{KL} = \overline{MN}$.

462. Дано точки $A(-2; 3)$ і $B(4; -5)$. Знайдіть координати точки C такої, що:

1) $\overline{CA} = \overline{AB}$; 2) $\overline{CA} = \overline{BC}$.

463. У ромбі $ABCD$ $AC = 8$, $BD = 6$ (мал. 93). Знайдіть координати векторів $\overline{AB}$, $\overline{CD}$, $\overline{DA}$ і $\overline{CA}$.

Мал. 93

464. Дано три вершини $A(2; -3)$, $B(4; -7)$ і $C(-5; 3)$ паралелограма $ABCD$. Знайдіть за допомогою векторів координати вершини D .

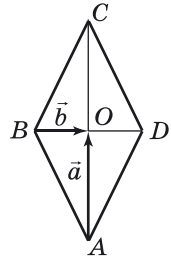
465. Модуль вектора $\vec{m}(x; x)$ дорівнює $3\sqrt{2}$. Знайдіть x .

466. Доведіть за допомогою векторів, що чотирикутник з вершинами $A(5; 7)$, $B(6; 4)$, $C(3; 3)$, $D(2; 6)$ – квадрат.

467. Модуль вектора $\vec{c}(x; y)$ дорівнює $\sqrt{17}$. Знайдіть координати вектора $\vec{c}$, якщо його координата y в 4 рази більша за координату x .

До § 8

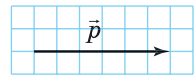
- ① 468. Знайдіть $\vec{a} + \vec{b}$ і $\vec{a} - \vec{b}$, якщо:
 1) $\vec{a}(4; 0)$, $\vec{b}(0; -5)$;   2) $\vec{a}(2; -3)$, $\vec{b}(4; 3)$.
- ② 469. Накресліть два неколінеарних вектори $\vec{c}$ і $\vec{d}$. Знайдіть їхню суму за правилом:
 1) трикутника;   2) паралелограма.
470. Накресліть вектори $\overline{AB}$ і $\overline{AK}$. Побудуйте різницю цих векторів.
471. Дано: $\vec{a}(2; -1)$, $\vec{b}(3; 5)$, $\vec{c}(x; y)$, $\vec{a} + \vec{b} + \vec{c} = \vec{0}$. Знайти: x , y .
- ③ 472. $ABCD$ – ромб (мал. 94), O – точка перетину його діагоналей. Виразіть вектори $\overline{BC}$ і $\overline{CD}$ через вектори $\overline{AO} = \vec{a}$ і $\overline{BO} = \vec{b}$.
473. Не виконуючи малюнка, знайдіть суму:
 1) $\overline{CD} + \overline{AB} + \overline{BC}$;   2) $\overline{AB} + \overline{CA} + \overline{BC}$.
- ④ 474. Чи може бути нульовим вектором сума трьох векторів, модулі яких дорівнюють:
 1) 3; 7; 10;   2) 2; 9; 10;   3) 13; 5; 6?

Мал. 94

До § 9

- ① 475. Дано: $\vec{c}(9; -3)$. Знайдіть координати вектора:
 1) $2\vec{c}$;   2) $-\vec{c}$;   3) $\frac{1}{3}\vec{c}$;   4) $-4\vec{c}$;   5) $10\vec{c}$;   6) $-0,1\vec{c}$.
- ② 476. На малюнку 95 задано вектор $\vec{p}$. Побудуйте вектор:
 1) $0,5\vec{p}$;   2) $-\vec{p}$;   3) $1,5\vec{p}$;
 4) $-2\vec{p}$;   5) $3\vec{p}$;   6) $-\frac{1}{3}\vec{p}$.

Мал. 95

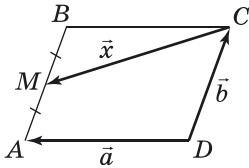
477. Дано вектори $\vec{c}(-1; 2)$ і $\vec{d}(0; -1)$. Знайдіть координати вектора:
 1) $\vec{c} + 10\vec{d}$;   2) $5\vec{c} - \vec{d}$;   3) $7\vec{c} + 2\vec{d}$;   4) $3\vec{c} - 4\vec{d}$.
- ③ 478. Дано: $\vec{a}(-2; 3)$, $\vec{b}(4; 2)$. Порівняйте модулі векторів $\vec{c} = 2\vec{a} + \vec{b}$ і $\vec{d} = 2\vec{a} - 0,5\vec{b}$.
479. При яких значеннях x вектори $\vec{a}(1; x)$ і $\vec{b}(x; 9)$ колінеарні? Співнаправлені чи протилежно напрямлені ці вектори?

480. AM – медіана трикутника ABC . Доведіть, що

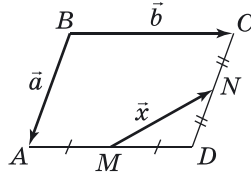
$$\overline{AM} = \frac{1}{2}(\overline{AB} + \overline{AC}).$$

481. На площині задано вектор $\vec{a}$. Відомо, що $|\vec{a}| = 10$. На яке число потрібно помножити цей вектор, щоб отримати протилежно напрямлений йому вектор, модуль якого дорівнює 5?

482. $ABCD$ – паралелограм (мал. 96 і 97). Виразіть вектор $\vec{x}$ через вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

Мал. 96

Мал. 97

483. Дано ненульові вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$, причому $2\vec{a} - 3\vec{b} = 4\vec{a} - 9\vec{b}$. Доведіть, що $\vec{a}$ і $\vec{b}$ – колінеарні.

484. Відомо, що $\vec{a} = 3\vec{c} - 5\vec{d}$, $\vec{b} = 2\vec{c} - 3\vec{d}$. Знайдіть координати векторів $\vec{c}$ і $\vec{d}$, якщо $\vec{a}(-3; 8)$, $\vec{b}(-1; 6)$.

485. Доведіть, що $\overline{MA} + \overline{MB} + \overline{MC} = \vec{0}$, де M – точка перетину медіан трикутника ABC .

486. При якому значенні x точки $A(1; -2)$, $B(3; -8)$ і $C(x; -14)$ лежать на одній прямій?

До § 10

487. Знайдіть скалярний добуток векторів:

- 1) $\vec{a}(-2; 3)$ і $\vec{b}(6; 4)$;   2) $\vec{c}(-2; 1)$ і $\vec{d}(0; 4)$.

У якій із цих пар вектори є взаємно перпендикулярними?

488. Знайдіть $\vec{p}^2$, якщо:

- 1) $\vec{p}(-2; 0)$;   2) $\vec{p}(1; 5)$.

489. Використовуючи транспорир, накресліть вектори $\overline{AB}$ і $\overline{AC}$, кут між якими дорівнює 80° .

490. Дано: $\vec{a}(m; 2)$, $\vec{b}(-3; m)$, $\vec{a} \cdot \vec{b} = 8$. Знайти m .

491. Нехай $\varphi = \angle(\vec{p}, \vec{q})$. Знайдіть $\vec{p} \cdot \vec{q}$, якщо:

- 1) $|\vec{p}| = 3$, $|\vec{q}| = 6$, $\varphi = 60^\circ$;   2) $|\vec{p}| = 2$, $|\vec{q}| = 9$, $\varphi = 135^\circ$.

492. Доведіть, що ненульові вектори $\vec{a}(m; n)$ і $\vec{b}(-n; m)$ взаємно перпендикулярні.

3 493. Знайдіть косинус кута між векторами $\vec{c}(3; -4)$ і $\vec{a}(15; 8)$.

494. Дано вектори $\vec{a}(2; y)$ і $\vec{b}(4; -1)$. При яких значеннях y кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$:

- 1) гострий;   2) прямий;   3) тупий?

495. Знайдіть кути трикутника з вершинами в точках $A(-1; 2)$, $B(-1; 5)$ і $C(3; 2)$.

496. Відомо, що $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 40^\circ$. Знайдіть кут між векторами:

- 1) $4\vec{a}$ і $5\vec{b}$;   2) $-\vec{a}$ і $7\vec{b}$;
3) $\frac{1}{10}\vec{a}$ і $-\frac{1}{8}\vec{b}$;   4) $-13\vec{a}$ і $-2017\vec{b}$.

497. Дано: $|\vec{a}| = 1$; $|\vec{b}| = 2$. Знайдіть кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$, якщо:

- 1) $\vec{a}\vec{b} = 2$;   2) $\vec{a}\vec{b} = 1$;   3) $\vec{a}\vec{b} = 0$;
4) $\vec{a}\vec{b} = -\sqrt{3}$;   5) $\vec{a}\vec{b} = -1$;   6) $\vec{a}\vec{b} = -2$.

4 498. Відомо, що $|\vec{a}| = 4$, $|\vec{b}| = 3$ і $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 120^\circ$. Знайдіть $(2\vec{a} - 3\vec{b})(\vec{a} + 7\vec{b})$.

499. Знайдіть косинус кута між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$, якщо $|\vec{a}| = |\vec{b}| = 1$ і $(\vec{a} + 2\vec{b})(4\vec{a} + 3\vec{b}) = 5$.

500. Знайдіть косинус кута між векторами $\vec{a} = 2\vec{p} + \vec{q}$ і $\vec{b} = \vec{q} - 2\vec{p}$, якщо $|\vec{p}| = |\vec{q}| = 1$ і $\vec{p} \perp \vec{q}$.

Найвеличніший арифметик своєї епохи

Понад тридцять років тому в науковій термінології набули широкого вжитку такі терміни, як «діаграма Вороного», «клітина Вороного», «розбиття Вороного», «мозаїка Вороного». В Англії поняття «Voronoi diagram» уведене у шкільну програму.

Георгій Феодосійович Вороний – один з найяскравіших представників України в історії математики кін. XIX – поч. XX ст. Його наукові праці присвячені теорії чисел у всіх її трьох напрямках: аналітичному, алгебраїчному та геометричному. Вороного справедливо вважають найвеличнішим арифметиком своєї епохи, а його працю про кількість точок під гіперболою (1903 р.) – віхою, з якої почалася сучасна аналітична теорія чисел. Із часом з'ясувалося, що його дослідження знайшли застосування в різних галузях прикладних наук: кристалографії, фізи-

ці, астрономії, хімії, мікробіології, комп'ютерній графіці, проблемах штучного інтелекту, офтальмології.

Народився Георгій Вороний 28 квітня 1868 р. в с. Журавка Полтавської губернії (нині Чернігівська обл.). Його батько був магістром філології, викладачем, просвітником. Матір викладала в жіночій гімназії та недільній школі.

Середню освіту Георгій здобув у гімназії, а у 1885 р. вступив на математичне відділення Петербурзького університету. Після блискучої здачі у 1889 р. випускних іспитів його залишили при університеті для здобуття звання професора. У 1894 р. Вороний захистив магістерську дисертацію та став професором Варшавського університету, а у 1897 р. блискуче захистив докторську дисертацію. Ці дослідження було відзначено премією ім. академіка Буняковського. Пропрацював Г. Вороний як науковець і педагог у стінах Варшавського університету аж до останніх днів свого життя.

Творчу і педагогічну діяльність Георгія Феодосійовича високо оцінили математики, обравши його у 1898 р. членом Московського математичного товариства. У 1904 р., виступивши з доповідями на Міжнародному конгресі математиків у м. Хейдельберг (Німеччина), Вороний стає знаним у світі.

У 1907 р. Вороного обирають членом-кореспондентом Російської академії наук. Але на той час він був уже невиліковно хворим, і невдовзі (20 листопада 1908 р.) пішов з життя. За заповітом його поховали в рідній Журавці.

Упродовж усього свого життя Г.Ф. Вороний не поривав зв'язків з батьковою хатою, часто приїздив у рідні краї. Ще й дотепер можна почути приємні спогади односельців про сердечну й дуже порядну родину Вороних.

Інститут математики НАН України, починаючи з 1993 р., раз на п'ять років проводить Міжнародні конференції, присвячені сучасному стану розвитку напрямів науки, закладених у працях Вороного, а ще раніше видав у трьох томах повне зібрання наукових праць Георгія Вороного.

Пишаймося тим грандіозним внеском, який зробив український математик Г.Ф. Вороний в одне з найоригінальніших творінь людського духу – математику. Його основоположні праці з теорії чисел увійшли у світову математичну скарбницю як символ честі і доблесті людського розуму.

Головне в розділі 2

ВЕКТОР. МОДУЛЬ І НАПРЯМ ВЕКТОРА. КОЛІНЕАРНІ ВЕКТОРИ. РІВНІСТЬ ВЕКТОРІВ

Відрізок, для якого визначено напрям, називають **напрямленим відрізком**, або **вектором**.

Вектор, зображений на малюнку, записують так: $\overline{AB}$. Літера A – початок вектора $\overline{AB}$, літера B – його кінець.

Модулем (довжиною або **абсолютною величиною**) вектора $\overline{AB}$ називають довжину відрізка AB .

Колінеарними називають два ненульових вектори, які лежать на одній прямій або на паралельних прямих.

Два вектори називають **рівними**, якщо вони співнапрямлені і їхні модулі між собою рівні.

КООРДИНАТИ ВЕКТОРА

Координатами вектора $\overline{AB}(x; y)$ з початком $A(x_1; y_1)$ і кінцем $B(x_2; y_2)$ називають числа $x = x_2 - x_1$ і $y = y_2 - y_1$.

Модуль вектора $\overline{AB}(x; y)$ дорівнює $\sqrt{x^2 + y^2}$.

Теорема (про рівність векторів). У **рівних векторів** відповідні координати **рівні**, і навпаки, якщо у векторів відповідні координати **рівні**, то вектори **рівні**.

ДОДАВАННЯ І ВІДНІМАННЯ ВЕКТОРІВ

Сумою векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ називають вектор $\vec{c}(x_1 + x_2; y_1 + y_2)$.

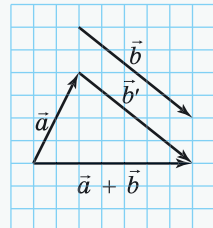
Теорема (правило трикутника додавання векторів). Якби не були точки A, B і C , **справджується рівність**:

$$\overline{AB} + \overline{BC} = \overline{AC}.$$

Суму двох векторів можна знаходити за **правилом трикутника**:

1) від кінця вектора $\vec{a}$ відкладаємо вектор $\vec{b}'$, що дорівнює вектору $\vec{b}$;

2) будуємо вектор, початок якого збігається з початком вектора $\vec{a}$, а кінець – з кінцем вектора $\vec{b}'$; цей вектор і є сумою векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

Суму двох векторів можна знаходити і за **правилом паралелограма** (мал. 53):

1) відкладаємо вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ від спільного початку (точки K);

2) будуємо на цих векторах паралелограм;

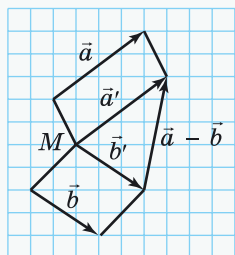
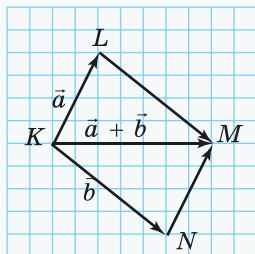
3) будуємо вектор, що є діагоналлю паралелограма, яка виходить з точки K ; цей вектор і буде сумою векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

Різницею векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ буде вектор $\vec{d}(x_1 - x_2; y_1 - y_2)$.

Правило **побудови різниці двох векторів** $\vec{a}$ і $\vec{b}$:

1) відкладаємо від однієї точки вектор $\vec{a}'$, що дорівнює вектору $\vec{a}$, і вектор $\vec{b}'$, що дорівнює вектору $\vec{b}$;

2) будуємо вектор, початок якого збігається з кінцем вектора $\vec{b}'$, а кінець – з кінцем вектора $\vec{a}'$, що і є різницею векторів $\vec{a}$ і $\vec{b}$.

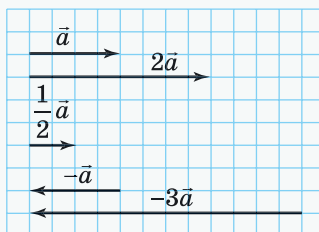
МНОЖЕННЯ ВЕКТОРА НА ЧИСЛО

Добутком вектора $\vec{a}(x; y)$ на число λ називають вектор $\lambda\vec{a}(\lambda x; \lambda y)$.

Теорема (про добуток вектора на число). Модуль вектора $\lambda\vec{a}$ дорівнює $|\lambda||\vec{a}|$. Вектор $\lambda\vec{a}$ співнапрямлений з вектором $\vec{a}$, якщо $\lambda > 0$, і протилежно напрямлений вектору $\vec{a}$, якщо $\lambda < 0$.

На малюнку для вектора $\vec{a}$ побудовано вектори $2\vec{a}$, $\frac{1}{2}\vec{a}$, $-\vec{a}$, $-3\vec{a}$.

Вектор $\vec{b}$, колінеарний вектору $\vec{a}$, можна подати у вигляді $\vec{b} = \lambda\vec{a}$, де $\lambda \neq 0$, і навпаки, якщо $\vec{b} = \lambda\vec{a}$, $\lambda \neq 0$, то вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ – **колінеарні**.

Умова колінеарності векторів:

Нехай $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ – довільні вектори. Тоді якщо:

1) $x_1 = x_2 = 0$, то вектори $\vec{a}(0; y_1)$ і $\vec{b}(0; y_2)$ – колінеарні;

причому, якщо $\frac{y_2}{y_1} > 0$, то $\vec{a} \uparrow\uparrow \vec{b}$;

а якщо $\frac{y_2}{y_1} < 0$, то $\vec{a} \uparrow\downarrow \vec{b}$;

2) $y_1 = y_2 = 0$, то вектори $\vec{a}(x_1; 0)$ і $\vec{b}(x_2; 0)$ – колінеарні;

причому, якщо $\frac{x_2}{x_1} > 0$, то $\vec{a} \uparrow\uparrow \vec{b}$;

а якщо $\frac{x_2}{x_1} < 0$, то $\vec{a} \uparrow\downarrow \vec{b}$;

3) $x_1 \neq 0$, $x_2 \neq 0$, $y_1 \neq 0$, $y_2 \neq 0$, то вектори $\vec{a}$ і $\vec{b}$ колінеарні, якщо $\frac{x_2}{x_1} = \frac{y_2}{y_1} = \lambda$, причому, якщо $\lambda > 0$, то $\vec{a} \uparrow\uparrow \vec{b}$;

а якщо $\lambda < 0$, то $\vec{a} \uparrow\downarrow \vec{b}$.

СКАЛЯРНИЙ ДОБУТОК ВЕКТОРІВ

Скалярним добутком векторів $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ називають число $x_1x_2 + y_1y_2$.

Скалярний квадрат вектора дорівнює квадрату його модуля:

$$\vec{a}^2 = |\vec{a}|^2.$$

Теорема (про скалярний добуток векторів). Скалярний добуток векторів дорівнює добутку їхніх модулів на косинус кута між ними:

$$\vec{a} \cdot \vec{b} = |\vec{a}| |\vec{b}| \cos \varphi.$$

Наслідок 1. Якщо вектори перпендикулярні, то їхній скалярний добуток дорівнює нулю.

Наслідок 2. Якщо скалярний добуток векторів дорівнює нулю, то вони перпендикулярні.

Косинус кута φ між ненульовими векторами $\vec{a}(x_1; y_1)$ і $\vec{b}(x_2; y_2)$ можна обчислити за формулою:

$$\cos \varphi = \frac{x_1x_2 + y_1y_2}{\sqrt{x_1^2 + y_1^2} \sqrt{x_2^2 + y_2^2}}.$$

У цьому розділі ви:

- дізнаєтеся про теорему косинусів і теорему синусів; про існування різних формул для знаходження площ трикутника і паралелограма;
- навчитеся розв'язувати трикутники і прикладні задачі; знаходити площі трикутника, паралелограма, ромба, використовуючи різні формули.

11. ТЕОРЕМА КОСИНУСІВ

Доведемо одну з найважливіших теорем про співвідношення між сторонами і кутами трикутника.

Теорема косинусів. Квадрат сторони трикутника дорівнює сумі квадратів двох інших сторін без подвоєного добутку цих сторін на косинус кута між ними.

Доведення. Нехай у трикутнику ABC $AB = c$, $AC = b$, $BC = a$ (мал. 98). Доведемо, що

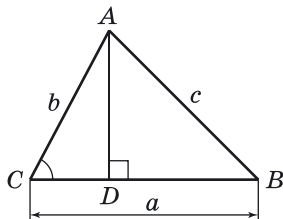
$$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C.$$

Очевидно, що $\angle C$ може бути прямим, гострим або тупим. Розглянемо всі три випадки.

1) Нехай $\angle C$ – прямий. Тоді $\cos C = 0$ і формула, яку потрібно довести, набуває вигляду: $c^2 = a^2 + b^2$, тобто маємо теорему Піфагора для трикутника ABC .

2) Нехай $\angle C$ – гострий. Тоді у трикутнику ABC є ще хоча б один гострий кут, нехай це буде $\angle B$. Проведемо у трикутнику ABC висоту AD . Оскільки кути B і C – гострі, то точка D належить стороні BC . Тоді у прямокутному трикутнику ADC : $AD = b \sin C$, $CD = b \cos C$, а $BD = BC - CD = a - b \cos C$.

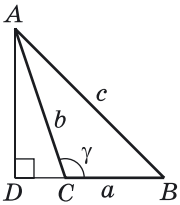
У прямокутному трикутнику ADB (за теоремою Піфагора):

Мал. 98

$$\begin{aligned}c^2 &= AB^2 = AD^2 + DB^2 = (b \sin C)^2 + (a - b \cos C)^2 = \\&= b^2 \sin^2 C + a^2 - 2ab \cos C + b^2 \cos^2 C = \\&= a^2 + b^2 (\sin^2 C + \cos^2 C) - 2ab \cos C.\end{aligned}$$

Але $\sin^2 C + \cos^2 C = 1$, тому $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C$.

Мал. 99

3) Нехай кут $\angle C$ – тупий (мал. 99). Позначимо $\angle ACB = \gamma$. Проведемо у трикутнику ABC висоту AD . У цьому випадку точка D лежатиме на продовженні променя BC , тому $\angle ACD = 180^\circ - \gamma$.

У прямокутному трикутнику ADC :

$$AD = b \sin ACD = b \sin(180^\circ - \gamma) = b \sin \gamma;$$

$$DC = b \cos ACD = b \cos(180^\circ - \gamma) = -b \cos \gamma.$$

Маємо: $BD = BC + CD = a - b \cos \gamma$. Далі доведемо так, як у випадку, коли $\angle C$ – гострий. $\blacktriangle$

Зауважимо, що теорема Піфагора є окремим випадком теореми косинусів для прямокутного трикутника, тому її інколи називають *узагальненою теоремою Піфагора*.

Отже, у довільному трикутнику ABC виконуються рівності:

$$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C,$$

$$b^2 = a^2 + c^2 - 2ac \cos B,$$

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos A.$$

За допомогою теореми косинусів можна, наприклад, знайти невідому сторону трикутника, якщо відомо дві його інші сторони й один з кутів.

Задача 1. Дано: $\triangle ABC$, $AC = 5$ см, $BC = 8$ см, $\angle C = 60^\circ$.

Знайти: AB .

Розв'язання. Нехай $AC = b$, $BC = a$, $AB = c$ (мал. 98).

За теоремою косинусів маємо: $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C$.

Тоді

$$c = \sqrt{5^2 + 8^2 - 2 \cdot 5 \cdot 8 \cdot \cos 60^\circ} = \sqrt{49} = 7 \text{ (см)}.$$

Відповідь. 7 см.

Задача 2. Дано: $\triangle ABC$, $AB = 7$ см, $BC = 5$ см, $\angle C = 120^\circ$.

Знайти: AC .

Розв'язання. Нехай $AB = c$, $BC = a$, $AC = b$ (мал. 99).

За теоремою косинусів маємо: $c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C$,

тобто $7^2 = 5^2 + b^2 - 2 \cdot 5 \cdot b \cdot \cos 120^\circ$.

Спростивши останню рівність, отримаємо квадратне рівняння $b^2 + 5b - 24 = 0$, розв'язавши яке, матимемо:

$$b_1 = 3; b_2 = -8.$$

- Число -8 не задовольняє змісту задачі, оскільки $b > 0$.
- Отже, $AC = 3$ см.
- Відповідь. 3 см.

Якщо відомо три сторони трикутника, то за теоремою косинусів можна знайти косинус будь-якого з його кутів, а отже, і сам кут.

Наприклад, косинус кута C можна знайти за формулою, виразивши $\cos C$ з формули теореми косинусів:

$$\cos C = \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}.$$

Задача 3. Знайти міру найбільшого з кутів трикутника, довжини сторін якого дорівнюють $\sqrt{2}$, $\sqrt{8}$ і 4 см.

Розв'язання. Оскільки у трикутнику проти більшої сторони лежить більший кут, то найбільшим кутом трикутника буде кут, що лежить проти сторони завдовжки 4 см.

Нехай $a = \sqrt{2}$ см, $b = \sqrt{8}$ см, $c = 4$ см.

Тоді за формулою косинуса кута маємо:

$$\cos C = \frac{(\sqrt{2})^2 + (\sqrt{8})^2 - 4^2}{2 \cdot \sqrt{2} \cdot \sqrt{8}} = -\frac{3}{4}.$$

Використовуючи калькулятор (або таблиці), знайдемо, що $\angle C \approx 138^\circ 35'$.

Відповідь. $138^\circ 35'$.

Отже, теорема косинусів допомагає розв'язувати трикутники.

Теорема косинусів є зручною і для визначення виду трикутника. Щоб установити гострокутним, прямокутним чи тупокутним є трикутник, досить знайти знак косинуса його найбільшого кута. З формули косинуса кута зрозуміло, що знак косинуса кута залежить від знака чисельника дробу, оскільки знаменник завжди додатний. Тому знак виразу $a^2 + b^2 - c^2$ дає змогу визначити знак косинуса кута трикутника, а отже, і вид цього кута (гострий, прямий чи тупий).

Якщо c – найбільша сторона трикутника, то для з'ясування виду трикутника достатньо порівняти з нулем значення виразу $a^2 + b^2 - c^2$. Отже,

якщо c – найбільша сторона трикутника і $a^2 + b^2 - c^2 > 0$, то $\angle C$ – гострий, а трикутник – гострокутний;
 $a^2 + b^2 - c^2 = 0$, то $\angle C$ – прямий, а трикутник – прямокутний;
 $a^2 + b^2 - c^2 < 0$, то $\angle C$ – тупий, а трикутник – тупокутний.

Задача 4. Визначити вид трикутника зі сторонами

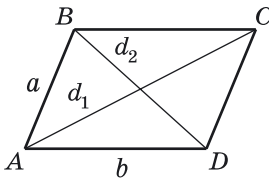
- $a = 4$ см, $b = 6$ см, $c = 7$ см.
- Розв'язання. $a^2 + b^2 - c^2 = 4^2 + 6^2 - 7^2 = 3 > 0$, отже, трикутник гострокутний.
- Відповідь. Гострокутний.

Розглянемо важливу *властивість діагоналей паралелограма*.

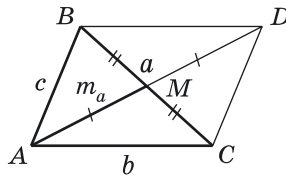

Задача 5. Довести, що сума квадратів діагоналей паралелограма дорівнює сумі квадратів його сторін.

- Доведення. Нехай $ABCD$ – паралелограм, $AB = a$, $AD = b$, $AC = d_1$, $BD = d_2$ (мал. 100).

Мал. 100

Мал. 101

З трикутника ABD за теоремою косинусів:

$$d_2^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \angle BAD.$$

З трикутника ABC за теоремою косинусів:

$$d_1^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos \angle ABC = a^2 + b^2 - 2ab \cos (180^\circ - \angle BAD) = a^2 + b^2 + 2ab \cos \angle BAD.$$

Додавши почленно ці дві рівності, маємо:

$$d_1^2 + d_2^2 = 2(a^2 + b^2). \blacktriangle$$

Задача 6. AM – медіана трикутника ABC . Довести формулу медіани трикутника:

$$AM = m_a = \frac{1}{2} \sqrt{2b^2 + 2c^2 - a^2}.$$

Розв'язання. Продовжимо медіану AM на відривок $MD = AM$ (мал. 101). Оскільки в чотирикутнику

$ABDC$ $AM = MD$ (за побудовою) і $BM = MC$ (за умовою), то $ABDC$ – паралелограм (за ознакою). Тоді $AD = 2m_a$.

За доведеною вище властивістю діагоналей паралелограма маємо:

$$AD^2 + BC^2 = 2(AB^2 + AC^2), \text{ тобто } (2m_a)^2 + a^2 = 2(c^2 + b^2).$$

Звідки: $4m_a^2 = 2(b^2 + c^2) - a^2$, тоді $m_a^2 = \frac{1}{4}(2b^2 + 2c^2 - a^2)$.

Отже,

$$m_a = \frac{1}{2}\sqrt{2b^2 + 2c^2 - a^2}. \blacktriangle$$

Зауважимо, що в деяких задачах, зокрема тих, розв'язування яких зводиться до розв'язування рівнянь, доцільно використовувати формулу медіани трикутника у вигляді:

$$m_a^2 = \frac{2b^2 + 2c^2 - a^2}{4}.$$

А ще раніше...

Можна вважати, що теорему косинусів було доведено ще в «Началах» Евкліда. У 12-му та 13-му реченнях другої книги Евклід узагальнює теорему Піфагора і виводить формулу, якою записує квадрат сторони, яка лежить проти гострого або тупого кута трикутника. Ці формули для кожної зі сторін, які довів Евклід, еквівалентні формулам теореми косинусів:

$$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C;$$

$$b^2 = a^2 + c^2 - 2ac \cos B;$$

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos A.$$

Формули, подібні до цих, використовували також александрійські математики Герон (I ст.) і Пап (III ст.), учені Індії (Брахмагупта, Бхаскара) та країн Близького та Середнього Сходу (Ал-Біруні), а також деякі європейські математики XIII–XV ст., зокрема Леонардо Пізанський (Фібоначчі).

Уперше теорему косинусів сформулював словами видатний математик Франсуа Вієт у своїй праці «Математичні таблиці» (1579 р.). У сучасних же позначеннях відповідну формулу Вієта можна записати так:

$$\frac{2ab}{a^2 + b^2 - c^2} = \frac{1}{\sin(90^\circ - C)}.$$

Сучасного вигляду теоремі косинусів у 1801 р. надав французький математик Лазар Карно (1753–1823).

Сформулюйте і доведіть теорему косинусів. ● Запишіть рівності, що випливають з теореми косинусів. ● Як знайти косинус кута трикутника, якщо відомо три його сторони? ● Як визначити вид трикутника, якщо відомо три його сторони?

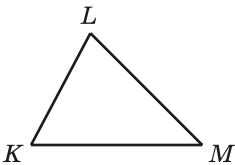

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

501. Запишіть теорему косинусів для:

- 1) сторони MN трикутника MNL ;
- 2) сторони PF трикутника PFT .

Мал. 102

502. На малюнку 102 зображено $\triangle KLM$. Які з рівностей є правильними:

- 1) $LM^2 = KL^2 + KM^2 + 2KL \cdot KM \cdot \cos K$;
- 2) $KM^2 = KL^2 + LM^2 - 2KL \cdot LM \cdot \cos L$;
- 3) $KL^2 = KM^2 + ML^2 - 2KM \cdot ML \cdot \cos K$;
- 4) $LM^2 = KL^2 + KM^2 - 2KL \cdot KM \cdot \cos K$?

503. Запишіть формули для обчислення косинусів кутів K і M трикутника KLM (мал. 102), вважаючи, що його сторони відомо.

504. Знайдіть сторону AB трикутника ABC , якщо:

- 1) $AC = 13$ см, $BC = 4$ см, $\cos C = -\frac{5}{13}$;
- 2) $AC = 7$ см, $BC = 3$ см, $\cos C = \frac{1}{3}$;
- 3) $BC = 10$ см, $CA = 16$ см, $\angle C = 60^\circ$;
- 4) $BC = 7\sqrt{3}$ см, $CA = 1$ см, $\angle C = 150^\circ$.

505. Знайдіть сторону BC трикутника ABC , якщо:

- 1) $AC = 11$ см, $AB = 20$ см, $\cos A = \frac{4}{5}$;
- 2) $AC = 4$ см, $AB = 3$ см, $\cos A = -\frac{1}{4}$;
- 3) $AC = 5\sqrt{3}$ см, $AB = 13$ см, $\angle A = 30^\circ$;
- 4) $AC = 3$ см, $AB = 5$ см, $\angle A = 120^\circ$.

506. Сторони паралелограма дорівнюють 4 см і 5 см, а кут між ними -60° . Знайдіть діагоналі паралелограма.

507. Сторони паралелограма дорівнюють 3 см і 4 см, а кут між ними -120° . Знайдіть діагоналі паралелограма.

508. Знайдіть косинуси кутів трикутника, сторони якого дорівнюють 5 см, 6 см і 7 см.

509. Знайдіть косинуси кутів трикутника, сторони якого дорівнюють 4 см, 5 см і 8 см.

510. У трикутнику ABC $AB = 1$ см, $BC = 2$ см, $AC = \sqrt{3}$ см. Знайдіть градусну міру кожного з кутів трикутника.

511. У трикутнику ABC $AB = \sqrt{2}$ см, $BC = 2$ см, $AC = \sqrt{10}$ см. Знайдіть градусну міру найбільшого кута трикутника.

512. Знайдіть градусну міру найменшого кута трикутника, сторони якого дорівнюють 4 см, 8 см і $4\sqrt{3}$ см.

513. Визначте вид трикутника (гострокутний, прямокутний чи тупокутний), якщо відомо три його сторони:

- 1) 4 см, 5 см і 6 см;   2) 6 см, 8 см і 10 см;
3) 7 см, 8 см і 13 см.

514. Визначте вид трикутника (гострокутний, прямокутний чи тупокутний), якщо відомо три його сторони:

- 1) 2 см, 8 см і 9 см;   2) 7 см, 24 см і 25 см;
3) 4 см, 7 см і 8 см.

515. Дві сторони паралелограма дорівнюють 6 см і 7 см, а одна з діагоналей – 8 см. Знайдіть другу діагональ паралелограма.

516. Діагоналі паралелограма дорівнюють 6 см і 8 см, а одна зі сторін – 4 см. Знайдіть другу сторону паралелограма.

517. Сторони трикутника дорівнюють 10 см, 24 см і 26 см. Знайдіть медіану трикутника, проведену до більшої сторони.

518. Сторони трикутника дорівнюють 5 см, 6 см і 7 см. Знайдіть медіану трикутника, проведену до меншої сторони.

519. Одна зі сторін трикутника дорівнює 7 см. Дві інші його сторони утворюють кут 60° , а їхня різниця дорівнює 3 см. Знайдіть периметр трикутника.

520. Сторони трикутника, одна з яких на 4 см більша за другу, утворюють кут 120° , а третя сторона дорівнює 14 см. Знайдіть периметр трикутника.

521. Дві сторони трикутника відносяться як 3:5, а кут між ними дорівнює 120° . Знайдіть сторони трикутника, якщо його периметр дорівнює 30 см.

522. Периметр трикутника дорівнює 60 см. Дві його сторони відносяться як 5:8, а кут між ними дорівнює 60° . Знайдіть сторони трикутника.

523. Дві сторони трикутника дорівнюють 7 см і 8 см, а кут проти меншої з них – 60° . Знайдіть третю сторону трикутника.

524. Дві сторони трикутника дорівнюють $3\sqrt{2}$ см і 5 см, а кут проти більшої з них – 45° . Знайдіть третю сторону трикутника.

525. Знайдіть діагоналі паралелограма, якщо вони відносяться як 4:7, а сторони паралелограма дорівнюють 7 см і 9 см.

526. Знайдіть сторони паралелограма, якщо вони відносяться як 2:3, а діагоналі паралелограма дорівнюють 17 см і 19 см.

527. Діагоналі паралелограма дорівнюють 7 см і 11 см, а одна зі сторін на 1 см більша за другу. Знайдіть периметр паралелограма.

528. Одна з діагоналей паралелограма на 2 см більша за другу. Знайдіть ці діагоналі, якщо сторони паралелограма дорівнюють 7 см і 11 см.

529. Бічна сторона рівнобедреного трикутника дорівнює 4 см, а медіана, проведена до неї, – 3 см. Знайдіть основу трикутника.

530. Дві сторони трикутника дорівнюють 7 см і 9 см, а медіана, проведена до третьої сторони, дорівнює 4 см. Знайдіть третю сторону трикутника.

531. Доведіть, що коли для трикутника ABC справджується рівність $a^2 = b^2 + c^2 - bc$, то $\angle A = 60^\circ$.

532. Доведіть, що коли для трикутника ABC справджується рівність $b^2 = a^2 + c^2 + ac$, то $\angle B = 120^\circ$.

533. Одна зі сторін трикутника дорівнює 13 см. Сума двох інших сторін дорівнює 23 см. Знайдіть ці сторони, якщо вони утворюють кут 60° .

534. Середня за довжиною сторона трикутника на 1 см більша за меншу сторону і на 1 см менша за більшу сторону. Косинус середнього за величиною кута трикутника дорівнює $\frac{2}{3}$. Знайдіть периметр трикутника.

4 535. Дві сторони трикутника дорівнюють 10 см і 12 см, а синус кута між ними дорівнює 0,6. Знайдіть третю сторону трикутника. Скільки розв'язків має задача?

536. Дві сторони трикутника дорівнюють 10 см і 7 см, а синус кута між ними дорівнює 0,8. Знайдіть третю сторону трикутника. Скільки розв'язків має задача?

537. Дві сторони трикутника дорівнюють 7 см і 11 см, а медіана, проведена до третьої сторони, на 8 см менша за цю сторону. Знайдіть периметр трикутника.

538. Дві сторони трикутника дорівнюють 7 см і 9 см, а медіана, проведена до третьої сторони, відноситься до цієї сторони як 2 : 7. Знайдіть периметр трикутника.

539. У трикутнику ABC $AB = 8$ см, $BC = 10$ см, $AC = 12$ см. На сторонах AB і AC узято такі точки M і N відповідно, що $AM = 3$ см, $AN = 5$ см. Знайдіть довжину відрізка MN .

540. У трикутнику KLM $KL = 7$ см, $KM = 9$ см, $LM = 11$ см. На сторонах KL і KM узято такі точки A і B відповідно, що $KA = 2$ см, $KB = 3$ см. Знайдіть довжину відрізка AB .

541. У трикутнику ABC $AB = 20$ см, AP і BN – медіани трикутника; $AP = 42$ см, $BN = 36$ см. Знайдіть третю медіану трикутника.

542. Більша діагональ ромба дорівнює d , а один з його кутів дорівнює 60° . Знайдіть периметр ромба.

Вправи для повторення

2 **543.** $\triangle ABC$ – прямокутний ($\angle C = 90^\circ$). Знайдіть невідомі сторони (з точністю до сотих сантиметра) та кути трикутника, якщо:

- 1) $AB = 12$ см, $\angle A = 37^\circ$;
- 2) $BC = 16$ см, $\angle B = 49^\circ$.

3 **544.** $|\vec{a}| = 2$, $|\vec{b}| = 1$, $\angle(\vec{a}, \vec{b}) = 45^\circ$. Знайдіть:

- 1) $\vec{a}\vec{b}$;
- 2) $\vec{a}(\vec{a} + \vec{b})$;
- 3) $\vec{b}(\vec{a} - \vec{b})$;
- 4) $\vec{a}(2\vec{a} + 5\vec{b})$.

545. Хорда завдовжки 30 см перпендикулярна до діаметра і ділить його на відрізки у відношенні 1 : 9. Знайдіть радіус кола.

546. Периметр рівнобедреного трикутника дорівнює 40 см, а висота, проведена до основи, – 10 см. Знайдіть площу трикутника.

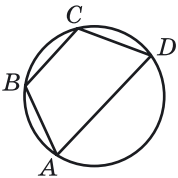
4 **547.** Кут між медіаною і висотою, проведеними з вершини прямого кута прямокутного трикутника, дорівнює α . Знайдіть катети трикутника, якщо його гіпотенуза дорівнює c .

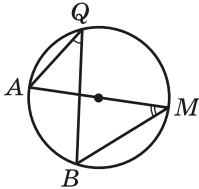
Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

548. Чотирикутник $ABCD$ вписано в коло (мал. 103). Знайдіть $\angle A$, якщо $\angle C = 130^\circ$.

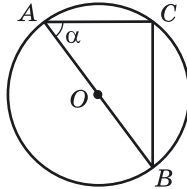
549. На малюнку 104 $\angle AQB = 40^\circ$. Знайдіть $\angle AMB$.

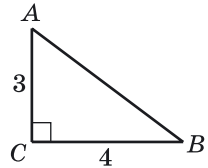
Мал. 103

Мал. 104

Мал. 105

Мал. 106

550. AB – діаметр кола, $\angle BAC = \alpha$, $OB = R$ (мал. 105). Знайдіть BC .

551. Дано: $\triangle ABC$, $\angle C = 90^\circ$, $AC = 3$, $BC = 4$ (мал. 106). Знайти: 1) AB ; 2) $\sin A$, $\sin B$; 3) радіус описаного кола R ;

4) відношення $\frac{AB}{\sin C}$, $\frac{AC}{\sin B}$, $\frac{BC}{\sin A}$. Переконайтеся, що

$$\frac{AB}{\sin C} = \frac{AC}{\sin B} = \frac{BC}{\sin A} = 2R.$$

Життєва математика

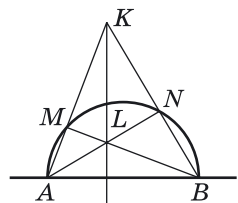
552. 1) Скільки гумових плиток, що мають форму квадрата зі стороною 0,5 м, потрібно для покриття підлоги в тренажерному залі, що має форму прямокутника завдовжки 8,5 м і завширшки 4,5 м?

2) Скільки потрібно заплатити за цю плитку, якщо ціна однієї плитки 124 грн?

Цікаві задачі – поміркуй одначе

553. На відрізку AB , як на діаметрі, побудовано півколо (мал. 107). Промені AK і BK перетинають півколо відповідно в точках M і N ; AN і BM перетинаються в точці L . Знайдіть кут між прямими KL і AB .

Мал. 107

§ 12. ТЕОРЕМА СИНУСІВ

Лема. Якщо AB – хорда кола, радіус якого дорівнює R , а M – будь-яка точка кола, то

$$\frac{AB}{\sin \angle AMB} = 2R.$$

Доведення. 1) Якщо $AB = 2R$ – діаметр кола (мал. 108), то $\angle AMB = 90^\circ$ при будь-якому розташуванні точки M на колі. Тоді, урахувавши співвідношення у прямокутному трикутнику,

$$\frac{AB}{\sin \angle AMB} = \frac{2R}{\sin 90^\circ} = 2R.$$

2) Нехай AB – не є діаметром кола, а M – точка, що належить більшій дузі кола (мал. 109). Проведемо діаметр AK . Тоді $\angle AMB = \angle AKB$ (як вписані, що спираються на одну й ту саму дугу). $\angle ABK = 90^\circ$ (як кут, що спирається на діаметр).

У трикутнику ABK ($\angle B = 90^\circ$):

$$\sin \angle AKB = \frac{AB}{AK}, \text{ тому } \sin \angle AMB = \frac{AB}{2R},$$

$$\text{звідки } \frac{AB}{\sin \angle AMB} = 2R.$$

3) Нехай AB – не є діаметром, а точка M_1 належить меншій дузі кола, тоді $\angle M + \angle M_1 = 180^\circ$. Маємо:

$$\angle AM_1B = 180^\circ - \angle AMB,$$

$$\text{тому } \sin \angle AM_1B = \sin(180^\circ - \angle AMB) = \sin \angle AMB.$$

Отже, у цьому випадку також справджується рівність

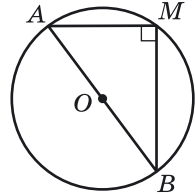
$$\frac{AB}{\sin \angle AMB} = 2R. \blacktriangle$$

Тепер доведемо важливу теорему про співвідношення між сторонами і кутами трикутника.

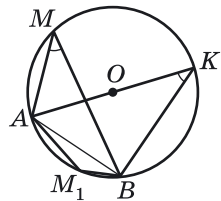

Теорема синусів. Сторони трикутника пропорційні синусам протилежних до них кутів.

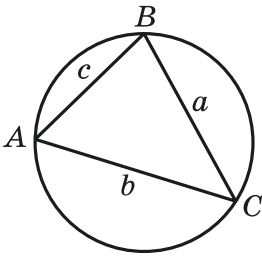
Доведення. Нехай ABC – довільний трикутник, $AB = c$, $AC = b$, $BC = a$ (мал. 110). Доведемо, що

Мал. 108

Мал. 109

Мал. 110

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C}.$$

Опишемо коло радіуса R навколо цього трикутника. За доведеною лемою:

$$\frac{a}{\sin A} = 2R; \quad \frac{b}{\sin B} = 2R; \quad \frac{c}{\sin C} = 2R.$$

Отже, $\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C}$. ▲

Наслідок (узагальнена теорема синусів). У будь-якому трикутнику відношення сторони до синуса протилежного їй кута дорівнює діаметру кола, описаного навколо цього трикутника:

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C} = 2R = D.$$

Скориставшись теоремою синусів, можна довести відоме з курсу геометрії 7 класу твердження:

У трикутнику проти більшої сторони лежить більший кут, проти більшого кута лежить більша сторона.

Доведіть це твердження самостійно.

За допомогою теореми синусів можна розв'язувати трикутники. Наприклад, за двома даними кутами трикутника і стороною, що лежить проти одного з них, можна знайти сторону, що лежить проти другого кута.

Задача 1. Дано: $\triangle ABC$ $BC = 7\sqrt{2}$ см; $\angle A = 45^\circ$; $\angle B = 60^\circ$.

Знайти сторону AC .

Розв'язання. За теоремою синусів маємо (мал. 110):

$$\frac{BC}{\sin A} = \frac{AC}{\sin B}, \text{ тобто } \frac{7\sqrt{2}}{\sin 45^\circ} = \frac{AC}{\sin 60^\circ};$$

$$\text{звідки } AC = \frac{7\sqrt{2} \cdot \frac{\sqrt{3}}{2}}{\frac{\sqrt{2}}{2}} = 7\sqrt{3} \text{ (см).}$$

Відповідь. $7\sqrt{3}$ см.

Також за двома сторонами трикутника і кутом, що лежить проти однієї з них, можна знайти кут, що лежить проти другої сторони.

Задача 2. У трикутнику ABC $AB = 1$ см, $BC = \sqrt{2}$ см. Знайти $\angle A$, якщо: 1) $\angle C = 45^\circ$; 2) $\angle C = 30^\circ$.

Розв'язання. Позначимо $AB = c$, $BC = a$.

1) За теоремою синусів маємо:

$$\frac{c}{\sin C} = \frac{a}{\sin A}, \text{ тобто } \frac{1}{\sin 45^\circ} = \frac{\sqrt{2}}{\sin A},$$

звідки $\sin A = \sqrt{2} \cdot \sin 45^\circ = 1$. Тоді $\angle A = 90^\circ$.

2) Аналогічно $\frac{c}{\sin C} = \frac{a}{\sin A}$, тобто $\frac{1}{\sin 30^\circ} = \frac{\sqrt{2}}{\sin A}$,

звідки $\sin A = \sqrt{2} \sin 30^\circ = \frac{\sqrt{2}}{2}$.

Маємо: $\angle A = 45^\circ$ або $\angle A = 135^\circ$. Зауважимо, що в обох випадках $\angle A + \angle C < 180^\circ$, тому задача має два розв'язки. Відповідь. 1) 90° ; 2) 45° або 135° .

Задачі, у яких потрібно знайти радіус кола, описаного навколо трикутника, часто можна розв'язати за допомогою наслідка з теореми синусів (узагальненої теореми синусів).

Задача 3. Знайти радіус кола, описаного навколо трикутника зі сторонами 5 см, $\sqrt{7}$ см і $2\sqrt{3}$ см.

Розв'язання. Нехай $a = 5$ см, $b = \sqrt{7}$ см, $c = 2\sqrt{3}$ см. Знайдемо косинус кута B :

$$\cos B = \frac{a^2 + c^2 - b^2}{2ac} = \frac{5^2 + (2\sqrt{3})^2 - (\sqrt{7})^2}{2 \cdot 5 \cdot 2\sqrt{3}} = \frac{3}{2 \cdot \sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}}{2}.$$

Тому $\angle B = 30^\circ$.

За узагальненою теоремою синусів $\frac{b}{\sin B} = 2R$, тому

$$R = \frac{\sqrt{7}}{2 \sin 30^\circ} = \sqrt{7} \text{ (см)}.$$

Відповідь. $\sqrt{7}$ см.

А ще раніше...

Ал-Біруні
(973–1048)

Індійські вчені, як і вчені з мусульманських країн, у IX–X ст. зводили розв'язування трикутників до розв'язування прямокутних трикутників, отже, не мали потреби в теоремі синусів, тому і не знали її. Теорему синусів довів лише в XI ст. математик і астроном Ал-Біруні. А вже з XVI ст. її починають використовувати європейські математики.

У 1799 р. французький математик Жан Луї Лагранж (1736–1813) вивів теорему синусів з теореми косинусів. Інший французький математик Огюстен Луї Коші (1789–1857) у своїй праці «Курс аналізу», що була опублікована в 1821 р., вивів теорему косинусів з теореми синусів.

Сформулюйте і доведіть лему, подану в цьому параграфі. ● Сформулюйте і доведіть теорему синусів. ● Сформулюйте наслідок з теореми синусів.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

554. У трикутнику проти сторони a лежить кут 50° , а проти сторони b – кут 40° . Які з рівностей правильні:

$$1) \frac{a}{\cos 50^\circ} = \frac{b}{\cos 40^\circ}; \quad 2) \frac{a}{\sin 50^\circ} = \frac{b}{\sin 40^\circ};$$

$$3) \frac{a}{\sin 40^\circ} = \frac{b}{\sin 50^\circ}; \quad 4) \frac{a}{b} = \frac{\sin 50^\circ}{\sin 40^\circ}?$$

555. У трикутнику проти сторони b лежить кут 80° , а проти сторони c – кут 70° . Заповніть порожні клітинки:

$$1) \frac{b}{\sin \square} = \frac{c}{\sin \square}; \quad 2) \frac{b}{c} = \frac{\sin \square}{\sin \square}.$$

556. У трикутнику ABC $\sin A = 0,2$, $\sin B = 0,4$, $a = 10$ см. Знайдіть b .

557. У трикутнику ABC $a = 2$ см, $b = 6$ см, $\sin A = 0,3$. Знайдіть $\sin B$.

558. У трикутнику ABC $\angle A = 60^\circ$, $\angle B = 45^\circ$. Знайдіть відношення сторони BC до сторони AC .

559. У трикутнику ABC $\angle B = 30^\circ$, $\angle C = 60^\circ$. Знайдіть відношення сторони AC до сторони AB .

560. У трикутнику OKP $OP = 3\sqrt{2}$ см, $\angle K = 30^\circ$, $\angle P = 45^\circ$. Знайдіть OK .

561. У трикутнику OKP $OK = 4\sqrt{3}$ см, $\angle K = 60^\circ$, $\angle P = 30^\circ$. Знайдіть OP .

562. У трикутнику ABC $AB = \sqrt{2}$ см, $\angle A = 15^\circ$, $\angle C = 135^\circ$. Знайдіть AC .

563. У трикутнику ABC $\angle A = 120^\circ$, $\angle B = 15^\circ$, $BC = 8\sqrt{3}$ см. Знайдіть AB .

564. У трикутнику ABC $AB = 7\sqrt{3}$ см, $\angle C = 120^\circ$. Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника.

565. У трикутнику ABC $BC = 6$ см, $\angle A = 30^\circ$. Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника.

566. За допомогою наслідка з теореми синусів знайдіть радіус кола, описаного навколо:

- 1) рівностороннього трикутника, сторона якого дорівнює a ;
- 2) прямокутного трикутника, гіпотенуза якого дорівнює c .

567. За допомогою наслідка з теореми синусів знайдіть сторони рівностороннього трикутника за радіусом R описаного кола.

568. Доведіть, що в будь-якому трикутнику сторона, що лежить проти кута 30° , дорівнює радіусу кола, описаного навколо цього трикутника.

569. Знайдіть радіус кола, описаного навколо прямокутного трикутника, катет якого дорівнює 18 см, а прилеглий до нього кут – 30° .

570. У трикутнику ABC $AB = \sqrt{2}$ см, $AC = 1$ см, $\angle C = 45^\circ$. Знайдіть $\angle B$.

571. У трикутнику ABC $AB = 1$ см, $BC = \sqrt{2}$ см, $\angle A = 135^\circ$. Знайдіть $\angle C$.

572. У трикутнику ABC $BC = \sqrt{3}$ см, $AB = \sqrt{2}$ см, $\angle C = 45^\circ$. Знайдіть $\angle A$.

573. У трикутнику ABC $AC = 2$ см, $BC = \sqrt{2}$ см, $\angle A = 30^\circ$. Знайдіть $\angle B$.

574. Сторона трикутника відноситься до радіуса описаного навколо трикутника кола як $\sqrt{2}:1$. Знайдіть кут, що лежить проти цієї сторони.

575. Сторона трикутника дорівнює радіусу описаного навколо нього кола. Знайдіть кут, що лежить проти цієї сторони.

576. Радіус описаного навколо рівнобічної трапеції кола дорівнює $6\sqrt{2}$ см. Знайдіть довжину діагоналі трапеції, якщо один з її кутів дорівнює 135° .

577. Дві сторони трикутника дорівнюють 3 см і 8 см, а кут між ними – 60° . Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника.

578. Дві сторони трикутника дорівнюють $2\sqrt{3}$ см і 4 см, а кут між ними – 30° . Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника.

4 579. Знайдіть периметр рівнобедреного трикутника, у якого кут при основі дорівнює 30° , а основа більша за бічну сторону на 2 см.

580. Сторона AB трикутника ABC на 1 см більша за сторону AC . Знайдіть сторони AB і AC , якщо $\angle C = 60^\circ$, $\angle B = 45^\circ$.

581. Дві сторони трикутника дорівнюють 3 см і 8 см. Знайдіть третю сторону трикутника, якщо вона відноситься до радіуса описаного кола як $\sqrt{3} : 1$. Скільки розв'язків має задача?

582. Одна з діагоналей паралелограма дорівнює d і ділить його кут на частини, міри яких дорівнюють α і β . Знайдіть периметр паралелограма.

583. У рівнобедреному трикутнику основа дорівнює m , а кут при основі – α . Знайдіть довжину бісектриси кута при основі.

584. У прямокутному трикутнику довжина гіпотенузи дорівнює c , а градусна міра одного з гострих кутів – α . Знайдіть довжину бісектриси трикутника, що виходить з вершини прямого кута.

Вправи для повторення

2 585. Два кути трикутника дорівнюють 37° і 62° . Знайдіть усі зовнішні кути трикутника.

3 586. Один з кутів паралелограма вдвічі менший за інший. Знайдіть меншу діагональ паралелограма, якщо його сторони дорівнюють 5 см і 8 см.

4 587. Знайдіть площу ромба, сторона якого дорівнює a , а одна з діагоналей – d .

588. Катети прямокутного трикутника дорівнюють a см і b см. Знайдіть відношення площ, на які ділить трикутник висота, проведена до гіпотенузи.

Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

589. У трикутнику ABC $\angle C = 90^\circ$. Розв'яжіть трикутник, якщо:

- 1) $AB = 8$ см, $\angle A = 30^\circ$;   2) $AC = 4$ см, $\angle B = 45^\circ$;
 3) $AC = 10$ см, $\angle A = 60^\circ$;   4) $AC = 2$ см, $BC = 2\sqrt{3}$ см;
 5) $AB = 2$ см, $BC = \sqrt{3}$ см;   6) $AC = 3$ см, $AB = 6$ см.

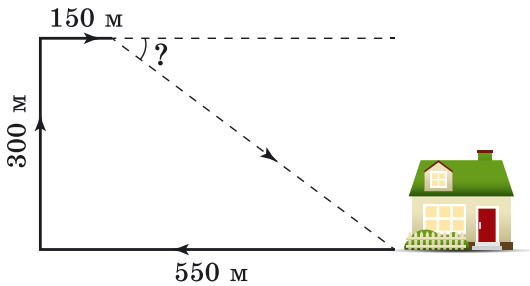
590. У трикутнику ABC $\angle C = 90^\circ$. Розв'яжіть цей трикутник (сторони у завданнях 1–3 знайдіть із точністю до сотих сантиметра, гострі кути у завданнях 4–6 – із точністю до градуса).

- 1) $AB = 10$ см, $\angle B = 37^\circ$;   2) $BC = 7$ см, $\angle A = 83^\circ$;
 3) $BC = 6$ см, $\angle B = 18^\circ$;   4) $AC = 10$ см, $BC = 6$ см;
 5) $AB = 8$ см, $AC = 5$ см;   6) $BC = 3$ см, $AB = 7$ см.

Життєва математика

591. Яся на моноколесі від будинку в напрямку на захід проїхала 550 м. Потім повернула на північ і проїхала 300 м. Після цього повернула на схід і пододала ще 150 м. Під яким кутом до напрямку на схід вона має рухатися, щоб повернутися додому? У відповіді вкажіть ціле число градусів.

Цікаві задачі – поміркуй одначе

592. (Всеукраїнська математична олімпіада, 1965 р.) З деякої точки кола, описаного навколо прямокутника, проведено перпендикуляри до його діагоналей. Довести, що відстань між основами цих перпендикулярів не залежить від положення точки на колі.

§ 13. РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТРИКУТНИКІВ. ПРИКЛАДНІ ЗАДАЧІ

Нагадаємо, що розв'язати трикутник – означає знайти невідомі його сторони і кути за якими-небудь відомими сторонами і кутами. Раніше ми розв'язували прямокутні трикутники.

Під час розв'язування довільного трикутника ABC , де $AB = c$, $AC = b$, $BC = a$ (мал. 111), використовують такі співвідношення:

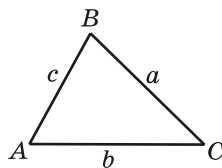
$$\angle A + \angle B + \angle C = 180^\circ;$$

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos A;$$

$$b^2 = a^2 + c^2 - 2ac \cos B;$$

$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C$ (теорема косинусів);

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C} \text{ (теорема синусів).}$$

Мал. 111

Розглянемо чотири види задач на розв'язування трикутників. Невідомі сторони будемо знаходити з точністю до сотих, а невідомі кути – із точністю до мінути.

1. Розв'язування трикутників за двома сторонами і кутом між ними

Задача 1. Дано сторони трикутника a і b та кут C між ними. Знайти сторону c та кути A і B .

Розв'язання у загальному вигляді	Приклад
<p>Дано: $a, b, \angle C$.</p> <p>Знайти: $c, \angle A, \angle B$.</p> <p>Розв'язання.</p> <p>1. $c = \sqrt{a^2 + b^2 - 2ab \cos C}$.</p> <p>2. $\cos A = \frac{b^2 + c^2 - a^2}{2bc}$.</p> <p>Далі знаходимо кут A за допомогою калькулятора або таблиць.</p> <p>3. $\angle B = 180^\circ - (\angle A + \angle C)$.</p>	<p>Дано: $a = 4, b = 7, \angle C = 40^\circ$.</p> <p>Знайти: $c, \angle A, \angle B$.</p> <p>Розв'язання.</p> <p>1. $c = \sqrt{4^2 + 7^2 - 2 \cdot 4 \cdot 7 \cos 40^\circ} \approx 4,70$.</p> <p>2. $\cos A \approx \frac{7^2 + 4,7^2 - 4^2}{2 \cdot 7 \cdot 4,7} \approx 0,8372$, $\angle A \approx 33^\circ 09'$.</p> <p>3. $\angle B \approx 180^\circ - (33^\circ 09' + 40^\circ) = 106^\circ 51'$.</p>

2. Розв'язування трикутників за стороною і двома кутами

Задача 2. Дано сторону трикутника a і кути B і C . Знайти сторони трикутника b і c і кут A .

Розв'язання у загальному вигляді	Приклад
<p>Дано: $a, \angle B, \angle C$. Знайти: $\angle A, b, c$.</p> <p>Розв'язання.</p> <p>1. $\angle A = 180^\circ - (\angle B + \angle C)$.</p> <p>2. $\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B}$; $b = \frac{a \sin B}{\sin A}$.</p> <p>3. $\frac{a}{\sin A} = \frac{c}{\sin C}$; $c = \frac{a \sin C}{\sin A}$.</p>	<p>Дано: $a = 8, \angle B = 40^\circ, \angle C = 80^\circ$. Знайти: $\angle A, b, c$.</p> <p>Розв'язання.</p> <p>1. $\angle A = 180^\circ - (40^\circ + 80^\circ) = 60^\circ$.</p> <p>2. $b = \frac{8 \sin 40^\circ}{\sin 60^\circ} \approx 5,94$.</p> <p>3. $c = \frac{8 \sin 80^\circ}{\sin 60^\circ} \approx 9,10$.</p>

3. Розв'язування трикутників за трьома сторонами

Задача 3. Дано три сторони a, b і c трикутника ($|b - c| < a < b + c$). Знайти три кути A, B і C трикутника.

Розв'язання у загальному вигляді	Приклад
<p>Дано: a, b, c. Знайти: $\angle A, \angle B, \angle C$.</p> <p>Розв'язання.</p> <p>1. $\cos A = \frac{b^2 + c^2 - a^2}{2bc}$.</p> <p>Далі знаходимо кут A за допомогою калькулятора або таблиць.</p> <p>2. $\cos B = \frac{a^2 + c^2 - b^2}{2ac}$. Далі знаходимо кут B за допомогою калькулятора або таблиць.</p> <p>3. $\angle C = 180^\circ - (\angle A + \angle B)$.</p>	<p>Дано: $a = 7, b = 8, c = 9$. Знайти: $\angle A, \angle B, \angle C$.</p> <p>Розв'язання.</p> <p>1. $\cos A = \frac{8^2 + 9^2 - 7^2}{2 \cdot 8 \cdot 9} = \frac{2}{3}$; $\angle A \approx 48^\circ 11'$.</p> <p>2. $\cos B = \frac{7^2 + 9^2 - 8^2}{2 \cdot 7 \cdot 9} = \frac{11}{21}$; $\angle B \approx 58^\circ 25'$.</p> <p>3. $\angle C \approx 180^\circ - (48^\circ 11' + 58^\circ 25') = 73^\circ 24'$.</p>

4. Розв'язування трикутників за двома сторонами і кутом, протилежним до однієї з них

Задача 4. Дано сторони трикутника a , b і кут A . Знайти сторону c трикутника та кути B і C .

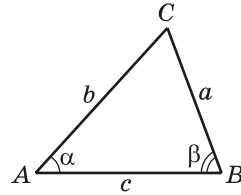
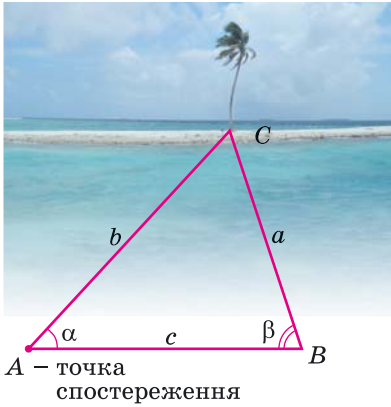
Розв'язання у загальному вигляді	Приклад
<p>Дано: a, b, $\angle A$. Знайти: c, $\angle B$, $\angle C$. Розв'язання. <i>I спосіб.</i> 1. $a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos A$. З цього рівняння знаходимо c. Задача може мати два, один або не мати жодного розв'язку.2. $\cos B = \frac{a^2 + c^2 - b^2}{2ac}$. Далі знаходимо кут B за допомогою калькулятора або таблиць. 3. $\angle C = 180^\circ - (\angle A + \angle B)$.</p> <p><i>II спосіб.</i> 1. $\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B}$; $\sin B = \frac{b \sin A}{a}$. Може існувати два, один або не існувати жодного кута, що задовольняли б останню рівність та нерівність $\angle A + \angle B < 180^\circ$. 2. $\angle C = 180^\circ - (\angle A + \angle B)$. 3. $\frac{a}{\sin A} = \frac{c}{\sin C}$; $c = \frac{a \sin C}{\sin A}$.</p>	<p>Дано: $a = 10$, $b = 8$, $\angle A = 70^\circ$. Знайти: c, $\angle B$, $\angle C$. Розв'язання. <i>I спосіб.</i> 1. $10^2 = 8^2 + c^2 - 2 \cdot 8 \cdot c \cdot \cos 70^\circ$. $c^2 - 5,47c - 36 = 0$; $c_1 \approx 9,33$; $c_2 \approx -3,86$ не задовольняє змісту задачі. Отже, $c \approx 9,33$. 2. $\cos B \approx \frac{10^2 + 9,33^2 - 8^2}{2 \cdot 10 \cdot 9,33} \approx 0,659$; $\angle B \approx 48^\circ 45'$. 3. $\angle C \approx 180^\circ - (70^\circ + 48^\circ 45') = 61^\circ 15'$.</p> <p><i>II спосіб.</i> 1. $\sin B = \frac{8 \sin 70^\circ}{10} \approx 0,7518$; $\angle B \approx 48^\circ 45'$ або $\angle B \approx 180^\circ - 48^\circ 45' = 131^\circ 15'$. Оскільки $\angle A + \angle B = 70^\circ + 131^\circ 15' > 180^\circ$, то $\angle B = 131^\circ 15'$ не є розв'язком задачі. 2. $\angle C \approx 180^\circ - (70^\circ + 48^\circ 45') = 61^\circ 15'$. 3. $c \approx \frac{10 \sin 61^\circ 15'}{\sin 70^\circ} \approx 9,33$.</p>

Ця задача, на відміну від трьох попередніх, які завжди мають єдиний розв'язок, може мати один, два або не мати жодного розв'язку.

Уміння розв'язувати трикутники допоможе і для розв'язування прикладних задач.

Задача 5. (Вимірювання відстані до недоступної точки).

Знайти відстань від точки спостереження A до недоступної точки C (мал. 112).

Мал. 112

Розв'язання. Цю задачу ми вже розв'язували у 8-му класі за допомогою подібності трикутників. Розглянемо тепер інший спосіб – за допомогою теореми синусів.

1) Позначимо на місцевості точку B і виміряємо довжину відрізка AB . Нехай $AB = c$. Потім виміряємо (наприклад, за допомогою астролінії) кути A і B , нехай $\angle A = \alpha$, $\angle B = \beta$.

2) За теоремою синусів: $\frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C}$.

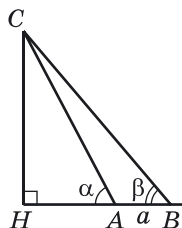
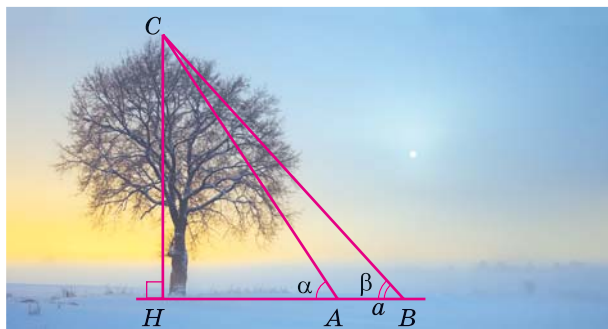
3) $\angle C = 180^\circ - (\angle A + \angle B)$, тому $\sin C = \sin(180^\circ - (\alpha + \beta)) = \sin(\alpha + \beta)$. Остаточного отримаємо:

$$b = \frac{c \sin \beta}{\sin(\alpha + \beta)}$$

Задача 6. (Вимірювання висоти предмета, основа якого недоступна). Знайти висоту дерева CH , якщо точка H – недоступна (мал. 113).

Розв'язання. Цю задачу ми також розв'язували у 8-му класі за допомогою співвідношень між сторонами і кутами в прямокутних трикутниках CHA і CHB . Розглянемо ще один спосіб розв'язування.

1) На прямій, що проходить через основу предмета – точку H , виберемо дві точки A і B , відстань між якими дорівнює a . Виміряємо кути CAH і CBH , нехай $\angle CAH = \alpha$, $\angle CBH = \beta$.

Мал. 113

2) Із трикутника ABC : $\frac{CA}{\sin \beta} = \frac{AB}{\sin \angle ACB}$.

Оскільки $\angle CAB = 180^\circ - \alpha$, то
 $\angle ACB = 180^\circ - (\beta + 180^\circ - \alpha) = \alpha - \beta$.

Тоді $CA = \frac{a \sin \beta}{\sin(\alpha - \beta)}$.

3) Із трикутника CHA : $CH = AC \cdot \sin \alpha$. Тоді

$$CH = \frac{a \sin \alpha \sin \beta}{\sin(\alpha - \beta)}.$$

Які співвідношення між сторонами і кутами трикутника використовуємо під час розв'язування трикутників? ● Як розв'язати трикутник: 1) за двома сторонами і кутом між ними; 2) за стороною і двома кутами; 3) за трьома сторонами; 4) за двома сторонами і кутом, протилежним до однієї з них?

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

У задачах № 593–598, 604, 605 невідомі сторони знайдіть з точністю до сотих сантиметра, кути в разі використання калькулятора – з точністю до мінути або з точністю до градуса у разі використання таблиць.

② 593. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за двома сторонами і кутом між ними:

- 1) $AB = 7$ см, $AC = 5$ см, $\angle A = 60^\circ$;
- 2) $AC = 8$ см, $BC = 9$ см, $\angle C = 46^\circ$;
- 3) $BC = 10$ см, $AB = 6$ см, $\angle B = 117^\circ$;
- 4) $AB = 3$ см, $AC = 8$ см, $\angle A = 129^\circ$.

594. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за двома сторонами і кутом між ними:

- 1) $AC = 5$ см, $BC = 7$ см, $\angle C = 42^\circ$;
- 2) $BC = 8$ см, $AB = 9$ см, $\angle B = 62^\circ$;
- 3) $AB = 9$ см, $AC = 5$ см, $\angle A = 120^\circ$;
- 4) $AC = 8$ см, $BC = 4$ см, $\angle C = 147^\circ$.

595. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за стороною і двома кутами:

- 1) $AB = 8$ см, $\angle A = 37^\circ$, $\angle B = 30^\circ$;
- 2) $AC = 10$ см, $\angle A = 45^\circ$, $\angle C = 92^\circ$;
- 3) $BC = 6$ см, $\angle B = 12^\circ$, $\angle A = 18^\circ$;
- 4) $AB = 7$ см, $\angle A = 57^\circ$, $\angle C = 62^\circ$.

596. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за стороною і двома кутами:

- 1) $AC = 5$ см, $\angle A = 150^\circ$, $\angle C = 8^\circ$;
- 2) $BC = 4$ см, $\angle B = 108^\circ$, $\angle A = 23^\circ$;
- 3) $AB = 12$ см, $\angle B = 56^\circ$, $\angle C = 94^\circ$;
- 4) $AC = 9$ см, $\angle A = 63^\circ$, $\angle C = 67^\circ$.

597. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за трьома сторонами:

- 1) $AB = 3$ см, $AC = 8$ см, $BC = 7$ см;
- 2) $AB = 9$ см, $AC = 8$ см, $BC = 13$ см.

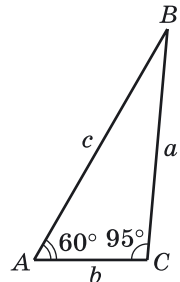
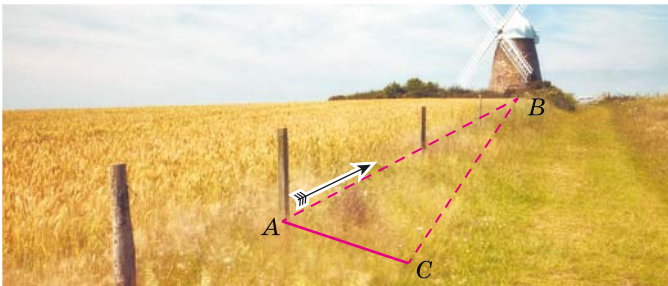
598. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за трьома сторонами:

- 1) $AB = 3$ см, $AC = 5$ см, $BC = 7$ см;
- 2) $AB = 10$ см, $AC = 6$ см, $BC = 7$ см.

599. Сторона паралелограма дорівнює 7 см і утворює з його діагоналлю завдовжки 8 см кут 67° . Знайдіть другу сторону паралелограма та його кути.

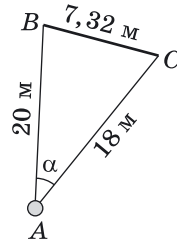
600. Діагональ паралелограма дорівнює 8 см і утворює кути 37° і 42° зі сторонами паралелограма. Знайдіть кути та сторони паралелограма.

601. Щоб знайти відстань AB до млина (мал. 114), виміряли відстань $AC = 36$ м, $\angle A = 60^\circ$ і $\angle C = 95^\circ$. Знайдіть відстань AB з точністю до сотих метра.

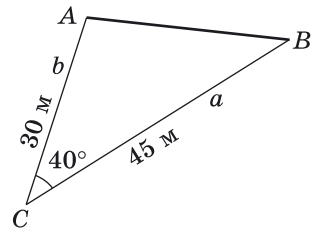
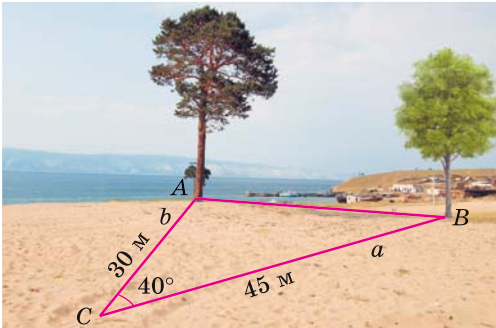
Мал. 114

602. Футбольний м'яч міститься в точці A футбольного поля на відстанях 18 м і 20 м від основ B і C стійок воріт (мал. 115). Футболістка спрямовує м'яч у ворота. Знайдіть кут α (з точністю до градуса), під яким м'яч влучає у ворота, якщо ширина воріт дорівнює 7,32 м.

Мал. 115

603. Дальномір – прилад для знаходження відстані до об'єкта без безпосередніх вимірювань на місцевості. Використовується у фотографії, геодезії, військовій справі, астрономії. За допомогою дальноміра було виміряно відстані $AC = 30$ м і $BC = 45$ м, а за допомогою астролябії $\angle ACB = 40^\circ$ (мал. 116). Більшою чи меншою за 30 м є відстань між двома недоступними точками A і B ?

Мал. 116

604. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за двома сторонами і кутом, протилежним до однієї з них:

- 1) $AC = 5$ см, $BC = 8$ см, $\angle A = 80^\circ$;
- 2) $AC = 10$ см, $AB = 7$ см, $\angle B = 60^\circ$;
- 3) $BC = 2$ см, $AC = 4$ см, $\angle A = 61^\circ$;
- 4) $AC = 3$ см, $BC = 4$ см, $\angle B = 30^\circ$.

605. Розв'яжіть $\triangle ABC$ за двома сторонами і кутом, протилежним до однієї з них:

- 1) $AB = 12$ см, $BC = 5$ см, $\angle C = 120^\circ$;
- 2) $AC = 8$ см, $BC = 9$ см, $\angle A = 40^\circ$;
- 3) $AC = 4$ см, $BC = 8$ см, $\angle B = 50^\circ$;
- 4) $BC = 6$ см, $AC = 5$ см, $\angle B = 17^\circ$.

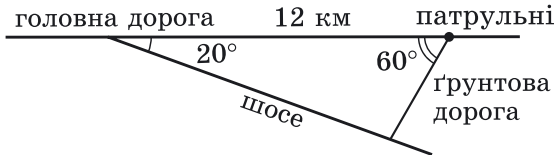
606. Сторона паралелограма дорівнює 6 см і утворює з діагоналями паралелограма кути 27° і 48° . Знайдіть другу сторону і кути паралелограма.

607. Діагоналі паралелограма дорівнюють 8 см і 10 см і перетинаються під кутом 70° . Знайдіть сторони і кути паралелограма.

608. AD і BC – основи рівнобічної трапеції $ABCD$, $AC = 6$ см, $\angle BAC = 52^\circ$, $\angle CAD = 20^\circ$. Знайдіть сторони і кути трапеції.

609. AD і BC – основи рівнобічної трапеції $ABCD$, $BD = 8$ см, $\angle ABD = 49^\circ$, $\angle DBC = 62^\circ$. Знайдіть сторони і кути трапеції.

4 610. О 8:00 порушник правил дорожнього руху повернув з головної дороги і помчав уздовж шосе зі швидкістю 150 км/год. О 8:01 екіпаж патрульної поліції отримав наказ затримати порушника й помчав йому напереріз ґрунтовою дорогою зі швидкістю 80 км/год (мал. 117). Чи встигнуть патрульні зупинити порушника на перехресті шосе і ґрунтової дороги?

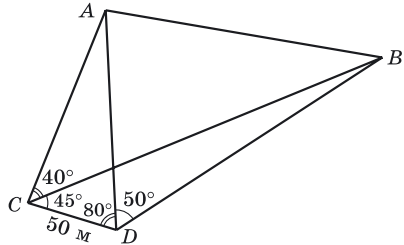
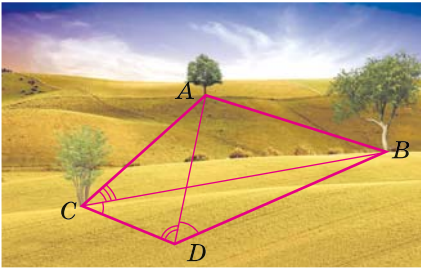
Мал. 117

611. З точки до прямої проведено дві похилі, які утворюють з прямою кути 50° і 70° . Відстань між основами похилих дорівнює 6 см. Знайдіть кут між похилими та довжини похилих із точністю до сотих сантиметра. Скільки випадків слід розглянути?

612. З точки до прямої проведено дві похилі, відстань між основами яких 7 см. Одна з них дорівнює 5 см і утворює з прямою кут 60° . Знайдіть другу похилу (з точністю до сотих см), кут між похилими та кут, що утворює друга по-

хила з прямою (з точністю до градуса). Скільки випадків слід розглянути?

613. Щоб за відсутності дальноміра знайти відстань між двома недоступними точками A і B , вибрали дві доступні точки C і D , провели вимірювання й отримали, що $CD = 50$ м, $\angle ADB = 50^\circ$, $\angle ADC = 80^\circ$, $\angle ACB = 40^\circ$, $\angle BCD = 45^\circ$ (мал. 118). Знайдіть відстань AB (з точністю до метра).

Мал. 118

Вправи для повторення

2 614. Знайдіть діагональ квадрата, площа якого дорівнює 36 см^2 .

615. Одна зі сторін прямокутника вдвічі більша за іншу, а його діагональ дорівнює 10 см. Знайдіть площу й периметр прямокутника.

3 616. Сусідні сторони паралелограма дорівнюють a і b , а його гострий кут дорівнює α . Знайдіть модуль різниці квадратів діагоналей паралелограма.

4 617. Складіть рівняння прямої, що є серединним перпендикуляром до відрізка AB , якщо $A(-3; 2)$, $B(5; 0)$.

Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

618. Знайдіть площу трикутника, сторона якого довжини a , а висота, проведена до неї, дорівнює h_a , якщо:

$$1) a = 5 \text{ см}, h_a = 8 \text{ см}; \quad 2) a = 4 \text{ см}, h_a = 22 \text{ мм}.$$

619. Знайдіть площу паралелограма, сторона якого довжини a , а висота, проведена до неї, дорівнює h_a , якщо:

$$1) a = 2 \text{ см}, h_a = 3 \text{ см}; \quad 2) a = 8 \text{ см}, h_a = 0,5 \text{ дм}.$$

Життєва математика

620. Проектна діяльність. Згідно з санітарними нормами відношення площі вікон до площі підлоги у класній кімнаті має бути не менше, ніж 0,2. У проекті будівництва школи вказано, що клас має довжину 12 м, а ширина становить 45 % від довжини. У класі заплановано три однакові вікна. Визначте, яких розмірів мають бути вікна, щоб вони відповідали санітарним нормам.

Цікаві задачі – поміркій одначе

621. У трикутнику ABC $\angle C = 120^\circ$, H – ортоцентр трикутника, O – центр описаного кола. Точка M – середина дуги ACB . Доведіть, що $HM = MO$.

14. ФОРМУЛИ ДЛЯ ЗНАХОДЖЕННЯ ПЛОЩІ ТРИКУТНИКА

Нагадаємо, що у 8-му класі ми знаходили площу S трикутника за формулою

$$S = \frac{1}{2} ah_a,$$

де a – сторона трикутника; h_a – висота, проведена до неї.

Доведемо ще кілька формул для знаходження площі трикутника.

Теорема 1 (формула площі трикутника за двома сторонами і кутом між ними). **Площа трикутника дорівнює половині добутку двох його сторін на синус кута між ними.**

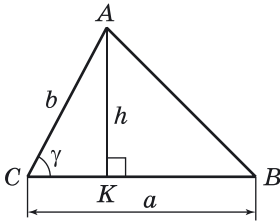
Доведення. Нехай у трикутнику ABC $BC = a$, $AC = b$, $\angle C = \gamma$, S – площа трикутника. Доведемо, що

$$S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma.$$

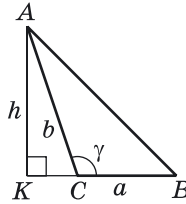
Проведемо у трикутнику висоту AK , $AK = h$. Тоді

$$S = \frac{1}{2} ah.$$

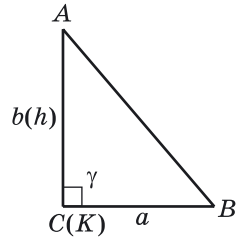
Якщо кут C – гострий (мал. 119), то із трикутника ACK маємо: $h = AK = AC \sin C = b \sin \gamma$.

Мал. 119

Мал. 120

Мал. 121

Якщо кут C – тупий (мал. 120), то із трикутника ACK маємо: $h = AK = AC \sin ACK = b \sin(180 - \gamma) = b \sin \gamma$.

Якщо кут C – прямий (мал. 121), то $h = AK = AC = b = b \cdot 1 = b \sin 90^\circ = b \sin \gamma$.

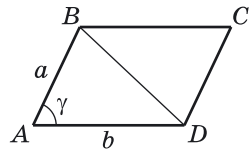
Отже, в усіх випадках $h = b \sin \gamma$, тобто

$$S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma. \blacktriangle$$

Наслідок. Площа паралелограма дорівнює добутку двох його сусідніх сторін на синус кута між ними.

Доведення. У паралелограмі $ABCD$ проведемо діагональ BD (мал. 122). Оскільки $\triangle ABD = \triangle CDB$ (за трьома сторонами), то $S_{ABD} = S_{CDB}$. Тому

Мал. 122

$$S_{ABCD} = 2S_{ABD} = 2 \cdot \frac{1}{2} ab \sin \gamma = ab \sin \gamma. \blacktriangle$$

Задача 1. Знайти площу рівностороннього трикутника, сторона якого дорівнює a .

Розв'язання. Нагадаємо, що ми вже знаходили площу рівностороннього трикутника у 8-му класі за формулою

лою $S = \frac{1}{2} ah_a$. Знайдемо тепер площу цього трикутника

й іншим способом, тобто за доведеною вище формулою.

Оскільки всі кути рівностороннього трикутника дорівнюють по 60° , маємо:

$$S = \frac{1}{2} a^2 \sin 60^\circ = \frac{a^2 \sqrt{3}}{4}.$$

Відповідь. $\frac{a^2 \sqrt{3}}{4}$.

Задача 2. Знайти площу трикутника, сторони якого дорівнюють 5 см, $\sqrt{3}$ см, $\sqrt{13}$ см.

Розв'язання. Нехай $a = 5$ см, $b = \sqrt{3}$ см, $c = \sqrt{13}$ см, $\angle C = \gamma$ (мал. 119).

$$\cos \gamma = \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab} = \frac{5^2 + (\sqrt{3})^2 - (\sqrt{13})^2}{2 \cdot 5 \cdot \sqrt{3}} = \frac{\sqrt{3}}{2}, \text{ тому } \gamma = 30^\circ.$$

$$S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma = \frac{1}{2} \cdot 5 \cdot \sqrt{3} \sin 30^\circ = \frac{5\sqrt{3}}{4} \text{ (см}^2\text{)}.$$

Відповідь. $\frac{5\sqrt{3}}{4}$ см².

Зауважимо, що коли по косинусу кута неможливо знайти точне значення міри кута, тобто якщо кут γ виявиться не табличним, то знаходити сам кут γ не потрібно. Адже для знаходження площі достатньо знайти значення синуса кута, скориставшись формулою $\sin \gamma = \sqrt{1 - \cos^2 \gamma}$.

Задача 3. Довести, що площа будь-якого опуклого чотирикутника дорівнює половині добутку діагоналей чотирикутника на синус кута між ними.

Доведення. Нехай у чотирикутнику $ABCD$ $AC = d_1$, $BD = d_2$, $\angle AOB = \varphi$, де O – точка перетину діагоналей (мал. 123), S – площа чотирикутника. Доведемо, що $S = \frac{1}{2} d_1 d_2 \sin \varphi$.

1) Нехай $AO = m_1$, $OC = m_2$, $BO = n_1$, $OD = n_2$. Тоді $AC = m_1 + m_2$, $BD = n_1 + n_2$.

Очевидно, що $S_{ABCD} = S_{AOB} + S_{BOC} + S_{COD} + S_{DOA}$.

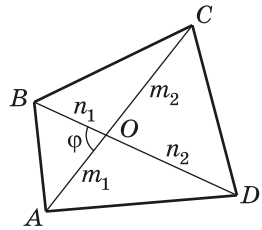
2) За доведеною вище формулою: $S_{\triangle AOB} = \frac{1}{2} m_1 n_1 \sin \varphi$;

$$S_{\triangle BOC} = \frac{1}{2} n_1 m_2 \sin (180^\circ - \varphi) = \frac{1}{2} n_1 m_2 \sin \varphi;$$

$$S_{\triangle COD} = \frac{1}{2} m_2 n_2 \sin \varphi;$$

$$S_{\triangle DOA} = \frac{1}{2} m_1 n_2 \sin (180^\circ - \varphi) = \frac{1}{2} m_1 n_2 \sin \varphi.$$

$$\begin{aligned} 3) \text{ Маємо: } S &= S_{\triangle AOB} + S_{\triangle BOC} + S_{\triangle COD} + S_{\triangle DOA} = \\ &= \frac{1}{2} \sin \varphi (n_1 m_1 + n_1 m_2 + m_2 n_2 + m_1 n_2) = \end{aligned}$$

Мал. 123

$$= \frac{1}{2}(n_1(m_1 + m_2) + n_2(m_1 + m_2)) \sin \varphi = \frac{1}{2}(m_1 + m_2) \times \\ \times (n_1 + n_2) \sin \varphi = \frac{1}{2}AC \cdot BD \sin \varphi = \frac{1}{2}d_1 d_2 \sin \varphi. \blacktriangle$$

Теорема 2 (формула Герона). Площу S трикутника зі сторонами a , b і c можна знайти за формулою:

$$S = \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)},$$

де $p = \frac{a+b+c}{2}$ – півпериметр трикутника.

Доведення. Скористаємося формулою $S = \frac{1}{2}ab \sin \gamma$.

За теоремою косинусів: $\cos \gamma = \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}$.

$$\begin{aligned} \text{Тоді } \sin \gamma &= \sqrt{1 - \cos^2 \gamma} = \sqrt{(1 - \cos \gamma)(1 + \cos \gamma)} = \\ &= \sqrt{\left(1 - \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}\right) \left(1 + \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}\right)} = \\ &= \frac{\sqrt{(c^2 - (a^2 - 2ab + b^2))(a^2 + 2ab + b^2 - c^2)}}{2ab} = \\ &= \frac{\sqrt{(c^2 - (a-b)^2)((a+b)^2 - c^2)}}{2ab} = \\ &= \frac{1}{2ab} \sqrt{(c-a+b)(c+a-b)(a+b-c)(a+b+c)} = \\ &= \frac{1}{2ab} \cdot \sqrt{16 \cdot \frac{c-a+b}{2} \cdot \frac{c+a-b}{2} \cdot \frac{a+b-c}{2} \cdot \frac{a+b+c}{2}}. \end{aligned}$$

$$\text{Але } \frac{c+b-a}{2} = \frac{a+b+c-2a}{2} = \frac{a+b+c}{2} - a = p-a.$$

$$\text{Аналогічно } \frac{c+a-b}{2} = p-b, \quad \frac{a+b-c}{2} = p-c.$$

$$\begin{aligned} \text{Тоді } \sin \gamma &= \frac{1}{2ab} \cdot 4 \cdot \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)} = \\ &= \frac{2}{ab} \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)}. \end{aligned}$$

Отже,

$$S = \frac{1}{2}ab \cdot \frac{2}{ab} \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)} = \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)}. \blacktriangle$$

Зауважимо, що формулою Герона зручно користуватися у випадку, коли довжини сторін a , b і c є раціональними числами.

Якщо серед сторін трикутника є хоч одна, довжина якої – ірраціональне число, то зручніше використовувати метод, запропонований для розв'язування задачі 2 у цьому параграфі.

За допомогою формули Герона, якщо відомо сторони, можна знаходити висоти трикутника, зокрема, використовуючи формулу:

$$h_a = \frac{2S}{a},$$

де $S = \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)}$, a – сторона, до якої проведено висоту.

Із цієї формули висоти приходимо до висновку, що

найбільшою висотою трикутника є та, що проведена до найменшої сторони; найменшою висотою є та, що проведена до найбільшої сторони.

Задача 4. Знайти найбільшу висоту трикутника, сторони якого дорівнюють 25 см, 29 см і 6 см.

Розв'язання. Знайдемо площу S трикутника за формулою Герона. Оскільки $p = \frac{25 + 29 + 6}{2} = 30$ (см), то

$$S = \sqrt{30(30 - 25)(30 - 29)(30 - 6)} = 60 \text{ (см}^2\text{)}.$$

Найбільшою висотою даного трикутника є та, що проведена до сторони завдовжки 6 см. Отже,

$$h = \frac{2S}{a} = \frac{2 \cdot 60}{6} = 20 \text{ (см)}.$$

Відповідь. 20 см.

Теорема 3 (формула площі трикутника за радіусом описаного кола). Площу S трикутника можна знайти за формулою

$$S = \frac{abc}{4R},$$

де a , b , c – сторони трикутника; R – радіус кола, описаного навколо трикутника.

Доведення. Скористаємося формулою $S = \frac{1}{2}ab \sin \gamma$.

За узагальненою теоремою синусів: $2R = \frac{c}{\sin \gamma}$, де γ – кут, протилежний до сторони c трикутника. Звідси $\sin \gamma = \frac{c}{2R}$.

$$\text{Маємо: } S = \frac{1}{2}ab \cdot \frac{c}{2R} = \frac{abc}{4R}. \blacktriangle$$

З доведеної формули отримуємо формулу для обчислення радіуса кола, описаного навколо трикутника:

$$R = \frac{abc}{4S}.$$

Зауважимо, що цю формулу доцільно використовувати, коли відомо довжини всіх трьох сторін трикутника.

Радіус R кола, описаного навколо прямокутного трикутника, зручно знаходити за вивченою раніше формулою:

$$R = \frac{c}{2},$$

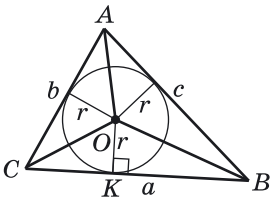
де c – гіпотенуза трикутника.

Теорема 4 (формула площі трикутника за радіусом вписаного кола). **Площу S трикутника можна знайти за формулою**

$$S = rp,$$

де $p = \frac{a + b + c}{2}$ – півпериметр трикутника; r – радіус кола, вписаного у трикутник.

Мал. 124

Доведення. Нехай O – центр кола, вписаного у $\triangle ABC$ (мал. 124), а точка K – точка дотику кола до сторони BC , $BC = a$, $AC = b$, $AB = c$.

Оскільки $OK \perp BC$, то OK є висотою трикутника COB . Тоді

$$S_{\triangle COB} = \frac{1}{2}ar.$$

$$\text{Аналогічно } S_{\triangle AOC} = \frac{1}{2}br; S_{\triangle AOB} = \frac{1}{2}cr.$$

$$\text{Тоді } S = S_{\triangle COB} + S_{\triangle AOC} + S_{\triangle AOB} = \frac{1}{2}ar + \frac{1}{2}br + \frac{1}{2}cr =$$

$$= \frac{1}{2}(a + b + c) \cdot r = \frac{a + b + c}{2} \cdot r = pr. \blacktriangle$$

Наслідок. Площу S будь-якого описаного багатокутника можна знайти за формулою

$$S = rp,$$

де p – півпериметр багатокутника; r – радіус кола, вписаного у багатокутник.

З доведеної формули випливає формула для обчислення радіуса кола, вписаного у трикутник або в описаний багатокутник:

$$r = \frac{S}{p}$$

Радіус r кола, вписаного у прямокутний трикутник, зручно знаходити за формулою

$$r = \frac{a + b - c}{2},$$

де a і b – катети трикутника, c – його гіпотенуза.

Доведіть цю формулу самостійно.

Задача 5. Сторони трикутника дорівнюють 4 см, 13 см і 15 см. Знайти радіус R кола, описаного навколо трикутника, та радіус r кола, вписаного у трикутник.

Розв'язання. Знайдемо півпериметр трикутника:

$$p = \frac{4 + 13 + 15}{2} = 16 \text{ (см)}, \text{ та його площу за формулою}$$

$$\text{Герона } S = \sqrt{16(16 - 4)(16 - 13)(16 - 15)} = 24 \text{ (см}^2\text{)}.$$

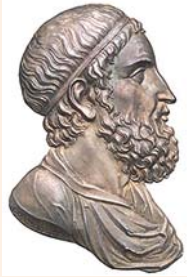
$$\text{Отже, } R = \frac{abc}{4S} = \frac{4 \cdot 13 \cdot 15}{4 \cdot 24} = \frac{65}{8} = 8,125 \text{ (см)},$$

$$r = \frac{S}{p} = \frac{24}{16} = 1,5 \text{ (см)}.$$

Відповідь. $R = 8,125$ см, $r = 1,5$ см.

А ще раніше...

Грецький математик Герон Александрийський, який жив у I ст. до н. е., багато уваги приділяв проблемам геодезії та практичному застосуванню геометрії і механіки. Хоча його праці мали більш енциклопедичний характер, Герона вважають видатним механіком того часу. Недарма за ним закріпилося прізвисько «Герон-механік».

Герон
Александрійський

Однією з праць Герона була «Геометрика», що є фактично збірником формул та відповідних їм завдань. У ній містилися вправи на обчислення площ квадратів, прямокутників і трикутників. У цій праці Герон наводить методику обчислення площі трикутника зі сторонами 13, 14 і 15, а в іншій своїй праці, яка має назву «Метрика», наводить доведення формули:

$$S = \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)}.$$

Саме тому цю формулу для обчислення площі трикутника за трьома його сторонами прийнято називати формулою Герона, проте вона була відома Архімеду ще у III ст. до н. е.

Відомі на той час правила для обчислення площ застосовували також грецькі, латинські й середньовічні землеміри і техніки.

Сформулюйте і доведіть теорему про формулу площі трикутника за двома сторонами і кутом між ними.

● Сформулюйте і доведіть формулу Герона. ● Які співвідношення між сторонами трикутника і висотами, проведеними до них, ви знаєте? ● Сформулюйте і доведіть формули знаходження площі трикутників за його радіусами вписаного та описаного кіл. ● Запишіть формули для обчислення радіуса кола, описаного навколо трикутника, і радіуса кола, вписаного у трикутник.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

1 622. (Усно) Укажіть формули, за якими можна знайти площу трикутника:

- 1) $S = ab \sin \gamma$;   2) $S = \frac{1}{2} ah_a$;
 3) $S = \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)}$;   4) $S = \frac{a+b}{2} h$;
 5) $S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma$;   6) $S = p(p-a)(p-b)(p-c)$.

623. (Усно) Укажіть формули, за якими можна знайти площу паралелограма:

- 1) $S = \frac{1}{2} ab \sin \gamma$;   2) $S = ah_a$;   3) $S = \frac{1}{2} ah_a$;   4) $S = ab \sin \gamma$.

624. a і b – сторони трикутника, γ – кут між ними. Знайдіть площу трикутника, якщо:

- 1) $a = 4$ см, $b = 5$ см, $\gamma = 30^\circ$;
- 2) $a = 7$ см, $b = 8$ см, $\gamma = 120^\circ$.

625. a і b – сторони трикутника, γ – кут між ними. Знайдіть площу трикутника, якщо:

- 1) $a = 3$ см, $b = 4$ см, $\gamma = 45^\circ$;
- 2) $a = 6$ см, $b = 2$ см, $\gamma = 150^\circ$.

626. a і b – сторони паралелограма, γ – кут між ними. Знайдіть площу паралелограма, якщо:

- 1) $a = 7$ см, $b = 6$ см, $\gamma = 60^\circ$;
- 2) $a = 6$ см, $b = 13$ см, $\gamma = 135^\circ$.

627. Сторони паралелограма a і b , γ – кут між ними. Знайдіть площу паралелограма, якщо:

- 1) $a = 8$ см, $b = 6$ см, $\gamma = 30^\circ$;
- 2) $a = 9$ см, $b = 12$ см, $\gamma = 120^\circ$.

 628. Доведіть, що площу S ромба, сторона якого дорівнює a , а один з кутів – α , можна знайти за формулою $S = a^2 \sin \alpha$.

629. Обчисліть площу ромба:

- 1) сторона якого дорівнює 4 см, а гострий кут – 45° ;
- 2) сторона якого дорівнює 8 см, а тупий кут – 150° .

630. Обчисліть площу ромба:

- 1) сторона якого дорівнює 6 см, а гострий кут – 60° ;
- 2) сторона якого дорівнює 10 см, а тупий кут – 135° .

631. Бічна сторона рівнобедреного трикутника дорівнює 10 см, а кут при основі – 75° . Знайдіть площу трикутника.

632. Знайдіть площу рівностороннього трикутника, сторона якого дорівнює 8 см.

633. Знайдіть площу трикутника, сторони якого дорівнюють 11 см, 25 см і 30 см.

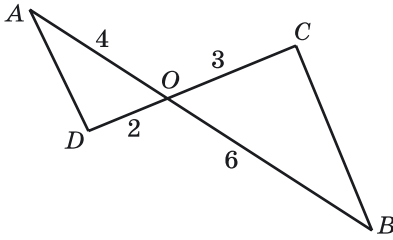
634. Знайдіть площу трикутника, сторони якого дорівнюють 4 см, 51 см і 53 см.

635. Знайдіть площу прямокутника, діагональ якого дорівнює 10 см, а кут між діагоналями – 30° .

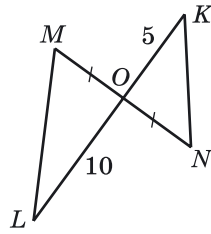
636. Знайдіть площу рівнобічної трапеції, діагональ якої дорівнює 8 см, а кут між діагоналями – 60° .

637. Знайдіть сторону BC трикутника ABC , якщо $AB = 8$ см, $\angle B = 45^\circ$, $S_{ABC} = 6\sqrt{2}$ см².

- 638.** Площа паралелограма дорівнює 24 см^2 , одна з його сторін – 8 см , а один з кутів – 30° . Знайдіть невідому сторону паралелограма.
- 639.** Дві сторони гострокутного трикутника дорівнюють 7 см і 16 см , а його площа дорівнює 28 см^2 . Обчисліть кут між даними сторонами.
- 640.** Дві сторони гострокутного трикутника дорівнюють 8 см і 10 см . Обчисліть кут між цими сторонами, якщо площа трикутника дорівнює $20\sqrt{2} \text{ см}^2$.
- 641.** Знайдіть найменшу висоту трикутника, сторони якого дорівнюють 13 см , 14 см і 15 см .
- 642.** Знайдіть найбільшу висоту трикутника, сторони якого дорівнюють 5 см , 29 см і 30 см .
- 643.** Висоти паралелограма дорівнюють 6 см і 8 см , а кут між сторонами дорівнює 30° . Знайдіть площу паралелограма.
- 644.** Висота ромба дорівнює 8 см , а гострий кут – 60° . Знайдіть площу ромба.
- 645.** Кут при вершині рівнобедреного трикутника дорівнює 150° , а його площа – 25 см^2 . Знайдіть сторони трикутника.
- 646.** Кут при вершині рівнобедреного трикутника дорівнює 30° , а його площа – 9 см^2 . Знайдіть сторони трикутника.
- 647.** Доведіть, що діагоналі паралелограма ділять його на чотири рівновеликих трикутники.
- 648.** Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника зі сторонами 25 см , 29 см і 36 см .
- 649.** Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника зі сторонами 13 см , 40 см і 51 см .
- 650.** Знайдіть радіус кола, вписаного у трикутник зі сторонами 5 см , 5 см і 6 см .
- 651.** Знайдіть радіус кола, вписаного у трикутник зі сторонами 5 см , 5 см і 8 см .
- 652.** Відрізки AB і CD перетинаються в точці O (мал. 125), $AO = 4 \text{ см}$, $BO = 6 \text{ см}$, $CO = 3 \text{ см}$, $DO = 2 \text{ см}$. Знайдіть відношення площ трикутників AOD і COB .
- 653.** Відрізки MN і KL перетинаються в точці O (мал. 126), $MO = ON$, $KL = 5 \text{ см}$, $LO = 10 \text{ см}$. Знайдіть відношення площ трикутників KON і MOL .
- 654.** Кути ромба відносяться як $1 : 3$. Знайдіть площу ромба, якщо його сторона дорівнює 10 см .

Мал. 125

Мал. 126

655. Радіус кола, описаного навколо трикутника, дорівнює R , а два його кути – α і β . Знайдіть площу трикутника.

656. Знайдіть площу трикутника, дві сторони якого дорівнюють 14 см і 22 см, а медіана, проведена до третьої сторони, дорівнює 12 см.

657. Знайдіть площу трикутника, дві сторони якого дорівнюють 16 см і 30 см, а медіана, проведена до більшої із цих сторін, дорівнює 25 см.

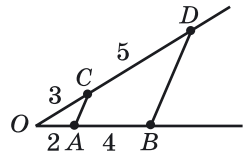
658. Розгляньте рівнобедрений трикутник з кутом 2α при вершині і бічною стороною a . Знайдіть площу цього трикутника двома способами та доведіть формулу $\sin 2\alpha = 2\sin \alpha \cos \alpha$.

659. У трикутнику ABC $AB = 10$ см, $AC = 6$ см. У якому відношенні бісектриса кута A ділить площу трикутника ABC ?

660. Знайдіть площу трикутника, сторони якого дорівнюють 3, $\sqrt{5}$ і $\sqrt{10}$ см.

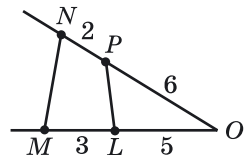
661. Знайдіть площу трикутника, сторони якого дорівнюють 4, $\sqrt{11}$ і $\sqrt{13}$ см.

662. На сторонах OB і OD кута O відкладено відрізки $OA = 2$ см, $AB = 4$ см, $OC = 3$ см і $CD = 5$ см (мал. 127). Знайдіть відношення площі трикутника OBD до площі чотирикутника $ABDC$.

Мал. 127

663. На сторонах OM і ON кута O відкладено відрізки $OL = 5$ см, $LM = 3$ см, $OP = 6$ см і $PN = 2$ см (мал. 128). Знайдіть відношення площі трикутника OLP до площі чотирикутника $MNPL$.

Мал. 128

Вправи для повторення

2 664. Дві сторони трикутника дорівнюють $\sqrt{3}$ см і 2 см, а кут між ними дорівнює 30° . Знайдіть третю сторону трикутника.

665. Розв'яжіть $\triangle ABC$, якщо:

1) $AB = 8$ см, $BC = 7$ см, $\angle B = 82^\circ$;

2) $AC = 5$ см, $\angle A = 32^\circ$, $\angle C = 80^\circ$.

3 666. Одна зі сторін трикутника дорівнює 7 см, дві інші утворюють кут 60° , а їхня різниця дорівнює 5 см. Знайдіть периметр трикутника.

4 667. Дві сторони трикутника дорівнюють $\sqrt{3}$ см і 5 см. Знайдіть третю сторону трикутника, якщо вона дорівнює радіусу кола, описаного навколо трикутника. Скільки розв'язків має задача?

Піготуйтеся до вивчення нового матеріалу

668. Знайдіть суму кутів опуклого:

1) дев'ятикутника;   2) двадцятикутника.

669. Усі кути опуклого восьмикутника між собою рівні. Знайдіть градусну міру одного із цих кутів.

670. Чи існує опуклий багатокутник, сума кутів якого дорівнює:

1) 1620° ;   2) 2000° ?

671. 1) Сторона рівностороннього трикутника дорівнює 5 см. Знайдіть його периметр.

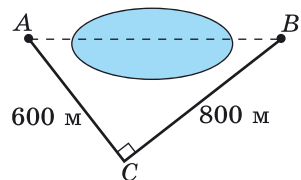
2) Периметр квадрата дорівнює 28 см. Знайдіть його сторону.

672. Побудуйте рівносторонній трикутник і квадрат. Навколо кожної із цих фігур опишіть коло і в кожну з них впишіть коло.

Життєва математика

673. Використовуючи дані (див. мал.), знайдіть відстань у метрах між пунктами A і B , розміщених на різних берегах озера.

Цікаві задачі – поміркий одначе

674. Доведіть, що в будь-якому опуклому чотирикутнику сума довжин діагоналей менша від периметра.

Домашня самостійна робота № 3 (§§ 11–14)

Кожне завдання має по чотири варіанти відповіді (А–Г), серед яких лише один є правильним. Оберіть правильний варіант відповіді.

① 1. У трикутнику проти сторони a лежить кут 70° , а проти сторони b – кут 80° . Укажіть правильну рівність.

А. $\frac{a}{\cos 70^\circ} = \frac{b}{\cos 80^\circ}$ Б. $\frac{a}{\sin 70^\circ} = \frac{b}{\sin 80^\circ}$

В. $\frac{a}{70^\circ} = \frac{b}{80^\circ}$ Г. $\frac{a}{\sin 80^\circ} = \frac{b}{\sin 70^\circ}$

2. Сторони трикутника завдовжки a і b утворюють між собою кут γ . Якщо $a = 6$ см, $b = 10$ см, $\gamma = 45^\circ$, то площа трикутника дорівнює ...

А. $15\sqrt{2}$ см²   Б. $30\sqrt{2}$ см²   В. 60 см²   Г. $60\sqrt{2}$ см²

3. Сторони паралелограма дорівнюють 8 см і 5 см, а один з його кутів – 120° . Знайдіть площу паралелограма.

А. 40 см²   Б. $40\sqrt{3}$ см²   В. $10\sqrt{3}$ см²   Г. $20\sqrt{3}$ см²

② 4. Дві сторони трикутника дорівнюють 7 см і 15 см, а кут між ними – 60° . Знайдіть третю сторону трикутника.

А. 14 см   Б. 13 см   В. 17 см   Г. $\sqrt{379}$ см

5. У трикутнику ABC $\angle A = 30^\circ$, $\angle B = 45^\circ$, $BC = 8\sqrt{2}$ см. Знайдіть AC .

А. 8 см   Б. $8\sqrt{3}$ см   В. 16 см   Г. $16\sqrt{2}$ см

6. Знайдіть найбільший кут трикутника, сторони якого дорівнюють 7 см, 8 см і 13 см.

А. 90° Б. 120° В. 135° Г. 150°

③ 7. Одна зі сторін трикутника дорівнює 14 см, дві інші утворюють кут 120° , а їхня різниця дорівнює 4 см. Знайдіть периметр трикутника.

А. 30 см   Б. 32 см   В. 28 см   Г. 34 см

8. У трикутнику ABC $\angle B = 30^\circ$, $AC = 2\sqrt{2}$ см, $BC = 4$ см. Знайдіть $\angle A$.

А. 30° Б. 45° В. 60° Г. 45° або 135°

9. Знайдіть найменшу висоту трикутника зі сторонами завдовжки 11 см, 13 см і 20 см.

- А. 12 см   Б. $10\frac{2}{13}$ см   В. $6\frac{3}{5}$ см   Г. $13\frac{1}{5}$ см

10. У трикутнику ABC $AB = 6$ см, $BC = 8$ см, $AC = 10$ см. На сторонах AB і AC відповідно взято точки K і L такі, що $AK = 2$ см, $AL = 5$ см. Знайдіть довжину відрізка KL .

- А. 4 см   Б. $\sqrt{17}$ см   В. $\sqrt{41}$ см   Г. 5 см

11. Дві сторони трикутника дорівнюють 6 см і 16 см. Знайдіть третю сторону трикутника, якщо її відношення до радіуса описаного кола дорівнює $\sqrt{3} : 1$.

- А. 14 см   Б. 16 см   В. 14 см або $2\sqrt{97}$ см   Г. 18 см

12. Дві сторони трикутника дорівнюють 7 см і 9 см, а медіана, що проведена до третьої сторони, – 4 см. Знайдіть менший з відрізків, на які бісектриса трикутника ділить цю сторону.

- А. 6,125 см   Б. 6,5 см   В. 6 см   Г. 7,875 см

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ ДО §§ 11–14

1. У трикутнику проти сторони a лежить кут 20° , а проти сторони b – кут 70° . Які з рівностей правильні:

1) $\frac{a}{\sin 70^\circ} = \frac{b}{\sin 20^\circ}$;   2) $\frac{a}{\sin 20^\circ} = \frac{b}{\sin 70^\circ}$;

3) $\frac{a}{\cos 20^\circ} = \frac{b}{\cos 70^\circ}$;   4) $\frac{a}{b} = \frac{\sin 20^\circ}{\sin 70^\circ}$?

2. Дві сторони трикутника дорівнюють 4 см і 9 см, а кут між ними – 60° . Знайдіть площу трикутника.

3. Сторони паралелограма дорівнюють 6 см і 5 см, а один з кутів – 135° . Знайдіть площу паралелограма.

4. Дві сторони трикутника дорівнюють 6 см і 10 см, а кут між ними дорівнює 120° . Знайдіть третю сторону трикутника.

5. У трикутнику ABC $AB = 6\sqrt{2}$, $\angle C = 30^\circ$, $\angle A = 45^\circ$. Знайдіть довжину сторони BC .

6. Розв'яжіть $\triangle ABC$, якщо $AB = 8$ см, $AC = 9$ см, $BC = 5$ см (невідомі кути знайдіть з точністю до градуса).

7. Одна зі сторін трикутника дорівнює 13 см, дві інші утворюють кут 60° , а їхня різниця дорівнює 7 см. Знайдіть периметр трикутника.

8. Знайдіть найбільшу висоту трикутника, сторони якого дорівнюють 4 см, 13 см і 15 см.

9. Дві сторони трикутника дорівнюють $6\sqrt{2}$ см і 2 см. Знайдіть третю сторону трикутника, якщо вона відноситься до радіуса описаного кола як $\sqrt{2} : 1$. Скільки розв'язків має задача?

Додаткові завдання

10. У трикутнику ABC $AB = 7$ см, $BC = 6$ см, $AC = 5$ см. На сторонах BC і CA відповідно позначено точки M і N так, що $CM = 5$ см, $CN = 3$ см. Знайдіть довжину відрізка MN .

11. Знайдіть площу трикутника, дві сторони якого дорівнюють 16 см і 38 см, а медіана, проведена до третьої сторони, дорівнює 25 см.

Вправи для повторення розділу 3

До § 11

675. Сторони трикутника a , b , c лежать відповідно проти кутів A , B , C . Які з рівностей правильні:

$$1) \cos B = \frac{a^2 + c^2 - b^2}{2ac}; \quad 2) \cos C = \frac{a^2 - b^2 - c^2}{2ab};$$

$$3) \cos B = \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}; \quad 4) \cos C = \frac{a^2 + b^2 - c^2}{2ab}?$$

676. Знайдіть сторону AC трикутника ABC , якщо:

1) $AB = 8$ см, $BC = 15$ см, $\angle B = 60^\circ$;

2) $AB = 3$ см, $BC = 5$ см, $\angle B = 120^\circ$.

677. Знайдіть середній за величиною кут трикутника зі сторонами 3 см, 7 см і 8 см.

678. Одна з бічних сторін трапеції дорівнює 10 см і утворює з меншою основою кут 120° . Знайдіть діагоналі трапеції, якщо її основи дорівнюють 6 см і 16 см.

679. Бічна сторона рівнобедреного трикутника дорівнює 8 см, а кут при основі – 30° . Знайдіть основу трикутника.

680. Знайдіть медіану рівнобедреного трикутника, проведену до бічної сторони, якщо основа трикутника дорівнює 6 см, а бічна сторона – 8 см.

681. Знайдіть суму квадратів діагоналей ромба, сторона якого дорівнює 10 см.

3 682. Дві сторони трикутника відносяться як $\sqrt{3} : 2$, а кут між ними 30° . Знайдіть ці сторони, якщо третя сторона дорівнює 5 см.

683. Дві сторони трикутника 6 см і 14 см, а кут проти більшої з них дорівнює 120° . Знайдіть периметр трикутника.

684. Визначте вид трикутника (гострокутний, прямокутний чи тупокутний), якщо відношення його сторін дорівнює $10 : 14 : 19$.

685. Для трикутника ABC справджується рівність $c^2 = a^2 + b^2 + \sqrt{2}ab$. Знайдіть градусну міру кута C .

686. Дві сторони трикутника дорівнюють 8 см і 3 см, а кут між ними – 60° . Знайдіть довжину медіани, проведеної до третьої сторони трикутника.

4 687. Одна зі сторін трикутника дорівнює 7 см і лежить проти кута 60° . Знайдіть дві інші сторони трикутника, якщо одна з його середніх ліній дорівнює 3 см.

688. У трикутнику зі сторонами 3 см, 4 см і 6 см проведено медіану до більшої сторони. Визначте косинус кута, що утворює ця медіана з меншою стороною трикутника.

689. У рівнобедреному трикутнику основа дорівнює m , а кут при основі – α . Знайдіть довжину медіани, проведеної до бічної сторони трикутника.

690. Сторони гострокутного трикутника ABC дорівнюють a , b і c . Знайдіть довжину проекції сторони b на сторону a .

691. Навколо чотирикутника, сторони якого в порядку слідування дорівнюють a , b , c і d , можна описати коло. Знайдіть косинус кута між сторонами a і b .

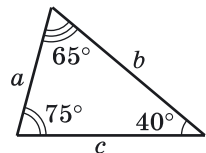
692. Доведіть, що в будь-якому трикутнику відношення суми квадратів сторін до суми квадратів медіан дорівнює $\frac{4}{3}$.

693. Для медіан трикутника m_1 , m_2 , m_3 справджується рівність $m_1^2 + m_2^2 = 5m_3^2$. Доведіть, що трикутник прямокутний.

До § 12

1 694. Запишіть теорему синусів для трикутника, зображеного на малюнку 129.

2 695. У трикутнику ABC $\angle A = 45^\circ$, $\angle B = 75^\circ$. Знайдіть відношення довжини сторони BC до довжини сторони AB .

Мал. 129

696. У трикутнику ABC $\angle A = 120^\circ$, $\angle B = 45^\circ$, $AC = 8\sqrt{6}$ см. Знайдіть BC .

697. У трикутнику ABC $AC = 6\sqrt{2}$ см, $\angle B = 45^\circ$. Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника.

698. Знайдіть радіус кола, описаного навколо рівнобедреного трикутника, основа якого дорівнює 12 см, а кут при основі – 30° .

3 **699.** Кути трикутника пропорційні числам 1, 2, 3. Знайдіть відношення сторін трикутника.

700. Дві сторони гострокутного трикутника дорівнюють $10\sqrt{2}$ см і $10\sqrt{3}$ см, а радіус кола, описаного навколо трикутника, – 10 см. Знайдіть кути трикутника.

701. У трикутнику ABC $AC = 10$ см, $BC = 7$ см. Чи можливо, що:

$$1) \sin B = \frac{2}{3}; \quad 2) \sin A = \frac{4}{5}?$$

702. Сторона трикутника у $\sqrt{3}$ разів більша за радіус кола, описаного навколо трикутника. Знайдіть кут, що лежить проти цієї сторони.

4 **703.** Два кути трикутника дорівнюють α і β . Радіус кола, описаного навколо трикутника, дорівнює R . Знайдіть периметр трикутника.

704. Доведіть, що бісектриса внутрішнього кута трикутника ділить протилежну йому сторону на частини, обернено пропорційні синусам прилеглих до неї кутів.

705. Сторони трикутника дорівнюють 2 см, 3 см і 4 см. Знайдіть радіус кола, що проходить через кінці більшої сторони і середину меншої сторони.

706. У трикутнику ABC $\angle A = \alpha$, $\angle C = \gamma$, $AC = b$. Знайдіть довжину бісектриси трикутника AL .

707. Сторона квадрата дорівнює a . Знайдіть радіус кола, що проходить через вершину квадрата, середину сторони, що не містить цієї вершини, і точку перетину діагоналей квадрата.

До § 13

2 **708.** Розв'яжіть трикутник ABC , якщо:

1) $BC = 3$ см, $AB = 4$ см, $\angle B = 58^\circ$;

2) $AB = 7$ см, $AC = 8$ см, $\angle A = 139^\circ$;

3) $BC = 4$ см, $\angle B = 48^\circ$, $\angle C = 115^\circ$;

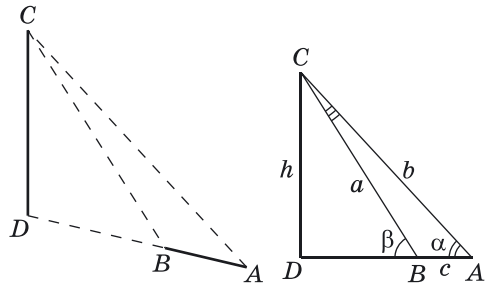
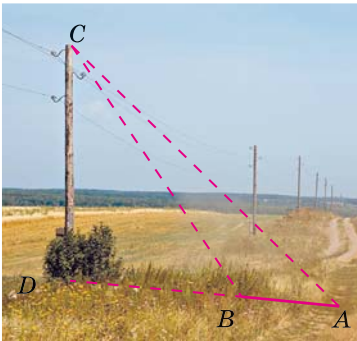
4) $AB = 10$ см, $\angle A = 9^\circ$, $\angle C = 97^\circ$;

5) $AB = 5$ см, $BC = 8$ см, $AC = 7$ см;

6) $AB = 3$ см, $BC = 4$ см, $AC = 6$ см.

Невідомі сторони знайдіть із точністю до сотих сантиметра, а невідомі кути – із точністю до мінути (у разі використання калькулятора) або з точністю до градуса (у разі використання таблиць).

709. Щоб знайти висоту CD стовпа лінії електропередачі, основа якого недоступна, виміряли відстань $AB = 2$ м та кути A і B : $\angle A = 35^\circ$; $\angle B = 60^\circ$ (мал. 130). Знайдіть висоту стовпа CD двома способами (знайшовши спочатку BC або знайшовши спочатку AC).

Мал. 130

3 710. Розв'яжіть $\triangle ABC$, якщо:

1) $AB = 7$ см, $AC = 8$ см, $\angle B = 50^\circ$;

2) $AB = 4$ см, $BC = 5$ см; $\angle A = 110^\circ$;

3) $BC = 2$ см, $AC = 4$ см, $\angle A = 35^\circ$;

4) $AB = 7$ см, $BC = 8$ см, $\angle C = 60^\circ$.

Невідомі сторони знайдіть із точністю до сотих сантиметра, а невідомі кути – із точністю до мінути (у разі використання калькулятора) або з точністю до градуса (у разі використання таблиць).

711. Бічна сторона рівнобічної трапеції дорівнює 10 см. Кут між діагоналлю трапеції і бічною стороною дорівнює 60° , а між діагоналлю і основою – 40° . Знайдіть основи трапеції і її діагональ.

4 712. Розв'яжіть трикутник ABC , якщо:

1) $BC = 10$ см, $AC = 15$ см, CM – медіана, $CM = 11$ см;

2) $BC = 12$ см, AH – висота, $AH = 6$ см, AM – медіана, $AM = 10$ см.

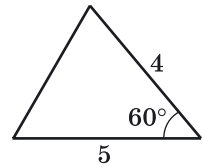
713. Спортивний літак летить по замкненому маршруту, траєкторія якого має форму трикутника, у якого два кути дорівнюють 100° і 50° . Відстань, що є довжиною сторони, яка лежить проти третього кута, літак долає за 1 год. За який час літак подолає весь маршрут, якщо його швидкість є сталою? Відповідь округліть до хвилин.

714. Три дороги утворюють трикутник ABC , у якого $\angle A = 20^\circ$, $\angle B = 145^\circ$, причому AB – шосе, AC і BC – ґрунтові дороги. Швидкість по шосе вдвічі більша за швидкість по ґрунтовій дорозі. Водій хоче якнайшвидше потрапити з пункту A в пункт C . Який маршрут має обрати водій?

До § 14

1 **715.** Знайдіть площі трикутника і паралелограма, зображених на малюнках 131 і 132.

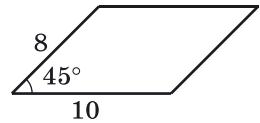
2 **716.** Знайдіть площу трикутника ABC , якщо $AB = 6$ см, $AC = 10$ см, а зовнішній кут при вершині A дорівнює 30° .

Мал. 131

717. Знайдіть гострий кут ромба, сторона якого дорівнює 6 см, а площа – 18 см^2 .

718. Обчисліть площу рівнобедреного трикутника, бічна сторона якого дорівнює $8\sqrt{3}$ см, а кут між бічними сторонами – 120° .

Мал. 132

3 **719.** Знайдіть середню за довжиною висоту трикутника, сторони якого дорівнюють 26 см, 28 см і 30 см.

720. Сторони паралелограма дорівнюють 16 см і 10 см, а кут між висотами паралелограма, проведеними з однієї вершини, – 120° . Знайдіть площу паралелограма.

721. Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника, і радіус кола, вписаного у трикутник, якщо сторони трикутника дорівнюють 8 см, 26 см і 30 см.

722. Основа рівнобедреного трикутника дорівнює 24 см, а висота, проведена до неї, – 16 см. Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника.

723. Одна зі сторін трикутника вдвічі більша за іншу, а кут між цими сторонами дорівнює 60° . Знайдіть третю сторону трикутника, якщо його площа $8\sqrt{3} \text{ см}^2$.

- 4 724.** Дві сторони трикутника дорівнюють 3 см і 4 см, а його площа – $3\sqrt{3}$ см². Знайдіть третю сторону трикутника. Скільки розв’язків має задача?
- 725.** Площа трикутника 5 см², а дві його сторони дорівнюють 3 см і 4 см. Знайдіть площі трикутників, на які він ділиться бісектрисою кута між даними сторонами.
- 726.** Знайдіть площу трикутника, сторони якого дорівнюють $\sqrt{5}$ см, $\sqrt{6}$ см і $\sqrt{7}$ см.
- 727.** AM – медіана трикутника ABC . Знайдіть площу трикутника AMB , якщо $AB = 16$ см, $AC = 10$ см, $\angle BAC = 120^\circ$.
- 728.** Три кола, радіуси яких дорівнюють 6 см, 7 см і 8 см, попарно дотикаються одне до одного. Знайдіть площу трикутника, вершинами якого є центри даних кіл.
- 729.** У трикутник зі сторонами 12 см, 50 см і 58 см вписано коло, а центр кола сполучено з вершинами трикутника. Знайдіть площі трьох отриманих трикутників.
- 730.** Діагоналі паралелограма дорівнюють 40 см і 74 см, а одна з його сторін – 51 см. Знайдіть площу паралелограма.
- 731.** Основи трапеції дорівнюють 25 см і 4 см, а бічні сторони – 13 см і 20 см. Знайдіть висоту трапеції.

Головне в розділі 3

ТЕОРЕМА КОСИНУСІВ

Квадрат сторони трикутника дорівнює сумі квадратів двох інших сторін без подвоєного добутку цих сторін на косинус кута між ними.

$$c^2 = a^2 + b^2 - 2ab \cos C,$$

$$b^2 = a^2 + c^2 - 2ac \cos B,$$

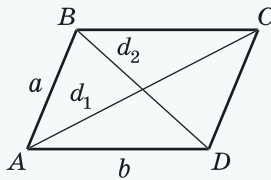
$$a^2 = b^2 + c^2 - 2bc \cos A.$$

Якщо c – найбільша сторона трикутника і

$a^2 + b^2 - c^2 > 0$, то $\angle C$ – гострий, а трикутник – гострокутний;

$a^2 + b^2 - c^2 = 0$, то $\angle C$ – прямий, а трикутник – прямокутний;

$a^2 + b^2 - c^2 < 0$, то $\angle C$ – тупий, а трикутник – тупокутний.

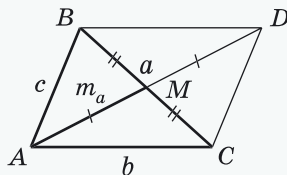

Сума квадратів діагоналей паралелограма дорівнює сумі квадратів його сторін.

$$d_1^2 + d_2^2 = 2(a^2 + b^2).$$

AM – медіана трикутника ABC . Формула медіани трикутника:

$$AM = m_a = \frac{1}{2} \sqrt{2b^2 + 2c^2 - a^2}.$$

ТЕОРЕМА СИНУСІВ

Сторони трикутника пропорційні синусам протилежних до них кутів.

Наслідок (узагальнена теорема синусів). У будь-якому трикутнику відношення сторони до синуса протилежного їй кута дорівнює діаметру кола, описаного навколо цього трикутника:

$$\frac{a}{\sin A} = \frac{b}{\sin B} = \frac{c}{\sin C} = 2R = D.$$

ФОРМУЛИ ДЛЯ ЗНАХОДЖЕННЯ ПЛОЩІ ТРИКУТНИКА

Теорема 1 (формула площі трикутника за двома сторонами і кутом між ними). Площа трикутника дорівнює половині добутку двох його сторін на синус кута між ними.

$$S = \frac{1}{2}ab \sin \gamma.$$

Наслідок. Площа паралелограма дорівнює добутку двох його сусідніх сторін на синус кута між ними.

Теорема 2 (формула Герона). Площу S трикутника зі сторонами a , b і c можна знайти за формулою:

$$S = \sqrt{p(p-a)(p-b)(p-c)},$$

де $p = \frac{a+b+c}{2}$ – півпериметр трикутника.

Найбільшою висотою трикутника є та, що проведена до найменшої сторони; найменшою висотою є та, що проведена до найбільшої сторони.

Теорема 3 (формула площі трикутника за радіусом описаного кола). Площу S трикутника можна знайти за формулою

$$S = \frac{abc}{4R},$$

де a , b , c – сторони трикутника; R – радіус кола, описаного навколо трикутника.

Формула для обчислення радіуса кола, описаного навколо трикутника:

$$R = \frac{abc}{4S}.$$

Теорема 4 (формула площі трикутника за радіусом вписаного кола). **Площу S трикутника можна знайти за формулою**

$$S = rp,$$

де $p = \frac{a + b + c}{2}$ – півпериметр трикутника; r – радіус кола, вписаного у трикутник.

Формула для обчислення радіуса кола, вписаного у трикутник або в описаний багатокутник:

$$r = \frac{S}{p}.$$

Наслідок. Площу S будь-якого описаного багатокутника можна знайти за формулою

$$S = rp,$$

де p – півпериметр багатокутника; r – радіус кола, вписаного у багатокутник.

Розділ 4 ПРАВИЛЬНІ МНОГОКУТНИКИ

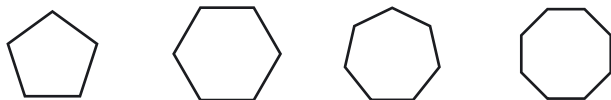
У цьому розділі ви:

- пригадаєте формули довжини кола і площі круга;
- ознайомитеся з поняттями правильного многокутника, сектора і сегмента круга;
- дізнаєтеся формули радіусів вписаних і описаних кіл для правильних многокутників, довжини дуги кола, площ сектора і сегмента;
- навчитеся будувати правильні многокутники.

§ 15. ПРАВИЛЬНІ МНОГОКУТНИКИ. ФОРМУЛИ РАДІУСІВ ВПИСАНИХ І ОПИСАНИХ КІЛ ПРАВИЛЬНИХ МНОГОКУТНИКІВ

 Правильним многокутником називають опуклий многокутник, у якого всі сторони між собою рівні і всі кути між собою рівні.

Прикладами правильних многокутників є рівносторонній трикутник і квадрат. На малюнку 133 зображено правильні п'ятикутник, шестикутник, семикутник і восьмикутник.

Мал. 133

Оскільки сума кутів будь-якого опуклого n -кутника дорівнює $180^\circ(n - 2)$, а всі кути правильного многокутника рівні між собою, то неважко знайти міру такого кута.

 Якщо α_n – кут правильного многокутника, то

$$\alpha_n = \frac{180^\circ(n - 2)}{n}.$$

Наприклад, кут правильного трикутника

$$\alpha_3 = \frac{180^\circ(3-2)}{3} = 60^\circ;$$

правильного чотирикутника (квадрата)

$$\alpha_4 = \frac{180^\circ(4-2)}{4} = 90^\circ,$$

це узгоджується з тим, що відомо з попередніх класів.

Задача 1. Знайти кількість вершин правильного многокутника, якщо його зовнішній кут дорівнює 45° .

Розв'язання. Оскільки зовнішній кут правильного многокутника дорівнює 45° , то легко знайти його внутрішній кут: $\alpha_n = 180^\circ - 45^\circ = 135^\circ$.

Маємо рівняння: $135^\circ = \frac{180^\circ(n-2)}{n}$, звідки $n = 8$.

Відповідь. 8.

Задачу 1 можна було б розв'язати іншим способом, якщо знати формулу, яка пов'язує градусну міру зовнішнього кута правильного многокутника β_n з кількістю його вершин (сторін). Маємо:

$$\beta_n = 180^\circ - \alpha_n = 180^\circ - \frac{180^\circ(n-2)}{n} = \frac{180^\circ n - 180^\circ n + 360^\circ}{n} = \frac{360^\circ}{n}.$$

Отже,

якщо β_n – зовнішній кут правильного n -кутника, то

$$\beta_n = \frac{360^\circ}{n}.$$

За цією формулою задачу 1 можна розв'язати простіше.

$$\text{Дійсно, } n = \frac{360^\circ}{\beta_n} = \frac{360^\circ}{45^\circ} = 8.$$

Нагадаємо, що

коло називають описаним навколо многокутника, якщо всі його вершини лежать на колі;

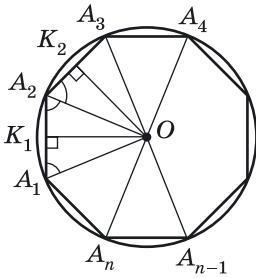
коло називають вписаним у многокутник, якщо всі його сторони дотикаються до кола.

Теорема (про коло, описане навколо правильного многокутника, і коло, вписане в нього). Якщо многокутник правильний, то навколо нього можна описати коло і в нього можна вписати коло.

Доведення. Нехай $A_1A_2A_3 \dots A_{n-1}A_n$ – правильний n -кутник (мал. 134).

1) З вершин A_1 і A_2 проведемо бісектриси кутів n -кутника.

Мал. 134

Нехай вони перетнулися в точці O . Трикутник A_1OA_2 – рівнобедрений, бо

$$\angle OA_1A_2 = \angle OA_2A_1 = \frac{\alpha_n}{2}.$$

2) Сполучимо точку O з вершиною A_3 ,

$$\angle OA_2A_3 = \frac{\alpha_n}{2} \text{ (бо } A_2O \text{ – бісектриса кута}$$

$A_1A_2A_3$). Тоді $\triangle A_1A_2O = \triangle A_3A_2O$ (за двома сторонами і кутом між ними).

Отже, $A_1O = A_2O = A_3O$.

3) Сполучаючи всі вершини даного n -кутника з точкою O і встановлюючи послідовно рівність кожної наступної пари трикутників, отримаємо, що $A_1O = A_2O = A_3O = \dots = A_{n-1}O = A_nO$. Це означає, що всі вершини цього правильного n -кутника рівновіддалені від точки O , а тому точка O є центром описаного навколо нього кола, а OA_1 – радіусом цього кола.

4) Проведемо висоти OK_1 і OK_2 в рівних між собою рівнобедрених трикутниках A_1A_2O і A_3A_2O до основ A_1A_2 і A_2A_3 відповідно. $\triangle OK_1A_1 = \triangle OK_2A_2$ (за гіпотенузою і гострим кутом). Тому $OK_1 = OK_2$.

5) Аналогічно доводимо, що рівними між собою є висоти всіх рівнобедрених трикутників, вершиною яких є точка O , а основою – сторона правильного многокутника. Усі сторони даного правильного многокутника рівновіддалені від точки O , а тому точка O – центр кола, вписаного в цей многокутник, а OK_1 – радіус цього кола. $\blacktriangle$

Наслідок 1. Центри вписаного і описаного кіл правильного многокутника збігаються.

Цю точку називають *центром правильного многокутника*. На малюнку 134 точка O – центр многокутника.

Наслідок 2. Коло, вписане у правильний многокутник, дотикається до сторін многокутника у їхніх серединах.

Кут між двома радіусами описаного кола, кінцями яких є сусідні вершини правильного многокутника, називають *центральною куту правильного многокутника*.

На малюнку 134 центральними кутами правильного n -кутника є кути $A_1OA_2, A_2OA_3, A_3OA_4, \dots, A_{n-1}OA_n, A_nOA_1$.

Усі вони рівні між собою (за доведеною теоремою) і дорівнюють по $\frac{360^\circ}{n}$.

Нехай γ_n – центральний кут правильного n -кутника, тоді

$$\gamma_n = \frac{360^\circ}{n},$$

де γ_n – центральний кут правильного n -кутника.

Задача 2. Знайти площу правильного n -кутника, якщо радіус кола, описаного навколо нього, дорівнює R .

Розв'язання. Нехай S_n – площа правильного n -кутника, S_1 – площа трикутника A_1OA_2 (мал. 134).

Тоді $S_n = n \cdot S_1$. Знайдемо S_1 :

$$S_1 = \frac{1}{2} OA_1 \cdot OA_2 \cdot \sin A_1OA_2 = \frac{1}{2} R^2 \sin \frac{360^\circ}{n}.$$

$$\text{Маємо: } S_n = n \cdot \frac{1}{2} R^2 \sin \frac{360^\circ}{n} = \frac{n}{2} R^2 \sin \frac{360^\circ}{n}.$$

$$\text{Відповідь. } \frac{n}{2} R^2 \sin \frac{360^\circ}{n}.$$

Оскільки в правильний многокутник можна вписати коло, то його площу S_n за наслідком з теореми про площу трикутника за радіусом вписаного кола можна знайти і так:

$$S_n = pr,$$

де p – півпериметр n -кутника; r – радіус вписаного в нього кола.

Нехай $A_1A_2 = a_n$ – сторона правильного n -кутника, $OA_1 = R$ – радіус описаного навколо нього кола, $OK_1 = r$ – радіус вписаного в нього кола (мал. 134).

$$\text{Тоді } A_1K_1 = \frac{a_n}{2}, \angle A_1OK_1 = \frac{\angle A_1OA_2}{2} = \frac{360^\circ}{n} : 2 = \frac{180^\circ}{n}.$$

Із трикутника A_1OK_1 :

$$1) r = OK_1 = \frac{A_1K_1}{\operatorname{tg} \angle A_1OK_1} = \frac{a_n}{2 \operatorname{tg} \frac{180^\circ}{n}}.$$

$$2) R = OA_1 = \frac{A_1K_1}{\sin \angle A_1OK_1} = \frac{a_n}{2 \sin \frac{180^\circ}{n}}.$$

$$3) r = OK_1 = OA_1 \cos \angle A_1OK_1 = R \cos \frac{180^\circ}{n}.$$

Систематизуємо отримані формули в таблицю та подамо в ній також формули радіусів вписаного й описаного кіл правильного трикутника, чотирикутника (квадрата), шестикутника.

Загальна формула	$n = 3$	$n = 4$	$n = 6$
$r = \frac{a_n}{2 \operatorname{tg} \frac{180^\circ}{n}}$	$r = \frac{a_3}{2\sqrt{3}} = \frac{a_3\sqrt{3}}{6}$	$r = \frac{a_4}{2}$	$r = \frac{a_6\sqrt{3}}{2}$
$R = \frac{a_n}{2 \sin \frac{180^\circ}{n}}$	$R = \frac{a_3}{\sqrt{3}} = \frac{a_3\sqrt{3}}{3}$	$R = \frac{a_4}{\sqrt{2}} = \frac{a_4\sqrt{2}}{2}$	$R = a_6$
$r = R \cos \frac{180^\circ}{n}$	$r = \frac{R}{2}$	$r = \frac{R\sqrt{2}}{2}$	$r = \frac{R\sqrt{3}}{2}$

Запам'ятовувати ці формули необов'язково, але потрібно вміти їх виводити.

Задача 3. Знайти радіуси вписаного й описаного кіл правильного трикутника, якщо їхня різниця дорівнює 6 см.

Чому дорівнює сторона цього трикутника?

Розв'язання. Нехай $R = x$ см, тоді $r = (x - 6)$ см.

Оскільки в правильному трикутнику $r = \frac{R}{2}$, то маємо рів-

няння: $x - 6 = \frac{x}{2}$, звідки $x = 12$ (см).

Отже, $R = 12$ см, $r = 6$ см, $a_3 = R\sqrt{3} = 12\sqrt{3}$ (см).

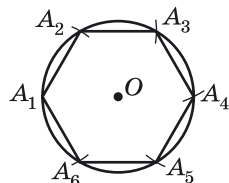
Відповідь. $R = 12$ см, $r = 6$ см, $a_3 = 12\sqrt{3}$ см.

Розглянемо, як за допомогою циркуля і лінійки без поділок побудувати правильні трикутник, чотирикутник і шестикутник, вписані в коло.

Задача 4. Побудувати правильний шестикутник, вписаний в коло.

Розв'язання. Ураховуючи, що $a_6 = R$, побудову виконаємо у такій послідовності.

1) Проведемо довільне коло (мал. 135).

Мал. 135

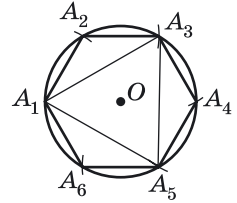

- 2) Позначимо на колі довільну точку A_1 – одну з вершин правильного шестикутника.
- 3) З точки A_1 , як із центра радіусом, що дорівнює радіусу кола, зробимо на колі по обидва боки від точки A_1 засічки й отримаємо точки A_2 і A_6 .
- 4) Продовжуємо робити засічки, рухаючись від точки A_2 , тим самим радіусом, отримуючи вершини A_3 , A_4 , A_5 , і сполучаємо їх.

Отримаємо правильний шестикутник $A_1A_2A_3A_4A_5A_6$.

Задача 5. Побудувати правильний трикутник, вписаний в коло.

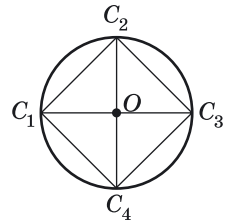
Розв'язання. Для побудови правильного вписаного трикутника потрібно відрізками сполучити вершини правильного вписаного шестикутника через одну (мал. 136). Отримаємо правильний трикутник $A_1A_3A_5$.

Мал. 136

Задача 6. Побудувати правильний чотирикутник (квадрат), вписаний у коло.

Розв'язання. Для побудови вписаного чотирикутника (квадрата) достатньо через центр кола провести дві взаємно перпендикулярні прями. Вони перетнуть коло у вершинах квадрата (мал. 137). Маємо квадрат $C_1C_2C_3C_4$.

Мал. 137

А ще раніше...

У стародавніх єгипетських та вавилонських пам'ятках зустрічаються правильні чотирикутники, п'ятикутники і восьмикутники у вигляді зображень на стінах та прикрас, які висічено з каменя.

Давньогрецькі математики виявляли цікавість до правильних многокутників та їхньої побудови ще із часів Піфагора. Поділ кола на деяку кількість рівних частин для побудови правильних многокутників мав важливе значення для піфагорійців.

Учення про правильні многокутники, що розпочалося у школі Піфагора та продовжило розвиватися у V–IV ст. до н. е., було систематизовано Евклідом у четвертій книзі «Начал». За допомогою циркуля і лінійки Евклід умів будувати правильні n -кутники для $n = 3, 4, 5, 6, 15$. Крім того, Евклід визначив два критерії побудови правильних многокутників. Перший полягав у тому, що коли відомо, як побудувати правильний n -кутник, то можна побудувати і правильний $2n$ -кутник, для чого, очевидно, кожну з дуг, що міститься між двома сусідніми вершинами правильного n -кутника,

потрібно ділити навпіл. Евклід указав і другий критерій. Якщо відомо, як будувати правильні многокутники з кількістю сторін j і s , а j і s – взаємно прості числа, то можна побудувати правильний многокутник з $j \times s$ сторонами. Так можна дійти висновку, що давні вчені змігли будувати многокутники з $2^m \cdot 3^{k_1} \cdot 5^{k_2}$ сторонами, де m – ціле невід'ємне число, а k_1 і k_2 набувають значень 0 або 1.

Остаточне розв'язання задачі про те, як можна побудувати правильні n -кутники за допомогою тільки циркуля і лінійки, належить видатному німецькому математику Карлу Фрідріху Гаусу (1777–1855). У віці 19 років Гаус довів, що за допомогою циркуля і лінійки можна поділити коло на просте число N рівних частин, таке, що обчислюється за формулою $N = 2^{2^n} + 1$, де n – натуральне число або нуль.

Після цього, у 1801 р., Гаус засобами алгебри довів, що за допомогою циркуля і лінійки можна побудувати лише такі правильні n -кутники, де число n можна розкласти на множники у вигляді:

$$n = 2^k \cdot p_1 \cdot p_2 \dots \cdot p_m,$$

де k – ціле невід'ємне число, а $p_1, p_2, \dots, p_m$ – прості числа вигляду $2^{2^t} + 1$ (де t – ціле невід'ємне число).

Відкриття Гауса наблизило математиків до висновку, що, окрім раніше відомих правильних многокутників, які можна побудувати за допомогою циркуля і лінійки, з кількістю вершин, що дорівнює 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 15, 16, 20, 24, 30, 32, 40, ..., за допомогою циркуля і лінійки можна побудувати й правильні многокутники, кількість вершин яких дорівнює 17, 34, 68, 126, 252, 257, ... Натомість неможливо за допомогою лише циркуля і лінійки побудувати правильний многокутник, у якого 7, 9, 11, 13, 14, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 27, 28, ... вершин..

* Ці числа називають простими числами Ферма. На сьогодні відомо лише п'ять простих чисел Ферма: 3, 5, 17, 257, 65 537.

Що називають правильним многокутником? ● Чому дорівнює кут правильного n -кутника? ● Сформулюйте і доведіть теорему про коло, описане навколо правильного многокутника, і коло, вписане в нього. ● Сформулюйте наслідки із цієї теореми. ● Що називають центром правильного многокутника, центральним кутом правильного многокутника? ● Доведіть формули радіусів вписаних і описаних кіл правильних многокутників.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

- 1** 732. (Усно) Які з наведених многокутників є правильними:
- 1) паралелограм;
  - 2) рівносторонній трикутник;
  - 3) ромб;
  - 4) рівнобедрений трикутник;
  - 5) квадрат;
  - 6) рівнобічна трапеція?
733. Знайдіть центральний кут правильного:
- 1) шестикутника;
  - 2) двадцятикутника.
734. Знайдіть центральний кут правильного:
- 1) трикутника;
  - 2) десятикутника.
735. Центральний кут правильного многокутника дорівнює 15° . Знайдіть кількість сторін многокутника.
736. Знайдіть кількість сторін правильного многокутника, якщо його центральний кут дорівнює 10° .
- 2** 737. (Усно) Чи правильне твердження:
- 1) будь-який правильний многокутник опуклий;
  - 2) будь-який опуклий многокутник є правильним?
738. (Усно) Які з тверджень правильні, а які – неправильні:
- 1) якщо чотирикутник не є квадратом, то він не може бути правильним;
  - 2) многокутник є правильним, якщо він опуклий і всі його сторони між собою рівні;
  - 3) серед прямокутників є правильні чотирикутники;
  - 4) трикутник є правильним, якщо всі його кути між собою рівні?
739. Чи правильне твердження:
- 1) серед трапецій є правильні чотирикутники;
  - 2) терміни «рівносторонній трикутник» і «правильний трикутник» означають одне й те саме;
  - 3) будь-який чотирикутник, у якого всі сторони між собою рівні, є правильним;
  - 4) якщо многокутник не є опуклим, то він не може бути правильним?
740. Знайдіть міру кута правильного n -кутника, якщо:
- 1) $n = 8$;
  - 2) $n = 15$.
741. Знайдіть міру кута правильного:
- 1) дев'ятикутника;
  - 2) дванадцятикутника.
742. Знайдіть міру зовнішнього кута правильного:
- 1) п'ятикутника;
  - 2) тридцятикутника.

743. Знайдіть міру зовнішнього кута правильного n -кутника, якщо: 1) $n = 10$; 2) $n = 36$.

744. Скільки сторін має правильний багатокутник, якщо його кут дорівнює 165° ?

745. Знайдіть кількість сторін правильного багатокутника, якщо його кут дорівнює 108° .

746. Який найбільший центральний кут може бути у правильного багатокутника?

747. Сторона правильного трикутника дорівнює $4\sqrt{3}$ см. Знайдіть радіуси вписаного та описаного навколо нього кіл.

748. Сторона квадрата дорівнює 2 см. Знайдіть радіуси вписаного та описаного навколо нього кіл.

749. Знайдіть сторону правильного шестикутника, описаного навколо кола з радіусом $2\sqrt{3}$ см.

750. Знайдіть сторону правильного трикутника, вписаного в коло з радіусом $8\sqrt{3}$ см.

751. Знайдіть сторону квадрата, вписаного в коло з радіусом $7\sqrt{2}$ см.

752. Накресліть коло, радіус якого 4 см. Впишіть в коло правильний шестикутник.

753. Накресліть коло, радіус якого 3 см. Впишіть в коло правильний трикутник.

754. Накресліть коло, діаметр якого 5 см. Впишіть в коло квадрат.

755. Скільки сторін має правильний багатокутник, якщо його зовнішній кут дорівнює 30° ?

756. Зовнішній кут правильного багатокутника дорівнює 20° . Знайдіть, скільки у багатокутника вершин.

757. Зовнішній кут правильного багатокутника становить $\frac{2}{7}$ від внутрішнього. Скільки вершин у цього багатокутника?

758. Знайдіть кількість сторін правильного багатокутника, зовнішній кут якого на 108° менший за внутрішній.

759. Сторона правильного трикутника, вписаного в коло, дорівнює $2\sqrt{6}$ см. Знайдіть сторону квадрата, вписаного в це коло.

760. Сторона квадрата, описаного навколо кола, дорівнює $8\sqrt{3}$ см. Знайдіть сторону правильного шестикутника, описаного навколо цього кола.

761. Впишіть у коло правильний восьмикутник.

762. Впишіть у коло правильний дванадцятикутник.

4 763. Радіус кола, описаного навколо правильного многокутника, дорівнює 12 см, а радіус вписаного в нього кола – $6\sqrt{2}$ см. Знайдіть кількість сторін многокутника та його сторону.

764. Радіус кола, вписаного у правильний многокутник, дорівнює $2\sqrt{3}$ см, а радіус кола, описаного навколо нього, – 4 см. Знайдіть кількість вершин многокутника та його сторону.

765. Сторона правильного восьмикутника дорівнює $4\sqrt{2 - \sqrt{2}}$ см. Знайдіть його площу.

766. Сторона правильного дванадцятикутника дорівнює $3\sqrt{2 - \sqrt{3}}$ см. Знайдіть його площу.

767. Кути квадрата, сторона якого дорівнює $(2 + \sqrt{2})$ см, зрізали так, що утворився правильний восьмикутник. Знайдіть його сторону.

Вправи для повторення

1 768. Знайдіть гіпотенузу прямокутного трикутника, якщо його катети дорівнюють:

- 1) 7 см і 24 см;   2) $6a$ см і $8a$ см.

2 769. Знайдіть косинуси кутів трикутника, сторони якого дорівнюють 7 см, 8 см і 10 см.

3 770. Дві хорди перетинаються всередині круга. Відрізки, на які точка перетину хорд ділить одну з них, дорівнюють 4 см і 9 см. Знайдіть відрізки, на які ця точка ділить другу хорду, якщо:

- 1) вони між собою рівні;
2) один з них на 16 см більший за інший.

4 771. Периметр трапеції дорівнює 108 см, а точка дотику вписаного в неї кола ділить бічну сторону на відрізки завдовжки 4 см і 16 см. Знайдіть площу трапеції.

Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

772. Практичне завдання. 1) Візьміть стакан (циліндр, підставку для ручок циліндричної форми тощо) та за до-

помогою нитки обведіть цей предмет. Знайдіть довжину C нитки.

2) Поставте цей предмет на аркуш паперу й обведіть олівцем. Знайдіть центр отриманого кола, а потім його діаметр d (або знайдіть діаметр за допомогою штангенциркуля).

3) Знайдіть відношення $C : d$ з точністю до тисячних. Систематизуйте дані, що отримали, в таблицю:

№ досліду	Довжина нитки C , см	Діаметр d , см	Відношення $C : d$
1			
2			
3			

Життєва математика

773. 1) Потрібно пофарбувати стелю у двох тренажерних залах: один з них квадратної форми зі стороною 4,5 м, а інший – прямокутної, розмірами 5 м і 3 м. Для фарбування 1 м^2 стелі витрачається 220 г фарби. Фарба продається в банках по 2,5 кг. Яку найменшу кількість банок фарби потрібно для цього придбати?

2) Скільки потрібно заплатити за цю фарбу, якщо одна банка коштує 185 грн?

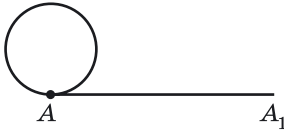
Цікаві задачі – поміркий одначе

774. Відстані від точки перетину медіан до вершин гострих кутів прямокутного трикутника дорівнюють $6\sqrt{73}$ і $12\sqrt{13}$ см. Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника.

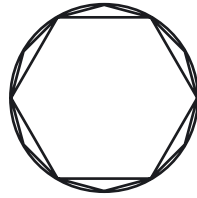

16. ДОВЖИНА КОЛА. ДОВЖИНА ДУГИ КОЛА

Наочне уявлення про довжину кола можна отримати так. Уявімо, що коло виготовлено з тонкої нитки, яка не розтягується. Розріжемо нитку в деякій точці A і вирівняємо її (мал. 138). Матимемо відрізок AA_1 , довжина якого є довжиною кола.

Мал. 138

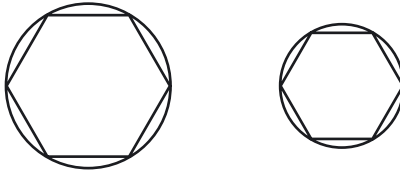
Мал. 139

Периметр будь-якого правильного многокутника, вписаного в коло, є наближеним значенням довжини цього кола. Що більшою є кількість сторін многокутника, то точнішим буде це наближене значення (мал. 139). Так, наприклад, периметр правильного вписаного в коло дванадцятикутника менше відрізняється від довжини кола, ніж периметр правильного шестикутника, вписаного в те саме коло. Якщо кількість сторін правильного многокутника збільшувати необмежено, то його периметр буде необмежено наближатися до довжини кола.

Доведемо важливу властивість довжини кола.

Теорема (про відношення довжини кола до його діаметра). **Відношення довжини кола до його діаметра є сталим для всіх кіл.**

Мал. 140

Доведення. Розглянемо два довільних кола, радіуси яких R і R' , а довжини кіл C і C' (мал. 140).

1) У кожне з кіл впишемо правильний n -кутник з однаковою кількістю сторін. Нехай сторони цих n -кутників a_n і a'_n , їхні периметри P_n і P'_n .

2) Маємо:

$$P_n = na_n = n \cdot 2R \sin \frac{180^\circ}{n} \quad \text{і} \quad P'_n = na'_n = n \cdot 2R' \sin \frac{180^\circ}{n}.$$

3) Тоді:

$$\frac{P_n}{P'_n} = \frac{2R}{2R'}.$$

4) Ця рівність є пропорцією при будь-якому значенні n . Якщо n збільшувати необмежено, то периметри многокутників P_n і P'_n необмежено наблизатимуться до довжин кіл C і C' . Тому:

$$\frac{C}{C'} = \frac{2R}{2R'}, \text{ звідси } \frac{C}{2R} = \frac{C'}{2R'}.$$

Отже, відношення довжини кола до його діаметра є числом, сталим для всіх кіл. ▲

Відношення довжини кола до його діаметра прийнято позначати грецькою літерою π (читають «пі»):

$$\frac{C}{2R} = \pi.$$

Число π ірраціональне, його наближене значення $\pi \approx 3,1416$. Для практичних потреб наближене значення найчастіше використовують з точністю до сотих: $\pi \approx 3,14$.

З рівності $\frac{C}{2R} = \pi$ отримаємо, що

довжина кола, радіус якого дорівнює R , обчислюється за формулою

$$C = 2\pi R.$$

А враховуючи, що діаметр кола дорівнює $2R$, маємо формулу довжини кола: $C = \pi d$, де d – діаметр.

Задача 1. Знайти довжину кола, радіус якого дорівнює:

- 1) 5 см;   2) 0,8 дм.
- Розв'язання. 1) $C = 2\pi \cdot 5 = 10\pi$ (см);
- 2) $C = 2\pi \cdot 0,8 = 1,6\pi$ (дм).
- Відповідь. 1) 10π см; 2) $1,6\pi$ дм.

Задача 2. Знайти радіус кола, довжина якого дорівнює:

- 1) 12π см;   2) 8 дм.
- Розв'язання. 1) $R = \frac{C}{2\pi} = \frac{12\pi}{2\pi} = 6$ (см).
- 2) $R = \frac{C}{2\pi} = \frac{8}{2\pi} = \frac{4}{\pi}$ (дм).
- Відповідь. 1) 6 см; 2) $\frac{4}{\pi}$ дм.

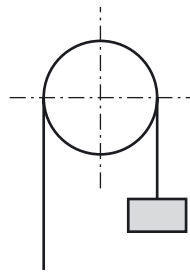
Задача 3. Вантаж піднімають за допомогою блока (мал. 141). На скільки підніметься вантаж за 10 обертів блока, якщо діаметр блока 15 см?

Розв'язання. Оскільки $d = 15$ см, то довжина кола блока: $C = \pi d = 15\pi$ см.

Якщо блок зробить 10 обертів, то підніме вантаж на висоту:

$$10 \cdot 15\pi = 150\pi \approx 150 \cdot 3,14 = 471 \text{ (см)} = 4,71 \text{ (м)}.$$

Відповідь. 4,71 м.

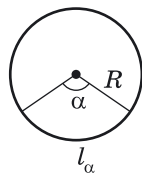
Мал. 141

Знайдемо формулу для обчислення довжини дуги кола, що відповідає центральному куту α , якщо радіус кола дорівнює R (мал. 142).

Оскільки довжина кола дорівнює $2\pi R$, то довжина дуги, що відповідає центральному куту 1° , складає $\frac{1}{360}$ від довжини кола, тобто

$$l_{1^\circ} = \frac{2\pi R}{360} = \frac{\pi R}{180}.$$

Тоді довжину дуги l_α можна обчислити за формулою:

Мал. 142

$$l_\alpha = \frac{\pi R}{180} \cdot \alpha, \text{ де } \alpha \text{ — градусна міра дуги.}$$

Задача 4. Радіус кола дорівнює 4 см. Знайти довжину дуги, що відповідає центральному куту: 1) 20° ; 2) 270° .

Розв'язання. 1) $l_{20^\circ} = \frac{\pi \cdot 4}{180} \cdot 20 = \frac{4\pi}{9}$ (см);

$$2) l_{270^\circ} = \frac{\pi \cdot 4}{180} \cdot 270 = 6\pi \text{ (см)}.$$

Відповідь. 1) $\frac{4\pi}{9}$ см; 2) 6π см.

Задача 5. Довжина дуги кола дорівнює 3π см, а її градусна міра — 36° . Знайти радіус кола.

Розв'язання. $3\pi = \frac{\pi \cdot R}{180} \cdot 36$, звідки $R = 15$ см.

Відповідь. 15 см.

А ще раніше...

І в далекому минулому людям доводилося розв'язувати задачі на обчислення довжини кола.

У різні часи значення відношення довжини кола C до його діаметра d , які використовували під час обчислень, різнилися. Наприклад, у Стародавньому Єгипті (≈ 3500 років тому) це значення дорівнювало $3,16$, а стародавні римляни вважали, що $3,12$. Досить точно значення цього відношення визначив давньогрецький учений Архімед (бл. 287–212 р. до н. е.). Він довів, що $3\frac{10}{17} < \frac{C}{d} < 3\frac{1}{7}$, тобто що $3,1408\dots < \frac{C}{d} < 3,1428\dots$

Першим використовувати грецьку літеру π для значення відношення довжини кола до його діаметра запропонував англійський математик Вільям Джонс у 1706 р., але загальноживаним це позначення стало завдяки працям видатного німецького математика Леонарда Ейлера (1707–1783), який обчислив число π з точністю до 153 десяткових знаків.

У наш час за допомогою сучасних комп'ютерів обчислено понад 200 мільярдів десяткових знаків числа π .

Як можна отримати уявлення про довжину кола?
 ● Сформулюйте і доведіть теорему про відношення довжини кола до його діаметра. ● Чому дорівнює це відношення? ● Як обчислити довжину кола? ● Як обчислити довжину дуги кола градусної міри α , якщо радіус кола дорівнює R ?

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

775. Знайдіть довжину кола, радіус якого дорівнює:
 1) 5 см;   2) 12 см;   3) 2,3 дм;   4) 0,4 м.

776. Знайдіть довжину кола, радіус якого дорівнює:
 1) 7 см;   2) 1,5 см;   3) 4 дм;   4) 0,2 м.

777. Знайдіть довжину кола, діаметр якого дорівнює:
 1) 4 см;   2) 8 дм;   3) 3,5 см;   4) 1,6 м.

778. Знайдіть довжину кола, діаметр якого дорівнює:
 1) 6 дм;   2) 14 см;   3) 2,8 см;   4) 0,7 м.

779. У скільки разів збільшиться довжина кола, якщо його радіус збільшити у:
 1) 2 рази;   2) 5 разів?

780. У скільки разів зменшиться довжина кола, якщо його радіус зменшити у:

- 1) 3 рази;   2) 10 разів?

2 **781.** Знайдіть довжину кола, діаметр якого на 6 см більший за радіус.

782. Знайдіть довжину кола, радіус якого на 8 см менший за діаметр.

783. Знайдіть радіус кола, довжина якого дорівнює:

- 1) 4π см;   2) 7π дм;   3) 6 см;   4) $4\pi^2$ дм.

784. Знайдіть радіус кола, довжина якого дорівнює:

- 1) 6π дм;   2) π см;   3) 8 дм;   4) $6\pi^2$ см.

785. Радіус кола дорівнює 20 см. Знайдіть довжину дуги градусної міри α , якщо α дорівнює:

- 1) 1° ;   2) 10° ;   3) 45° ;
4) 120° ;   5) 225° ;   6) 300° .

786. Радіус кола дорівнює 10 см. Знайдіть довжину дуги градусної міри β , якщо β дорівнює:

- 1) 1° ;   2) 20° ;   3) 90° ;
4) 135° ;   5) 240° ;   6) 330° .

787. На котушку радіуса 2 см намотано 10 витків нитки. Знайдіть довжину нитки.

788. На котушку діаметром 1 м намотано 15 витків дроту. Знайдіть довжину дроту.

3 **789.** Радіус кола зменшили на 4 см. На скільки зменшиться довжина кола?

790. Радіус кола збільшили на 5 см. На скільки збільшиться довжина кола?

791. Знайдіть радіус кола, у якому дуга, що відповідає центральному куту 20° , має довжину 2π см.

792. Довжина дуги дорівнює 18π см, а її градусна міра – 120° . Знайдіть радіус кола.

793. Довжина дуги кола радіуса 18 см дорівнює 4π см. Знайдіть градусну міру дуги.

794. Знайдіть градусну міру дуги кола, якщо її довжина дорівнює 6π см, а радіус кола – 15 см.

795. Хвилинка стрілка годинника, установленого на вежі, має довжину 2,5 м. Дугу якої довжини описує кінець стрілки за 25 хв? (Округліть з точністю до сотих метра.)

796. Діаметр вала колодязя 30 см, а глибина колодязя 7,6 м. Скільки повних обертів корби треба зробити, щоб витягти відро води?

797. На котушку радіуса 3,6 см намотано 1,4 м мотузки. Скільки зроблено повних витків?

798. Хорда завдовжки $6\sqrt{2}$ см стягує дугу кола, градусна міра якої 90° . Знайдіть довжину кола.

799. Хорда завдовжки 8 см стягує дугу кола, градусна міра якої 60° . Знайдіть довжину кола.

800. Знайдіть довжину кола, вписаного в ромб, сторона якого дорівнює 8 см, а гострий кут – 30° .

801. Знайдіть довжину кола, описаного навколо прямокутного трикутника з катетами 6 см і 8 см.

4 802. За даною хордою a знайдіть довжину її дуги, якщо градусна міра дуги дорівнює:

- 1) 60° ;   2) 90° ;   3) 120° .

803. За даною довжиною дуги, що дорівнює 2π см, знайдіть її хорду, якщо градусна міра дуги:

- 1) 60° ;   2) 90° ;   3) 120° .

804. Знайдіть довжину кола, описаного навколо трапеції, сторони якої дорівнюють 6 см, 6 см, 6 см і 12 см.

805. У колі проведено дві паралельні хорди, довжини яких 12 см і 16 см. Відстань між хордами 14 см. Знайдіть довжину кола.

806. Три кола з радіусами 2 см, 3 см і 27 см попарно дотикаються одне до одного. Знайдіть довжину кола, що проходить через центри даних кіл.

Вправи для повторення

2 807. Чи подібні трикутники ABC і $A_1B_1C_1$, якщо:

1) $AB : BC : CA = 3 : 4 : 5$, $A_1B_1 = 6$ см, $B_1C_1 = 8$ см, $C_1A_1 = 10$ см;

2) $\angle A : \angle B : \angle C = 1 : 2 : 3$, $\angle A_1 = 20^\circ$, $\angle B_1 = 70^\circ$, $\angle C_1 = 90^\circ$?

3 808. Розв'яжіть трикутник ABC , у якого $\angle C = 90^\circ$:

1) $AC = 6$ см, $BC = 4$ см;   2) $AB = 7$ см, $BC = 2$ см.

Гострі кути трикутника знайдіть з точністю до мінути.

809. Сторони трикутника дорівнюють 8 см, 26 см і 30 см. Знайдіть:

1) площу трикутника;

2) висоти трикутника;

3) радіус кола, вписаного у трикутник;

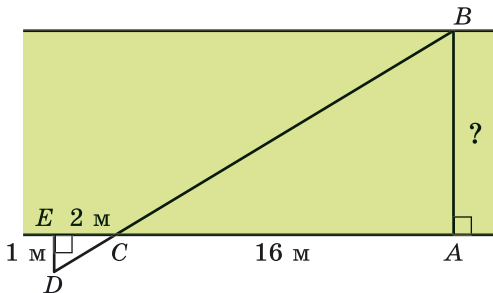
4) радіус кола, описаного навколо трикутника.

810. Кути правильного трикутника зрізали так, що отримали правильний шестикутник. Знайдіть сторону трикутника, якщо сторона шестикутника дорівнює a см.

Життєва математика

811. Використовуючи дані, наведені на малюнку, знайдіть ширину AB річки.

Цікаві задачі – поміркий огляд

812. (Олімпіада Нью-Йорка, 1977 р.) Нехай a, b, c – сторони трикутника, P – його периметр. Доведіть, що

$$a^2 + b^2 + c^2 \geq \frac{P^2}{3}.$$

17. ПЛОЩА КРУГА ТА ЙОГО ЧАСТИН

Нагадаємо, що *крівгом* називають частину площини, обмежену колом, об'єднану із самим колом.

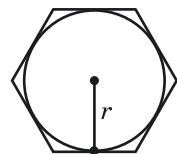
Теорема (про площу круга). Площа S круга, радіус якого дорівнює r , обчислюється за формулою:

$$S = \pi r^2.$$

Доведення. Опишемо навколо кола правильний n -кутник, нехай P_n – периметр n -кутника, S_n – його площа (мал. 143).

1) За наслідком з теореми про площу трикутника за радіусом вписаного кола маємо:

$$S_n = \frac{P_n}{2} \cdot r.$$

Мал. 143

2) Якщо n збільшувати необмежено, то периметр многокутника необмежено наблизатиметься до довжини C кола, а площа многокутника необмежено наблизатиметься до площі S круга. Тоді:

$$S = \frac{C}{2} \cdot r = \frac{2\pi r}{2} \cdot r = \pi r^2. \blacktriangle$$

Задача 1. Знайти площу круга, радіус якого дорівнює:

- 1) 3 см;   2) $\frac{7}{\sqrt{\pi}}$ дм.

Розв'язання. 1) $S = \pi \cdot 3^2 = 9\pi$ (см²);

$$2) S = \pi \left(\frac{7}{\sqrt{\pi}} \right)^2 = \frac{49\pi}{\pi} = 49 \text{ (дм}^2\text{)}.$$

Відповідь. 1) 9π см²; 2) 49 дм².

Задача 2. Знайти радіус круга, площа якого дорівнює:

- 1) 16π см²;   2) 7 дм².

Розв'язання. 1) $r^2 = \frac{S}{\pi} = \frac{16\pi}{\pi} = 16$, отже, $r = 4$ см.

$$2) r^2 = \frac{S}{\pi} = \frac{7}{\pi}, \text{ отже, } r = \sqrt{\frac{7}{\pi}} \text{ дм.}$$

Відповідь. 1) 4 см; 2) $\sqrt{\frac{7}{\pi}}$ дм.

Задача 3. Дві водопровідні труби, діаметр яких 10 см, потрібно замінити однією трубою тієї самої пропускної спроможності. Яким має бути діаметр цієї труби?

Розв'язання. 1) Радіус кожної з двох труб $r = 5$ см.

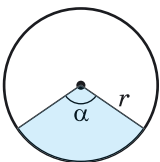
2) Переріз кожної з труб $S = \pi r^2 = \pi \cdot 5^2 = 25\pi$ (см²).

3) Переріз нової труби має дорівнювати сумі перерізів двох старих, тобто $25\pi \cdot 2 = 50\pi$ (см²).

4) Нехай R – радіус нової труби. Тоді $50\pi = \pi R^2$, $R = 5\sqrt{2} \approx 7,07$ (см).

Тоді діаметр цієї труби 14,14 см.

Відповідь. 14,14 см.

Мал. 144

Частина круга, обмежену двома його радіусами, називають *сектором*. На малюнку 144 зображено два сектори, один з яких зафарбований, а другий – ні. Знайдемо *формулу площі сектора* кола радіуса r , що відповідає центральному куту градусної міри α . Оскільки площа круга дорівнює πr^2 , то площа сектора,

що відповідає центральному куту 1° , складає $\frac{1}{360}$ від площі круга і дорівнює $\frac{\pi r^2}{360}$. Тому

площа сектора, що відповідає центральному куту градусної міри α , обчислюється за формулою

$$S_\alpha = \frac{\pi r^2}{360} \cdot \alpha.$$

Задача 4. Знайдіть площу сектора круга радіуса 6 см, якщо відповідний сектору центральний кут дорівнює:

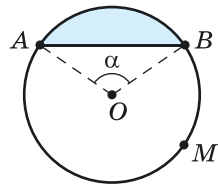
- 1) 30° ;   2) 225° .

Розв'язання. 1) $S_{30^\circ} = \frac{\pi \cdot 6^2}{360} \cdot 30 = 3\pi$ (см²);

2) $S_{225^\circ} = \frac{\pi \cdot 6^2}{360} \cdot 225 = 22,5\pi$ (см²).

Відповідь. 1) 3π см²; 2) $22,5\pi$ см².

Частину круга, обмежену хордою і відповідною їй дугою, називають *сегментом*. На малюнку 145 зображено два сегменти, один з яких обмежено хордою AB і дугою AB , а другий – хордою AB і дугою AMB . Якщо градусна міра центрального кута, що відповідає сегменту, менша за 180° , то площу сегмента знаходимо як різницю площ відповідного сектора і трикутника AOB . Якщо градусна міра центрального кута, що відповідає сегменту, більша за 180° , то площу сегмента знаходимо як суму площ відповідного сектора і трикутника AOB (мал. 145). Сегмент, якому відповідає розгорнутий кут, є півкругом, і його площа дорівнює $\frac{\pi r^2}{2}$, де r – радіус круга.

Мал. 145

Отже,

площа сегмента, що не є півкругом, обчислюється за формулою

$$S_{\text{сегм.}} = \frac{\pi r^2}{360} \cdot \alpha \pm S_{AOB}.$$

Задача 5. Кінці хорди ділять коло у відношенні 1 : 2.

Знайдіть площі двох сегментів, що утворилися, якщо радіус круга дорівнює 12 см.

Розв'язання. Нехай на малюнку 145 менша з дуг, що утворилися, дорівнює x° , тоді більша дорівнює $(2x)^\circ$. Маємо $x^\circ + (2x)^\circ = 360^\circ$, звідси $x = 120^\circ$. Отже, меншому із сегментів відповідає центральний кут 120° , а більшому – 240° .

$$S_{\Delta AOB} = \frac{1}{2} \cdot AO \cdot OB \cdot \sin AOB = \frac{1}{2} \cdot 12^2 \cdot \sin 120^\circ = 36\sqrt{3} \text{ (см}^2\text{)}.$$

Позначимо площі сегментів S_1 і S_2 . Матимемо:

$$S_1 = \frac{\pi \cdot 12^2}{360} \cdot 120 - 36\sqrt{3} = 48\pi - 36\sqrt{3} \text{ (см}^2\text{)};$$

$$S_2 = \frac{\pi \cdot 12^2}{360} \cdot 240 + 36\sqrt{3} = 96\pi + 36\sqrt{3} \text{ (см}^2\text{)}.$$

Відповідь. $(48\pi - 36\sqrt{3}) \text{ см}^2$; $(96\pi + 36\sqrt{3}) \text{ см}^2$.

А ще раніше...

Задачі щодо обчислення площі круга, як і задачі щодо знаходження довжини кола, виникли в давнину.

У папірусі Ахмеса (≈ 2 тис. років до н. е.) указано, що площу S круга слід вважати площу квадрата, сторона якого дорівнює $\frac{8}{9}$ діаметра, тобто:

$$S = \left(\frac{8}{9} \cdot 2R \right)^2 = \frac{256}{81} R^2.$$

Це означає, що на той час значенням відношення довжини кола до його діаметра (у сучасних позначеннях – число π) вважали число $\frac{256}{81} \approx 3,1605\dots$

У творах Герона «Метрика» і «Геометрика» є багато вправ на обчислення діаметра і довжини кола, площі круга, сегмента і сектора круга.

Термін *сегмент* латинського походження (*segmentum* – відрізок) і є дослівним перекладом відповідного грецького терміна, який використовував ще Евклід. Термін *сектор* також латинського походження (*sector* – резець).

Крім задачі на знаходження площі круга, видатні геометри Давньої Греції намагалися розв'язати також і задачу про квадратуру круга, тобто за допомогою циркуля і лінійки побудувати квадрат, площа якого дорівнює площі даного круга. Лише в XIX ст. було доведено, що задачу про квадратуру круга неможливо розв'язати, тому під виразом *квадратура круга* мають на увазі задачу, яку неможливо розв'язати.

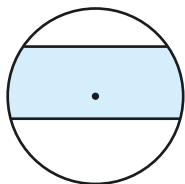
Сформулюйте і доведіть теорему про площу круга.

- Що називають сектором? ● За якою формулою обчислюють площу сектора? ● Що називають сегментом? ● За якою формулою обчислюють площу сегмента?

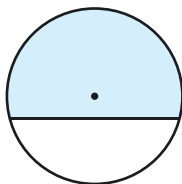

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

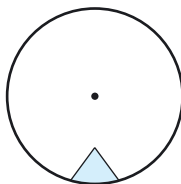
1 813. (Усно) На якому з малюнків 146–149 зафарбована фігура є сектором, а на якому – сегментом?

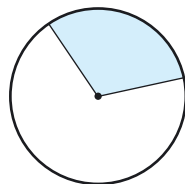
Мал. 146

Мал. 147

Мал. 148

Мал. 149

814. Знайдіть площу круга, радіус якого дорівнює:

- 1) 2 см;   2) 5 дм;   3) 1,4 см;   4) $\frac{2}{5}$ м.

815. Знайдіть площу круга, радіус якого дорівнює:

- 1) 4 дм;   2) 7 см;   3) $\frac{1}{3}$ см;   4) 0,8 м.

816. Знайдіть площу круга, діаметр якого дорівнює:

- 1) 6 см;   2) 1,4 дм.

817. Знайдіть площу круга, діаметр якого дорівнює:

- 1) 12 дм;   2) 1,6 дм.

2 818. Знайдіть площу круга, радіус якого на 10 см менший за діаметр.

819. Знайдіть площу круга, діаметр якого на 12 дм більший за радіус.

820. Площа одного круга в 9 разів більша за площу другого. Знайдіть відношення їхніх радіусів.

821. Радіус круга збільшили втричі. У скільки разів збільшиться площа круга?

822. Площа круга дорівнює 25π см². Знайдіть радіус круга.

823. Площа круга дорівнює 121π см². Знайдіть радіус круга.

824. Знайдіть площу круга, довжина кола якого дорівнює 20π см.

825. Знайдіть площу круга, довжина кола якого дорівнює 18π дм.

826. Знайдіть площу сектора круга радіуса 8 см, якщо відповідний йому центральний кут дорівнює:

- 1) 36° ;   2) 60° ;   3) 135° ;   4) 225° .

827. Знайдіть площу сектора круга радіуса 6 см, якщо відповідний йому центральний кут дорівнює:

- 1) 18° ;   2) 75° ;   3) 150° ;   4) 240° .

828. Площа круга чисельно дорівнює довжині кола, що його обмежує. Знайдіть радіус круга.

829. (Усно) 1) Чи може сегмент круга бути водночас сектором?

2) За якої умови сегмент круга можна розрізати на сектори?

830. Знайдіть площу круга, описаного навколо правильного трикутника зі стороною $4\sqrt{3}$ см.

831. Знайдіть площу круга, вписаного у правильний трикутник зі стороною $2\sqrt{3}$ см.

832. Знайдіть площу круга, вписаного у квадрат, площа якого дорівнює 8 см^2 .

833. Знайдіть площу круга, описаного навколо квадрата, площа якого дорівнює 12 см^2 .

834. Знайдіть площу кільця, розміщеного між двома концентричними колами, радіуси яких дорівнюють 2 см і 5 см.

835. Визначте площу тієї частини круга, що лежить поза вписаним у нього квадратом зі стороною 10 см.

836. Знайдіть площу тієї частини круга, що лежить поза вписаним у нього прямокутним трикутником з катетами 12 см і 16 см.

837. Знайдіть радіус круга, якщо площа сектора цього круга дорівнює $180\pi\text{ см}^2$, а центральний кут, що відповідає цьому сектору, дорівнює 72° .

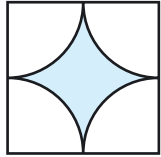
838. Знайдіть радіус круга, якщо площа сектора цього круга дорівнює $12\pi\text{ см}^2$, а центральний кут, що відповідає цьому сектору, дорівнює 120° .

839. Знайдіть площу кругового сегмента, якщо радіус круга дорівнює 12 см, а центральний кут, що відповідає сегменту, дорівнює:

- 1) 30° ;   2) 120° ;   3) 225° .

840. Знайдіть площу кругового сегмента, якщо радіус круга дорівнює 6 см, а центральний кут, що відповідає сегменту, дорівнює:

- 1) 45° ;   2) 90° ;   3) 210° .

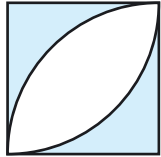

Мал. 150

841. Кінці хорди завдовжки $6\sqrt{3}$ см ділять коло у відношенні 1 : 2. Знайдіть площі двох утворених сегментів.

842. Кінці хорди завдовжки 12 см ділять коло у відношенні 1 : 5. Знайдіть площі двох утворених сегментів.

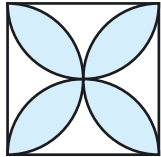
843. Знайдіть площу круга, вписаного в рівнобічну трапецію, основи якої дорівнюють 5 см і 3 см.

Мал. 151

844. У рівнобічну трапецію вписано круг, площа якого дорівнює 48π см². Знайдіть площу трапеції, якщо її гострий кут дорівнює 60° .

845. Знайдіть площі зафарбованих фігур на малюнках 150–152, якщо сторона квадрата дорівнює a .

Мал. 152

Вправи для повторення

846. Розв'яжіть прямокутний трикутник ABC ($\angle C = 90^\circ$). Невідомі сторони знайдіть з точністю до сотих:

- 1) $AB = 5$ см, $\angle A = 72^\circ$;   2) $BC = 4$ см, $\angle B = 15^\circ$.

847. Скільки вершин має правильний многокутник, якщо різниця його внутрішнього і зовнішнього кутів дорівнює 100° ?

848. Дві сторони трикутника дорівнюють 3 см і 8 см, а кут між ними – 60° . Знайдіть найменшу висоту трикутника.

849. Побудуйте трапецію з основами a і b та діагоналями d_1 і d_2 .

Життєва математика

850. Тарас та Яна проводять кілька разів на тиждень легкоатлетичне тренування, пробігаючи по колу радіуса 50 м. Тарас пробігає 10 кіл зі швидкістю 15 км/год, а Яна зі швидкістю 12 км/год біжить 7 кіл. Хто з них витрачає більше часу на тренування? На скільки (дати відповідь з точністю до секунди).

Цікаві задачі – поміркуй одначе

851. (Всеукраїнська математична олімпіада, 1985 р.) Точки A , B , C і D є вершинами опуклого чотирикутника. П'ять із шести можливих відстаней між парами цих точок дорівнюють 1 , 1 , $\sqrt{3}$, $\sqrt{3}$, 3 . Знайдіть шосту відстань.

Домашня самостійна робота № 4 (§§ 15–17)

Кожне завдання має по чотири варіанти відповіді (А–Г), серед яких лише один є правильним. Оберіть правильний варіант відповіді.

① 1. Центральний кут правильного шестикутника дорівнює...

А. 30° Б. 45° В. 60° Г. 120°

2. Довжина кола, радіус якого 6 см, дорівнює...

А. 12 см   Б. 12π см   В. 6π см   Г. 24π см

3. Знайдіть площу круга, діаметр якого дорівнює 10 см.

А. 25 см^2 Б. $100\pi \text{ см}^2$ В. $20\pi \text{ см}^2$ Г. $25\pi \text{ см}^2$

② 4. Чому дорівнює градусна міра внутрішнього кута правильного вісімнадцятикутника?

А. 100° Б. 155° В. 160° Г. 165°

5. Радіус кола дорівнює 9 см. Знайдіть довжину дуги, градусна міра якої 240° .

А. 12π см   Б. 6π см   В. 9π см   Г. 18π см

6. Знайдіть площу сектора круга, радіус якого 6 см, якщо відповідний йому центральний кут дорівнює 100° .

А. $20\pi \text{ см}^2$ Б. $10\pi \text{ см}^2$ В. $36\pi \text{ см}^2$ Г. $\frac{5}{3}\pi \text{ см}^2$

③ 7. Зовнішній кут правильного многокутника складає $\frac{1}{4}$ від внутрішнього. Знайдіть, скільки сторін у цього многокутника.

А. 9   Б. 10   В. 12   Г. 16

8. Хорда, довжина якої $8\sqrt{2}$ см, стягує дугу кола, градусна міра якої 90° . Знайдіть довжину кола.

А. 8π см   Б. 32π см   В. $8\sqrt{2}\pi$ см   Г. 16π см

9. Знайдіть площу кільця, розміщеного між двома концентричними колами, радіуси яких дорівнюють 7 см і 4 см.

А. $3\pi \text{ см}^2$ Б. $9\pi \text{ см}^2$ В. $33\pi \text{ см}^2$ Г. $45\pi \text{ см}^2$

④ 10. Радіус кола, описаного навколо правильного многокутника, дорівнює 6 см, а радіус кола, вписаного у правильний многокутник, – $3\sqrt{3}$ см. Знайдіть кількість сторін многокутника.

А. 3   Б. 4   В. 6   Г. 8

11. За довжиною дуги, що дорівнює 4π см, знайдіть її хорду, якщо дуга містить 120° .

А. 6 см   Б. 12 см   В. $6\sqrt{2}$ см   Г. $6\sqrt{3}$ см

12. Кінці хорди, завдовжки 6 см, ділять коло у відношенні 1 : 5. Знайдіть площу меншого з утворених сегментів.

А. 36π см²   Б. $(6\pi - 9\sqrt{3})$ см²

В. $(6\pi + 9\sqrt{3})$ см²   Г. 6π см²

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ ДО §§ 15–17

① 1. Знайдіть центральний кут правильного двадцятикутника.

2. Знайдіть довжину кола, діаметр якого дорівнює 6 см.

3. Знайдіть площу круга, радіус якого дорівнює 8 дм.

② 4. Знайдіть міри внутрішнього та зовнішнього кутів правильного тридцятикутника.

5. Радіус кола дорівнює 12 см. Знайдіть довжину дуги, що відповідає центральному куту 150° .

6. Знайдіть площу сектора круга радіуса 4 см, якщо відповідний йому центральний кут дорівнює 45° .

③ 7. Знайдіть кількість сторін правильного многокутника, у якого зовнішній кут на 90° менший за внутрішній.

8. Хорда, довжина якої $4\sqrt{3}$ см, стягує дугу кола, градусна міра якої 120° . Знайдіть довжину кола.

④ 9. Знайдіть площу круга, вписаного в рівнобічну трапецію з основами 6 см і 10 см.

Додаткові завдання

④ 10. Радіус кола, вписаного у правильний многокутник, дорівнює $3\sqrt{2}$ см, а радіус кола, описаного навколо правильного многокутника, – 6 см. Знайдіть кількість сторін многокутника та його сторону.

11. Кінці хорди, довжиною $6\sqrt{2}$ см, ділять коло у відношенні 1 : 3. Знайдіть площі сегментів, що утворилися.

Вправи для повторення розділу 4

До § 15

- 1** 852. Знайдіть центральний кут правильного:
- 1) чотирикутника;   2) п'ятинадцятикутника.
- 2** 853. Знайдіть міри внутрішнього та зовнішнього кутів правильного шістнадцятикутника.
854. Сторона правильного шестикутника дорівнює 4 см. Знайдіть радіуси вписаного та описаного навколо нього кіл.
855. Знайдіть сторону правильного трикутника, описаного навколо кола з радіусом $10\sqrt{3}$ см.
856. Радіус кола, описаного навколо квадрата, дорівнює $8\sqrt{2}$ см. Знайдіть радіус кола, вписаного в цей квадрат.
- 3** 857. Яким може бути найменший кут правильного многокутника?
858. Доведіть, що центральний кут правильного многокутника дорівнює його зовнішньому куту.
859. Сума зовнішніх кутів правильного многокутника, взятих по одному при кожній вершині, разом з одним із внутрішніх кутів дорівнює 528° . Знайдіть кількість сторін многокутника.
860. Сторона шестикутника, вписаного в коло, дорівнює $2\sqrt{3}$ см. Знайдіть сторону трикутника, описаного навколо цього кола.
861. Радіус кола, вписаного у правильний шестикутник, дорівнює $4\sqrt{3}$ см. Знайдіть меншу діагональ шестикутника.
862. $A_1A_2A_3A_4A_5A_6$ – правильний шестикутник. Продовження сторін A_1A_2 і A_4A_5 перетнулися в точці K . Знайдіть градусну міру кута A_2KA_3 .
- 4** 863. Знайдіть радіуси вписаного у правильний шестикутник та описаного навколо нього кіл, якщо їхня сума дорівнює $8\sqrt{3}$ см.
864. Опишіть навколо даного кола правильний:
- 1) трикутник;   2) шестикутник.
865. Спільна хорда двох кіл, що перетинаються, є для одного з них стороною вписаного квадрата, а для другого – стороною правильного вписаного шестикутника. Знайдіть відстань між центрами кіл, якщо радіус меншого з них дорівнює r (розгляньте два можливих випадки розташування кіл).

866. Знайдіть відношення площ квадрата, правильного трикутника і правильного шестикутника, вписаних в одне й те саме коло.

867. У правильний трикутник зі стороною, що дорівнює a , вписано коло, у яке вписано правильний шестикутник. Знайдіть площу шестикутника.

868. Дано відрізок завдовжки a . Побудуйте правильний шестикутник, сторона якого дорівнює $a\sqrt{2}$.

869. Доведіть, що сума квадратів відстаней від довільної точки кола до вершин вписаного в нього квадрата є величиною сталою. Знайдіть цю величину, якщо радіус кола дорівнює R .

До § 16

1 **870.** Знайдіть довжину кола, радіус якого дорівнює:

- 1) $\frac{2}{\pi}$ см;   2) π см.

871. У скільки разів збільшиться або зменшиться довжина кола, якщо радіус кола:

- 1) збільшити у 8 разів;   2) зменшити в 6 разів?

2 **872.** Побудуйте коло, довжина якого 8π см.

873. Знайдіть діаметр кола, довжина якого дорівнює:

- 1) 18π см;   2) 9π дм;   3) 10 см;   4) $4\pi^2$ дм.

874. Радіус кола дорівнює 1 см. Знайдіть довжину дуги, градусна міра якої:

- 1) 30° ;   2) 60° ;   3) 150° ;
4) 270° ;   5) 315° ;   6) 345° .

3 **875.** Довжина першого кола на 8π см більша за довжину другого. На скільки сантиметрів радіус першого кола більший за радіус другого?

876. Знайдіть довжину кола, якщо його дуга градусної міри 120° має довжину 8 см.

877. Діаметр ведучого колеса електровоза 1,6 м. Знайдіть швидкість електровоза (у км/год), якщо ведуче колесо за одну хвилину робить 120 обертів. Відповідь округліть до десятих.

878. Кінці хорди ділять коло у відношенні 1 : 5, при цьому більша дуга має довжину 20π см. Знайдіть довжину хорди.

879. Довжина сторони правильного шестикутника дорівнює a . У шестикутник вписано коло. Знайдіть довжину дуги кола між точками його дотику до сусідніх сторін шестикутника.

880. Знайдіть довжину кола, описаного навколо рівнобедреного трикутника з основою 8 см і бічною стороною 5 см.

④ 881. Периметр прямокутної трапеції 60 см, а більша бічна сторона 17 см. Знайдіть довжину кола, вписаного у трапецію.

882. З вала зняли шар стружки завтовшки 0,3 см. Знайдіть довжину кола вала до обробки, якщо довжина кола після обробки склала 14,5 см.

883. За даною хордою a знайдіть довжину її дуги, градусна міра якої: 1) 30° ; 2) 150° .

884. За даною довжиною дуги l знайдіть її хорду, якщо градусна міра дуги:

- 1) 135° ; 2) 240° .

885. Навколо кола радіуса r описано трикутник, кути якого відносяться як 1:2:3. Знайдіть довжини дуг, кінцями яких є точки дотику.

До § 17

① 886. Знайдіть площу круга, радіус якого дорівнює:

- 1) $\frac{2}{\sqrt{\pi}}$ см; 2) $\frac{1}{\pi}$ дм.

② 887. Площа круга дорівнює 196π см². Знайдіть діаметр круга.

888. Площа круга дорівнює 10 дм². Знайдіть з точністю до десятих дециметра радіус круга.

889. Площі двох кругів відносяться як 9:16. Визначте відношення їхніх радіусів.

890. Яку частину площі круга становить площа сектора, якщо відповідний сектору центральний кут дорівнює:

- 1) 10° ; 2) 36° ; 3) 108° ;
4) 150° ; 5) 230° ; 6) 315°

891. Знайдіть градусну міру центрального кута, що відповідає сектору, площа якого складає:

- 1) $\frac{1}{4}$; 2) $\frac{1}{8}$; 3) $\frac{2}{3}$; 4) $\frac{7}{12}$

від площі круга.

③ 892. Довжини двох кіл дорівнюють $a\pi$ см і $3a\pi$ см. Знайдіть відношення площ обмежених ними кругів.

893. Знайдіть площу круга, вписаного в рівносторонній трикутник, площа якого дорівнює $9\sqrt{3}$ см².

894. Знайдіть відношення площі круга до площі вписаного в нього квадрата.

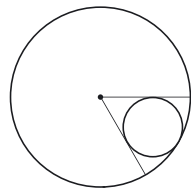
895. Знайдіть радіус круга, якщо площа сектора цього круга дорівнює 10π см², а центральний кут, що відповідає цьому сектору, дорівнює 225° .

896. Знайдіть площу кругового сегмента, якщо радіус круга дорівнює 18 см, а центральний кут, що відповідає сегменту, дорівнює:

- 1) 60° ;   2) 135° ;   3) 150° ;
4) 240° ;   5) 300° ;   6) 330° .

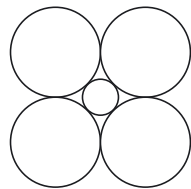
897. Кінці хорди, довжина якої $8\sqrt{2}$ см, ділять коло у відношенні 1 : 3. Знайдіть площі двох утворених сегментів.

898. У круговий сектор, дуга якого містить 60° , вписано коло радіуса r см, як показано на малюнку 153 (коло дотикається до радіусів і дуги, що обмежують сектор). Знайдіть площу сектора.

Мал. 153

899. Навколо круга радіуса r розташовано чотири однакових круги, кожний з яких дотикається до даного круга, і кожні два сусідніх круги дотикаються між собою (мал. 154). Знайдіть площу одного із цих кругів.

Мал. 154

900. Знайдіть площу кільця, що міститься між двома концентричними колами, довжини яких дорівнюють C_1 і C_2 ($C_1 > C_2$).

901. У крузі радіуса R по різні боки від центра проведено дві паралельні між собою хорди, одна з яких стягує дугу 60° , друга – 120° . Знайдіть площу частини круга, що міститься між хордами.

Головне в розділі 4

ПРАВИЛЬНІ МНОГОКУТНИКИ

Правильним многокутником називають опуклий многокутник, у якого всі сторони між собою рівні і всі кути між собою рівні.

Якщо α_n – кут правильного многокутника, то

$$\alpha_n = \frac{180^\circ(n-2)}{n}.$$

Якщо β_n – зовнішній кут правильного n -кутника, то

$$\beta_n = \frac{360^\circ}{n}.$$

Теорема (про коло, описане навколо правильного многокутника, і коло, вписане в нього). **Якщо многокутник правильний, то навколо нього можна описати коло і в нього можна вписати коло.**

Наслідок 1. Центри вписаного і описаного кіл правильного многокутника збігаються.

Наслідок 2. Коло, вписане у правильний многокутник, дотикається до сторін многокутника у їхніх серединах.

$$\gamma_n = \frac{360^\circ}{n},$$

де γ_n – центральний кут правильного n -кутника.

$$S_n = pr,$$

де p – півпериметр n -кутника; r – радіус вписаного в нього кола.

Загальна формула	$n = 3$	$n = 4$	$n = 6$
$r = \frac{a_n}{2 \operatorname{tg} \frac{180^\circ}{n}}$	$r = \frac{a_3}{2\sqrt{3}} = \frac{a_3\sqrt{3}}{6}$	$r = \frac{a_4}{2}$	$r = \frac{a_6\sqrt{3}}{2}$
$R = \frac{a_n}{2 \sin \frac{180^\circ}{n}}$	$R = \frac{a_3}{\sqrt{3}} = \frac{a_3\sqrt{3}}{3}$	$R = \frac{a_4}{\sqrt{2}} = \frac{a_4\sqrt{2}}{2}$	$R = a_6$
$r = R \cos \frac{180^\circ}{n}$	$r = \frac{R}{2}$	$r = \frac{R\sqrt{2}}{2}$	$r = \frac{R\sqrt{3}}{2}$

ДОВЖИНА КОЛА. ДОВЖИНА ДУГИ КОЛА

Довжина кола, радіус якого дорівнює R , обчислюється за формулою

$$C = 2\pi R.$$

Довжину дуги l_α можна обчислити за формулою:

$$l_\alpha = \frac{\pi R}{180} \cdot \alpha,$$

де α – градусна міра дуги.

ПЛОЩА КРУГА ТА ЙОГО ЧАСТИН

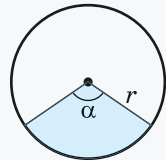
Теорема (про площу круга). Площа S круга, радіус якого дорівнює r , обчислюється за формулою:

$$S = \pi r^2.$$

Частину круга, обмежену двома його радіусами, називають **сектором**.

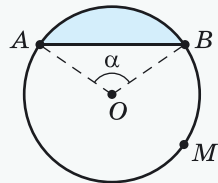
Площа сектора, що відповідає центральному куту градусної міри α , обчислюється за формулою

$$S_\alpha = \frac{\pi r^2}{360} \cdot \alpha.$$

Частину круга, обмежену хордою і відповідною їй дугою, називають **сегментом**. На малюнку зображено два сегменти, один з яких обмежено хордою AB і дугою AB , а другий – хордою AB і дугою AMB .

Якщо градусна міра центрального кута, що відповідає сегменту, менша за 180° , то площу сегмента знаходимо як різницю площ відповідного сектора і трикутника AOB . Якщо градусна міра центрального кута, що відповідає сегменту, більша за 180° , то площу сегмента знаходимо як суму площ відповідного сектора і трикутника AOB . Сегмент, якому відповідає розгорнутий кут, є півкрусом, і його площа дорівнює $\frac{\pi r^2}{2}$, де r – радіус круга.

Площа сегмента, що не є півкрусом, обчислюється за формулою

$$S_{\text{сегм.}} = \frac{\pi r^2}{360} \cdot \alpha \pm S_{AOB}.$$

У цьому розділі ви:

- **пригадаєте** поняття подібності трикутників та рівності фігур;
- **дізнаєтеся** про переміщення (рух) і його властивості, симетрію відносно точки і прямої, поворот, паралельне перенесення, перетворення подібності;
- **навчитеся** виконувати перетворення фігур, знаходити площі подібних фігур.

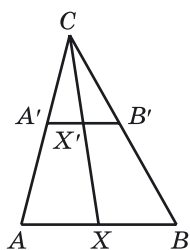

18. ПЕРЕМІЩЕННЯ (РУХ) ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ. РІВНІСТЬ ФІГУР

Перетворення фігур

Будь-яку геометричну фігуру можна розглядати як множину точок. Наприклад, відрізок – це множина точок прямої, що лежать між двома її точками, разом із цими точками.

Іноді між точками двох геометричних фігур можна встановлювати певну відповідність.

Мал. 155

Нехай $A'B'$ – середня лінія трикутника ABC , що паралельна стороні AB (мал. 155). Уважатимемо, що кожній точці X сторони AB трикутника ABC відповідає точка X' середньої лінії $A'B'$, що лежить на промені CX . Наприклад, точці A відповідає точка A' , точці B – точка B' . Точку X' , яка відповідає точці X , називають *образом* точки X , точку X при цьому називають *прообразом* точки X' .

За встановленою відповідністю кожній точці X відрізка AB відповідає певна точка X' відрізка $A'B'$. При цьому кожна точка відрізка $A'B'$ є відповідною деякій точці відрізка AB . Окрім цього, різним точкам відрізка AB відповідають різні точки відрізка $A'B'$. Множиною всіх точок, які відповідають точкам відрізка AB , є відрізок $A'B'$. Таким чином, отримали перетворення відрізка AB у відрізок $A'B'$.

Перетворенням фігури F у фігуру F' називають таку відповідність, при якій:

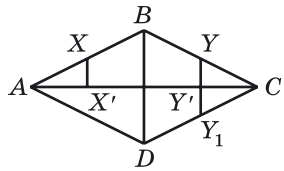
- 1) кожній точці фігури F відповідає певна точка фігури F' ;
- 2) кожна точка фігури F' є образом деякої точки фігури F ;
- 3) різним точкам фігури F відповідають різні точки фігури F' .

Кажуть, що фігура F' є *образом фігури F* для даного перетворення, а фігура F є *прообразом* фігури F' .

Зауважимо, що не кожна відповідність між точками двох фігур є перетворенням.

Задача 1. Чи є перетворенням відповідність, при якій кожній точці X ромба $ABCD$ ставиться у відповідність точка X' – точка перетину діагоналі ромба AC з перпендикуляром, проведеним через точку X до прямої, що містить AC ?

Розв'язання. Для даної відповідності кожній точці X ромба $ABCD$ відповідає єдина точка X' діагоналі ромба AC (мал. 156). Але водночас кожній точці Y' діагоналі AC (за винятком точок A і C) відповідають дві точки ромба Y і Y_1 . Тому дана відповідність не є перетворенням.

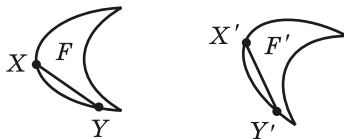
Мал. 156

Відповідь. Ні.

Переміщення (рух) та його властивості

Перетворення однієї фігури в іншу називають переміщенням (рухом), якщо воно зберігає відстань між точками, тобто переводить будь-які дві точки X і Y першої фігури в точки X' і Y' другої так, що $XY = X'Y'$ (мал. 157).

Мал. 157

Розглянемо основні *властивості* переміщення.

Теорема 1 (властивість переміщення). Точки, що лежать на прямій, під час переміщення переходять у точки, що лежать на прямій, і зберігається порядок їхнього взаємного розташування.

Доведення. 1) Нехай точки A , B і C лежать на одній прямій. Тоді одна з них лежить між двома іншими, наприклад, точка C лежить між точками A і B (мал. 158). Тоді:

$$AB = AC + CB.$$

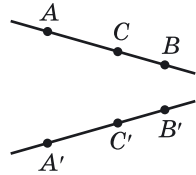
2) Деяке переміщення переводить точку A в точку A' , точку B – у точку B' , точку C – у точку C' . Оскільки переміщення зберігає відстані між будь-якими двома точками, то:

$$A'B' = AB, A'C' = AC, C'B' = CB.$$

Тому:

$$A'B' = A'C' + C'B'.$$

3) З останньої рівності випливає, що точки A' , B' і C' лежать на одній прямій, причому точка C' лежить між точками A' і B' . ▲

Мал. 158

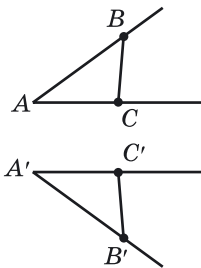

Наслідок. Під час переміщення прямої переходять у прямі, промені – у промені, відрізки – у відрізки.

Теорема 2 (властивість переміщення). Під час переміщення кут переходить у рівний йому кут.

Доведення. Нехай маємо нерозгорнутий кут BAC . Під час переміщення два промені AB і AC , що виходять із спільної точки і не лежать на одній прямій, переходять у деякі два промені $A'B'$ і $A'C'$ (мал. 159).

Мал. 159

Оскільки переміщення зберігає відстані між будь-якими двома точками, то $AB = A'B'$, $AC = A'C'$, $BC = B'C'$.

Тоді $\triangle ABC = \triangle A'B'C'$ (за трьома сторонами).

З рівності трикутників випливає, що $\angle BAC = \angle B'A'C'$. ▲

Рівність фігур

Використовуючи поняття переміщення, можна сформулювати загальне означення рівності геометричних фігур.

Дві фігури називають *рівними*, якщо при переміщенні вони переходять одна в одну.

Відомі нам з попередніх класів означення рівності відрізків, кутів і трикутників не суперечать наведеному загальному означенню рівних фігур.

Із цього означення випливає, що:

- 1) якщо фігура F дорівнює фігурі F_1 , то і F_1 дорівнює F ;
- 2) якщо фігура F дорівнює фігурі F_1 , а F_1 дорівнює F_2 , то F дорівнює F_2 ;
- 3) якщо фігура F дорівнює фігурі F_1 , то існує деяке переміщення, що переводить фігуру F у фігуру F_1 .

Які саме види переміщень існують, ми розглянемо у наступних параграфах.

Задача 2. $\triangle ABC$ – рівнобедрений з основою AB . Чи існує

- переміщення, при якому: 1) відрізок AC переходить у відрізок BC ; 2) кут A переходить у кут B ?
- Розв'язання. Оскільки трикутник рівнобедрений з основою AB , то $AC = BC$ і $\angle A = \angle B$. Тому існує переміщення, що переводить відрізок AC у відрізок BC , і існує переміщення, що переводить кут A в кут B .
- Відповідь. 1) Так; 2) так.

Що називають перетворенням фігури F у фігуру F' ?
 ● Яке перетворення фігури називають переміщенням?
 ● Сформулюйте і доведіть властивості переміщення.
 ● Які фігури називають рівними?
 ● Які висновки можна зробити із загального означення рівності фігур?

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

1 902. Чи існує переміщення, яке переводить відрізок AB у відрізок $A'B'$, якщо:

- 1) $AB = 5$ см; $A'B' = 5$ см;
- 2) $AB = 4$ см; $A'B' = 7$ см?

903. Чи існує переміщення, яке переводить відрізок MN у відрізок $M'N'$, якщо:

- 1) $MN = 6$ см; $M'N' = 4$ см;
- 2) $MN = 7$ см; $M'N' = 7$ см?

904. Чи існує переміщення, яке переводить кут D в кут D' , якщо:

- 1) $\angle D = 60^\circ$; $\angle D' = 62^\circ$;
- 2) $\angle D = 30^\circ$; $\angle D' = 30^\circ$?

905. Чи існує переміщення, яке переводить кут A в кут A' , якщо:

- 1) $\angle A = 100^\circ$; $\angle A' = 100^\circ$;
- 2) $\angle A = 98^\circ$; $\angle A' = 85^\circ$?

2 906. При переміщенні трикутник ABC перейшов у трикутник $A'B'C'$. Знайдіть кути трикутника $A'B'C'$, якщо трикутник ABC – рівнобедрений з кутом A при вершині і $\angle A = 20^\circ$.

907. При переміщенні прямокутний трикутник ABC з катетами $AC = 3$ см і $BC = 4$ см перейшов у трикутник $A'B'C'$. Знайдіть сторони трикутника $A'B'C'$.

908. $ABCD$ – паралелограм. Чи існує переміщення, при якому:

- 1) сторона AB переходить у сторону CD ;
- 2) кут BAD переходить у кут BCD ?

909. $KLMN$ – ромб. Чи існує переміщення, при якому:

- 1) сторона KL переходить у сторону KN ;
- 2) кут KLN переходить у кут MNL ?

3 910. Нехай маємо два кола зі спільним центром O . Кожній точці X першого кола відповідає точка X' другого кола, яка лежить на промені OX . Чи буде ця відповідність між точками двох кіл перетворенням?

911. Коло із центром у точці O вписано у квадрат. Кожній точці X кола відповідає точка X' квадрата, яка лежить на промені OX . Чи буде ця відповідність між точками кола і квадрата перетворенням?

912. Чи існує переміщення, при якому відрізок MN переходить у відрізок KL , якщо $M(-2; 3)$, $N(2; 0)$, $K(5; 1)$, $L(0; 2)$?

913. Чи існує переміщення, при якому відрізок AB переходить у відрізок CD , якщо $A(0; 5)$, $B(6; -3)$, $C(4; 5)$, $D(-1; 0)$?

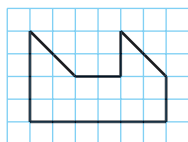

914. Чи існує переміщення, яке переводить коло $x^2 + y^2 - 2x - 4y - 11 = 0$ у коло $x^2 + y^2 + 6x - 2y - 6 = 0$?

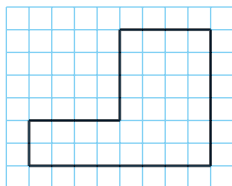
915. Чи існує переміщення, яке переводить коло $x^2 + y^2 - 4x + 2y - 4 = 0$ у коло $x^2 + y^2 + 8x = 0$?

916. Розділіть фігуру, зображену на малюнку 160, на дві рівні частини.

917. Розділіть фігуру, зображену на малюнку 161, на дві рівні частини.

Мал. 160

Мал. 161

Вправи для повторення

918. Знайдіть кути паралелограма, якщо один з них на 30° більший за інший.

919. Одна зі сторін трикутника дорівнює 7 см, дві інші утворюють кут 60° , а їхня різниця дорівнює 3 см. Знайдіть площу трикутника.

920. Два кола з радіусами 4 см і 9 см мають зовнішній дотик. Спільна зовнішня дотична дотикається до кіл у точках A і B . Знайдіть AB .

921. У правильному п'ятикутнику $ABCDE$ діагоналі AD і BE перетинаються в точці O . Знайдіть кут DOE .

Життєва математика

922. 1) Одного рулону шпалер вистачає для обклеювання смуги від підлоги до стелі завширшки 1,6 м. Скільки рулонів шпалер потрібно купити для обклеювання прямокутної кімнати розмірами $3,6 \times 4,8$ м (вікнами та дверима знехтувати)?

2) *Проектна діяльність.* Дізнайтеся вартість шпалер, які вам до вподоби, та обчисліть скільки потрібно заплатити грошей за них.

Цікаві задачі – поміркуй одначе

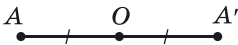
923. На колі навмання розташували 5 точок. Доведіть, що:
- 1) існує принаймні три трійки точок, що є вершинами тупокутних трикутників;
  - 2) існує таке розташування точок, при якому тупокутних трикутників буде точно три.

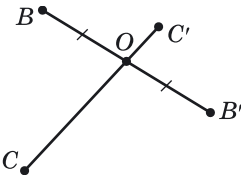
19. СИМЕТРИЯ ВІДНОСНО ТОЧКИ

Дві точки A і A' називають *симетричними відносно точки O* , якщо O є серединою відрізка AA' (мал. 162).

Мал. 162

Мал. 163

Точкою, симетричною точці O , буде сама точка O .

На малюнку 163 точки B і B' симетричні відносно точки O , а точки C і C' не є симетричними відносно точки O .

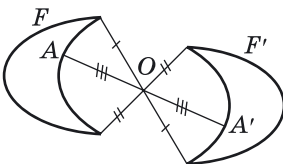
Щоб побудувати точку A' , симетричну точці A відносно точки O :

- 1) проводимо промінь AO ;
- 2) по інший бік від точки O відкладаємо на ньому відрізок $OA' = OA$ (див. мал. 162).

Задача 1. Точки $A(x; 2)$ і $A'(-3; y)$ симетричні відносно точки $O(4; -5)$. Знайти x і y .

- Розв'язання. Точка O – середина відрізка AA' . За формулами середини відрізка: $4 = \frac{x + (-3)}{2}$ і $-5 = \frac{2 + y}{2}$, звідси: $x = 11$, $y = -12$.
- Відповідь. $x = 11$, $y = -12$.

Якщо кожна точка фігури F симетрична деякій точці фігури F' відносно точки O , і навпаки, то фігури F і F' називають *симетричними відносно точки O* (мал. 164). Таке перетворення фігури F у фігуру F' називають *перетворенням симетрії відносно точки O* .

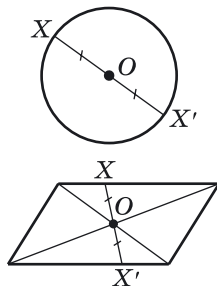
Мал. 164

Якщо перетворення симетрії відносно точки O переводить фігуру F

у себе, то фігуру F називають *центрально-симетричною*, а точку O – її *центром симетрії*.

Прикладами центрально-симетричних фігур є коло і паралелограм (мал. 165). Центром симетрії кола є центр кола, а центром симетрії паралелограма – точка перетину його діагоналей.

Симетрію відносно точки називають ще *центральною симетрією*.

Мал. 165

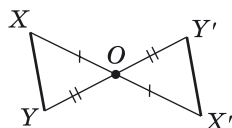
Теорема (про перетворення симетрії відносно точки). Перетворення симетрії відносно точки є переміщенням.

Доведення. Нехай X і Y – дві довільні точки фігури F , а перетворення симетрії відносно точки O переводить їх у точки X' і Y' (мал. 166).

Оскільки $XO = X'O$, $YO = Y'O$ (за означенням симетрії) і $\angle XOY = \angle X'OY'$ (як вертикальні), то $\triangle XOY = \triangle X'OY'$ (за двома сторонами і кутом між ними).

Тому $XY = X'Y'$. Це означає, що симетрія відносно точки O є переміщенням.

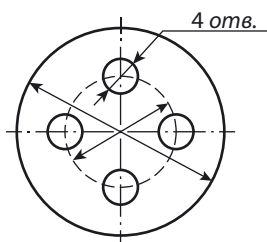
(Випадок, коли точки X , Y і O лежать на одній прямій, розгляньте самостійно). ▲

Мал. 166

Приклади центрально-симетричних фігур трапляються у природі, техніці, побуті (мал. 167). Наприклад, центрально симетричними є орнаменти на килимах, вишивках тощо (мал. 168). В алгебрі, наприклад, графіком функції

$y = \frac{6}{x}$ є гіпербола, симетрична відносно початку координат (мал. 169).

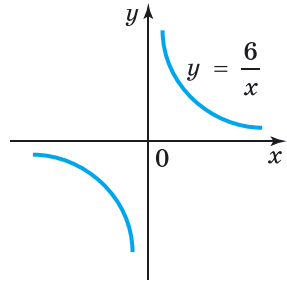
Мал. 167

Мал. 168

Мал. 169

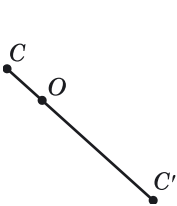

Які точки називають симетричними відносно даної точки? Яке перетворення називають симетрією відносно даної точки? Яку фігуру називають центрально-симетричною? Яку точку називають центром симетрії фігури? Доведіть, що перетворення симетрії відносно точки є переміщенням. Наведіть приклади фігур, що мають центр симетрії.

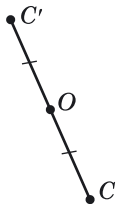

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

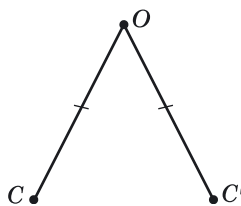
924. (Усно) На якому з малюнків 170–173 точки C і C' симетричні відносно точки O ?

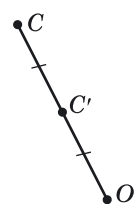
Мал. 170

Мал. 171

Мал. 172

Мал. 173

925. Дано дві точки O і A . Побудуйте точку A' , симетричну точці A відносно точки O .

926. Дано дві точки O і B . Побудуйте точку B' , симетричну точці B відносно точки O .

927. Дано відрізок AB , $A(-2; 3)$, $B(4; 5)$. Побудуйте відрізок, симетричний відрізку AB відносно початку координат, та запишіть координати його кінців.

928. Дано відрізок MN , кінці якого мають координати $M(-2; -1)$, $N(4; -3)$. Побудуйте відрізок, симетричний від-

різку MN відносно початку координат, та запишіть координати його кінців.

929. Серед точок $A(-2; 3)$, $B(2; 3)$, $C(-2; -3)$, $D(2; -3)$ укажіть пари точок, які симетричні відносно початку координат.

930. Чи симетричні точки $A(-2; 3)$ і $B(4; -7)$ відносно точки $O(1; 2)$?

931. Які координати має точка O , відносно якої симетричні точки $M(-4; 5)$ і $N(8; -1)$?

932. Точки $A(x; -3)$ і $A'(5; y)$ симетричні відносно точки $O(7; 1)$. Знайдіть x і y .

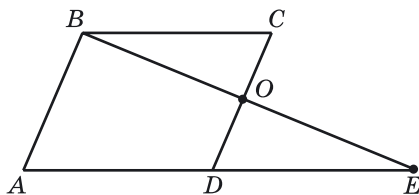
933. Точки $B(5; y)$ і $B'(x; -7)$ симетричні відносно точки $O(-3; 4)$. Знайдіть x і y .

934. Чи має центр симетрії:

- 1) відрізок;   2) промінь;   3) пряма;   4) коло?
Якщо так, то вкажіть центр симетрії.

3 **935.** $ABCD$ – паралелограм (мал. 174). Точка E симетрична точці A відносно точки D . Доведіть, що:

- 1) точки C і D симетричні відносно точки O ;
2) точки B і E симетричні відносно точки O .

Мал. 174

936. $ABCD$ – паралелограм (мал. 174). Точка E симетрична точці B відносно точки O . Доведіть, що:

- 1) точки C і D симетричні відносно точки O ;
2) точки A і E симетричні відносно точки D .

937. Запишіть рівняння кола, яке симетричне колу

$$(x - 2)^2 + (y + 3)^2 = 16 \text{ відносно:}$$

- 1) початку координат;   2) точки $O(-1; 5)$.

938. Запишіть рівняння кола, яке симетричне колу

$$(x + 1)^2 + (y - 5)^2 = 9 \text{ відносно:}$$

- 1) початку координат;   2) точки $O(2; -3)$.

4 **939.** Запишіть рівняння прямої, яка симетрична прямій $2x - y + 5 = 0$ відносно:

- 1) початку координат;   2) точки $O(1; 3)$.

940. Запишіть рівняння прямої, яка симетрична прямій $x + 2y - 3 = 0$ відносно:

- 1) початку координат;   2) точки $O(-1; -2)$.

Вправи для повторення

2 941. З точки до прямої проведено перпендикуляр і похилу, що вдвічі більша за перпендикуляр. Знайдіть кут між похилою і прямою.

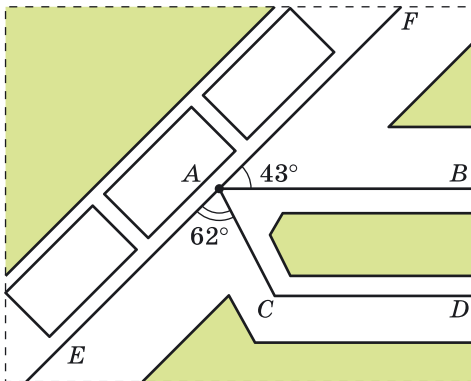
3 942. Знайдіть кути рівнобічної трапеції, бічна сторона якої перпендикулярна до діагоналі й дорівнює меншій основі.

4 943. Площа прямокутного трикутника в 4 рази менша за площу квадрата, який побудовано на гіпотенузі. Знайдіть гострі кути трикутника.

Життєва математика

944. На плані міста вулиці, позначені як AB і CD , паралельні. Вулиця EF становить з вулицями AB і AC кути відповідно 43° і 62° . Знайдіть кут, який утворюють між собою вулиці AC і CD .

Цікаві задачі – поміркуй одначе

945. Знайдіть довжини сторін AB і AC трикутника ABC , якщо $BC = 8$ см, а довжини висот, проведених до AC і BC , дорівнюють відповідно $6,4$ см і 4 см. Скільки випадків слід розглянути?

§ 20. СИМЕТРІЯ ВІДНОСНО ПРЯМОЇ

Дві точки A і A' називають *симетричними відносно прямої l* , якщо ця пряма є серединним перпендикуляром до відрізка AA' (мал. 175).

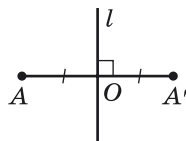
Якщо точка A лежить на прямій l , то її вважають симетричною самій собі відносно прямої l .

На малюнку 176 точки B і B' симетричні відносно прямої l , точки C і C' не симетричні відносно прямої l , а точка D симетрична сама собі відносно прямої l .

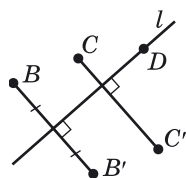
Щоб побудувати точку A' , симетричну точці A відносно прямої l :

1) проводимо перпендикуляр AO з точки A до прямої l ;

2) на його продовженні з іншого боку від прямої l відкладаємо відрізок $OA' = OA$ (див. мал. 175).

Мал. 175

Мал. 176

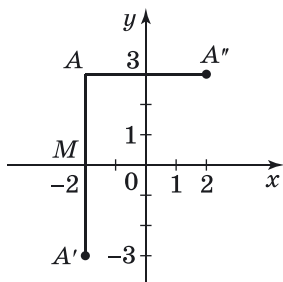
Задача. Знайдіть координати точок, симетричних точці

• $A(-2; 3)$ відносно осей координат.

• Розв'язання. Нехай точка A' симетрична точці A відносно осі x (мал. 177). Тоді $AA' \perp x$ і точка M середина відрізка AA' . Тому абсциса точки A' дорівнює абсцисі точки A , а ординати цих точок – протилежні числа. Отже, $A'(-2; -3)$.

• Нехай точка A'' симетрична точці A відносно осі y . Міркуючи аналогічно, матимемо $A''(2; 3)$.

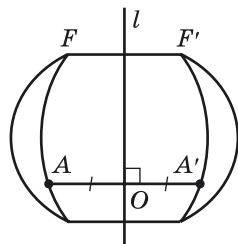
• Відповідь. $A'(-2; -3)$ і $A''(2; 3)$.

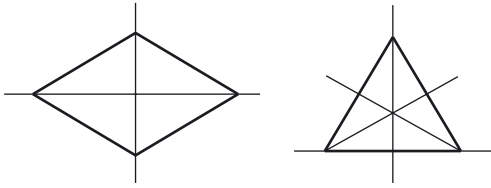
Мал. 177

Якщо кожна точка фігури F відносно прямої l симетрична деякій точці фігури F' , і навпаки, то фігури F і F' називають *симетричними відносно прямої l* (мал. 178).

Якщо перетворення симетрії відносно прямої l переводить фігуру F у себе, то фігуру F називають *симетричною відносно прямої l* , а пряму l – її *віссю симетрії*.

Мал. 178

Мал. 179

Прикладами фігур, які мають вісь симетрії, є ромб і рівносторонній трикутник (мал. 179). Ромб має дві осі симетрії, а рівносторонній трикутник – три.

Симетрію відносно прямої називають ще *осьовою симетрією*.

Теорема (про перетворення симетрії відносно прямої). **Перетворення симетрії відносно прямої є переміщенням.**

Доведення. Виберемо систему координат так, щоб вісь симетрії збігалася з вісю y .

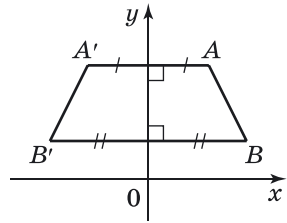
Нехай $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$ – дві довільні точки фігури F , а A' і B' – точки, симетричні відповідно точкам A і B відносно прямої y (мал. 180).

Тоді можемо вказати координати точок A' і B' : $A'(-x_1; y_1)$ і $B'(-x_2; y_2)$ (див. розв'язання задачі на попередній сторінці).

$$\text{Маємо: } AB^2 = (x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2;$$

$$A'B'^2 = (-x_1 + x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2 = (x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2.$$

Тому $AB^2 = A'B'^2$, отже, $AB = A'B'$, тобто симетрія відносно прямої є переміщенням. ▲

Мал. 180

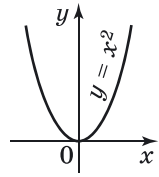
Фігури, симетричні відносно прямої, оточують нас у повсякденному житті, є у природі, техніці тощо (мал. 181).

Мал. 181

В алгебрі симетрія відносно прямої трапляється під час побудови графіків. Наприклад, графік функції $y = x^2$ симетричний відносно осі ординат (мал. 182).

Мал. 182

А ще раніше...

Слово «симетрія» – грецького походження (*сим* – з, *метрон* – міра) і дослівно означає «співмірність». У давнину цей термін застосовували в архітектурі та мистецтві, маючи на увазі гармонійність, рівновагу, красу.

Пізнаючи в буденному житті явища природи, люди помічали симетричну форму листя та метеликів, спіралі раковин, будови кристалів тощо, а також симетрію будови тіла людини.

Вчення про симетрію веде свій початок з давнини, про що свідчать геометричні орнаменти, які збереглися на кам'яних плитах, посудинах тощо. Багатовікові спостереження людини за симетрією мінералів, рослин, тварин та досвід застосування симетрії в будівництві і мистецтві привели до створення вчення про симетрію.

Про симетрію у трактаті «Про архітектуру» писав римський інженер Вітрувій (I ст.). Симетрію вивчали і застосовували архітектори й художники епохи Відродження, зокрема видатні італійські живописці Леонардо да Вінчі та Рафаель Санті; нею займалися вчені Луї Пастер (1822–1895), П'єр і Жак Кюрі та інші.

У геометрію елементи вчення про симетрію ввів французький математик А.М. Летанур (1752–1833).

У наші часи вчення про симетрію є основою науки кристалографії та широко застосовується в науці, техніці й промисловості..

Які точки називають симетричними відносно даної прямої? ● Яке перетворення називають симетрією відносно прямої? ● Яку фігуру називають симетричною відносно даної прямої? ● Як називають пряму, відносно якої фігура є симетричною? ● Доведіть, що перетворення симетрії відносно прямої є переміщенням. ● Наведіть приклади фігур, що мають вісь симетрії.

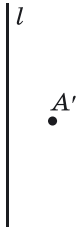

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

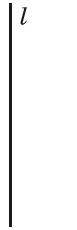
1 946. (Усно) На якому з малюнків 183–186 точки A і A' симетричні відносно прямої l ?

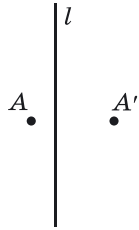
Мал. 183

Мал. 184

Мал. 185

Мал. 186

947. Дано пряму l і точку M , що їй не належить. Побудуйте точку, симетричну точці M відносно прямої l .

948. Дано пряму l і точку N , що їй не належить. Побудуйте точку N' , симетричну точці N відносно прямої l .

2 949. Дано відрізок CD , кінці якого мають координати $C(-4; 1)$, $D(2; -3)$. Побудуйте відрізок, симетричний відріzkу CD відносно осі абсцис, та запишіть координати його кінців.

950. Дано відрізок AB , кінці якого мають координати $A(2; 5)$, $B(3; -1)$. Побудуйте відрізок, симетричний відріzkу AB відносно осі ординат, та запишіть координати його кінців.

951. Серед точок $A(-2; 5)$, $B(-2; -5)$, $C(2; 5)$, $D(2; -5)$ укажіть пари точок, симетричних відносно осі ординат.

952. Серед точок $M(3; -4)$, $N(-3; 4)$, $K(-3; -4)$, $L(3; 4)$ укажіть пари точок, симетричних відносно осі абсцис.

953. Накресліть трикутник ABC . Побудуйте трикутник, симетричний трикутнику ABC відносно прямої BC .

954. Накресліть прямокутний трикутник ABC з гіпотенузою AB . Побудуйте трикутник, симетричний трикутнику ABC відносно прямої AC .

955. Скільки осей симетрії має:

- 1) відрізок;
- 2) промінь;
- 3) пряма;
- 4) коло;
- 5) прямокутник, що не є квадратом;
- 6) квадрат?

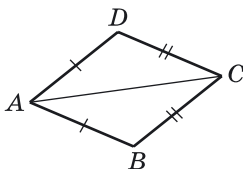
3 956. Знайдіть x і y , якщо точки $A(x; -2)$ і $A'(3; y)$ симетричні відносно:

- 1) осі абсцис;   2) осі ординат.

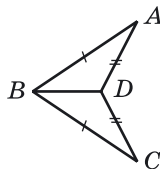
957. Знайдіть x і y , якщо точки $A(-5; y)$ і $A'(x; 6)$ симетричні відносно:

- 1) осі абсцис;   2) осі ординат.

958. На малюнку 187 $AD = AB$, $CD = CB$. Доведіть, що точки B і D симетричні відносно прямої AC .

Мал. 187

Мал. 188

959. На малюнку 188 $AB = BC$, $AD = DC$. Доведіть, що точки A і C симетричні відносно прямої BD .

960. Осі координат є осями симетрії ромба. Середина однієї зі сторін ромба – точка $N(-2; 3)$. Знайдіть координати вершин ромба.

961. Осі координат є осями симетрії квадрата. Середина однієї зі сторін квадрата – точка $M(2; -2)$. Знайдіть координати вершин квадрата.

4 962. Запишіть рівняння прямої, яка симетрична прямій $2x - 3y - 6 = 0$ відносно:

- 1) осі абсцис;   2) осі ординат.

963. Запишіть рівняння прямої, яка симетрична прямій $4x - y + 8 = 0$ відносно:

- 1) осі абсцис;   2) осі ординат.

Вправи для повторення

2 964. Периметр ромба дорівнює 24 см, а один з його кутів дорівнює 60° . Знайдіть діагоналі ромба.

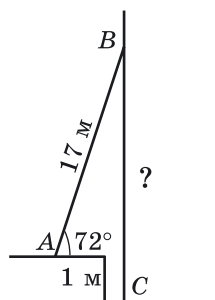
3 965. Знайдіть площу рівнобедреного трикутника, периметр якого дорівнює 36 см, а основа менша за бічну сторону на 3 см.

4 966. Знайдіть відношення площі правильного шестикутника, вписаного в коло, до площі квадрата, описаного навколо цього кола.

Життєва математика

967. Пожежна драбина висунута на 17 м при граничному куту підйому 72° . Знайдіть висоту, якої досяг верхній кінець драбини, якщо її нижній кінець віддалений від поверхні землі на 1 м.

Цікаві задачі – поміркуй одначе

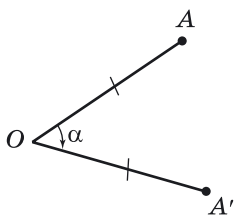
968. (Київська математична олімпіада, 1993 р.) Дано три ненульових вектори $\vec{a}$, $\vec{b}$ і $\vec{c}$, які попарно неколінеарні. Довести, що коли вектор $\vec{a} + \vec{b}$ колінеарний вектору $\vec{c}$, а вектор $\vec{b} + \vec{c}$ колінеарний вектору $\vec{a}$, то вектор $\vec{a} + \vec{c}$ колінеарний вектору $\vec{b}$. Знайдіть суму векторів $\vec{a} + \vec{b} + \vec{c}$.

21. ПОВОРОТ

Поворотом навколо точки O на кут α називають перетворення, при якому точка A переходить у точку A' так, що $OA = OA'$ і $\angle AOA' = \alpha$ (мал. 189).

Мал. 189

Після повороту точка O переходить у себе. Точку O називають *центром повороту*, а кут AOA' – *кутом повороту*.

Поворот можна виконати у двох напрямках: за годинниковою стрілкою і проти годинникової стрілки.

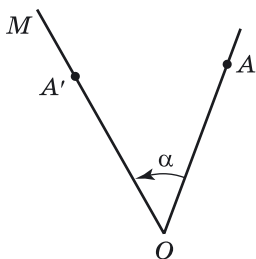
На малюнку 189 виконано поворот точки A навколо точки O на кут α за годинниковою стрілкою.

Щоб побудувати точку A' , у яку переходить точка A внаслідок повороту в заданому напрямі (за годинниковою стрілкою або проти) навколо центру повороту (точки O) на кут α :

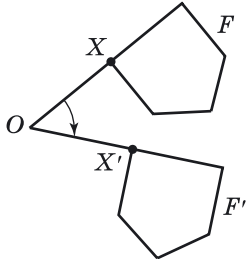
- 1) проводимо промінь OA ;
- 2) від променя OA в заданому напрямі відкладаємо кут AOM , що дорівнює куту α ;

3) на промені OM позначаємо точку A' таку, що $OA = OA'$ (мал. 190).

На малюнку 190 виконано поворот точки A навколо точки O на кут α проти годинникової стрілки.

Мал. 190

Мал. 191

Зауважимо, що поворот на 180° навколо точки O як за годинниковою стрілкою, так і проти годинникової стрілки є симетрією відносно точки O .

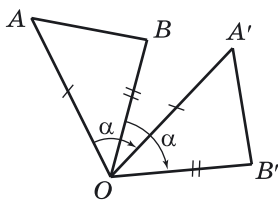
Якщо задано кут α , центр і напрям повороту, то навколо центра повороту можна виконати поворот будь-якої фігури F . Для цього кожному точку X фігури F потрібно повернути навколо центра повороту на заданий кут α , отримавши у такий спосіб точку X' фігури F' (мал. 191). У такому разі кажуть, що поворот навколо точки O на кут α відображає фігуру F у фігуру F' .

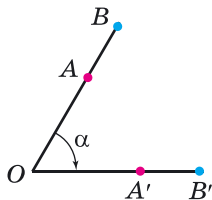
Теорема (про поворот навколо точки). Перетворення повороту є переміщенням.

Доведення. Нехай при повороті навколо точки O на кут α точки A і B фігури F переходять відповідно в точки A' і B' фігури F' . Тоді $OA = OA'$, $OB = OB'$ і $\angle AOA' = \angle BOB'$.

- 1) Нехай точки A , B і O не лежать на одній прямій (мал. 192). Тоді $\angle AOB = \angle A'OB'$ (бо кожний із цих кутів дорівнює різниці кутів α і $\angle BOA'$). Тому $\triangle AOB = \triangle A'OB'$ (за двома сторонами і кутом між ними), звідси $AB = A'B'$.
- 2) Нехай точки A , B і O лежать на одній прямій (мал. 193).

Мал. 192

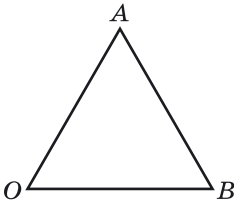
Мал. 193

Тоді $AB = OB - OA = OB' - OA' = A'B'$.

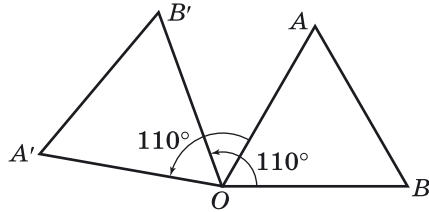
Отже, в обох випадках $AB = A'B'$. ▲

Задача. Трикутник AOB – рівносторонній (мал. 194).

- 1) Побудувати відрізок $A'B'$, у який переходить відрізок AB при повороті навколо точки O на кут 110° проти годинникової стрілки.
- 2) Знайти градусну міру кута AOB' .

Мал. 194

Мал. 195

Розв'язання. 1) Побудову зображено на малюнку 195.

2) $\angle AOB' = \angle B'OB - \angle AOB = 110^\circ - 60^\circ = 50^\circ$.

Відповідь. 2) 50° .

Що називають поворотом навколо точки O на кут α ?

- Що називають центром повороту; кутом повороту?
- Доведіть, що перетворення повороту є переміщенням.

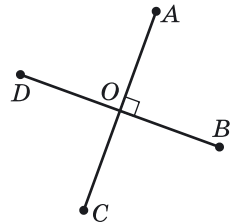
Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

969. У яку точку при повороті на кут 90° за годинниковою стрілкою навколо точки O (мал. 196) переходить точка:

- 1) B ; 2) D ; 3) A ; 4) C ?

970. У яку точку при повороті на кут 90° проти годинникової стрілки навколо точки O (мал. 196) переходить точка:

- 1) A ; 2) D ; 3) B ; 4) C ?

Мал. 196

971. Стрілки годинника показують 11 год.

Який час покаже годинник, якщо хвилинна стрілка здійснить поворот на 120° ?

972. Стрілки годинника показують 8 год. Який час покаже годинник, якщо хвилинна стрілка здійснить поворот на 60° ?

2 973. Дано точки A і O . Побудуйте точку A' , у яку переходить точка A при повороті навколо точки O :

- 1) за годинниковою стрілкою на 80° ;
- 2) проти годинникової стрілки на 130° .

974. Дано точки B і O . Побудуйте точку B' , у яку переходить точка B при повороті навколо точки O :

- 1) проти годинникової стрілки на 70° ;
- 2) за годинниковою стрілкою на 100° .

975. У яку точку переходить точка $B(0; -3)$ при повороті відносно початку координат на:

- 1) 90° проти годинникової стрілки;
- 2) 90° за годинниковою стрілкою;
- 3) 180° ?

976. У яку точку переходить точка $A(2; 0)$ при повороті відносно початку координат на:

- 1) 90° за годинниковою стрілкою;
- 2) 90° проти годинникової стрілки;
- 3) 180° ?

3 977. Накресліть трикутник ABC . Виконайте поворот трикутника на 60° за годинниковою стрілкою навколо вершини B .

978. Накресліть трикутник ABC . Виконайте поворот трикутника на 110° проти годинникової стрілки навколо вершини C .

979. Побудуйте точки, у які переходять точки $A(3; -1)$, $B(-2; 2)$, $C(1; 2)$, $D(-4; -4)$ при повороті на 90° проти годинникової стрілки навколо початку координат. Укажіть координати одержаних точок.

980. Побудуйте точки, у які переходять точки $M(-4; 2)$, $N(1; -1)$, $K(4; 3)$, $L(-2; -2)$ при повороті на 90° за годинниковою стрілкою навколо початку координат. Укажіть координати одержаних точок.

981. На який найменший кут треба повернути квадрат відносно його центра симетрії, щоб він перейшов сам у себе?

4 982. Точка $A(m; -3)$ переходить у точку $A'(n; 4)$ при повороті навколо початку координат на 90° за годинниковою стрілкою. Знайдіть m і n .

983. Точка $B(4; m)$ переходить у точку $B'(-3; n)$ при повороті навколо початку координат на 90° проти годинникової стрілки. Знайдіть m і n .

984. Знайдіть координати точки A' , у яку переходить точка $A(2; 0)$ при повороті навколо початку координат на кут 45° за годинниковою стрілкою.

985. Знайдіть координати точки B' , у яку переходить точка $B(0; 2)$ при повороті навколо початку координат на кут 45° проти годинникової стрілки.

986. Дано відрізок AB . За допомогою циркуля і лінійки виконайте поворот навколо його середини на 120° за годинниковою стрілкою.

Вправи для повторення

2 **987.** Знайдіть площу прямокутного трикутника, гіпотенуза якого дорівнює 25 см, а один з катетів – 20 см.

3 **988.** Сторони трикутника дорівнюють 8 см, 9 см і 13 см. Знайдіть сторони подібного йому трикутника, у якого сума найбільшої і найменшої сторін дорівнює 84 см.

4 **989.** Кут між векторами $\vec{a}$ і $\vec{b}$ дорівнює 45° , $|\vec{a}| = 2\sqrt{2}$, $|\vec{b}| = 3$. Знайдіть $|\vec{a} - 2\vec{b}|$.

Піготуйтеся до вивчення нового матеріалу

990. 1) Вектор $\vec{m}(-2; 3)$ відкладено від точки $L(4; 5)$. Знайдіть координати кінця вектора.

2) Вектор $\vec{m}(a; b)$ відкладено від точки $K(x; y)$. Знайдіть координати кінця вектора.

991. 1) Точка $M(4; -3)$ – кінець вектора $\vec{d}(-5; 0)$. Знайдіть координати початку вектора.

2) Точка $C(x'; y')$ – кінець вектора $\vec{d}(a; b)$. Знайдіть координати початку вектора.

Життєва математика

992. Аліса й Сергій виготовляли кільце для баскетбольної гри. Баскетбольне кільце має бути діаметром 18 дюймів. Якої довжини (з точністю до десятих см) потрібно взяти металевий дріт для виготовлення кільця, щоб воно відповідало вимогам гри?

Цікаві задачі – поміркуй одначе

993. Бісектриса кута A трикутника ABC перетинає описане навколо нього коло в точці D . Знайдіть довжини хорд DC і DB , якщо $DI = l$, де I – центр кола, вписаного у трикутник.

22. ПАРАЛЕЛЬНЕ ПЕРЕНЕСЕННЯ

Нехай дано вектор $\vec{p}$.

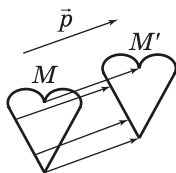

Паралельним перенесенням на вектор $\vec{p}$ називають таке перетворення, при якому кожній точці M відповідає така точка M' , що $MM' = \vec{p}$ (мал. 197).

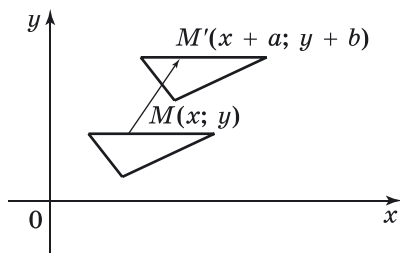
Якщо координати вектора відомі, то можна дати інше означення паралельного перенесення на вектор $\vec{p}(a; b)$.

Паралельним перенесенням називають таке перетворення фігури, при якому її довільна точка $M(x; y)$ переходить у точку $M'(x + a; y + b)$, де a і b – одні й ті самі для всіх точок фігури (мал. 198).

Мал. 197

Мал. 198

Якщо точка M' має координати $(x'; y')$, то отримаємо формули паралельного перенесення:

$$x' = x + a, \quad y' = y + b.$$

Задача 1. Паралельне перенесення задано формулами

• $x' = x + 2, y' = y - 3$. З'ясуйте:

• 1) у яку точку при цьому паралельному перенесенні переходить точка $A(5; 4)$;

- 2) яка точка при цьому паралельному перенесенні переходить у точку $B'(-7; -3)$.
- Розв'язання. 1) Нехай точка $A(5; 4)$ переходить у точку $A'(x'; y')$, тоді $x' = 5 + 2$, $x' = 7$, $y' = 4 - 3$, $y' = 1$. Отже, $A'(7; 1)$.
- 2) Нехай у точку $B'(-7; -3)$ перейшла точка $B(x; y)$, тоді $-7 = x + 2$, звідки $x = -9$ і $-3 = y - 3$, звідки $y = 0$. Отже, $B(-9; 0)$.
- Відповідь. 1) $A'(7; 1)$; 2) $B(-9; 0)$.

Задача 2. Знайти формули, що задають паралельне перенесення, при якому точка $C(2; -5)$ переходить у точку $C'(4; 9)$.

- Розв'язання. Щоб знайти значення a і b , у формули паралельного перенесення $x' = x + a$ і $y' = y + b$ підставимо значення відповідних координат точок C і C' . Матимемо: $4 = 2 + a$ і $9 = -5 + b$; звідки $a = 2$ і $b = 14$.
- Отже, формули паралельного перенесення мають вигляд: $x' = x + 2$, $y' = y + 14$.
- Відповідь. $x' = x + 2$, $y' = y + 14$.

Теорема (про паралельне перенесення). Паралельне перенесення є переміщенням.

Доведення. Нехай при деякому паралельному перенесенні точки $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$ фігури F переходять відповідно в точки $A'(x_1 + a; y_1 + b)$ і $B'(x_2 + a; y_2 + b)$ фігури F' .

Тоді за формулою відстані між двома точками:

$$AB^2 = (x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2;$$

$$A'B'^2 = (x_1 + a - (x_2 + a))^2 + (y_1 + b - (y_2 + b))^2 =$$

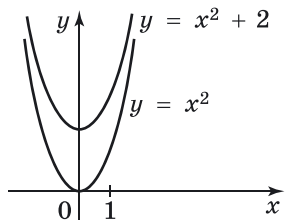
$$= (x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2.$$

Отже, $AB^2 = A'B'^2$, а тому $AB = A'B'$. ▲

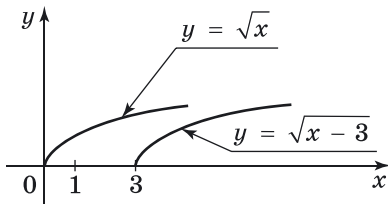
Однакові малюнки, що періодично повторюються на шпалерах, тканинах, вишитих рушниках, секції огорожі, паркетна підлога з малюнками, які повторюються, зовнішній вигляд поверхів багатоповерхівок є прикладами паралельного перенесення у повсякденному житті.

За допомогою паралельного перенесення будують графіки функцій в алгебрі. Наприклад, щоб побудувати графік функції $y = x^2 + 2$, треба для графіка функції $y = x^2$ виконати паралельне перенесення на дві одиниці вгору (мал. 199), а щоб побудувати графік функції $y = \sqrt{x - 3}$, треба графік функції $y = \sqrt{x}$ паралельно перенести на три

одиниці праворуч (мал. 200).

Мал. 199

Мал. 200

Що називають паралельним перенесенням (сформулюйте два означення)? ● Які формули задають паралельне перенесення? ● Доведіть, що паралельне перенесення є переміщенням. ● Наведіть приклади паралельного перенесення з життя. ● Наведіть приклади паралельного перенесення в алгебрі.

Розв'яжіть задачі та виконайте вправи

994. (Усно) Які з тверджень правильні:

- 1) існує паралельне перенесення, при якому більша основа трапеції переходить у меншу;
- 2) при паралельному перенесенні коло переходить у коло того самого радіуса;
- 3) при паралельному перенесенні прямокутний трикутник переходить у рівносторонній;
- 4) існує паралельне перенесення, при якому сторона паралелограма переходить у паралельну їй сторону?

995. Паралельне перенесення задано формулами: $x' = x - 2$; $y' = y + 5$. У які точки при цьому паралельному перенесенні переходять точки:

- 1) $O(0; 0)$; 2) $A(3; -1)$; 3) $B(2; -5)$; 4) $C(10; 1)$?

996. Паралельне перенесення задано формулами: $x' = x + 1$, $y' = y - 2$. У які точки при цьому паралельному перенесенні переходять точки:

- 1) $O(0; 0)$; 2) $M(-2; 4)$; 3) $N(-1; 2)$; 4) $K(-5; 8)$?

997. Паралельне перенесення задано формулами: $x' = x + 3$, $y' = y - 7$. Які точки при цьому паралельному перенесенні переходять у точки:

- 1) $K'(2; 3)$; 2) $M'(3; -7)$;
3) $N'(0; 0)$; 4) $L'(4; -5)$?

1006. Запишіть рівняння кола, у яке переходить коло $(x - 5)^2 + (y + 2)^2 = 7$ при паралельному перенесенні, заданому формулами: $x' = x + 3$, $y' = y - 4$.

4 1007. Запишіть рівняння прямої, у яку переходить пряма $x + 2y - 4 = 0$ при паралельному перенесенні, заданому формулами: $x' = x + 1$; $y' = y - 2$.

1008. Запишіть рівняння прямої, у яку переходить пряма $3x - y - 6 = 0$ при паралельному перенесенні, заданому формулами: $x' = x - 2$, $y' = y + 3$.

1009. Виконали паралельне перенесення прямої $2x - 5y - 10 = 0$. Запишіть рівняння прямої, що при цьому отримали, якщо вона проходить через точку:

- 1) $O(0; 0)$;   2) $A(2; -1)$.

1010. Виконали паралельне перенесення прямої $3x - 2y + 6 = 0$. Запишіть рівняння прямої, що при цьому отримали, якщо вона проходить через точку:

- 1) $O(0; 0)$;   2) $B(4; -1)$.

Вправи для повторення

2 1011. Один з кутів прямокутного трикутника дорівнює 45° , а інший прямокутний трикутник є рівнобедреним. Чи подібні ці трикутники?

3 1012. Кут при основі рівнобедреного трикутника дорівнює 30° , а бічна сторона – 4 см. Знайдіть довжину медіани, проведеної до бічної сторони.

4 1013. Знайдіть площу трапеції з основами 20 см і 12 см, якщо центр кола, описаного навколо цієї трапеції, лежить на більшій основі.

Підготуйтеся до вивчення нового матеріалу

1014. Доведіть, що $\triangle ABC \sim \triangle A_1B_1C_1$, якщо:

- 1) $\angle A = 50^\circ$, $\angle B = \angle B_1 = 100^\circ$, $\angle C_1 = 30^\circ$;
- 2) $\angle C = \angle C_1 = 20^\circ$, $AC = 2$ см, $BC = 5$ см, $A_1C_1 = 4$ см, $B_1C_1 = 10$ см;
- 3) $AB = 3$ см, $BC = 4$ см, $AC = 6$ см, $A_1B_1 = 9$ см, $B_1C_1 = 12$ см, $A_1C_1 = 18$ см.

1015. $\triangle ABC \sim \triangle A_1B_1C_1$, $\frac{AB}{A_1B_1} = 3$, $P_{ABC} = 24$ см. Знайдіть $P_{A_1B_1C_1}$.

Життєва математика

1016. У шкільній майстерні шаблони гайок мають форму правильних многокутників та кути 90° , 120° і 135° відповідно. Визначте форму гайок, для яких можна використати ці шаблони.

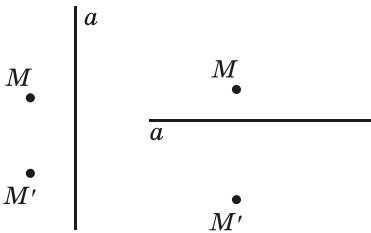
Цікаві задачі – поміркуй одначе

1017. Кожне з трьох рівних між собою кіл радіуса r дотикається до двох інших. Знайдіть площу трикутника, утвореного спільними дотичними до цих кіл.

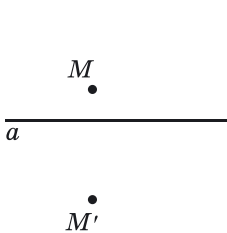
Домашня самостійна робота № 5 (§§ 18–22)

Кожне завдання має по чотири варіанти відповіді (А–Г), серед яких лише один є правильним. Оберіть правильний варіант відповіді.

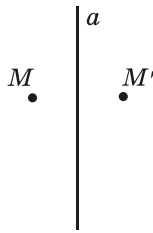
1. На якому з малюнків 203–206 точки M і M' симетричні відносно прямої a ?

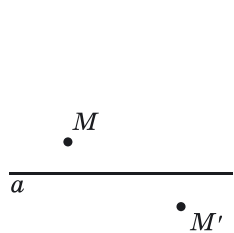
Мал. 203

Мал. 204

Мал. 205

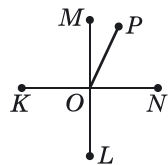

Мал. 206

А. мал. 203   Б. мал. 204   В. мал. 205   Г. мал. 206

2. У яку точку при повороті навколо точки O на кут 90° проти годинникової стрілки переходить точка N (мал. 207)?

А. K Б. M В. P Г. L

Мал. 207

3. Паралельне перенесення задано формулами: $x' = x - 1$; $y' = y + 3$. У яку точку при цьому паралельному перенесенні переходить точка $T(2; -5)$?

А. $T'(3; 8)$ Б. $T'(-2; 1)$ В. $T'(5; -6)$ Г. $T'(1; -2)$

2 4. При переміщенні трикутник ABC перейшов у трикутник $A'B'C'$. Знайдіть кут A' трикутника $A'B'C'$, якщо трикутник ABC є рівнобедреним і його кут при вершині C дорівнює 140° .

А. 20° Б. 40° В. 140° Г. 100°

5. Укажіть координати точки, що симетрична точці $M(-1; 5)$ відносно початку координат.

А. $(5; -1)$ Б. $(1; 5)$ В. $(-1; -5)$ Г. $(1; -5)$

6. Точки $B(x; -2)$ і $B'(3; y)$ симетричні відносно точки $O(2; 1)$. Знайдіть x і y .

А. $x = 1; y = 3$ Б. $x = -1; y = 3$

В. $x = 1; y = 4$ Г. $x = -1; y = 4$

3 7. Точки $A(-2; y)$ і $B(x; 5)$ симетричні відносно осі абсцис. Знайдіть x і y .

А. $x = -2, y = 5$ Б. $x = 2, y = 5$

В. $x = -2, y = -5$ Г. $x = 2, y = -5$

8. При паралельному перенесенні точка $A(-2; 3)$ переходить у точку $A'(4; 0)$. У яку точку при такому паралельному перенесенні перейде точка $B(3; -1)$?

А. $B'(-3; 2)$ Б. $B'(9; -4)$ В. $B'(-9; 4)$ Г. $B'(3; -2)$

9. У яку точку переходить точка $A(-2; 3)$ при повороті навколо початку координат на кут 90° за годинниковою стрілкою?

А. $A'(2; 3)$ Б. $A'(2; -3)$ В. $A'(-3; -2)$ Г. $A'(3; 2)$

4 10. Запишіть рівняння прямої, яка симетрична прямій $x - 2y - 10 = 0$ відносно початку координат.

А. $x - 2y + 10 = 0$ Б. $x + 2y - 10 = 0$

В. $x + 2y + 10 = 0$ Г. $x - 2y = 0$

11. Виконали паралельне перенесення прямої $3x - y = 0$. Запишіть рівняння цієї прямої, якщо вона проходить через точку $M(-1; 4)$.

А. $x - 3y + 13 = 0$ Б. $3x - y + 7 = 0$

В. $3x - y - 7 = 0$ Г. $3x + y - 1 = 0$

12. У яке коло із запропонованих при переміщенні може перейти коло $x^2 + y^2 + 2x - 6y + 6 = 0$?

А. $x^2 - 8x + y^2 = 0$ Б. $x^2 + y^2 + 6y = 0$

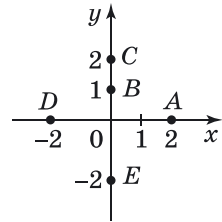
В. $x^2 + y^2 - 4y = 0$ Г. $x^2 + 10x + y^2 = 0$

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ ДО §§ 18–22

① 1. Дано пряму a і точку M , що їй не належить. Побудуйте точку M' , симетричну точці M відносно прямої a .

2. У яку точку при повороті навколо точки O на кут 90° проти годинникової стрілки перейде точка A (мал. 208)?

3. Паралельне перенесення задано формулами: $x' = x + 3$, $y' = y - 2$. У яку точку при цьому паралельному перенесенні переходить точка $L(-3; 8)$?

Мал. 208

② 4. При переміщенні трикутник ABC перейшов у трикутник $A'B'C'$. Знайдіть кути трикутника $A'B'C'$, якщо трикутник ABC рівнобедрений з основою AC , а кут B дорівнює 40° .

5. Дано відрізок MN , $M(-4; 2)$, $N(-2; 5)$. Побудуйте відрізок, симетричний відрізку MN відносно початку координат, та знайдіть координати його кінців.

6. Точки $M(-2; y)$ і $M'(x; 5)$ симетричні відносно точки $O(1; 6)$. Знайдіть x і y .

③ 7. Точки $A(x; -6)$ і $B(4; y)$ симетричні відносно осі ординат. Знайдіть x і y .

8. Чи існує паралельне перенесення, при якому точка $A(-2; 5)$ переходить в точку $A'(4; 1)$, а точка $B(0; 0)$ – в точку $B'(6; -3)$?

④ 9. Запишіть рівняння прямої, яка симетрична прямій $3x - 4y - 24 = 0$ відносно початку координат.

Додаткові завдання

10. Чи існує переміщення, яке переводить коло $x^2 + y^2 - 4x + 6y - 3 = 0$ у коло $x^2 + y^2 - 8y = 0$?

11. Виконали паралельне перенесення прямої $2x + y - 8 = 0$. Запишіть рівняння прямої, яку при цьому отримали, якщо вона проходить через точку $A(5; 1)$.

Вправи для повторення розділу 5

До § 18

① 1018. При переміщенні відрізок AB перейшов у відрізок $A'B'$. Чи рівні між собою відрізки AB і $A'B'$?

1019. При переміщенні фігура F перейшла у фігуру F' . При другому переміщенні фігура F' перейшла у фігуру F'' . Чи рівні між собою фігури F і F'' ?

② 1020. $ABCD$ – квадрат. Чи існує переміщення, яке переводить:

- 1) сторону AB у сторону BC ;
- 2) кут ABC у кут BCD ?

1021. Три сторони одного трикутника відповідно дорівнюють трьом сторонам другого трикутника. Чи існує переміщення, яке переводить перший трикутник у другий?

③ 1022. Чи рівні між собою два квадрати, якщо:

- 1) рівні їхні периметри;
- 2) рівні їхні площі;
- 3) діагональ одного з них дорівнює діагоналі другого;
- 4) діагональ одного з них дорівнює стороні другого?

1023. Периметри двох ромбів рівні. Чи завжди існує переміщення, яке переводить один з них у другий?

④ 1024. Коло із центром у точці O описано навколо квадрата. Як задати відповідність між точками кола і квадрата так, щоб ця відповідність була перетворенням фігур?

1025. Чи існує переміщення, яке переводить кут BAC у кут BCA , якщо $A(2; -3)$, $B(-2; -6)$, $C(-5; -2)$?

До § 19

① 1026. Побудуйте точку $A(-2; 5)$ та точку, їй симетричну відносно початку координат.

② 1027. Дано відрізок AB і точку O . Побудуйте відрізок, симетричний відріzkу AB відносно точки O , якщо:

- 1) точка O не належить відріzkу AB ;
- 2) точка O належить відріzkу AB .

1028. Чи симетричні точки A і A' відносно початку координат, якщо:

- 1) $A(4; -5)$ і $A'(-4; -5)$;
- 2) $A(-3; 2)$ і $A'(3; -2)$?

1029. Знайдіть координати точки A' , симетричної точці $A(-4; 5)$ відносно точки $O(2; -9)$.

1030. Чи може пряма при симетрії відносно точки перейти сама в себе?

3 1031. Точки A і A' симетричні відносно початку координат. Знайдіть довжину відрізка AA' , якщо $A(-3; 4)$.

1032. Запишіть рівняння прямої, у яку при симетрії відносно початку координат переходить пряма:

$$1) x = 3; \quad 2) y = -2.$$

1033. Відрізки AB і CD симетричні відносно точки O . Доведіть, що прямі AB і CD паралельні.

4 1034. Чи може точка перетину діагоналей трапеції бути її центром симетрії?

1035. Побудуйте відрізок, серединою якого є дана точка, а кінці лежать на двох даних прямих, що перетинаються.

1036. Дано точки A і O . Використовуючи лише циркуль, побудуйте точку A' , у яку переходить точка A при симетрії відносно точки O .

До § 20

1 1037. Побудуйте точку $A(3; -4)$ та точки, симетричні точці A відносно координатних осей.

2 1038. Побудуйте коло радіуса 3 см і пряму, що його не перетинає. Побудуйте коло, симетричне даному відносно цієї прямої.

1039. Накресліть тупокутний трикутник ABC з тупим кутом C . Побудуйте трикутник, симетричний трикутнику ABC відносно прямої BC .

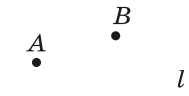
3 1040. На кожній зі сторін кута позначили по точці на однаковій відстані від його вершини. Доведіть, що ці точки симетричні відносно прямої, яка містить бісектрису кута.

1041. Складіть рівняння кола, симетричного відносно осі абсцис колу з радіусом 2 і центром у точці $O(-2; 3)$.

1042. Осі координат є осями симетрії прямокутника. Одна з його вершин має координати $(-3; 4)$. Знайдіть координати інших вершин прямокутника.

4 1043. Прямі AC і BD – осі симетрії чотирикутника $ABCD$. Доведіть, що $ABCD$ – ромб.

1044. Точки A і A' , B і B' попарно симетричні відносно прямої l (мал. 209). Доведіть, що навколо чотирикутника $ABB'A'$ можна описати коло.

1045. Доведіть, що фігура, яка має дві взаємно перпендикулярні осі симетрії, має і центр симетрії.

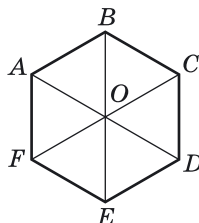

Мал. 209

1046. Точки A і B лежать по один бік від прямої l . Знайдіть на цій прямій таку точку C , щоб значення суми $AC + CB$ було найменшим.

До § 21

1047. $ABCDEF$ – правильний шестикутник (мал. 210). У яку точку при повороті навколо точки O :

Мал. 210

- 1) на кут 60° за годинниковою стрілкою перейде точка A ; точка C ;
- 2) на кут 120° проти годинникової стрілки перейде точка E ; точка B ?

1048. Дано відрізок AB і точку O , яка йому не належить. Побудуйте відрізок $A'B'$, у який перейде відрізок AB при повороті навколо точки O :

- 1) на 90° проти годинникової стрілки;
- 2) на 20° за годинниковою стрілкою.

1049. У яку точку переходить точка $C(-5; 0)$ при повороті навколо початку координат:

- 1) на 90° за годинниковою стрілкою;
- 2) на 90° проти годинникової стрілки;
- 3) на 180° ?

1050. Побудуйте фігуру, у яку переходить квадрат при повороті навколо точки перетину його діагоналей на 45° за годинниковою стрілкою.

1051. У результаті повороту навколо точки A рівносторонній трикутник ABC перейшов у трикутник ACD . На який кут виконали поворот?

1052. Знайдіть координати точки C' , у яку перейде точка $C(2; 0)$ при повороті навколо початку координат на кут 60° проти годинникової стрілки.

1053. Складіть рівняння прямої, яку отримають у результаті повороту прямої $2x - y + 1 = 0$ навколо початку координат на кут 90° :

- 1) за годинниковою стрілкою;
- 2) проти годинникової стрілки.

1054. Дано відрізок AB . За допомогою тільки циркуля і лінійки без поділок виконайте поворот навколо його середини на кут 135° за годинниковою стрілкою.

До § 22

1 **1055.** Які з тверджень правильні:

- 1) існує паралельне перенесення, при якому одна бічна сторона трикутника переходить в іншу його бічну сторону;
- 2) при паралельному перенесенні зберігається градусна міра кута;
- 3) існує паралельне перенесення, при якому сторона ромба переходить у протилежну сторону;
- 4) існує паралельне перенесення, при якому квадрат переходить у ромб, жоден з кутів якого не є прямим?

1056. Паралельне перенесення задано формулами: $x' = x - 3$; $y' = y + 2$. У які точки при цьому паралельному перенесенні перейдуть кінці відрізка AB , якщо:

- 1) $A(3; -2)$; $B(0; 0)$;
- 2) $A(2; 5)$; $B(1; -3)$?

2 **1057.** Паралельне перенесення задано формулами: $x' = x + 3$; $y' = y - 5$. При цьому паралельному перенесенні трикутник ABC переходить у трикутник $A'B'C'$. Знайдіть координати вершин трикутника ABC , якщо $A'(3; -5)$, $B'(0; 0)$, $C'(2; -7)$.

1058. При паралельному перенесенні точка $A(2; -7)$ перейшла у точку $A'(-3; 5)$.

- 1) Запишіть формули цього паралельного перенесення.
- 2) У яку точку при цьому паралельному перенесенні переходить точка $A'(-3; 5)$?

1059. Дано точки $A(2; 5)$, $B(-3; 1)$, $C(5; -13)$. Запишіть формули паралельного перенесення, при якому образом точки A є середина відрізка BC .

3 **1060.** Дано трикутник з вершинами в точках $A(-3; 5)$, $B(4; 7)$, $C(-1; 2)$. Виконайте таке паралельне перенесення трикутника, при якому точка A переходить у точку C . Зробіть малюнок та запишіть координати вершин отриманого трикутника.

1061. Дано коло із центром у точці $O(-1; 2)$, яке проходить через точку $B(3; 5)$. Запишіть рівняння кола, у яке переходить дане коло при паралельному перенесенні, що задано формулами: $x' = x$, $y' = y + 2$.

4 1062. При паралельному перенесенні точка $A(5; -2)$ перейшла в точку $A'(4; 0)$. Запишіть рівняння образу кривої $x^2 - 2x + y^2 + 4y = 0$ при такому паралельному перенесенні та побудуйте його.

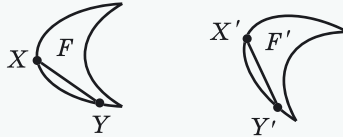
1063. Вершини трикутника ABC мають координати $A(0; 4)$, $B(3; 0)$, $C(3; 4)$. Після паралельного перенесення центр вписаного у трикутник кола перейшов у початок координат. У яку точку перейшов центр кола, описаного навколо трикутника?

Головне в розділі 5

ПЕРЕМІЩЕННЯ (РУХ) ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ. РІВНІСТЬ ФІГУР

Перетворення однієї фігури в іншу називають *переміщенням (рухом)*, якщо воно зберігає відстань між точками, тобто переводить будь-які дві точки X і Y першої фігури в точки X' і Y' другої так, що $XY = X'Y'$.

Теорема 1 (властивість переміщення). Точки, що лежать на прямій, під час переміщення переходять у точки, що лежать на прямій, і зберігається порядок їхнього взаємного розташування.

Наслідок. Під час переміщення прямі переходять у прямі, промені – у промені, відрізки – у відрізки.

Теорема 2 (властивість переміщення). Під час переміщення кут переходить у рівний йому кут.

Дві фігури називають *рівними*, якщо при переміщенні вони переходять одна в одну.

СИМЕТРИЯ ВІДНОСНО ТОЧКИ

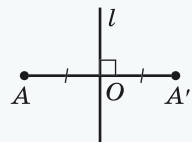
Дві точки A і A' називають *симетричними відносно точки O* , якщо O є серединою відрізка AA' .

Теорема (про перетворення симетрії відносно точки). Перетворення симетрії відносно точки є переміщенням.

СИМЕТРИЯ ВІДНОСНО ПРЯМОЇ

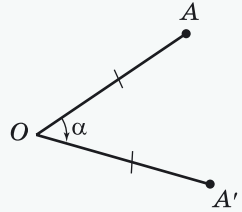
Дві точки A і A' називають *симетричними відносно прямої l* , якщо ця пряма є серединним перпендикуляром до відрізка AA' .

Теорема (про перетворення симетрії відносно прямої). Перетворення симетрії відносно прямої є переміщенням.

ПОВОРОТ

Поворотом навколо точки O на кут α називають перетворення, при якому точка A переходить у точку A' так, що $OA = OA'$ і $\angle AOA' = \alpha$.

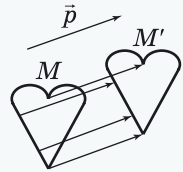
Точку O називають **центром повороту**, а кут AOA' – **кутом повороту**.

Теорема (про поворот навколо точки). Перетворення повороту є переміщенням.

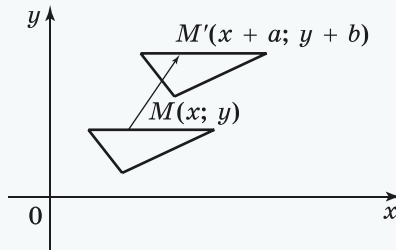
ПАРАЛЕЛЬНЕ ПЕРЕНЕСЕННЯ

Нехай дано вектор $\vec{p}$.

Паралельним перенесенням на вектор $\vec{p}$ називають таке перетворення, при якому кожній точці M відповідає така точка M' , що $\overline{MM'} = \vec{p}$.

Паралельним перенесенням називають таке перетворення фігури, при якому її довільна точка $M(x; y)$ переходить у точку $M'(x + a; y + b)$, де a і b – одні й ті самі для всіх точок фігури.

Формули паралельного перенесення:

$$x' = x + a, \quad y' = y + b.$$

Теорема (про паралельне перенесення). Паралельне перенесення є переміщенням.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ ЗА КУРС ГЕОМЕТРІЇ 9 КЛАСУ

1. Знайдіть координати середини відрізка CD , якщо $C(-2; 4)$, $D(8; 10)$.

2. Знайдіть модуль вектора $\vec{a}(-8; 15)$.

3. Сторони двох правильних п'ятикутників відносяться як $5 : 2$. Як відносяться їхні площі?

4. Дано вектори $\vec{b}(-2; 4)$ і $\vec{c}(-2; 4)$. Знайдіть координати вектора $\vec{d} = \frac{1}{2}\vec{b} - 3\vec{c}$.

5. Знайдіть сторону AB трикутника ABC , якщо $\angle C = 60^\circ$, $\angle A = 45^\circ$, $BC = \sqrt{6}$ см.

6. Внутрішній кут правильного многокутника дорівнює 144° . Знайдіть:

1) кількість сторін многокутника;

2) сторону многокутника, якщо його периметр дорівнює 80 см.

7. Складіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(-2; -1)$ і утворює з додатним напрямом осі абсцис кут 135° .

8. Знайдіть довжину кола, вписаного у трикутник зі сторонами 13 см, 4 см і 15 см.

9. Дві сторони трикутника дорівнюють 1 см і $4\sqrt{2}$ см. Знайдіть третю сторону, якщо вона у $\sqrt{2}$ разів більша за радіус кола, описаного навколо трикутника. Скільки розв'язків має задача?

ЗАДАЧІ ПІДВИЩЕНОЇ СКЛАДНОСТІ

Розділ 1. Метод координат на площині

1064. Вершини чотирикутника $ABCD$ мають координати $A(x_1; y_1)$, $B(x_2; y_2)$, $C(x_3; y_3)$, $D(x_4; y_4)$. Доведіть, що цей чотирикутник є паралелограмом тоді і тільки тоді, коли $x_1 + x_3 = x_2 + x_4$ і $y_1 + y_3 = y_2 + y_4$.

 1065. Кінці відрізка AB мають координати $A(x_1; y_1)$ і $B(x_2; y_2)$. Точка $M(x; y)$ ділить відрізок AB у відношенні $\frac{AM}{MB} = \lambda$. Доведіть, що координати точки M можна знайти за формулами:

$$x = \frac{x_1 + \lambda x_2}{1 + \lambda}; \quad y = \frac{y_1 + \lambda y_2}{1 + \lambda}.$$

1066. З фізики відомо, що центр мас однорідної трикутної пластини міститься в точці перетину медіан. Знайдіть координати центра мас – точки $M(x; y)$ трикутника ABC , якщо $A(x_1; y_1)$, $B(x_2; y_2)$, $C(x_3; y_3)$.

1067. Вершини трикутника ABC мають координати $A(-4; -1)$, $B(-1; 3)$, $C(2; -1)$. Бісектриса кута A перетинає BC у точці N . Знайдіть координати точки N .

1068. Нехай точки $A(x_1; y_1)$, $B(x_2; y_2)$ і $C(x_3; y_3)$ лежать на одній прямій, причому $x_2 \neq x_3$ і $y_2 \neq y_3$. Доведіть, що

$$\frac{x_1 - x_3}{x_2 - x_3} = \frac{y_1 - y_3}{y_2 - y_3}.$$

1069. При якому значенні a точки $A(a; -4)$, $B(2; -a)$, $C(8; 17)$ лежать на одній прямій?

1070. Знайдіть координати третьої вершини рівностороннього трикутника ABC , якщо $A(-1; 0)$, $B(1; 0)$.

1071. Знайдіть невідомі координати двох вершин ромба $ABCD$ з кутом 60° , якщо відомо координати двох його вершин $A(-1; 0)$ і $B(1; 0)$.

1072. Знайдіть точку перетину прямої $4x - 5y + 3 = 0$ з перпендикуляром, проведеним до неї з точки $A(-6; 4)$.

1073. Доведіть, що відстань від точки $A(x_0; y_0)$ до прямої $ax + by + c = 0$ можна знайти за формулою:

$$d = \frac{|ax_0 + by_0 + c|}{\sqrt{a^2 + b^2}}.$$

1074. Дві сторони квадрата лежать на прямих $5x - 12y - 65 = 0$ і $5x - 12y + 26 = 0$. Обчисліть його площу.

1075. Точка $A(x_0; y_0)$ лежить на колі $x^2 + y^2 = r^2$. Складіть рівняння дотичної до кола, що проходить через точку A .

1076. Скільки точок, обидві координати яких – цілі числа, належить колу $x^2 + y^2 = 10$?

1077. Точка $A(1; 0)$ лежить на колі із центром у початку координат і є вершиною правильного трикутника, вписаного в це коло. Знайдіть координати двох інших вершин трикутника.

1078. Складіть рівняння кола радіуса 10, що дотикається до кола $x^2 + y^2 - 10y = 0$ у точці $A(3; 1)$.

1079. При яких значеннях k пряма $y = kx - 5$ і коло $x^2 + y^2 = 9$:

- 1) мають одну спільну точку;
- 2) мають дві спільні точки;
- 3) не мають спільних точок?

1080. З точки $A(1; 6)$ до кола $x^2 + y^2 + 2x - 19 = 0$ проведено дотичні. Складіть рівняння цих дотичних.

1081. Складіть рівняння дотичних до кола

$$x^2 + y^2 + 10x - 2y + 6 = 0,$$

що паралельні прямій $2x + y - 7 = 0$.

1082. На колі $x^2 + y^2 - 26x + 30y + 313 = 0$ знайдіть найближчу до точки $A(3; 9)$ точку B . Знайдіть відстань від точки A до точки B .

1083. Якого найменшого значення може набувати вираз

$$\sqrt{x^2 + y^2 - 6x + 8y + 25} + \sqrt{x^2 + y^2 + 2x - 4y + 5}?$$

Розділ 2. Вектори на площині

1084. Дано чотирикутник $ABCD$ і точку O . Відомо, що $\overline{OB} - \overline{OA} = \overline{OC} - \overline{OD}$. Визначте вид чотирикутника $ABCD$.

1085. Дано два паралелограми $ABCD$ і $AB_1C_1D_1$, які мають спільну вершину A . Доведіть, що $CC_1 \leq BB_1 + DD_1$.

1086. $ABCD$ – квадрат, $\overline{AB}(6; 8)$. Знайдіть координати векторів $\overline{BC}$, $\overline{CD}$ і $\overline{DA}$.

1087. Через точку O перетину діагоналей AC і BD трапеції $ABCD$ ($AB \parallel CD$) проведено пряму, паралельну основам, яка перетинає бічні сторони AD і BC у точках M і N . Доведіть, що $\overline{MN} = \frac{b\overline{AB} + a\overline{DC}}{a + b}$, де $AB = a$, $CD = b$.

1088. Дано трикутник ABC , $\overline{AB}(3; 4)$, $\overline{BC}(-5; 12)$, BL – бісектриса трикутника. Знайдіть координати вектора $\overline{BL}$.

1089. Доведіть за допомогою векторів, що три висоти трикутника (або їхні продовження) перетинаються в одній точці.

1090. Доведіть за допомогою векторів, що всі медіани трикутника перетинаються в одній точці й діляться цією точкою у відношенні $2 : 1$, рахуючи від вершини.

1091. Доведіть за допомогою векторів, що бісектриса внутрішнього кута трикутника ділить протилежну сторону на відрізки, пропорційні прилеглим сторонам трикутника.

1092. Доведіть, що вектор $\vec{p} = \vec{b}(\vec{a}\vec{c}) - \vec{c}(\vec{a}\vec{b})$ перпендикулярний до вектора $\vec{a}$.

 1093. Точки M_1 і M_2 лежать на прямій $ax + by + c = 0$. Доведіть, що вектор $\overline{M_1M_2}$ перпендикулярний до вектора $\vec{p}(a; b)$.

1094. Напишіть рівняння прямої, що проходить через точку $A(-2; 1)$ перпендикулярно до вектора $\vec{a}(4; 5)$.

1095. Напишіть рівняння прямої, що є дотичною до кола $x^2 - 6x + y^2 + 8y = 0$ у точці $A(-1; -1)$.

1096. Виведіть формулу для знаходження косинуса кута між прямими $a_1x + b_1y + c_1 = 0$ і $a_2x + b_2y + c_2 = 0$.

Розділ 3. Розв'язування трикутників

1097. Для сторін трикутника a, b, c виконується рівність $a^2 = b^2 + c^2 + \sqrt{2}bc$. Знайдіть радіус кола, описаного навколо трикутника, якщо найбільша сторона трикутника дорівнює $6\sqrt{2}$ см.

1098. Медіани AM_1 і BM_2 трикутника ABC дорівнюють 9 см і 15 см відповідно, M – точка перетину медіан, $\angle AMB = 120^\circ$. Знайдіть довжину третьої медіани.

1099. Площа трикутника дорівнює S , а довжини двох його сторін – a і b . Знайдіть площі трикутників, на які він ділиться бісектрисою кута між даними сторонами.

1100. Усередині рівностороннього трикутника ABC дано точку M так, що $AM = 1$ см, $BM = 2$ см, $\angle AMB = 120^\circ$. Знайдіть CM .

1101. Кут при вершині C рівнобедреного трикутника ABC у 4 рази більший за кут при основі. На стороні AB взято точку M таку, що $AM : MB = 1 : 2$. Знайдіть $\angle ACM$.

1102. На сторонах BC і CD квадрата $ABCD$ взято відповідно точки M і N так, що $BM = \frac{1}{2}BC$ і $DN = \frac{1}{3}DC$. Доведіть, що $\angle MAN = 45^\circ$.

1103. Обчисліть площу трапеції, якщо її основи дорівнюють a і b , а прилеглі до основи a гострі кути дорівнюють α і β .

1104. Доведіть, що площу чотирикутника, вписаного в коло, можна обчислити за формулою

$$S = \sqrt{(p-a)(p-b)(p-c)(p-d)},$$

де a, b, c, d – сторони чотирикутника, p – його півпериметр.

1105. У коло радіуса R вписано трикутник, вершини якого ділять коло на частини у відношенні $2 : 5 : 17$. Знайдіть площу трикутника.

1106. (Теорема Птолемея.) Чотирикутник $ABCD$ є вписаним у коло. Доведіть, що $AB \cdot CD + AD \cdot BC = AC \cdot BD$.

1107. У трикутнику ABC через вершину A проведено пряму, що перетинає BC у точці D , причому $\frac{BD}{BC} = \alpha (\alpha < 1)$.

Через точку D проведено пряму, паралельну стороні AB , яка перетинає AC у точці E . Обчисліть відношення площі трикутника ABD до площі трикутника ECD .

Розділ 4. Правильні многокутники

1108. Навколо круга описано рівнобічну трапецію з основами a і b . Знайдіть площу круга.

1109. У коло вписано правильний трикутник ABK і квадрат $BCMN$. Знайдіть величину кута ABC .

1110. На сторонах правильного шестикутника зовні нього побудовано квадрати. Вершини квадратів, які не є вершинами шестикутника, з'єднано послідовно відрізками.

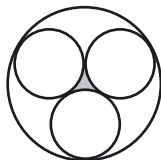
1) Доведіть, що дванадцятикутник, який при цьому утворився, є правильним.

2) Знайдіть площу дванадцятикутника, якщо сторона початкового шестикутника дорівнює a .

1111. Дано прямокутний трикутник з гіпотенузою 2 і гострим кутом 60° . Знайдіть спільну частину двох кругів, що проходять через вершину прямого кута, із центрами у вершинах гострих кутів.

1112. Накресліть круг, площа якого дорівнює площі кільця між двома даними концентричними колами.

1113. У круг радіуса R вписано три круги одного й того самого радіуса так, що кожен з них дотикається до двох інших (мал. 211). Обчисліть площу зафарбованої фігури.

Мал. 211

1114. Центр кола, вписаного у прямокутний трикутник, лежить на відстанях $\sqrt{5}$ см і $\sqrt{10}$ см від кінців гіпотенузи. Знайдіть довжину кола.

1115. На катетах прямокутного трикутника, як на діаметрах, побудовано круги. Доведіть, що сума площ частин цих кругів, що лежать поза описаним навколо цього трикутника кругом, дорівнює площі трикутника.

1116. Навколо рівнобедреного трикутника з основою 6 см описано круг, довжина кола якого 10π см. Знайдіть відношення площі круга до площі трикутника.

1117. Сторона правильного трикутника дорівнює a . Із його центра описано коло, радіус якого дорівнює $\frac{a}{3}$. Знайдіть площу тієї частини трикутника, що лежить поза колом.

Розділ 5. Геометричні перетворення

1118. Дано пряму, коло і точку O . Побудуйте точки, симетричні одна одній відносно центра O , одна з яких належить прямій, а інша – колу.

1119. Побудуйте трикутник за трьома його медіанами.

1120. Діагоналі прямокутника лежать на прямих $y = -3x + 1$ і $y = 3x - 5$.

1) Складіть рівняння осей симетрії прямокутника.

2) Знайдіть координати вершин прямокутника, якщо одна з його сторін проходить через точку $(2; -1)$.

1121. Складіть рівняння образу кривої $x^2 - 4x + y^2 = 0$ при повороті навколо початку координат на кут 60° :

1) за годинниковою стрілкою;

2) проти годинникової стрілки.

1122. Побудуйте квадрат із центром у даній точці так, щоб прямі, що містять дві його сусідні сторони, проходили через дві дані точки.

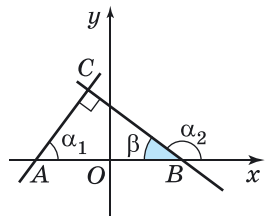
1123. Крива, рівняння якої $x^2 + y^2 = 2(2 + 2y - x)$, при деякому паралельному перенесенні переходить у криву, рівняння якої $x^2 + y^2 = 2(2x + y - t)$.

1) Знайдіть t .

2) Напишіть рівняння образу прямої $2x - 3y + 6 = 0$ при такому перенесенні.

Розділ 1

15. $C(7; -3)$ або $C(2; 4)$. 16. 1) $x_A = y_A$, $x_A \geq 0$; 2) $x_A = -y_A$, $x_A \leq 0$. 17. 2) Відстань від точки $M(x; y)$ до осі абсцис дорівнює $|y|$, а до осі ординат $-|x|$. 19. $(-4; 0)$, $(0; 5)$, $(4; 0)$, $(0; -5)$ або $(-5; 0)$, $(0; 4)$, $(5; 0)$, $(0; -4)$. 20. $(-3; 0)$, $(0; 3)$, $(3; 0)$, $(0; -3)$. 21. $B(1; 3)$, $C(1; 5)$, $D(3; 5)$, або $B(5; 3)$, $C(5; 5)$, $D(3; 5)$, або $B(1; 3)$, $C(1; 1)$, $D(3; 1)$, або $B(5; 3)$, $C(5; 1)$, $D(3; 1)$. 22. Прямі $x = -3$ і $x = 3$. 23. Прямі $y = -2$ і $y = 2$. 25. 9,5 см, 10,5 см.
29. 500 відер. 30. 1) 44 см; 2) 8 см. 49. 1) $\sin \alpha = 0,8$; $\operatorname{tg} \alpha = -1\frac{1}{3}$;
 2) $\cos \alpha = \frac{\sqrt{3}}{2}$; $\operatorname{tg} \alpha = \frac{1}{\sqrt{3}}$ або $\cos \alpha = -\frac{\sqrt{3}}{2}$; $\operatorname{tg} \alpha = -\frac{1}{\sqrt{3}}$. 50. 1) $\sin \alpha = 0,96$; $\operatorname{tg} \alpha = -3\frac{3}{7}$; 2) $\cos \alpha = \frac{\sqrt{2}}{2}$; $\operatorname{tg} \alpha = 1$ або $\cos \alpha = -\frac{\sqrt{2}}{2}$;
 $\operatorname{tg} \alpha = -1$. 52. 1) -1 ; 2) $\sqrt{3}$. 53. 1) $\frac{1}{6}$; 2) 0. 54. 1) $\alpha = 118^\circ$; 2) $\alpha = 68^\circ$
 або $\alpha = 112^\circ$. 55. 1) $\beta = 145^\circ$; 2) $\beta = 80^\circ$ або $\beta = 100^\circ$. 56. Порада.
 1) Використати $\cos \alpha = -\cos(180 - \alpha)$. 2) Існує два кути, що задовольняють умову. 58. 0. 59. 1) 1; 2) 5. 60. 1) 1; 2) 6.
 62. 25 см. 63. $2\sqrt{ab}$ см. 67. 24 кущі. 68. 5 см. 85. $N(-5; 5)$.
 86. $D(4; -31)$. 87. 1) Так; 2) ні. 88. $\sqrt{26}$. 89. $2\sqrt{2}$. 90. 26. 91. 34.
 92. 5. 93. 13. 94. 24. 95. $10\sqrt{2}$. 96. $y = 22$ або $y = -8$. 97. $x = 10$ або
 $x = -4$. 98. $(-3; 0)$. 99. $(0; 8)$. 100. $N(3,5; 5)$. 101. $D(11; 4,5)$.
 102. B між A і C . 103. M між P і L . 106. $-2 \pm 2\sqrt{3}$. 107. $\angle A \approx 8^\circ 08'$;
 $\angle B \approx 81^\circ 52'$. 108. $\angle M \approx 26^\circ 34'$; $\angle L \approx 63^\circ 26'$. 110. 14 см.
 111. 50 см. 112. Одна з невідомих сторін дорівнює 25 см, а інша $-5\sqrt{17}$ см
 або $5\sqrt{65}$ см. 116. 0,5 м. 139. $(x - 11)^2 + y^2 = 100$ або $(x + 1)^2 + y^2 = 100$.
 140. $x^2 + (y - 5)^2 = 25$ або $x^2 + (y + 1)^2 = 25$. 141. 1) Ні; 2) так. 142. 1) Так;
 2) ні. 143. 1) C ; 2) B ; 3) A і D . 144. $(x + 4)^2 + (y - 4)^2 = 169$. 145. $(x - 6)^2 + (y - 6)^2 = 100$.
 146. 1) Зовнішній дотик; 2) немає спільних точок. 147. 1) Перетин; 2) внутрішній дотик.
 148. $(x - 1)^2 + (y - 1)^2 = 1$. 152. $A(1; 9)$, $B(4; 0)$. 156. 1) 200 кг; 2) 11 000 грн; 3) 2400 кг; 4) 168 000 грн;
 5) 157 000 грн. 179. $10x - y - 2 = 0$. 180. $5x + y - 20 = 0$. 181. $(-3; -2)$.
 182. $(-4; -5)$. 185. 1) $x + y + 5 = 0$;
 2) $\sqrt{3}x - y + (4\sqrt{3} - 1) = 0$. 186. 1) $x - y + 3 = 0$; 2) $\sqrt{3}x + y - (5 + 2\sqrt{3}) = 0$. 189. $a = -5$.
 190. $b = -4$. 191. $2x - y + 4 = 0$. 192. $3x + y - 3 = 0$. 193. Доведення
 (мал. 212). Розглянемо прямі CA і CB ,

Мал. 212

$CA \perp CB$, $k_1 = \operatorname{tg} \alpha_1$, $k_2 = \operatorname{tg} \alpha_2$. Тоді $\operatorname{tg} \alpha_1 \operatorname{tg} \alpha_2 = \operatorname{tg} \alpha_1 \cdot (-\operatorname{tg}(180^\circ - \alpha_2)) = \operatorname{tg} \alpha_1 \cdot (-\operatorname{tg} \beta) = -\operatorname{tg} \alpha_1 \operatorname{tg} \beta = -\operatorname{tg} \alpha_1 \operatorname{tg}(90^\circ - \alpha_1) = -\frac{\sin \alpha_1}{\cos \alpha_1} \cdot \frac{\sin(90^\circ - \alpha_1)}{\cos(90^\circ - \alpha_1)} = -\frac{\sin \alpha_1 \cdot \cos \alpha_1}{\cos \alpha_1 \cdot \sin \alpha_1} = -1$. Отже, $k_1 k_2 = -1$. Не-

хай прями задано рівняннями $y = k_1 x + l_1$ і $y = k_2 x + l_2$, де $k_1 \neq 0$ і $k_2 \neq 0$, та $k_1 k_2 = -1$ (мал. 295). Тоді $\operatorname{tg} \alpha_1 \operatorname{tg} \alpha_2 = -1$, а тому

$\operatorname{tg} \alpha_1 \operatorname{tg} \beta = 1$, $\operatorname{tg} \alpha_1 = \frac{1}{\operatorname{tg} \beta}$. Можна довести, що для гострого кута α

справджується рівність $\operatorname{tg} \alpha = \frac{1}{\operatorname{tg}(90^\circ - \alpha)}$. Тому $\alpha_1 = 90^\circ - \beta$,

$\alpha_1 + \beta = 90^\circ$, а отже, $\angle ACB = 90^\circ$. **194.** $2x + y - 1 = 0$. **195.** $3x - y - 7 = 0$. **199.** Так. **217.** 1) $\sin^2 \alpha$; 2) $\cos^2 \alpha$. **218.** 1) «Мінус»; 2) «мінус». **219.** 1), 3) Так; 2) ні. **221.** 1. **223.** Порада. Розгляньте два випадки. **227.** 1) Рівнобедрений; 2) рівносторонній;

3) різносторонній. **231.** (0; 0), (-6; 0), (0; 8). **232.** $\left(-\frac{3}{4}; -\frac{3}{4}\right)$.

233. $F(5; 12)$. **235.** 1) Так; точка B між точками A і C ; 2) ні.

237. (0; 2). **239.** $\angle A = \angle B = 45^\circ$; $\angle C = 90^\circ$. **249.** $(x - 2)^2 + (y - 2)^2 = 4$ або $(x - 2)^2 + (y + 2)^2 = 4$. **250.** (3; 3), або (3; -3), або (-3; 3), або (-3; -3). **251.** $(x - 1)^2 + (y - 1)^2 = 1$ або $(x - 5)^2 + (y - 5)^2 = 25$.

252. $(x - 4)^2 + y^2 = 25$. **253.** (14; 0). Порада. Спочатку запишіть

рівняння кола, для якого AB є діаметром. **254.** Коло

$(x - 1)^2 + (y - 1)^2 = 1$. **255.** 1) Перетин; 2) зовнішній дотик.

264. $a = 0,2$; $b = 0,2$. **266.** Так. **269.** 36. **270.** $x - y + 3 = 0$.

272. $y = 6$; $y = -4$. **273.** (8; 1); (7; 4), (7; -2). **275.** $x - 2y + 6 = 0$.

Розділ 2

293. Ні. **294.** $N(3; 0)$. **295.** $K(1; 0)$. **296.** $|\overline{DC}| = 3$; $|\overline{AD}| = 4$;

$|\overline{BD}| = 5$; $|\overline{AM}| = \sqrt{13}$. **297.** $|\overline{BD}| = 4\sqrt{2}$; $|\overline{AB}| = 4$; $|\overline{DN}| = 2$;

$|\overline{BN}| = 2\sqrt{5}$. **299.** 1) $ABCD$ - ромб; 2) $ABCD$ - трапеція.

300. 1) $\overline{BE} \parallel \overline{CE}$, $\overline{BE} \parallel \overline{AD}$, $\overline{CE} \parallel \overline{AD}$, $\overline{AB} \parallel \overline{CF}$; 2) $\overline{AB} \uparrow \uparrow \overline{CF}$, $\overline{BE} \uparrow \uparrow \overline{AD}$; 3) $\overline{BE} \uparrow \downarrow \overline{CE}$, $\overline{AD} \uparrow \downarrow \overline{CE}$; 4) $\overline{AB} = \overline{CF}$; 5) $|\overline{AB}| = |\overline{CF}|$,

$|\overline{BE}| = |\overline{CE}|$. **301.** 1) $\overline{AE} \parallel \overline{CF}$, $\overline{AF} \parallel \overline{DF}$, $\overline{AF} \parallel \overline{EC}$, $\overline{DF} \parallel \overline{EC}$;

2) $\overline{AF} \uparrow \uparrow \overline{EC}$; 3) $\overline{AE} \uparrow \downarrow \overline{CF}$, $\overline{AF} \uparrow \downarrow \overline{DF}$, $\overline{DF} \uparrow \downarrow \overline{EC}$; 4) $\overline{AF} = \overline{EC}$;

5) $|\overline{AF}| = |\overline{EC}|$, $|\overline{AE}| = |\overline{CF}|$. **303.** $A(-5; 0)$ або $A(19; 0)$. **305.** $5,20 \text{ м}^2$.

306. 5, якщо $y = 3 - \frac{3}{4}x$, де $x \in [0; 4]$. Порада. Розгляне-

мо деяку точку $M(x; y)$ та точки $A(0; 3)$ і $B(4; 0)$. Тоді заданий в умові вираз є сумою $MA + MB$. Ця сума набуває найменшого значення, якщо точка M належить відрізку AB . **321.** (2; -2).

322. (1; 1). 323. (-9; 12). 324. (4; -8). 325. $(a + c; b)$. 326. $M(-3; 6)$.
 329. $x = 4$ або $x = -4$. 330. $y = 6$ або $y = -6$. 333. $\vec{a}(3; 1)$ або $\vec{a}(-1; -3)$. 334. $\vec{b}(-1; 2)$ або $\vec{b}(2; -1)$. 335. $(x - 4)^2 + (y - 5)^2 = 13$.
 338. 48 см. 339. 2160 грн. 340. Так, $\angle ANB = 90^\circ$. 353. 1) $\vec{AD}$; 2) нуль-вектор; 3) $\vec{CD}$; 4) нуль-вектор. 354. 1) $\vec{CD}$; 2) нуль-вектор.
 358. $K(5; -4)$. 359. $A(3; -9)$. 360. $x = -5$. 361. $y = 8$. 363. 3 см.
 364. $\frac{7}{8}$. 365. 20,8 см і 29,4 см. 383. 1) 13; 2) $\sqrt{130}$. 384. 1) 17;
 2) $\sqrt{85}$. 387. 1) $m = 15$; співнапрямлені; 2) $m = 2$; протилежно на-
 напрямлені. 388. 1) $n = -2$; протилежно напрямлені; 2) $n = 4$; співна-
 напрямлені. 389. -4. 390. 2. 391. $\vec{BO} = -\frac{1}{2}(\vec{DA} + \vec{DC})$. 393. $\vec{a}(-4; 3)$
 або $\vec{a}(4; -3)$. 394. $\vec{b}(10; -24)$ або $\vec{b}(-10; 24)$. 397. $A\left(\frac{3}{5}; -\frac{4}{5}\right)$.
 399. 14 см; $55\sqrt{3}$ см². 400. 72° . 401. 500. 402. $2\sqrt{5}$ см. 418. $x = 10$.
 419. $y = 8$. 420. 45° . 421. 135° . 422. 45° ; 90° ; 45° ; прямокутний.
 423. $\cos K = 0$; $\cos M = \frac{\sqrt{5}}{5}$; $\cos L = \frac{2\sqrt{5}}{5}$; прямокутний. 424. 1) 0° ;
 2) 60° ; 3) 180° ; 4) 120° . 425. -6; 16. 426. 12; 0. 430. 1) $\sqrt{31}$;
 2) $\sqrt{19}$. 431. 1) $\sqrt{39}$; 2) $\sqrt{181}$. 432. 120° . 434. $\vec{a}(2; -8)$. 435. $\vec{b}(9; -3)$.
 436. 0. 437. 20. 438. $\vec{d}(3; 6)$ або $\vec{d}(-3; -6)$. 439. $\vec{c}(5; 1)$ або $\vec{c}(-5; -1)$. 440. 12. 442. $m = 4$ або $m = -4$. 443. Ромб. 444. Так.
 445. $d\sqrt{2}$. 453. $|\vec{AC}| = 13$; $|\vec{DC}| = 5\sqrt{2}$; $|\vec{BD}| = \sqrt{74}$. 455. 1) Ні;
 2) так; 3) так; 4) так. 456. 20. 462. 1) $C(-8; 1)$; 2) $C(1; -1)$.
 465. $x = 3$ або $x = -3$. 467. $\vec{c}(1; 4)$. 472. $\vec{BC} = \vec{a} + \vec{b}$; $\vec{CD} = \vec{b} - \vec{a}$.
 473. 1) $\vec{AD}$; 2) $\vec{0}$. 474. 1), 2) Так; 3) ні. 478. $|\vec{c}| > |\vec{d}|$. 479. 1) $x = 3$,
 співнапрямлені; 2) $x = -3$, протилежно напрямлені. 481. $-\frac{1}{2}$.
 484. $\vec{c}(4; 6)$, $\vec{d}(3; 2)$. 486. $x = 5$. 493. $\frac{13}{85}$. 494. 1) $y < 8$; 2) $y = 8$;
 3) $y > 8$. 495. $\angle A = 90^\circ$; $\angle B \approx 53^\circ$; $\angle C \approx 37^\circ$. 498. -223. 499. $-\frac{5}{11}$.
 500. $-\frac{3}{5}$.

Розділ 3

510. $\angle A = 90^\circ$; $\angle B = 60^\circ$; $\angle C = 30^\circ$. 511. 135° . 512. 30° .
 513. 1) Гострокутний; 2) прямокутний; 3) тупокутний.
 514. 1) Тупокутний; 2) прямокутний; 3) гострокутний.
 515. $\sqrt{106}$ см. 516. $\sqrt{34}$ см. 517. 13 см. 518. $\frac{1}{2}\sqrt{145}$ см. 519. 20 см.

520. 30 см. 521. 6 см; 10 см; 14 см. 522. 15 см; 21 см; 24 см.
 523. 3 см або 5 см. 524. 7 см. 525. 8 см і 14 см. 526. 10 см і 15 см.
 527. 26 см. 528. 12 см і 14 см. 529. $\sqrt{10}$ см. 530. 14 см. 533. 8 см і 15 см. 534. $3\sqrt{10}$ см. 535. $2\sqrt{13}$ см або $2\sqrt{109}$ см. 536. $\sqrt{65}$ см або $\sqrt{233}$ см. 537. 32 см. 538. 30 см. 539. $\frac{\sqrt{274}}{4}$ см. 540. $\frac{\sqrt{595}}{7}$ см.
 541. $6\sqrt{145}$ см. Порада. Якщо M – точка перетину медіан, то $AM = \frac{2}{3}AP$, $BM = \frac{2}{3}BN$. Медіана $\triangle AMT$, що проведена з вершини M , дорівнює третині невідомої медіани $\triangle ABC$. 542. $\frac{4d\sqrt{3}}{3}$.
 545. 25 см. 546. 75 см². 547. $c \sin\left(45^\circ + \frac{\alpha}{2}\right)$, $c \cos\left(45^\circ + \frac{\alpha}{2}\right)$.
 552. 1) 153 плитки; 2) 18 972 грн. 553. 90°. 570. 30°. 571. 30°. 572. 60° або 120°. 573. 45° або 135°. 574. 45° або 135°. 575. 30° або 150°. 576. 12 см. 577. $\frac{7\sqrt{3}}{3}$ см. 578. 2 см. 579. $(3\sqrt{3} + 5)$ см.
 580. $AB = (3 + \sqrt{6})$ см, $AC = (2 + \sqrt{6})$ см. 581. 7 см або $\sqrt{97}$ см.
 582. $\frac{2d}{\sin(\alpha + \beta)}(\sin \alpha + \sin \beta)$. 583. $\frac{m \sin \alpha}{\sin \frac{3\alpha}{2}}$. 584. $\frac{c \cos \alpha \sin \alpha}{\sin(45^\circ + \alpha)}$.
 586. 7 см. 587. $\frac{d}{2}\sqrt{4a^2 - d^2}$. 588. $a^2 : b^2$. 591. 37°. 592. Порада. Нехай точка O – точка перетину діагоналей прямокутника, N – деяка точка кола, L і M – основи перпендикулярів, які проведено з точки N до діагоналей прямокутника. Розгляньте коло, діаметр якого ON , та доведіть, що точки L і M належать цьому колу. 601. $\approx 84,86$ м. 604. 1) $\angle B \approx 37^\circ 59'$; $\angle C \approx 62^\circ 01'$; $AB \approx 7,17$ см; 2) $\angle C \approx 37^\circ 19'$; $\angle A \approx 82^\circ 41'$; $BC \approx 11,45$ см; 3) немає розв'язків; 4) $\angle A \approx 41^\circ 49'$; $\angle C \approx 108^\circ 11'$; $AB \approx 5,70$ см або $\angle A \approx 138^\circ 11'$; $\angle C \approx 11^\circ 49'$; $AB \approx 1,23$ см. 605. 1) $\angle A \approx 21^\circ 09'$; $\angle B \approx 38^\circ 51'$; $AC \approx 8,69$ см; 2) $\angle B \approx 34^\circ 51'$; $\angle C \approx 105^\circ 09'$; $AB \approx 13,51$ см; 3) немає розв'язків; 4) $\angle A \approx 20^\circ 32'$; $\angle C \approx 142^\circ 28'$; $AB \approx 10,42$ см або $\angle A \approx 159^\circ 28'$; $\angle C \approx 3^\circ 32'$; $AB \approx 1,05$ см. 606. 4,75 см; $62^\circ 1'$; $117^\circ 59'$. 607. 5,23 см; 7,39 см; $76^\circ 34'$; $103^\circ 26'$. 608. 4,97 см; 2,16 см; 6,3 см; 2,16 см; 72° ; 108° . 609. 7,57 см; 6,47 см; 7,57 см; 1,04 см; 69° ; 111° . 610. Так. 611. 60° ; 6,51 см; 5,31 см або 20° ; 13,44 см; 16,48 см. 612. 6,24 см, 76° , 44° або 10,44 см, 35° , 25° . Порада. Необхідно розглянути три випадки, але розв'язок матимуть лише два з них. 613. ≈ 318 м. 616. $abc \cos \alpha$. 617. $4x - y - 3 = 0$. 641. 11,2 см. 642. 28,8 см.

643. 96 см^2 . 644. $\frac{128\sqrt{3}}{3} \text{ см}^2$. 645. 10 см , 10 см , $10\sqrt{2 + \sqrt{3}} \text{ см}$.
 646. 6 см , 6 см , $6\sqrt{2 - \sqrt{3}} \text{ см}$. 648. $18,125 \text{ см}$. 649. $42,5 \text{ см}$.
 650. $1,5 \text{ см}$. 651. $1\frac{1}{3} \text{ см}$. 652. $4 : 9$. 653. $1 : 2$. 654. $50\sqrt{2} \text{ см}^2$.
 655. $2R^2 \sin \alpha \sin \beta \sin(\alpha + \beta)$. 656. $48\sqrt{10} \text{ см}^2$. 657. $24\sqrt{91} \text{ см}^2$.
 659. $3 : 5$. 660. $\frac{1}{2}\sqrt{41} \text{ см}^2$. 661. $\frac{1}{2}\sqrt{127} \text{ см}^2$. 662. $8 : 7$. 663. $15 : 17$.
 673. 1 км . 681. 400 см^2 . 682. $5\sqrt{3} \text{ см}$ і 10 см . 683. 30 см .
 684. Тупокутний. 685. 135° . 686. $\frac{1}{2}\sqrt{97} \text{ см}$. 687. 6 см і
 $(3 + \sqrt{22}) \text{ см}$. 688. $\frac{\sqrt{14}}{12}$. 689. $\frac{m}{4 \cos \alpha} \sqrt{1 + 8 \cos^2 \alpha}$. 690. $\frac{a^2 + b^2 - c^2}{2a}$.
 691. $\frac{a^2 + b^2 - c^2 - d^2}{2(ab + cd)}$. 699. $1 : \sqrt{3} : 2$. 700. 45° ; 60° ; 75° .
 701. 1) Так; 2) ні. 702. 60° або 120° . 703. $2R(\sin \alpha + \sin \beta + \sin(\alpha + \beta))$. 705. $\frac{4}{45}\sqrt{690} \text{ см}$. 706. $\frac{b \sin \gamma}{\sin\left(\frac{\alpha}{2} + \gamma\right)}$. 707. $\frac{a\sqrt{10}}{4}$.
 712. 1) $AB = \sqrt{166} \text{ см}$, $\angle A \approx 41^\circ 8'$, $\angle B \approx 80^\circ 50'$, $\angle C \approx 58^\circ 2'$;
 2) $AB = 2\sqrt{10} \text{ см}$, $AC = 2\sqrt{58} \text{ см}$, $\angle A \approx 48^\circ 22'$, $\angle B \approx 108^\circ 26'$,
 $\angle C \approx 23^\circ 12'$. 713. 4 год 30 хв. 714. Через пункт B . 719. 24 см .
 720. $80\sqrt{3} \text{ см}^2$. 721. $R = 16,25 \text{ см}$; $r = 3 \text{ см}$. 722. $12,5 \text{ см}$.
 723. $4\sqrt{3} \text{ см}$. 724. $\sqrt{13} \text{ см}$ або $\sqrt{37} \text{ см}$. 725. $2\frac{1}{7} \text{ см}^2$ і $2\frac{6}{7} \text{ см}^2$.
 726. $\frac{1}{2}\sqrt{26} \text{ см}^2$. 727. $20\sqrt{3} \text{ см}^2$. Порада. Доведіть, що площа трикутника AMB дорівнює половині площі трикутника ABC . 728. 84 см^2 . 729. 24 см^2 ; 100 см^2 ; 116 см^2 . 730. 1224 см^2 .
 731. 12 см . Порада. Нехай $ABCD$ – трапеція, $AB = 4 \text{ см}$, $CD = 25 \text{ см}$, $AD = 13 \text{ см}$, $BC = 20 \text{ см}$. Проведіть AE так, що $AE \parallel BC$, E – належить стороні CD , і розгляньте $\triangle AED$.

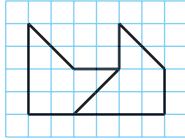
Розділ 4

755. 12 . 756. 18 . 757. 9 . 758. 10 . 759. 4 см . 760. 8 см . 763. $n = 4$;
 $a_4 = 12\sqrt{2} \text{ см}$. 764. $n = 6$; $a_6 = 4 \text{ см}$. 765. $32\sqrt{2} \text{ см}^2$. 766. 27 см^2 .
 767. $\sqrt{2} \text{ см}$. 770. 1) 6 см ; 6 см ; 2) 2 см ; 18 см . 771. 432 см^2 .
 773. 1) 4 банки; 2) 740 грн. 774. 45 см . 791. 18 см . 792. 27 см .
 793. 40° . 794. 72° . 795. $6,54 \text{ м}$. 796. 8 . 797. 6 . 798. 12 л см .
 799. $16\pi \text{ см}$. 800. $4\pi \text{ см}$. 801. $10\pi \text{ см}$. 802. 1) $\frac{\pi a}{3}$; 2) $\frac{\pi a\sqrt{2}}{4}$;

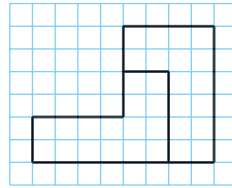
- 3) $\frac{2\pi a\sqrt{3}}{9}$. 803. 1) 6 см; 2) $4\sqrt{2}$ см; 3) $3\sqrt{3}$ см. 804. 12π см.
805. 20π см. 806. $\frac{725\pi}{24}$ см. 809. 1) 96 см²; 2) 24 см, $7\frac{5}{13}$ см, 6,4 см; 3) 3 см; 4) 16,25 см. 810. $3a$ см. 811. 8 м.
830. 16π см². 831. π см². 832. 2π см². 833. 6π см². 834. 21π см². 835. $(50\pi - 100)$ см². 836. $(100\pi - 96)$ см². 837. 30 см. 838. 6 см.
839. 1) $(12\pi - 36)$ см²; 2) $(48\pi - 36\sqrt{3})$ см²; 3) $(90\pi + 36\sqrt{2})$ см². 840. 1) $(4,5\pi - 9\sqrt{2})$ см²; 2) $(9\pi - 18)$ см²; 3) $(21\pi + 9)$ см². 841. $(12\pi - 9\sqrt{3})$ см²; $(24\pi + 9\sqrt{3})$ см². 842. $(24\pi - 36\sqrt{3})$ см²; $(120\pi + 36\sqrt{3})$ см². 843. $\frac{15\pi}{4}$ см². 844. $128\sqrt{3}$ см². 845. $\frac{a^2(4 - \pi)}{4}$; $\frac{a^2(4 - \pi)}{2}$; $\frac{a^2(\pi - 2)}{2}$. 847. 9. 848. $\frac{3\sqrt{3}}{2}$ см. 850. Тарас на 1 хв 34 с.
851. $\sqrt{7}$. 859. 30. 860. 12 см. 861. $8\sqrt{3}$ см. 862. 60° . 863. $r = (48 - 24\sqrt{3})$ см; $R = (32\sqrt{3} - 48)$ см. 865. $\frac{r(\sqrt{6} + \sqrt{2})}{2}$ або $\frac{r(\sqrt{6} - \sqrt{2})}{2}$. 866. $8 : 3\sqrt{3} : 6\sqrt{3}$. 867. $\frac{a^2\sqrt{3}}{8}$. 868. Порада. Побудуйте спочатку рівнобедрений прямокутний трикутник, катет якого a , його гіпотенуза – сторона правильного шестикутника. 869. $8R^2$. 875. На 4 см. 876. 24 см. 877. $\approx 36,2$ км/год.
878. 12 см. 879. $\frac{\sqrt{3}\pi a}{6}$. 880. $\frac{25}{3}\pi$ см. 881. 13π см. 882. $\approx 16,4$ см.
883. 1) $\frac{\pi a\sqrt{2 + \sqrt{3}}}{6}$; 2) $\frac{5\pi a\sqrt{2 - \sqrt{3}}}{6}$. 884. 1) $\frac{4l}{3\pi}\sqrt{2 + \sqrt{2}}$; 2) $\frac{3\sqrt{3}l}{4\pi}$.
885. $\frac{\pi r}{2}$; $\frac{2\pi r}{3}$; $\frac{5\pi r}{6}$. 892. 1 : 9. 893. 3π см². 894. $\pi : 2$. 895. 4 см.
896. 1) $(54\pi - 81\sqrt{3})$ см²; 2) $(121,5\pi - 81\sqrt{2})$ см²; 3) $(135\pi - 81)$ см²; 4) $(216\pi + 81\sqrt{3})$ см²; 5) $(270\pi + 81\sqrt{3})$ см²; 6) $(297\pi + 81)$ см².
897. $(16\pi - 32)$ см²; $(48\pi + 32)$ см². 898. $\frac{3\pi r^2}{2}$ см². 899. $\pi r^2(3 + 2\sqrt{2})$.
900. $\frac{C_1^2 - C_2^2}{4\pi}$. 901. $\frac{R^2}{2}(\pi + \sqrt{3})$.

Розділ 5

910. Так. 911. Так. 912. Ні. 913. Ні. 914. Так. Порада. Радіуси кіл рівні. 915. Ні. Порада. Радіуси кіл різні. 916. Див. малюнок 213. 917. Див. малюнок 214.

Мал. 213

Мал. 214

920. 12 см. 921. 72° . 922. 1) 11 рулонів. 937. 1) $(x+2)^2 + (y-3)^2 = 16$; 2) $(x+4)^2 + (y-13)^2 = 16$. 938. 1) $(x-1)^2 + (y+5)^2 = 9$; 2) $(x-5)^2 + (y+11)^2 = 9$. 939. 1) $2x - y - 5 = 0$; 2) $2x - y - 3 = 0$. 940. 1) $x + 2y + 3 = 0$; 2) $x + 2y + 9 = 0$. 943. 45° ; 45° . 944. 105° . 945. $AC = 5$ см, $AB = \sqrt{41}$ см або $AB = \sqrt{137}$ см. 956. 1) $x = 3$, $y = 2$; 2) $x = -3$, $y = -2$. 957. 1) $x = -5$, $y = -6$; 2) $x = 5$, $y = 6$. 962. 1) $2x + 3y - 6 = 0$; 2) $2x + 3y + 6 = 0$. 963. 1) $4x + y + 8 = 0$; 2) $4x + y - 8 = 0$. 966. $3\sqrt{3} : 8$. 967. $\approx 17,17$ м. 968. $\vec{a} + \vec{b} + \vec{c} = \vec{0}$. 981. На 90° за або проти годинникової стрілки. 982. $m = -4$; $n = -3$. 983. $m = 3$; $n = 4$. 984. $A'(\sqrt{2}; -\sqrt{2})$. 985. $B'(-\sqrt{2}; \sqrt{2})$. 986. Порада. Побудуйте рівносторонній трикутник, тоді буде отримано кут 60° . 992. 143,6 см. 1003. 1) Ні; 2) так. 1004. 1) Ні; 2) так. 1005. $(x+8)^2 + (y-9)^2 = 15$. 1006. $(x-8)^2 + (y+6)^2 = 7$. 1007. $x + 2y - 1 = 0$. 1008. $3x - y + 3 = 0$. 1009. 1) $2x - 5y = 0$; 2) $2x - 5y - 9 = 0$. 1010. 1) $3x - 2y = 0$; 2) $3x - 2y - 14 = 0$. 1013. 128 см². 1017. $2r^2(2\sqrt{3} + 3)$. 1022. 1) Так; 2) так; 3) так; 4) ні. 1023. Ні. 1025. Так. 1034. Ні. 1035. Порада. Побудувати пряму, симетричну одній з даних відносно заданої точки. 1046. Порада. Розглянути точку перетину прямої AB' з прямою l , де B' — точка, симетрична точці B відносно прямої l . 1051. 60° . 1052. $C'(1; \sqrt{3})$. Порада. Точка C' належить прямій $y = \sqrt{3}x$. 1053. 1) $x + 2y - 1 = 0$; 2) $x + 2y + 1 = 0$. 1062. Порада. Образом є коло $x^2 + y^2 = 5$. 1063. $(-0,5; -1)$.

Задачі підвищеної складності

1065. Порада. Спроекувати точки A , B і M на вісь x . Маємо $\frac{x - x_1}{x_2 - x} = \lambda$. 1066. $x = \frac{x_1 + x_2 + x_3}{3}$; $y = \frac{y_1 + y_2 + y_3}{3}$. 1067. $\left(\frac{4}{11}; 1\frac{2}{11}\right)$. Порада. $\frac{BN}{NC} = \frac{AB}{AC}$. 1069. $a = -10$ або $a = 1$. 1070. $C(0; \sqrt{3})$ або $C(0; -\sqrt{3})$. Порада. $AB = BC = CA$. Нехай $C(x; y)$. Тоді $\begin{cases} (x+1)^2 + y^2 = 4, \\ (x-1)^2 + y^2 = 4. \end{cases}$ 1071. Таких ромбів шість: ABC_1D_1 , де $D_1(0; \sqrt{3})$, $C_1(2; \sqrt{3})$; ABD_2C_2 , де $D_2(0; \sqrt{3})$, $C_2(-2; \sqrt{3})$;

ABC_3D_3 , де $D_3(0; -\sqrt{3})$, $C_3(2; -\sqrt{3})$; ABD_4C_4 , де $D_4(0; -\sqrt{3})$, $C_4(-2; -\sqrt{3})$; AC_5BD_5 , де $C_5(0; \sqrt{3})$, $D_5(0; -\sqrt{3})$; AC_6BD_6 , де $C_6\left(0; \frac{\sqrt{3}}{3}\right)$, $D_6\left(0; -\frac{\sqrt{3}}{3}\right)$. **1072.** $(-2; -1)$. **1074.** 49. **1075.** $x_0x +$

$+ y_0y = r^2$. **1076.** 8. **1077.** $\left(-\frac{1}{2}; \frac{\sqrt{3}}{2}\right)$, $\left(-\frac{1}{2}; -\frac{\sqrt{3}}{2}\right)$. **1078.** $(x - 9)^2 +$

$+ (y + 7)^2 = 100$ або $(x + 3)^2 + (y - 9)^2 = 100$. **1079.** 1) $k = \pm \frac{4}{3}$;

2) $k < -\frac{4}{3}$ або $k > \frac{4}{3}$; 3) $-\frac{4}{3} < k < \frac{4}{3}$. **1080.** $2x + y - 8 = 0$

і $x - 2y + 11 = 0$. **1081.** $2x + y - 1 = 0$ і $2x + y + 19 = 0$.

1082. $B\left(9\frac{7}{13}; -6\frac{9}{13}\right)$; $AB = 17$. **1083.** $2\sqrt{13}$. **Порада.** Даний вираз

представити у вигляді $\sqrt{(x - 3)^2 + (y + 4)^2} + \sqrt{(x + 1)^2 + (y - 2)^2}$, який є сумою відстаней від точки $M(x; y)$ до точок $A(3; -4)$ і $B(-1; 2)$. Вона буде найменшою, якщо M належить відрізку AB . **1084.** Паралелограм. **1085.** **Порада.** $\overline{AC_1} = \overline{AB_1} + \overline{AD_1}$;

$\overline{AC} = \overline{AB} + \overline{AD}$, тоді $\overline{AC_1} - \overline{AC} = \overline{AB_1} - \overline{AB} + \overline{AD_1} - \overline{AD}$, тому $\overline{CC_1} = \overline{BB_1} + \overline{DD_1}$. **1086.** $\overline{BC}(8; -6)$, $\overline{CD}(-6; -8)$, $\overline{DA}(-8; 6)$ або $\overline{BC}(-8; 6)$, $\overline{CD}(-6; -8)$, $\overline{DA}(8; -6)$. **1087.** **Порада.** Використати:

$\triangle ABO \sim \triangle CDO$, $\triangle ADB \sim \triangle MDO$, $\triangle DBC \sim \triangle OBN$. **1088.** $\overline{BL}\left(-3\frac{5}{9}; \frac{4}{9}\right)$.

1092. **Порада.** Розглянути скалярний добуток векторів $\vec{a}$ і $\vec{p}$.

1093. Нехай $M_1(x_1; y_1)$, $M_2(x_2; y_2)$, тоді $\overline{M_1M_2}(x_2 - x_1; y_2 - y_1)$ і $\begin{cases} ax_1 + by_1 + c = 0, \\ ax_2 + by_2 + c = 0; \end{cases}$ звідки $a(x_2 - x_1) + b(y_2 - y_1) = 0$. **1094.** $4x +$

$+ 5y + 3 = 0$. **1095.** $4x - 3y + 1 = 0$. **1096.** $\cos \varphi = \frac{|a_1a_2 + b_1b_2|}{\sqrt{a_1^2 + b_1^2}\sqrt{a_2^2 + b_2^2}}$.

1097. 6 см. **1098.** $3\sqrt{19}$ см. **Порада.** Розглянути $\triangle AMB$ та зна-

йти його медіану MM_3 . **1099.** $\frac{aS}{a+b}$ і $\frac{bS}{a+b}$. **Порада.** Нехай S_1

і S_2 - шукані площі, тоді $\frac{S_1}{S_2} = \frac{a}{b}$ і $S_1 + S_2 = S$. **1100.** $\sqrt{3}$ см.

Порада. Позначимо $\angle BAM = \alpha$, тоді і $\angle CBM = \alpha$. **1101.** 30° .

Порада. $\angle ACB = 120^\circ$; $\angle A = \angle B = \angle 30^\circ$. Позначити $AC = CB = x$, тоді $AB = x\sqrt{3}$; $AM = \frac{x\sqrt{3}}{3}$. **1103.** $\frac{(a^2 - b^2) \sin \alpha \sin \beta}{2 \sin(\alpha + \beta)}$.

1104. Використовуючи теорему косинусів, доведіть, що синус кута між сторонами a і b дорівнює $\frac{2\sqrt{(p-a)(p-b)(p-c)(p-d)}}{ab+cd}$.

1105. $\frac{R^2}{4}$. **1106.** Порада. Використовуючи теорему косинусів, виразити діагоналі чотирикутника через його сторони.

1107. $\frac{\alpha}{(1-\alpha)^2}$. Порада. $\angle ABC = \angle EDC$; $\frac{S_{\triangle ABD}}{S_{\triangle ECD}} = \frac{AB \cdot BD}{DE \cdot DC}$.

Далі використати подібність трикутників ABC і EDC . **1108.** $\frac{\pi ab}{4}$.

1109. 15° або 75° . **1110.** 2) $3a^2(\sqrt{3}+2)$. **1111.** $\frac{5\pi}{6} - \sqrt{3}$. **1112.** Порада. Нехай r_1 і r_2 – радіуси кіл ($r_1 > r_2$), тоді площа кільця $\pi(r_1^2 - r_2^2)$. Тому радіус шуканого кола r дорівнює $\sqrt{r_1^2 - r_2^2}$.

1113. $r^2\left(\sqrt{3} - \frac{\pi}{2}\right)$, де $r = R(2\sqrt{3} - 3)$. **1114.** 2π см. **1115.** Порада. Позначте катети трикутника через a і b . Доведіть, що шукана площа дорівнює $\frac{ab}{2}$. **1116.** $25\pi : 3$ або $25\pi : 27$.

1117. $\frac{a^2(3\sqrt{3} - \pi)}{18}$. **1118.** Порада. Розглянути точку перетину

прямої, симетричної даній відносно точки O і кола. **1119.** Порада. Нехай M – точка перетину медіан шуканого трикутника ABC , а точка M_1 – точка, симетрична точці M відносно середини сторони AB . Спочатку побудувати трикутник AMM_1 . **1120.** 1) $x = 1$;

$y = -2$; 2) $(2; -5), (2; 1); (0; 1), (0; -5)$. **1121.** 1) $(x-1)^2 + (y+\sqrt{3})^2 = 4$; 2) $(x-1)^2 + (y-\sqrt{3})^2 = 4$. **1122.** Порада. Використати поворот навколо центра на 90° . **1123.** 1) $m = -2$; 2) $2x - 3y - 3 = 0$.

**ВІДПОВІДІ ДО ЗАВДАНЬ
«ДОМАШНЯ САМОСТІЙНА РОБОТА»**

№ завдання № роботи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	В	Б	Г	А	В	Б	А	Г	Б	Б	А	В
2	В	Б	Г	А	В	Г	Б	А	Г	Б	В	А
3	Б	А	Г	Б	В	Б	А	Г	В	Б	В	А
4	В	Б	Г	В	А	Б	Б	Г	В	В	Г	Б
5	В	Б	Г	А	Г	В	В	Б	Г	А	Б	В

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- А**бсолютна величина вектора 57
Абсциса точки 7
Аналітична геометрія 22
- В**ектор 56
Векторні величини (вектори) 56
Вимірювання висоти предмета, основа якого недоступна 119
– відстані до недоступної точки 119
Від’ємна піввісь 6
Відкладання вектора, рівного даному, від заданої точки 59
Вісь абсцис 6
– ординат 6
– симетрії 191
Властивість діагоналей паралелограма 102
Властивості добутку вектора на число 74
– додавання векторів 69
– переміщення 182
– перетворення подібності 234
– подібних фігур 235
– скалярного добутку 80
- Д**екартові координати 7
Довжина вектора 57
– кола 158, 160
Додатна піввісь 6
- З**находження площі трикутника за двома сторонами і кутом між ними 125
– – – – радіусом вписаного кола 130
– – – – описаного кола 129
Зовнішній кут правильного многокутника 149
- К**інець вектора 56
Коефіцієнт подібності 235
Колінеарні вектори 57, 76
Координати вектора 63
– середини відрізка 22
– точки 6
– точки перетину двох прямих 42
Координатна площина 6
Координатні чверті 7
Круг 165
Кут між векторами 81
– повороту 196
Кутовий коефіцієнт прямої 39
- М**етод координат 22
Множення вектора на число 74
Модуль вектора 57, 64
- Н**ульовий вектор (нуль-вектор) 57
- Образ точки 180**
Одиничне півколо 12
Ордината точки 7
Осі координат 6
Основна тригонометрична тотожність 14
Осьова симетрія 192
- П**аралельне перенесення 201
Переміщення 181
Перетворення 180
– симетрії відносно прямої 191
– – – точки 186
– фігури 180
Поворот 196
Подібні фігури 235
Початок вектора 56
– координат 6
Правило паралелограма додавання векторів 70
– побудови різниці двох векторів 70
– трикутника додавання векторів 69, 70
Правильний многокутник 148
Прообраз точки 180
Протилежно напрямлені вектори 58
Прямокутна система координат 6

- Рівні вектори** 58
- Рівність фігур** 30, 183
- Рівняння кола** 30
  - прямої загальне 36
  - , що проходить через дві точки 38
  - фігури 183
- Різниця векторів** 70
- Розв'язування трикутників за двома сторонами і кутом між ними** 116
  - – – – – , протилежним одній з них 118
  - – – стороною і двома кутами 117
  - – – трьома сторонами 117
- Розташування прямої відносно системи координат** 37
- Сегмент** 167
- Сектор** 166
- Симетрія відносно прямої** 191
  - – точки 186
- Скалярний добуток векторів** 80
  - квадрат вектора 80
- Скалярні величини (скаляри)** 56
- Співнапрямлені вектори** 58
- Сума векторів** 69
- Теорема косинусів** 99
  - про відношення довжини кола до його діаметра 159
  - – добуток вектора на число 75
  - – коло, описане навколо правильного многокутника, і коло, вписане в нього 149
  - – паралельне перенесення 202
- – перетворення симетрії відносно прямої 192
- – – – – точки 187
- – поворот навколо точки 197
- – площі подібних фігур 236
- – площу круга 165
- – рівність векторів 65
- – скалярний добуток векторів 81
  - синусів 109
- Тригонометричні тотожності** 14
  - функції 14
- Узагальнена теорема Піфагора** 100
  - – синусів 110
- Умова колінеарності векторів** 76
  - паралельності прямих 41
  - перпендикулярності прямих 45
- Формула відстані між двома точками із заданими координатами** 24
  - Герона 128
  - довжини дуги кола 161
  - медіани 102
  - площі сегмента 167
  - – сектора 167
- Формули паралельного перенесення** 201
- Центр повороту** 196
  - правильного многокутника 150
  - симетрії 187
- Центральний кут правильного многокутника** 150
- Центрально-симетричні фігури** 187

ПЕРЕТВОРЕННЯ ПОДІБНОСТІ ТА ЙОГО ВЛАСТИВОСТІ. ПОДІБНІСТЬ ФІГУР

Раніше ми вже розглядали подібність трикутників. Поняття подібності можна ввести не тільки для трикутників, але й для довільних фігур.

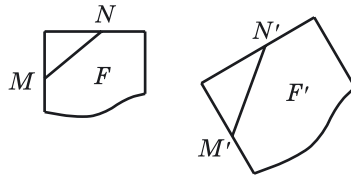

Перетворення фігури F у фігуру F' називають перетворенням подібності, або подібністю, якщо при цьому перетворенні відстані між точками змінюються в одну й ту саму кількість разів.

Це означає, що коли довільні точки M і N фігури F при перетворенні подібності переходять у точки M' і N' фігури F' , то

$$M'N' = kMN,$$

де k – одне й те саме додатне число для всіх пар точок M і N (див. мал.). Це число k називають *коефіцієнтом подібності* фігури F' по відношенню до фігури F , або просто коефіцієнтом подібності фігур.

Розглянемо основні *властивості перетворення подібності*.

- 1. Переміщення можна розглядати як перетворення подібності з коефіцієнтом $k = 1$.**
- 2. При перетворенні подібності точки, що лежать на прямій, переходять у точки, що лежать на прямій, і зберігається порядок їхнього взаємного розташування.**

Доведення цих та інших властивостей можна знайти в інтернеті або у підручнику «Геометрія – 9» (автор О.С. Істер, 2017).

* Автор вирішив за потрібне включити в Додаток теми: «Перетворення подібності та його властивості. Подібність фігур» і «Площі подібних фігур», які вилучили під час оновлення програми, та пропонує їх розглянути на факультативних або додаткових заняттях.

Наслідок. Перетворення подібності переводить прямі у прямі, промені – у промені, відрізки – у відрізки.

3. При перетворенні подібності кут переходить у рівний йому кут.

Дві фігури називають подібними, якщо вони переходять одна в одну при перетворенні подібності.

Якщо перетворенням подібності точки M і N фігури F переходять у точки M' і N' фігури F' і $M'N' = k \cdot MN$, то кажуть, що фігура F' подібна фігурі F з коефіцієнтом k , і записують так: $F' \sim_k F$ (читають: «фігура F' подібна фігурі F »), або $F' \sim F$, коли потрібно вказати коефіцієнт (читають: «фігура F' подібна фігурі F з коефіцієнтом k »).

Зауважимо, що введене раніше означення подібності трикутників не суперечить загальному означенню подібності фігур.

Подібні фігури трапляються нам у повсякденному житті. Подібними є, наприклад, фотознімки, надруковані з одного негатива, але при різних збільшеннях; зображення на кіноплівці й зображення на екрані; карти однієї місцевості різних масштабів тощо.

Масштаб карти (креслення), добре відомий вам з молодших класів, є коефіцієнтом подібності карти (креслення) по відношенню до реальних розмірів. Так, наприклад, масштаб 1 : 1000 означає, що одному сантиметру на карті відповідає 1000 см (або 10 м) на місцевості.

Розглянемо основні *властивості подібних фігур*.

1. Кожна фігура подібна сама собі з коефіцієнтом 1.

2. Якщо фігура F' подібна фігурі F з коефіцієнтом k , то фігура F подібна фігурі F' з коефіцієнтом $\frac{1}{k}$.

3. Якщо фігура F' подібна фігурі F з коефіцієнтом k_1 , а фігура F'' подібна фігурі F' з коефіцієнтом k_2 , то фігура F'' подібна фігурі F з коефіцієнтом $k_1 k_2$.

4. У подібних багатокутників відповідні кути рівні, а відповідні відрізки пропорційні.

Ця властивість впливає з властивостей перетворення подібності.

5. Правильні многокутники з однаковою кількістю сторін подібні.

Зауважимо, що при позначенні подібних многокутників (як і при позначенні подібних трикутників) має значення порядок слідування вершин у назвах.

Задача 1. Довести, що периметри подібних многокутників відносяться як відповідні сторони цих многокутників.

Р о з в ' я з а н н я. 1) Нехай $A_1A_2 \dots A_n \sim A_1'A_2' \dots A_n'$ і $A_1'A_2' = k \cdot A_1A_2$, $A_2'A_3' = k \cdot A_2A_3$, ..., $A_n'A_1' = k \cdot A_nA_1$.

Тоді $\frac{A_1'A_2'}{A_1A_2} = \frac{A_2'A_3'}{A_2A_3} = \dots = \frac{A_n'A_1'}{A_nA_1} = k$.

$$\begin{aligned} 2) \frac{P_{A_1'A_2' \dots A_n'}}{P_{A_1A_2 \dots A_n}} &= \frac{A_1'A_2' + A_2'A_3' + \dots + A_n'A_1'}{A_1A_2 + A_2A_3 + \dots + A_nA_1} = \\ &= \frac{k \cdot A_1A_2 + k \cdot A_2A_3 + \dots + k \cdot A_nA_1}{A_1A_2 + A_2A_3 + \dots + A_nA_1} = \\ &= \frac{k(A_1A_2 + A_2A_3 + \dots + A_nA_1)}{A_1A_2 + A_2A_3 + \dots + A_nA_1} = k. \quad \blacktriangle \end{aligned}$$

Задача 2. Сторони чотирикутника відносяться як 3:4:5:6. Знайти сторони подібного йому чотирикутника, якщо його периметр дорівнює 72 см.

Р о з в ' я з а н н я. Сторони чотирикутника, подібного даному, відносяться так само, як сторони даного чотирикутника, тобто 3:4:5:6. Позначимо сторони чотирикутника, периметр якого дорівнює 72 см, відповідно $3x$ см, $4x$ см, $5x$ см і $6x$ см. Маємо рівняння: $3x + 4x + 5x + 6x = 72$, звідки $x = 4$ (см).

Тепер знайдемо сторони чотирикутника: $3 \cdot 4 = 12$ (см), $4 \cdot 4 = 16$ (см), $5 \cdot 4 = 20$ (см), $6 \cdot 4 = 24$ (см).

В і д п о в і д ь. 12 см, 16 см, 20 см, 24 см.

ПЛОЩІ ПОДІБНИХ ФІГУР

Т е о р е м а (про площі подібних многокутників). Площі подібних многокутників відносяться як квадрати їхніх відповідних лінійних розмірів.

Н а с л і д о к. Відношення площ подібних многокутників дорівнює квадрату коефіцієнта подібності.

Цей наслідок є очевидним, оскільки відношення відповідних лінійних розмірів многокутника дорівнює коефіцієнту подібності. Узагалі, можна довести, що

відношення площ подібних фігур дорівнює квадрату коефіцієнта подібності.

Для многокутників це твердження вже доведене, для кругів виконайте доведення самостійно. Якщо фігури не є многокутниками, кругами або частинами кругів, то доведення є досить громіздким. Тому ми його не наводимо.

Задача 1. Сторони двох правильних трикутників відносяться як 4 : 5. Як відносяться їхні площі?

Розв'язання. Оскільки правильні трикутники подібні, то можна використати теорему про площі подібних многокутників. Отже, відношення площ трикутників дорівнює:

$$\left(\frac{4}{5}\right)^2 = \frac{16}{25} = 16 : 25.$$

Відповідь. 16 : 25.

Задача 2. Площі двох подібних многокутників відносяться як 4 : 9. Як відносяться периметри цих многокутників?

Розв'язання. 1) Нехай a_1 і a_2 – відповідні лінійні розміри многокутників. Тоді:

$$\left(\frac{a_1}{a_2}\right)^2 = \frac{4}{9} = \left(\frac{2}{3}\right)^2, \text{ звідки } \frac{a_1}{a_2} = \frac{2}{3} = 2 : 3.$$

2) Оскільки периметри подібних многокутників відносяться як відповідні сторони цих многокутників (див. задачу 1, с. 236), то відношення периметрів многокутників також дорівнює 2 : 3.

Відповідь. 2 : 3.

Задача 3. Площа земельної ділянки на карті становить $1,2 \text{ см}^2$, масштаб карти 1 : 1000. Яка площа земельної ділянки насправді?

Розв'язання. 1) Нехай $S \text{ см}^2$ – площа ділянки.

2) Оскільки масштаб є коефіцієнтом подібності карти по відношенню до земельної ділянки, то

$$\frac{1,2}{S} = \left(\frac{1}{1000}\right)^2.$$

Тоді $S = 1,2 \cdot 1000^2 = 1\,200\,000 \text{ (см}^2\text{)} = 120 \text{ (м}^2\text{)}.$

Відповідь. $120 \text{ м}^2.$

ЗМІСТ

<i>Шановні дев'ятикласники та дев'ятикласниці!</i>	3
<i>Шановні вчительки та вчителі!</i>	4
<i>Шановні батьки!</i>	4

Розділ 1. МЕТОД КООРДИНАТ НА ПЛОЩИНІ

§ 1. Координатна площина	6
§ 2. Синус, косинус, тангенс кутів від 0° до 180° . Тригонометричні тотожності	12
§ 3. Координати середини відрізка. Відстань між двома точками із заданими координатами	21
§ 4. Рівняння кола	30
§ 5. Рівняння прямої	35
<i>Домашня самостійна робота № 1 (§§1–5)</i>	46
<i>Завдання для перевірки знань до §§1–5</i>	47
<i>Вправи для повторення розділу 1</i>	48
<i>Головне в розділі 1</i>	54

Розділ 2. ВЕКТОРИ НА ПЛОЩИНІ

§ 6. Вектор. Модуль і напрям вектора. Колінеарні вектори. Рівність векторів	56
§ 7. Координати вектора	63
§ 8. Додавання і віднімання векторів	69
§ 9. Множення вектора на число	74
§ 10. Скалярний добуток векторів	80
<i>Домашня самостійна робота № 2 (§§6–10)</i>	88
<i>Завдання для перевірки знань до §§6–10</i>	89
<i>Вправи для повторення розділу 2</i>	90
Найвеличніший арифметик своєї епохи	94
<i>Головне в розділі 2</i>	96

Розділ 3. РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТРИКУТНИКІВ

§ 11. Теорема косинусів	99
§ 12. Теорема синусів	109
§ 13. Розв'язування трикутників. Прикладні задачі	116
§ 14. Формули для знаходження площі трикутника	125
<i>Домашня самостійна робота № 3 (§§11–14)</i>	137
<i>Завдання для перевірки знань до §§11–14</i>	138
<i>Вправи для повторення розділу 3</i>	139
<i>Головне в розділі 3</i>	145

Розділ 4. ПРАВИЛЬНІ МНОГОКУТНИКИ

§ 15. Правильні многокутники. Формули радіусів вписаних і описаних кіл правильних многокутників	148
---	-----

§ 16. Довжина кола. Довжина дуги кола	158
§ 17. Площа круга та його частин	165
<i>Домашня самостійна робота № 4 (§§ 15–17)</i>	172
<i>Завдання для перевірки знань до §§ 15–17</i>	173
<i>Вправи для повторення розділу 4</i>	174
<i>Головне в розділі 4</i>	178

Розділ 5. ГЕОМЕТРИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ

§ 18. Переміщення (рух) та його властивості. Рівність фігур	180
§ 19. Симетрія відносно точки	186
§ 20. Симетрія відносно прямої	191
§ 21. Поворот	196
§ 22. Паралельне перенесення	201
<i>Домашня самостійна робота № 5 (§§ 18–22)</i>	206
<i>Завдання для перевірки знань до §§ 18–22</i>	208
<i>Вправи для повторення розділу 5</i>	209
<i>Головне в розділі 5</i>	214
Завдання для перевірки знань за курс геометрії 9 класу	216
Задачі підвищеної складності	217
<i>Відповіді та поради до вправ</i>	222
<i>Предметний покажчик</i>	232
<i>Додаток</i>	234